Громадська організація
"Інноваційні обрії України"

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 13

Київ, 2026

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 13

Київ, 2026

УДК 821.161.2.09 (062.552)
У45

Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2026. № 13. 335 с.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Шарова Т.М. – доктор філологічних наук, професор, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного.

Члени редколегії:

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Біляцька В.П. – доктор філологічних наук, професор, НТУ «Дніпровська політехніка»;

Терещук С.І. – доктор педагогічних наук, доцент, Уманський національний університет;

Землянська А.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Шаров С.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Yan Kapranov – Doctor of Sciences (Philology), Professor (UA), Habilitated Doctor (Linguistics) (PL), Professor at the VIZJA University (Warsaw, Poland);

Antomi Saregar – Associate Professor, Dr., M.Pd., M.Si., Universitas Islam Negeri Raden Intan Lampung (Indonesia);

Joseline M. Santos – PhD, full-time Professor IV at the College of Education and Graduate School of Bulacan State University (Philippines).

У збірнику подані матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Українські студії в європейському контексті» (23 жовтня 2026 року, м. Київ). Публікації присвячені актуальним проблемам і перспективам розвитку української і зарубіжної літератур, їх взаємозв’язку і взаємовпливам, а також педагогічним, інноваційним та інформаційним технологіям, методикам навчання в закладах середньої та вищої освіти. Також у збірнику наукових праць представлені рецензії на художні видання останніх років. Збірник буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям-практикам, аспірантам та здобувачам вищої освіти.

ISSN 2710-3730 (Print)

УДК 821.161.2.09 (062.552)

© Автори публікацій, 2026

© ГО «Інноваційні обрії України», 2026

ЗМІСТ

******** ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ ********

Біляцька В.В. ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОПОЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ …….. 8

Гончарук В.А. Кулінцова Е.Ф. ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ПОЕМ ІВАНА ДРАЧА …… 14

Горіна Ж.Д., Штрауб Д.О. МІФОПОЕТИЧНИЙ ПРОСТІР «СВІЙ-ЧУЖИЙ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ПОРІГ» …… 21

Ігнатенко П.О., Данюк А.О. ТИПОЛОГІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА «Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА» ……... 27

Козак П.Я., Деркачова О.С. ДУХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНКЛЮЗИВНОЇ НОНФІКШН ЛІТЕРАТУРИ …….. 33

Пена Л.І. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО МОВИ ЯК ОСНОВА МОВНОГО ВИХОВАННЯ …….. 41

Сіренко С.А. ОНІРИЧНІ МОТИВИ В КОМБАТАНТСЬКІЙ ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ПУЗІКА …… 49

Шуляк С.А. АСТРАЛЬНА СИМВОЛІКА В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ……. 53

Ярославська В.О. АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНЕ МОВЛЕННЯ В РЕКЛАМІ (на прикладі досвіду відомих світових брендів) …….. 58

**************** ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ****************

Гмиря Т.П. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ …… 66

Гордєєва А.Й. РОЗВИТОК НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ …… 72

Горіна Ж.Д., Лазеба О.О. МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ 3D-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ …….. 76

Гурова Д.Д. СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ВИКЛИКИ У ВИКЛАДАННІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ СТУДЕНТАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ ТА РЕКРЕАЦІЯ» …… 84

Дідик Н.М. ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГІВ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ У ВОЄННИЙ ЧАС …… 92

Звонарьова Л.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ РЕТРОСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОГО ПОБУТУ ЗА ВІЗУАЛЬНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ …….. 97
Кисельова О. Б., Омельченко А. І. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА …….. 103
Коломоєць Г.А., Малечко Т.А., Ребрина А.А. ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЯК КЛЮЧОВОГО КОМПОНЕНТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ …….. 108
Крамська З.М. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ …….. 114
Ломейко О.П. ВНУТРІШНЯ СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ .. 119
Разгільдєєва Л.В. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ……. 125
Свиридюк В.П. ВЕБ-РЕСУРСИ У НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПИСЬМА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ …… 131
Сергієнко Т.І., Сергієнко Д.В. ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я …… 137
Ушневич С.Е. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В США: МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ, СТАТУТНІ РЕФОРМИ ТА НОВІ МЕТОДИЧНІ ПАРАДИГМИ ……... 146
Федоров М.В. РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ……. 153
Шарова Т.М. НОВІ ВИМІРИ ЦИФРОВОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ …….. 159
Шарова Т.М., Легеза Д.Г., Симоненко С.В. ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ТА НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ ЙОГО НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ В ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ …… 165
Шкурапекін К.Р. ПЛАГІАТ У СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБОТАХ: ПРИЧИНИ, ВИДИ ТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ……. 171

Чай Н.М. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВЧАННЯ В ТДАТУ ШЛЯХОМ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУ .. 177
Чернова Г.В., Бахтіна Н.Д. КОНТЕКСТНІ ЗАДАЧІ НА ОСНОВІ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ …… 183
Ядловська О.С. СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ВОЄННИЙ ЧАС …… 189
Kapranov Y. EVALUATING MACHINE-TRANSLATED TEACHING MATERIALS IN EUROPEAN STUDIES: A FRAMEWORK FOR TERMINOLOGICAL AND SEMANTIC VERIFICATION ……. 197
Pimenowa O. MANAGING THE LIFECYCLE OF DIGITAL TEACHING RESOURCES IN JEAN MONNET MODULES: RESPONSIBILITIES, QUALITY ASSURANCE AND REUSE ……... 205
Stadniczenko D. REUSING STUDENT FEEDBACK FOR RESEARCH IN HIGHER EDUCATION: LEGAL AND ETHICAL CONDITIONS ……. 214
Zemlianska A.V., Legeza D.H. ANXIETY, UNCERTAINTY, AND THE SEARCH FOR MEANING: THE POSSIBILITIES OF PHILOSOPHY IN TRAUMA-INFORMED TEACHING ……... 225

****** **ІКТ В ОСВІТІ ТА ІНШИХ СФЕРЕХ ДІЯЛЬНОСТІ** ******

Баздирєв Л.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ……. 232
Галчанська В.В., Терещук С.І. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СТРУКТУРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛУ MICROSOFT WORD ТА EXCEL …… 237
Гуляко В.В., Шаров С.В. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН З ПРОГРАМУВАННЯ …… 244
Дереза О.О., Супрун М.В. ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ CAD/CAM/CAE-СИСТЕМ У СУЦІЛЬНИЙ ЦИКЛ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ……. 252
Дяденчук А.Ф., Малкіна В.М. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СИСТЕМА МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ХАРАКТЕРИСТИК ФОТОЕЛЕКТРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ …….. 259
Климаков О.Є., Грушко С.С. ПРОТОТИП АПАРАТНОГО ВУЗЛА КОНТРОЛЮ ЦІЛІСНОСТІ ОСВІТНІХ ДАНИХ НА ОСНОВІ ПРОГРАМОВАНОЇ ЛОГІКИ …….. 266
Коломоєць Г.П., Гуляко В.В. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ ……. 270
Лигін М.А. ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ В АГРОБІЗНЕСІ: ІНСТРУМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ …….. 277

Михайлов В.О. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ …….. 282
Овчар П.В. ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ПОЛЬОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СТЕПУ УКРАЇНИ ……. 288
Плотніков В.В. ЕВОЛЮЦІЯ ТА КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ АУДІОБРЕНДИНГУ В СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВ ……... 292
Устяк О.Я. УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ІТ-ПІДПРИЄМСТВА …… 297
Цвілий С.М., Кукліна Т.С., Матвієнко Я.О. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ……... 303
Черниш О.О. СУЧАСНІ ЦИФРОВІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ …… 307
Chai O.M. DIGITAL INTERACTION BETWEEN STUDENTS AND INSTRUCTORS ON THE EDUCATIONAL PORTAL OF TSATU …… 312
Khodaba L.V. INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR FINANCIAL RESOURCE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION 317
Lemeshchenko-Lagoda V.V. THE USE OF AI TOOLS TO CREATE ENGLISH LANGUAGE LEARNING RESOURCES …….. 323

**************************РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ************************

Аліна Землянська ЛЮБОВ, ЩО ДОЛАЄ СМЕРТЬ ……. 330
Тетяна Шарова СВІТЛО, ЩО ДЕКОНСТРУЮЄ ТЕМРЯВУ БАЙДУЖОСТІ …….. 332

****

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

****

Біляцька В.В.
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
http://orcid.org /0000-0002-7079-960X

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОПОЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Анотація. *У статті висвітлено теоретико-методологічні засади лінгвопоетичної інтерпретації художнього тексту як надскладного структурно-семантичного й комунікативно-когнітивного утворення. Обґрунтовано, що актуальність лінгвопоетичного аналізу полягає у розкритті художньої структури тексту, виявленні системи експресем і сигналів естетичної інформації, мовностилістичних й естетичних засобів, виявленні підтексту й ідейно-смислової цінності твору.*

Ключові слова*: художній текст, лінгвопоетика, лінгвостилістика, естетична функція, поліфонічність.*

Biliatska V.V. Literary text as an object of linguopoetic interpretation. *The article highlights the theoretical and methodological foundations of the linguopoetic interpretation of a literary text as an ultra-complex structural-semantic and communicative-cognitive entity. It is substantiated that the relevance of linguopoetic analysis lies in revealing the artistic structure of the text, identifying the system of expressemes and signals of aesthetic information, linguistic-stylistic and aesthetic means, as well as uncovering the subtext and the ideological-semantic value of the work.*

Key words: *literary text, linguopoetics, linguostylistics, aesthetic function, polyphony, authorial intent, vertical context.*

Актуальність дослідження. Для з'ясування смислу нехудожнього тексту достатньо знати граматику мови, а для художнього – необхідно виявити підтекст, систему авторських прийомів вираження смислу, встановити естетику образності. Розкриття засобів зображення та аналіз системи мовностилістичних засобів сприяє глибокому й усебічному усвідомленню ідейно-естетичної цінності художнього твору. Художній текст вивчають у декількох аспектах: лінгвоцентричному (співвідношення «мова – текст»); текстоцентричному (як автономне структурно-смислове ціле, як результат і продукт творчої

діяльності); антропоцентричному (співвідношення «автор – текст – читач»); когнітивному (співвідношення «автор – текст – позатекстова діяльність»). Його сутність відтворює діалектичний зв'язок таких констант: *письменник – художній твір – читач*. Діяльність письменника читач сприймає через посередництво художнього тексту, що постає одним із компонентів акту художньої комунікації. Як надскладне структурно-семантичне й комунікативно-когнітивне утворення художній текст є втіленням вербального повідомлення й передбачає дослідження стилістично й смислозначущих констант, розроблених у межах лінгвостилістики, теорії інтертекстуальності, етнолінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, лінгвопоетики та ін.

Лінгвістичне вивчення тексту, завданням якого є виявлення не лише мовного інвентарю, але й співвідношення власне мовних і позамовних чинників у створенні того чи того мовного твору, різноаспектне. Згідно з дослідженнями В. Задорнової, А. Ліпгарта, А. Науменка, О. Переломової та інших, лінгвостилістика за характером своїх прийомів, завдань і методів не може привести до розуміння й усвідомлення словесно-художнього твору як втілення єдиного, цілісного задуму. Для цього необхідно застосувати лінгвопоетичний аналіз, який розглядає способи використання «метасеміотичних» властивостей мовних одиниць у межах словесно-художньої творчості, їхньої ролі у відображенні авторського задуму й ідейного змісту. О. Маленко теж зазначає, що відмінності між цими галузями полягають у диференціації предметної сфери: для лінгвопоетики предметом вивчення й опису є мова художніх творів, для лінгвостилістики – стилі мови, форми мовлення, задіяні в тій чи тій комунікативній ситуації або дискурсивній [3].

Мета дослідження полягає у визначенні предметної сфери лінгвопоетичного аналізу, в осмисленні художнього тексту як об'єкта лінгвопоетики, функції мовних одиниць для відтворення цілісного авторського задуму й емоційно-естетичного впливу на читача.

Виклад основного матеріалу. Для занурення в проблеми методології і методів лінгвопоетичних досліджень, за висновками О. Маленко, варто визначитися з дефініціями цих понять, зрозуміти їхнє призначення, відмінність і пошукову спрямованість. Методологію лінгвопоетики (праці відомих українських мовознавців С. Бибик, Г. Вокальчук, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, В. Калашника, Л. Мацько, О. Маленко, А. Мойсієнка, Л. Українець та ін.) прийнято розглядати поліаспектно: як *загальнофілософську* (світоглядну) категорію і як *дослідницьку. «*Якщо говорити про загальнофілософську основу досліджень з лінгвопоетики, то нею

є методологія функціоналізму, що передбачає опору на функційність мовних одиниць у творенні *художнього* повідомлення і визначає потенціал мови в моделюванні *художньої* ситуації, творенні словесних *образів*, здійсненні *художньої* інтеракції» [3, с. 108]. У форматі цих теоретико-методологійних засад науковці прагнуть дослідити результати мовної діяльності людини, серед яких суспільно вагомим та культурно значущим є художній текст і ширше – різножанровий художній дискурс у його лінгвокомунікативній репрезентації.

Художній текст – об'єкт лінгвопоетики. Він є, за висновками науковців, приватною естетичною системою мовних засобів, які слугують не лише відображенню позамовної дійсності, а й художньою формою образності. Художній текст характеризується високим рівнем цілісності і структурованості. Він унікальний, неповторний і в той же час використовує типові прийоми побудови. Це естетичний об'єкт, в основі якого лежить творче відображення дійсності у вигляді вигаданих (художніх) образів.

У мовознавстві існують такі підходи до його визначення: «структурно-граматичний з концепцією прономіналізації (Р. Харвег) як принципу повторного посилання для зв'язності тексту; змістово-семантичний (концепція ізотопії А. Греймаса та концепція теми-реми В. Матезіуса / Ф. Данеша), а також комунікативно-прагматичний – текст як комплексна мовленнєва дія, ситуйована в комунікативній сфері (Б. Зандіг, У. Пюшель).

«Естетичний» аналіз художнього твору (в класичному розумінні естетики) є провідним, на думку Б. Шалагінова. Він передбачає його комплексний аналіз, що розкриває всю різноманітність взаємин людини з оточенням. Посилаючись на принципи аналізу художнього твору, які зробили Ф. Шиллер (у центрі його морально-психологічного аналізу людина – шлях її психологічної трансформації, духовного піднесення); І Кант (краса тяжіє до міри здорового глузду, а піднесене – до сфери етичного (морального), що утворюють духовну повноту людської душі); ранні німецькі романтики: Ф. Шлеґель, А. Шлеґель, Ф. Шеллінґ (у їхньому вченні естетичне не існувало у відриві від громадянського); Г. Гегеля («естетичний» аналіз бачив як розкриття в мистецтві всіх можливих взаємин людини як громадянської особи з оточенням).

Якщо мистецтво є частиною культури, то й функція мистецтва торкається всіх сторін життя суспільства. У центрі художнього зображення, а отже, і наукового аналізу опиняється сама людина. Література, на переконання Б. Б. Шалагінова, веде до символізації реальності, коли відбувається емоційно насичене й інтелектуально наповнене ототожнення внутрішнього світу читача

з художнім світом твору, а через нього – уже на якісно вищому рівні – зі світом реальним [6, с. 32–34].

Коли йдеться про текст як основну одиницю текстологічного рівня мовної системи, однією з наріжних проблем для мовознавців є типологія текстів. Тут доцільно звернути увагу на працю Л. Гобіна [9], в якій він узагальнює всі відомі науці класифікації текстів. У його системі вершину ієрархії утворює протиставлення «нехудожній текст – художній текст». Нехудожні тексти він поділяє на побутові, утилітарні та наукові, а художні – на нелітературні та літературні. Нелітературні тексти вирізняються невисоким ступенем естетичності (прості літературні форми, епістолярні твори, бульварна література), а літературні – високим ступенем естетичності. До них він уналежнює ліричні та прозаїчні тексти, які, у свою чергу, поділяє на епічні та драматургічні. На нашу думку, є підстави взяти типологію Л. Гобіна за основу і сприймати її як певного роду орієнтир для подальшого аналізу.

Для повного розуміння глибинної інформації, закладеної у творі, й адекватного декодування індивідуально-авторського задуму читачеві необхідно володіти певними фоновими знаннями і загальнофілологічною ерудицією. Знання історико-культурного плану носять назву «(глобальний) вертикальний контекст», який допомагає прочитати художній текст «між рядків» (І. В. Гюббенет). Додаткові конотації та асоціації, тобто «прирощування смислів», які регулярно набувають мовні засоби, функціонуючи в тексті, визначаються як їхньою семантикою, так і їхніми зв’язками між собою. У художньому тексті слова і словосполучення нейтральної семантики «обростають» додатковими конотаціями і асоціаціями і служать засобом вираження нового художнього змісту, посилюють смислову цілісність, поліфонію й естетичну цінність художнього тексту.

У лексикографічних джерелах текст – «це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об’єднаних смисловими і формально-граматичними зв’язками, а в загально-композиційному плані – спільною тематикою і сюжетною заданістю» [5, с. 679].

Художній текст побудований за законами асоціативно-образного мислення, основною функцією якого є моделювання (опосередкована передача) дійсності, створеної за допомогою художніх образів, що допускає безліч інтерпретацій і передбачає надання емоційно-естетичного впливу на читача.

Відомо, що художній текст як процес і результат мовленнєвої діяльності автора (адресанта), яка сприймається й оцінюється читачами (адресатами), стає об’єктом спеціальних наукових розвідок переважно з другої половини XX ст. Сучасна лінгвістика збагачується працями, присвяченими ролі мови

у формуванні культурно-семіотичного компонента суспільної свідомості. Науковці все більше відходять від структурного опису мови й переходять до історичного контексту, в якому мова розвивається та функціонує при цьому визначальне місце відведено людському фактору.

Основні характеристики художнього тексту це: поєднання відображення об'єктивного світу й індивідуально-авторського задуму (наявність предметно-логічної й естетичної інформації); різноманітність індивідуально мовних і образних засобів, що передають задум автора і реалізують функцію емоційно-естетичного впливу на читача; багатоплановість структури і композиції; поліфонічність і підтекст, що породжують багатство інтерпретацій; антропоцентричність (смисловими центрами структури твору є автор, персонаж і читач); суб'єктивно-об'єктивна обумовленість структури тексту авторським задумом і закономірностями жанру [1].

Л. Мацько запропонувала аналізувати художній текст з таких позицій: «1) з позиції автора; 2) з об'єктивної позиції, реального стану речей; 3) з позиції адресата (слухача і читача)» [4, с. 220].

К. Адамцік розглядає текст як послідовність речень, послідовність знаків з певною функцією, тематичну єдність, засіб здійснення мовленнєвих дій, конструкт, який базується на попередніх знаннях партнерів комунікації [7, с. 38]. К. Брінкер у тлумаченні тексту враховує здобутки структуралістського й комунікативно-прагматичного підходів: «текст є когерентною одиницею мовної комунікації з розпізнаваною комунікативною функцією і певним чином організованою структурою» [8, с. 13]. Модель тексту К. Брінкера демонструє взаємозв'язок між двома аспектами: текстовою функцією і структурою, що уможливило унаочнити зв'язок між граматикою і семантикою.

С. Єрмоленко зауважує, лінгвопоетику визначають як науку про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку зі стильовими напрямами в літературі. Проте художні тексти як джерела лінгвопоетики літературознавство й мовознавство вивчають різними шляхами. «Але в обох випадках дослідники мають справу з естетичною функцією мови, з естетичними засадами мовотворчості особистості, а це зумовлює використання методів аналізу, характерних для стилістики в широкому розумінні цього слова, без розрізнення літературознавчої та лінгвістичної стилістики» [2, с. 23–24].

Висновки. Лінгвопоетичний аналіз художнього тексту покликаний розкрити структуру тексту, виявити систему словесно-художніх засобів (експресем), через які реалізується художнє мислення письменника у творенні художніх образів, вказати на естетичну інформацію, на збудників емоцій і переживань у читача. Лінгвостилістика ж за методами й завданнями обмежена описом стилів мови та мовного інвентарю. Художній текст є приватною естетичною системою, якій властиві поліфонічність, багатоплановість, наявність підтексту та вертикального контексту. Завдяки цьому нейтральні мовні одиниці набувають додаткових конотацій та асоціацій, моделюючи нові художні смисли та здійснюючи естетичний вплив на читача.

Література

1. Біляцька В. В. Лінгвопоетична репрезентація дискурсу Середньовіччя в німецькій художній прозі XX ст.: дисер. канд. філол. наук, 10.04.02. Запоріжжя. 2020, 221 с.
2. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
3. Маленко О. О. Лінгвопоетика як науковий досвід: питання методології і методів лінгвістичного аналізу художньої мови. *Лінгвістичні дослідження.* 2021. № 54(II). С. 99–111.
4. Стилістика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
5. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. А. Тараненко. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
6. Шалагінов Б. Теоретичні підвалини навчального аналізу художнього тексту: практика, проблеми (матеріали круглого столу). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України.* 2004. № 6. С. 32–34.
7. Adamzik K. Textlinguistik. Eine Einführende Darstellung. Tübingen : Niemeyer, 1981. 176 p.
8. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. 8. neu bear., erw. Aufl. Berlin : Schmidt, 2014. 188 p.
9. Gobyn L. Vorschläge zu einer Textklassifikation. *Sprache erkennen und verstehen*. Akten des 16. Linguistischen Kolloquiums. Tübingen, 1982. Bd. 2. Pp. 35–41.

Гончарук В.А.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української і зарубіжної
літератури та українознавства
https://orcid.org/0000-0002-7323-0590
Кулінцова Е.Ф.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0008-5454-3453
Уманський національний університет

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ПОЕМ ІВАНА ДРАЧА

Анотація. *Досліджено провідні естетичні домінанти ідіостилю Івана Драча: вибухову метафоричність, асоціативність, інтелектуалізм, солярну міфопоетику та залучення наукової термінології доби науково-технічної революції. Проаналізовано жанрово-стильові модифікації його поем від ранньої феєричної трагедії «Ніж у сонці» та поеми-симфонії «Смерть Шевченка» до поеми-мозаїки «Чорнобильська Мадонна» та високої поетичної драматургії («Дума про Вчителя», «Соловейко-Сольвейг», «Зоря і смерть Пабло Неруди»).*

Ключові слова: *Іван Драч, ідейно-естетична еволюція, метафоричність, поема-симфонія «Смерть Шевченка», поема-мозаїка «Чорнобильська Мадонна».*

Honcharuk V., Kulintsova E. Ideological and aesthetic evolution and the artistic specificity of Ivan Drach's poems. *The study examines the leading aesthetic dominants of Ivan Drach's idiostyle: explosive metaphoricity, associativeness, intellectualism, solar mythopoetics, and the integration of scientific terminology from the era of the scientific and technological revolution. The genre and stylistic modifications of his poems are analyzed, ranging from the early feeric tragedy "Knife in the Sun" and the poem-symphony "Death of Shevchenko" to the mosaic-poem "Chornobyl Madonna" and elevated poetic drama ("Duma about the Teacher", "Soloveyko-Solveig", "Star and Death of Pablo Neruda").*

Key words: *Ivan Drach, ideological and aesthetic evolution, metaphoricity, poem-symphony "Death of Shevchenko", mosaic-poem "Chornobyl Madonna".*

Актуальність дослідження. Представники літературного шістдесятництва рішуче виступили проти соцреалістичної уніфікації,

догматичної схематизації літератури та описового побутовизму, виборюючи право на свободу творчості, суверенітет особистісного начала й філософську заглибленість у буттєві проблеми людини [4, с. 64; 10, с. 25]. Прихід Івана Драча в літературу на початку 1960-х років знаменував естетичний прорив, збагативши українську поезію небувалою метафоричною енергетикою, асоціативною розкутістю та міжмистецьким синкретизмом [8, с. 5; 11, с. 199]. Особливе місце у творчій спадщині письменника посідає жанр поеми, який під його пером зазнав принципових естетичних і формально-структурних трансформацій. Митець синтезував традиційні засади ліро-епосу, драматичну напруженість, прийоми кінодраматургії та поліфонічного симфонізму [6, с. 30; 7, с. 138].

Необхідність дослідження означеної проблеми зумовлена необхідністю системного ретроспективного осягнення поемної спадщини Івана Драча як цілісного естетичного феномену. Осмислення жанрових модифікацій, асоціативної структури, солярної міфопоетики та концепції «екології душі» в їх органічному взаємозв'язку дозволяє розкрити глибинні онтологічні колізії буття людини «атомного віку», висвітлити механізми подолання тоталітарного знеособлення та виокремити універсальні естетичні орієнтири українського шістдесятництва в загальноєвропейському контексті.

Феномен творчої індивідуальності Івана Драча та його новаторство в жанрі поеми тривалий час перебувають у центрі прискіпливої уваги українського літературознавства. Фундаментальні засади осмислення естетики письменника закладені у дослідженнях І. Дзюби, М. Жулинського, М. Ільницького, В. Брюховецького, А. Ткаченка та ін. Зокрема, І. Дзюба наголошував на випереджальному характері поетичного мислення митця, підкреслюючи, що І. Драч прийшов у літературу як поет «з вираженим оновлювальним імпульсом, здатний поєднати космічний масштаб із найтоншими порухами людської душі» [4, с. 5].

Проблематику жанрових модифікацій, симфонізму та драматургічного новаторства поемного спадку поета досліджували Т. Скуратко [8; 9], Л. Романчук, Ю. Бондаренко та Т. Бідованець. Водночас, попри наявність вагомого наукового доробку, потреба узагальнювального аналізу ідейно-естетичної еволюції поем Івана Драча – від раннього ліро-епосу («Ніж у сонці», «Смерть Шевченка») до поеми-мозаїки «Чорнобильська Мадонна» та поетичної драматургії – залишається надзвичайно актуальною.

Мета статті – здійснити системний аналіз ідейно-естетичної еволюції та художньо-поетикальної специфіки поемного доробку Івана Драча, визначити провідні естетичні домінанти його ідіостилю та розкрити новаторство жанрових модифікацій.

Відповідно до мети поставлено такі завдання:

1) схарактеризувати соціокультурні витоки шістдесятництва та визначити ключові естетичні домінанти ідіостилю Івана Драча;

2) дослідити еволюцію раннього ліро-епосу митця на прикладі феєричної трагедії «Ніж у сонці» та поеми-симфонії «Смерть Шевченка»;

3) проаналізувати проблемно-тематичні вектори «екології душі», морального каяття й сакральних архетипів у поемі-мозаїці «Чорнобильська Мадонна»;

4) розкрити поетикальне новаторство та часопросторову структуру драматичних поем письменника («Дума про Вчителя», «Соловейко-Сольвейг», «Зоря і смерть Пабло Неруди»).

Виклад основного матеріалу. Поетичний дебют Івана Драча на початку 1960-х років знаменував кардинальну перебудову всієї системи українського віршування. Відкинувши соцреалістичні канони задекларованої нормативності, поет проголосив естетичний імператив свободи митця у пролозі до поеми-симфонії «Смерть Шевченка»:

Художнику – немає скутих норм.
Він – норма сам,
він сам в своєму стилі…
У цей столітній і стобальний шторм
Я кидаюсь в буремні гори-хвилі [1, с. 14].

Визначальним маркером ідіостилю Івана Драча є інтелектуалізація поетичного вислову та вибухова метафоричність, яку А. Ткаченко влучно характеризує як розвиток «сюжету уяви» [11, с. 199]. Поет став першопроходцем у моделюванні поетичної мови доби науково-технічної революції (НТР). Він сміливо запровадив у тканину вірша термінологічну лексику природничих і точних наук (інтеграли, протуберанці, кванти, ДНК, стронцій, лічильник Гейгера), перетворивши їх із сухих наукових понять на естетичні категорії для осмислення онтологічних колізій XX століття [4, с. 7; 6, с. 32].

Наскрізним поетикальним кодом усієї творчості митця виступає солярний міф (образ Сонця) [5, с. 32]. У баладній та поемній творчості Сонце постає як сакральний абсолют, ідеал краси, поезії та «сродної праці». У *«Баладі про соняшник»* поет декларує свій мистецький імператив через олюднений образ хлопчика-соняшника:

Поезіє, сонце моє оранжеве!
Щомиті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником [1].

Важливою рисою поетики І. Драча є міжмистецький синкретизм. Словесна тканина його поем взаємодіє із живописом (колірна гама В. ван Гога, експресивний символізм М. Врубеля, вітражна пластика О. Заливахи), музичним симфонізмом (сонантна форма, поліфонічне багатоголосся) та принципами «поетичного кіно» (кадровий монтаж, зміна загальних і крупних планів) [7, с. 140; 10, с. 32].

Поемний доробок Івана Драча демонструє безперервний пошук нових синтетичних форм. У ранній період поет створює *драму-феєрію «Ніж у сонці»* (1961), яку він визначив як «феєричну трагедію» [14, с. 123]. У цьому творі фаустівський мотив спокуси й роздвоєння перенесено в атмосферу середини XX століття. Проголошена митцем «спрага людяності» постає поетичним кредо всієї його подальшої творчості, виражаючи процес гуманізації суспільства й боротьбу проти знеособлення [14, с. 123].

Наступним етапом жанрової оновленості стала *поема-симфонія* «Смерть Шевченка» (1962). Автор підпорядкував структуру тексту законам музичного сонатного циклу, розділивши твір на пролог та дві символічні частини – «Вишневий цвіт» і «Вишневий вітер» [7, с. 140; 8, с. 208]. Поема вражає поліфонією: у передсмертних мареннях переплітаються фольклорні голосіння, спогади про Оксану та сатирична інвектива проти «горобців-патріотів» [1, с. 17]. І. Драч очистив образ Т. Шевченка від хрестоматійного глянцю, подавши його як будівничого національної свідомості:

За нею по безсмертному шляху
Ішли хохли, русини, малороси,
Щоб зватись українцями віднині [1, с. 22].

Вершиною екологічно-філософського осмислення буття стала поема-мозаїка *«Чорнобильська Мадонна»* (1987) [2; 3, с. 34]. В ній автор наголошує на тому, що ядерний вибух став наслідком тривалого морального занепаду, втрати національної пам’яті й руйнування духовних орієнтирів. Поема має фрагментарно-колажну композицію, де судові хроніки й газетні репортажі переплітаються з народним плачем, баладами та ліричними сповідями.

Уривок поеми:

– Чого тікаєш, Мамо,
Тож мусимо ловити,
І скажу просто й прямо:
Мене не обдурити!

Тебе візьму я в Город
До внуків помирати. –
Сказала йому гордо:
– Я – невмируща мати! [1].

підносить образ матері від звичайної селянки до рівня архетипу Мадонни та власне України. Це символ незнищенності українського селянства та нації, яку не здатна вбити навіть атомна катастрофа. Вона демонструє духовну вищість, велич і гордість перед обличчям біди. Мати переконана, що її місія – залишатися на своїй землі, берегти її, навіть якщо ця земля отруєна.

Окрему вагому сторінку поемного доробку Івана Драча становить його поетична драматургія – «Дума про Вчителя» (1977), «Соловейко-Сольвейг» (1978) та «Зоря і смерть Пабло Неруди» (1980) [9, с. 128]. Ці три твори об'єднані спільною темою митця як учителя, як скульптора і як поета відповідно. У *«Думі про Вчителя»* [1, с. 3–108], присвяченій видатному педагогові В. Сухомлинському, І. Драч підносить образ Вчителя до космічно-загальнолюдського виміру:

Болят майбутнім, школо, твої груди –
Нехай святиться твій простий поріг!
Це вчителі, найкращі наші люди,
Готують старт для всіх крутих доріг [1, с. 122].

Образ Вчителя – це збірний метафоричний образ, прототипом якого є Василь Сухомлинський і який поєднує в собі образи інших видатних педагогів світу: Коменського, Песталоцці, Сковороди, Ушинського, Макаренка і Корчака. Поема починається трьома «словами»-звертаннями: «Слово до читача», «Слово до режисера» і «Слово до редактора», які становлять потрійну експозицію твору. Таке звернення у формі «слова» І. Драч обрав невипадково, адже В. Сухомлинський розумів значну виховну силу слова.

У поемі *«Соловейко-Сольвейг»* [1, с. 109-196] Іван Драч зображує митця не як «обранця долі», якого натхнення й талант підносять над іншими «простими смертними», а як звичайну людину, якій властиві радощі й печалі. Автор створює незвичайний, загадковий образ жінки-скульпторки Марини Турчин. Її не можна назвати втіленням традиційної жіночності та грації. Петро так характеризує Марину:

Висока, крутойдуча, вся в собі,
Якась неначе не із цього світу... Як Мавка.
Сольвейг... з руками вантажника» [1, с. 123];
Я дивився на її руки…великі, розбиті,
Наче розплескані, наче якісь нежіночі [1, с. 123].

Проте краса Марини полягає в іншому – у її здатності підкорювати й захоплювати. Вона розкривається не через зовнішню витонченість, а через внутрішню силу, духовну незалежність і творчу енергію, що визначають її як особистість і митця.

Проблематика внутрішнього світу та місця митця в суспільстві розвивається в наступній драматичній поемі *«Зоря і смерть Пабло Неруди»* (драматична поема, або спроба сучасного літературознавства на чілійський лад) [1, с. 197–282], у якій автор зосереджується не стільки на творчій долі чилійського поета, скільки на гуманістичних засадах мистецтва, нерозривно пов’язаних із суперечностями та драматизмом навколишньої дійсності.

Художня своєрідність твору виявляється у використанні умовних образів і засобів сюрреалістичної поетики. Дія розгортається у двох паралельних площинах – на верхній і нижній палубах летючого корабля, що увиразнює алегоричний характер зображуваних подій сцену [9, с. 145; 1, с. 200–203]. Важливу роль відіграють химерні символічні образи, зокрема Величезне Вухо та жіночі статуї-ростри, здатні оживати за власним бажанням. Вони втілюють абсурдність світу, у якому людська свідомість і свобода зазнають тиску ідеології та фанатизму. Особливо виразно моторошна сутність такої дійсності розкривається в епізоді «побиття горобців», здійснюваному хором фанатичних китайських маоїстів.

Оновлюючи жанрову форму драматичної поеми, Іван Драч поєднує гумор, сатиру, гротеск і ліризм, завдяки чому досягає багатогранного осмислення суспільних суперечностей та моральної відповідальності митця. Поєднання у творі модерністських художніх засобів із національною театральною традицією засвідчує новаторський характер творчості Івана Драча.

Висновки. У результаті проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Поемна творчість Івана Драча постає як фундаментальний етап у розвитку українського ліро-епосу ХХ століття. Митець виступив як послідовний новатор, який зламав соцреалістичну описовість і збагатив поетичне слово «сюжетом уяви», естетизацією термінології НТР, солярною міфопоетикою та міжмистецьким синкретизмом.

2. Жанрова еволюція поемного спадку розгорталася від ранньої феєричної трагедії «Ніж у сонці» та поеми-симфонії «Смерть Шевченка» до

поеми-мозаїки «Чорнобильська Мадонна», у якій Чорнобильська катастрофа осмислена як наслідок руйнування «екології душі».

3. У поетичній драматургії («Дума про Вчителя», «Соловейко-Сольвейг», «Зоря і смерть Пабло Неруди») ідейно-естетична еволюція поем Івана Драча виявляється в поглибленні філософського осмислення ролі митця, його духовного покликання та відповідальності перед суспільством. Художня специфіка творів письменника визначається жанровим новаторством, поєднанням ліризму, метафоричності, гротеску й алегорії, а також утвердженням гуманістичних цінностей, що засвідчує прагнення автора розширити виражальні можливості української поеми.

Література

1. Драч І. Драматичні поеми. Дума про вчителя. Соловейко-Сольвейг. Зоря і смерть Пабло Неруди. Київ : Дніпро, 1982. 284 с.
2. Драч І. Ф. Чорнобильська Мадонна : поема-мозаїка. Київ : Освіта.UA, 1988. URL: https://osvita.ua/school/literature/d/68852/.
3. Бондаренко Ю. Поема Івана Драча «Чорнобильська Мадонна» у шкільному вивченні. *Дивослово.* 1999. № 5. С. 34–39.
4. Дзюба І. М. Поет, що йде попереду життя / Драч І. Ф. *Вірші та поеми*. Київ : Дніпро, 1991. С. 5–24.
5. Жулинський М. Г. Осінній Драч з вогненним жалом весняної кропиви. *Слово і Час.* 2006. № 10. С. 32–37.
6. Ільницький М. М. Іван Драч : Нарис творчості. Київ : Радянський письменник, 1986. 221 с.
7. Романчук Л. Структура ліро-епічних поем Івана Драча. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство.* 2013. Вип. 38. С. 138–147.
8. Скуратко Т. Жанрові різновиди поем Івана Драча. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство.* 2011. Вип. 31. С. 206–214.
9. Скуратко Т. Новаторство поетичної драматургії Івана Драча. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство.* 2015. Вип. 43. С. 128–147.
10. Тарнашинська Л. Б. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (Історико-літературний та поетикальний аспекти) : монографія. Київ : Смолоскип, 2010. 632 с.
11. Ткаченко А. О. Іван Драч: Поезія, поетика, герменевтика. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 199 с.
12. Драч Іван. Балада про соняшник. *Бібліотека української літератури «УкрЛіб».* URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=879.

Горіна Ж.Д.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін
https://orcid.org/0000-0001-5875-3601
Штрауб Д.О.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0004-9478-1270
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»

МІФОПОЕТИЧНИЙ ПРОСТІР «СВІЙ-ЧУЖИЙ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «ПОРІГ»

Анотація. *Автори досліджують міфопоетичний простір «свій-чужий» крізь призму його відображення в українських фразеологізмах із компонентом «поріг». Проаналізовано етимологію, лексико-семантичні особливості слова «поріг», що в архаїчних уявленнях виконує функції сакральної межі між безпечним внутрішнім світом (оселею) й ворожим, зовнішнім простором. Досліджувані фразеологізми класифіковано за семантичною ознакою (раптовість, інтенсивність, часова близькість, заборона перетину межі)*

Ключові слова: *міфопоетичний простір, опозиція «свій-чужий», фразеологічні одиниці, поріг.*

Horina Zh., Straub D. Mythopoetic space opposition "friend-foe" in phraseological units with the component "threshold". *The authors study the mythopoetic space opposition "friend-foe" through the prism of reflection in Ukrainian phraseological units with the component "threshold". The etymology and lexical & semantic features of the word "threshold" are analyzed, which in archaic ideas performs the functions of a sacred border between the safe inner world (home) and the hostile, external space. The studied phraseological units are classified according to semantic characteristics (suddenness, intensity, temporal proximity, prohibition of crossing the border)*

Key words*: mythopoetic space, opposition "friend or foe", phraseological units, threshold*

Актуальність дослідження. Вивчення паремійного і фразеологічного складу української мови є надзвичайно цікавим і корисним для наукового осмислення культурної інформації, що збереглася і передається в образній

формі, проявляючи особливості національного світогляду, а також сприяючи зануренню носіїв мови у багатовікову народну мудрість, накопичену тривалим духовним досвідом (Б. Ажнюк, Л. Авксентьєв, М. Гримич, В. Ужченко, В. Телія, О. Куцик, В. Мокієнко та ін.). Аналізу просторово-міфопоетичної моделі світу в жанрах усної народної творчості в аспекті їхньої поетики, структурно-семантичних, комунікативно-функційних, культурологічних особливостей присвячені праці сучасних українських учених (Н. Данилюк, М. Філон, О. Хомік, О. Чорна, О. Петренко, Л. Сорочук, Н. Копистянська, В. Жайворонок). Етнолінгвістика, міфологія, діалектологія, фольклористика вже накопичили значний фактичний мовний матеріал календарних, родинних, весільних, поховальних ритуальних обрядів так чи інакше пов'язаних із порогом будинку.

Аналіз досліджень і публікацій. Авторитетні етнографи, фольклористи, історики і дослідники культури слов'янських народів (Хв. Вовк, М. Толстой, О. Потебня, І. Огієнко, М. Сумцов, Ю. Лотман, Є. Мелетинський, М. Костомаров, О. Воропай, В. Скуратівський, Ю. Шевельов, В. Зеленін, О. Трубачов, І. Нечуй-Левицький, Т. Цив'ян, Н. Хобзей) встановили, що протиставлення «свій – чужий» належить до однієї з визначальних характеристик міфопоетичної просторової картини світу поряд з іншими опозиціями: «верх – низ», «лівий – правий», «минуле – майбутнє». Згідно з висновками О. Хомік, українські казки і загадки, оберегові замовляння, дитячі лічилки, народні прислів'я та приказки, різні фразеологізми так чи інакше презентують три просторові організації світу – простір свій (людський), чужий верхній (позитивний) і чужий нижній (негативний), а також окремі дослідники ще додатково виокремлюють складники організації свого (людського, безпечного) світу [12, с. 24–25].

Різного роду забобони, ритуали вербальної магії пов'язані як дверима загалом, так і з окремою їх частиною, порогом. Зокрема з місцем входу і виходу з оселі пов'язана значна кількість оберегових ритуалів, що стосуються соціальних контактів і захисту «свого» простору від потенційної зовнішньої небезпеки. До прикладу, Олена Таланчук наводить цікавий випадок, коли, збираючись до суду, людина мала взяти з собою дарник, паску та ладан, а перед виходом стати правою ногою на поріг і вимовити: *«Я до вас з дарником і паскою, ви до мене із лестю і ласкою. Стою я правою ногою на поріг, і щоб моє право було скрізь»* [11, с. 7]. М. Москаленко та М. Дмитренко зазначають, що саме поріг є місцем для замовляння ворогів: «*Не сам я йду, чорним волом іду, сухою гадиною поганяю, правою ногою на поріг ступаю, своїм ворогам язик одвертаю: щоб вони губами не плямкали і зубами не клацали надо мною, рабою Божою Марією»* [10, с.190]. Крім того, поріг сам по собі міг виступати

центром «свого» простору, набуваючи магічної сили й оберігаючи благополуччя сім'ї, роду. До нього зверталися по допомогу, коли збиралися в далеку дорогу: «*Ступаю правою ногою,... А ви, пороги, станьте до допомоги»* [1, с. 309].

Мета дослідження полягає у виявленні архаїчних семантичних ознак лексеми «поріг» у складі фразеологічних одиниць, які пов'язані з позначенням межі внутрішнього (свого) і зовнішнього (чужого) простору.

Виклад основного матеріалу. Народні уявлення про людське помешкання як про світ акумульованих культурних цінностей визначили стійку символіку образу житла, оселі та їхніх окремих елементів у пареміях й фразеологічному фонді мови. Українська культурна традиція закріпила за концептом «дім» як ціле і за окремими частинами його простору сакральні функції, вибудовуючи таким чином ціннісну ієрархію елементів. Зокрема деякі елементи домівки як будівлі призначені для розрізнення її внутрішнього та зовнішнього простору. Одним із таких елементів є «поріг», який символізує чітку межу між власне домом та зовнішнім світом. Як відзначає українська дослідниця Лариса Горболіс: «Поріг – кордон оселі, який із дохристиянських часів відігравав важливу роль; це межа родинного вогнища, його захист, оберіг від злих духів. Одвірок також виконував охоронну функцію» [3, с. 157].

Ця межа між домом-оселею як знайомим помешканням, максимально освоєним і комфортним простором, та незвіданим, чужим і, можливо, небезпечним світом, особливо помітна в сімейних обрядах і ритуалах та у вербальній магії. «Семантика порогу, що членує простір на своє і чуже, визначається його розташуванням при виході з помешкання: люди, які проходять повз, приносять, відносять або розносять у різні боки благополуччя, удачу або хвороби, пристріт. У цьому плані слово «поріг» є ізоморфним до поняття «перехрестя» [5, с. 173]. Тому ритуальні дії так чи інакше пов'язані з переступанням через поріг; ходінням від порогу до центра будинку і назад; переміщеннями від порогу назовні. Поріг в архаїчних уявленнях був місцем контакту з духами предків [2; 5; 10]. Відтак вихід за межі хати (двору) пов'язувався з небезпекою, зустріччю з іншим, ворожим світом. Цікаву ідею висловила етнологиня Марина Гримич щодо трьох магічних кіл просторової моделі – *хата-двір-село* (поле), характерних для традиційного українського світогляду, які, власне, й конкретизують зміст поняття своє, визначаютчи його межі: від центру хати – через обійстя – до поля. Образ хати – перше магічне коло, центр життєдіяльності родини. Воно найменше, проте для української традиційної свідомості воно є найпотужнішим, найенергетичнішим [4, с. 302]. Як бачимо, семіотична й аксіологічна значущість порогу передовсім

визначається культурною традицією, а концептуальне наповнення тих чи тих фразеологічних одиниць, відповідно, є генетично зумовленим.

Тлумачні словники подають такі прямі і переносні семи у формулюванні лексичного значення і наповнення слова «поріг»: *«поперечне піднесення (балка) в нижній частині отвору дверей», «дерев'яний брус, закріплений на підлозі під дверима, нижня частина одвірка», «кам'янисте поперечне підвищення дна, що порушує спокійну течію річки», «поперечна груда каменів на річці, що порушує її течію»; «перен. початок, переддень чого-небудь»* [7], що свідчить про витоки спільнослов'янського походження слова. Етимологи вважають, що це слово утворилося за допомогою суф. -*ъг*-*ъ* від *пороти* (**porti* «різати, рвати, бити», індоєвропейський корінь **per*- // **por*- [6, с. 593] із синкретичною семантикою подолання перешкоди, складного руху: «рухатися (з труднощами*)»;* «бити»; «різати». Спочатку слово «поріг» позначало «*те, що знаходиться на стику, в місці розрізу*», тобто в первісній семантиці слова бачимо вказівку, з одного боку, на розрив, розмежування двох просторів, а з іншого, – на місце, що з'єднує ці обидва простори. Таким чином, у самій семантиці слова «поріг» закладена дуальна ідея зв'язку та одночасного роз'єднання, пограниччя.

Одне із завдань дослідження полягало у виявленні того, чи зберігається означена семантична властивість слова «поріг» у разі втраті ним лексичної самостійності в тих випадках, коли слово «поріг» входить до складу фразеологічної одиниці. Розглянемо нижче на прикладах.

У фразеологічному словнику української мови фіксуємо чималу кількість стійких одиниць із компонентом «поріг»: *ось поріг на сім доріг; виходити / ходити / йти за поріг; наступити на поріг; з'являтися / не з'являтися на порозі; перекладати / перекласти через поріг; переступити поріг (чогось); поріг бідності; поставити поріг; вказати на поріг – сім доріг (до когось); не знати, чий поріг; від порогу до Бога, від Бога до порога; тільки-но за поріг; з порога; на порозі; стояти над порогами; на порозі (що); спіткнутися об поріг; кричати з порогу; оббити (обтоптати чиїсь) пороги; переступити пороги (чийсь); під порогом; до порогу [пам'ять] (від кого); з'являтися / не з'являтися на порозі; відтоптати / топтати пороги; Он поріг для семи (на сім) доріг! Від порога до Бога, від Бога до порога; поріг бідності* і т. под. [9]. Як бачимо, найчисленнішими є випадки з дієслівним сполученням, тоді як сполучення з іменником або прийменниково-відмінкові форми їм кількісно поступаються.

Так само лексикографічний матеріал засвідчує стилістичну неоднорідність фразеологізмів із компонентом «поріг». До загальномовних належать фразеологізми, як наприклад: *оббивати пороги*; *переступити через поріг; переступити поріг, на поріг; на порозі; з'являтися на порозі.* Їм протиставлені територіально обмежені – так звані діалектні (локальні)

фразеологізми: *виходити за поріг* («в туалет») – Тернопільщина; *наступати на поріг* («вимагати щось, змушувати когось до чогось) – Донеччина; *Тещин поріг* («балка над дверима») – Полтавщина, *кричати пороги* («весільні пороги» - регіональний звичай на Поділлі, коли наречений обдаровує дарунками подруг нареченої). Належністю до книжної або офіційно-ділової мови, на наш погляд, характеризуються лише такі ідіоми – *поріг бідності, стояти на порозі* (соціально-політичний контекст). Цікаво, що фразеологізм «*стояти на порозі*» є книжним у сенсі «підходити, наступати» (про неминучі події найближчого майбутнього), тоді як на Луганщині цей вислів має ще значення – «принижуючись, просити когось про щось». Водночас найбільша частка фразеологізмів із компонентом «поріг» є розмовно-побутовою: *з'являтися / не з'являтися на поріг; переступити через поріг; спіткнутися, перечепитися об (через) поріг; за порогом; на порозі; тільки-но за поріг; біля порогу.*

Отже, семантичний аналіз досліджуваних фразеологічних одиниць виявив, що в їхньому значенні так чи інакше проявляються первісні, архаїчні смислові ознаки й властивості слова «поріг», пов'язувані з позначенням межі внутрішнього (свого) і зовнішнього (чужого) простору. Таке порубіжжя доволі своєрідно проявляється через семантичні ознаки: а) інтенсивності, як-от: *оббивати <всі> пороги* («наполегливо кудись йти, неухильно чогось досягаючи»); *переступати пороги, тупцювати на порозі* («набридати комусь, втомитися від когось через часті візити»); для позначення «*ось поріг – сім доріг»* («виїжджати самому або відганяти когось»); «*на семи дорогах є пороги»* («Іди, забирайся геть!» (лайливе) так кажуть, коли когось проганяють або хочуть підкреслити, що його присутність десь або участь в якійсь справі є небажаною); б) раптовості чого-небудь, як-от: *з порогу* (відразу після приходу в будинок»); *ледь на порозі* («щойно хтось зайде в будинок»); *тільки-но за поріг* («як тільки вийшов з хати»); або швидкоплинність чого-небудь: *до порогу* («про щось коротке, неглибоке, що швидко минає»); в) часової близькості, як-от: *на порозі* (1. «дуже близько, скоро буде»; 2. «у період, що безпосередньо передує виникненню чого-небудь»); *стояти в порозі* (книжн. «наближатися, наступати» (про неминучі події найближчого майбутнього)); г) подоланням / неподоланням межі просторів, переміщенням з одного просторового виміру в інший, забороною на подолання межі простору, як-от: *вийти через поріг* («вийти або, навпаки, кудись увійти»); *переступити через поріг* («увійти до когось, кудись»); *рушати / рушити через поріг* («прийти, увійти в хату»); *нікого не підпускати до порогу* («не приймати, нікого не пускати в будинок»); *не з'являтися на порозі* («не приходити до когось додому»). Помітною є просторова семантика проявлена в загальновживаній ідіомі *«від порога до Бога, від Бога до порога*» («коли йдеться про весь будинок»).

Висновки. Протиставлення «свій – чужий» у міфопоетичному просторі грунтується на архаїчному розумінні моделі світу і презентоване світом людей (безпечним, тобто «своїм» простором) і світом «чужим», тобто світом ворожих, негативних або потойбічних істот. У буденній свідомості носіїв мови лексичне значення слова «поріг» сприймається як частина житла, дерев'яний брус або балка в нижній частині отвору дверей. Однак у просторово-міфопоетичній картині світу, як ми пересвідчилися, поріг наділений безліччю символічних функцій, напр.: служить межею свого і чужого, реального і потойбічного, локусом для здійснення різноманітних оберегових ритуалів або магічних дій. Лексикографічний аналіз українських фразеологізмів із компонентом «поріг» демонструє різні за структурою, семантикою стилістичним забарвленням одиниці, у яких, тим не менш, проявлені первісні, архаїчні семи слова «поріг», пов'язувані з позначенням межі внутрішнього і зовнішнього простору.

Література

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. К.: Довіра, 1992. 413 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. К.: Оберіг, 1993. 590 с.
3. Горболіс Л. М. Теорія літератури і методологічний дискурс: навч. пос. у 2-х ч. Ч. 1. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. 249 с.
4. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. Київ: Віпол, 2000. 379 с.
5. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору: монографія. Вид. 2-е, доп. й перероб. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 309 с.
6. Етимологічний словник української мови в 7 томах: т. 4. Н-П / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.). НАН України. Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 2003. 657 с.
7. Портал української мови та культури. Словники UA. URL.: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B3.
8. Постер-сесія. *Українські студії в європейському контексті.* 2021. № 3. С. 331–379.
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М.Білоноженко та ін. К. : Наук. думка, 2003. 786 с.
10. Українські замовляння / Упоряд. М. Москаленко. К.: Дніпро, 1993. 307 с.
11. Українські чари / Упоряд. О. М. Таланчук. К.: Либідь, 1992. 95 с.
12. Хомік О. «Свій» простір у текстах оберегових замовлянь. *У вимірах слова* : збірник наукових статей. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. С. 22–32.

Ігнатенко П.О.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0006-2768-8476
Данюк А.О.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
https://orcid.org/0009-0006-5414-1783
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ТИПОЛОГІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В РОМАНІ ІЛЛАРІОНА ПАВЛЮКА «Я БАЧУ, ВАС ЦІКАВИТЬ ПІТЬМА»

Анотація. *У статті систематизовано класифікації засобів реалізації інтертекстуальності та запропоновано робочу типологію, що описує міжтекстові зв'язки у трьох вимірах – за рівнем організації тексту, функційним характером і структурною вагою. Її апробовано на матеріалі роману Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пітьма». Доведено, що інтертекстуальність твору реалізується на всіх п'яти виокремлених рівнях, а домінантним засобом є немаркована іменна алюзія. Провідною особливістю авторської манери визначено контамінацію – накладання кількох претекстів на один образ.*

Ключові слова: *інтертекстуальність, алюзія, цитата, контамінація, сучасна українська проза.*

Ihnatenko P. O., Daniuk A. O. A Typology of intertextuality in Illarion Pavliuk's novel «I see you are interested in darkness». *The article systematizes existing classifications of the means used to realize intertextuality and proposes a working typology that describes intertextual connections across three dimensions: the level of textual organization, functional nature, and structural weight. This typology is tested using Illarion Pavliuk's novel «I See You Are Interested in Darkness». It is demonstrated that the work's intertextuality manifests across all five identified levels, with the unmarked nominal allusion serving as the dominant device. A key feature of the author's style is identified as «contamination» – the layering of multiple pre-texts onto a single image.*

Key words*: intertextuality, allusion, quotation, contamination, contemporary Ukrainian prose.*

Актуальність дослідження. Інтертекстуальність належить до тих теоретичних категорій, які за півстоліття пройшли шлях від вузькоспеціального терміна семіотичної школи до загальногуманітарного концепту, притому чим ширше вживається термін, тим менш визначеним стає його зміст [11, с. 7]. Дослідники фіксують, що питання класифікації засобів реалізації категорії інтертекстуальності залишається дискусійним, оскільки й досі не визначено єдиних критеріїв щодо систематизації форм її вираження [4, с. 362]. Відтак кожне дослідження, що послуговується інтертекстуальним інструментарієм, змушене самостійно обирати робочу модель опису міжтекстових зв'язків.

Потреба в такій моделі особливо гостра під час аналізу новітньої української прози, яка дедалі частіше будується як простір перетину культурних кодів: античного міфу, біблійної оповіді, фольклорної демонології, світової класики, кінематографа та масової культури. Одним із найяскравіших зразків цієї тенденції є роман Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пітьма» (2020) – твір, у якому переплелися жанрові ознаки фентезі, психологічного трилера, детективу та химерної прози [9, с. 230]. Роман уже ставав об'єктом наукового зацікавлення: досліджено його містицизм і міфопоетику [9], алюзивність і постмодерну ігрову природу [5], запропоновано методику вивчення твору в закладах загальної середньої освіти [2]. Дослідники прямо вказують, що романові властива інтертекстуальність, адже письменник майстерно вплітає в канву твору згадки про відомі літературні та мистецькі твори [9, с. 230]. Проте інтертекстуальність цього твору досі не була предметом системного опису: наявні розвідки фіксують наявність алюзій і ремінісценцій, однак не розглядають їх як цілісну систему засобів і не пропонують їхньої типології.

Мета статті – систематизувати наявні класифікації засобів реалізації інтертекстуальності, запропонувати робочу типологію, придатну для аналізу конкретного художнього твору, та апробувати її на матеріалі роману Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пітьма».

Виклад основного матеріалу. У сучасному літературознавстві співіснують дві моделі інтертекстуальності. «Широка» розглядає міжтекстовість як універсальну властивість тексту, що не залежить від авторської волі; «вузька» трактує її як свідомо застосований художній прийом. В. Просалова та О. Бердник слушно протиставляють підхід, за якого інтертекстуальність визначає діяльність автора незалежно від його волі, підходові, у якому вона постає як свідомо використовуваний прийом [8, с. 24]. Для аналізу конкретного твору продуктивнішою є вузька модель, оскільки вона дає змогу працювати з виявленим текстовим матеріалом.

Найвпливовішою класифікацією залишається п’ятикомпонентна схема Ж. Женетта, який замінив розмитий термін «інтертекстуальність» на загальніше поняття транстекстуальності й виокремив власне інтертекстуальність (співприсутність в одному тексті двох і більше текстів), паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність і архітекстуальність [12, с. 15]. Л. Меркотан, зіставляючи наявні підходи, зауважує, що класифікації такого типу мають досить загальний характер і не охоплюють усіх комбінацій диференційних ознак міжтекстових взаємодій [4, с. 359], тому на практиці женеттівську схему доводиться доповнювати додатковими критеріями.

Такими критеріями в українському літературознавстві є спосіб уведення претексту, ступінь його трансформації, обсяг запозичення та функційне навантаження. В. Просалова й О. Бердник пропонують двовимірну модель, що розводить текстотвірний і рецептивний аспекти взаємодії [8, с. 11]; М. Шаповал додає критерій суб’єктності, за якого зв’язок атрибутується не авторові, а персонажеві [11, с. 46]; М. Фока наголошує, що цитати, алюзії та ремінісценції несуть додатковий імпліцитний смисл і стають засобом творення підтексту [10, с. 12].

Узагальнюючи ці напрацювання, пропонуємо робочу типологію, що передбачає опис міжтекстових зв’язків у трьох вимірах одночасно.

За рівнем організації тексту виокремлюємо: 1) паратекстуальний рівень – заголовок твору, назви частин і розділів, епіграфи; 2) власне текстовий – цитата, алюзія (літературна, міфологічна, біблійна, історична, поп-культурна; іменна, ситуативна, топонімічна), ремінісценція, парафраза; 3) структурно-композиційний – запозичення сюжетної схеми, композиційної моделі, принципу організації художнього простору; 4) архітекстуальний – жанрові відсилання та гра з жанровими конвенціями; 5) інтермедіальний – музичні, кінематографічні, живописні включення.

За функційним характером розмежовуємо реконструктивну інтертекстуальність, за якої автор фіксує спільність «свого» й «чужого» текстів переважно через цитування, і конструктивну, за якої запозичені елементи стають вузлами зчеплення нового смислу, а провідною формою виступає алюзія. За структурною вагою розрізняємо включення периферійні, локально значущі та структуротвірні; саме останні дають змогу говорити про інтертекстуальну стратегію автора.

Ядро системи засобів становлять цитата, алюзія, ремінісценція та парафраза. Цитата є найексплицитнішою формою зв’язку – дослівним відтворенням фрагмента чужого тексту; алюзія ж не відтворює претекст, а лише натякає на нього. Л. Грек визначає алюзію як натяк на історичну подію,

побутовий або літературний факт, що мають бути відомими читачеві, а ремінісценцію – як небуквальне відтворення чужих структур і слів, що наводять на спогад про інший твір [1, с. 6]; «Літературознавчий словник-довідник» тлумачить інтертекстуальність саме через сукупність таких форм [3, с. 210]. Окремої уваги потребує іменна алюзія, або прецедентне ім'я: власні назви з високим ступенем упізнаваності згортають у себе цілий сюжет і систему оцінок. Принциповим є й розрізнення маркованих і немаркованих включень: останні вимагають вищої читацької компетенції, однак саме вони забезпечують ефект упізнавання, на якому ґрунтується інтертекстуальна гра.

Апробуємо запропоновану типологію на матеріалі роману І. Павлюка «Я бачу, вас цікавить пітьма».

На паратекстуальному рівні найсильнішим сигналом є назви трьох частин твору, узяті з топоніміки першої кантики «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі: «Пояс Каїна», «Місто Діт», «Лімб» [9, с. 232]. Принциповим є порядок їх розташування: якщо в Данте оповідач рухається згори вниз, то в романі послідовність обернена – від найглибшого рівня пекла до найлегшого. Отже, автор не копіює модель претексту, а трансформує її, і саме ця трансформація є головним носієм авторського смислу. Сюди ж належить графічна гра з назвою селища: на вивісці систематично не світиться літера «с», унаслідок чого напис читається як «Буськів Ад» [9, с. 230].

На власне текстовому рівні домінують прецедентні імена. Показовим є антропонім Харитон Еребович Баалюк [6, с. 132]: особове ім'я співзвучне з іменем Харона, по батькові відсилає до Ереба – вічного Мороку, а прізвище вказує на Баала, якого християнська традиція зарахувала до старших демонів [9, с. 234]. В одному імені, отже, суміщено грецький, семітський і християнсько-демонологічний коди. Так само побудовано образ Дори, суголосний з іменем Пандори: саме вона пропонує героєві ключі від дверей, які відчиняти не можна [9, с. 234], а зникла дівчинка, яку розшукує слідчий, зветься Надійкою й перебуває на дні – у катакомбах під цукровим заводом, що буквально відтворює фінал міфу про скриню Пандори. Пряме цитування застосовано ощадливо: єдина неатрибутована цитата з «Божественної комедії» – вигук Харитона, що відтворює перший рядок сьомої пісні «Пекла» [9, с. 235].

На структурно-композиційному рівні дантівський претекст визначає організацію художнього простору, що має чітку вертикальну будову: міст через річку – селище – старий цукровий завод – підземні каменярні, причому кожне заглиблення супроводжується посиленням ознак потойбіччя. Сюди ж належить мотив переправи: чорний мікроавтобус із написом, що означає

«екскурсії на човнах», монетки на лобовому склі, подаровані пасажирами-покійниками, і давньогрецький обол, який опиняється в роті героя [6, с. 134].

На архітекстуальному рівні відбувається накладання жанрової моделі подорожі в потойбіччя на детективну схему, унаслідок чого жодна з двох моделей не реалізується в чистому вигляді. На інтермедіальному рівні функціонують живописний код (алюзії на картини Ієроніма Босха «Сад земних насолод» і «Сім смертних гріхів»), музичний (пісня «Highway to Hell», що лунає в потязі й працює як вбудований епіграф) та масоволітературний (назва готелю «Сяйво» й образ теки, що перегукується з романами С. Кінга).

Проведений опис дає змогу виокремити головну технічну особливість інтертекстуальної манери письменника – контамінацію, тобто накладання кількох претекстів на один образ. Кафе «Мінотавр» відсилає водночас до античного міфу й до сьомого кола Дантового пекла; готель «Сяйво» поєднує кінгівський претекст із босхівською семеричністю; річка Туонь зливає в собі фінську Туонелу, грецький Стікс і дантівський Ахерон. Функційно контамінація працює на ідею універсальності зла: воно не належить жодній окремій міфології.

Істотно, що претексти роману розподілені функційно: дантівський код відповідає за архітектоніку та моральну ієрархію, античний – за механіку переходу між світами, біблійний – за ціннісну кваліфікацію подій, фольклорно-національний – за укорінення фантастичного в українському ґрунті, що узгоджується зі спостереженням О. Переломової про фольклор, Біблію та національну класику як найпотужніші претекстові масиви українського письменства [7, с. 7].

Висновки. Систематизація наявних класифікацій дає підстави запропонувати робочу типологію, що описує міжтекстові зв’язки у трьох вимірах: за рівнем організації тексту, за функційним характером і за структурною вагою. Перевага такої моделі в тому, що вона дозволяє уникнути як механічної каталогізації «джерел», так і надмірного узагальнення.

Апробація типології на матеріалі роману Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пітьма» засвідчила, що інтертекстуальність у цьому творі має системний характер і реалізується на всіх п’яти виокремлених рівнях. Домінантним засобом є немаркована іменна алюзія, тоді як пряме цитування застосовано ощадливо, що відповідає конструктивному типові інтертекстуальності. Провідною технічною особливістю авторської манери є контамінація, а претексти роману розподілені функційно, і жоден із пластів не дублює інший. Перспективи подальших досліджень вбачаються в детальному аналізі дантівського та біблійного пластів роману.

Література

1. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2006. 16 с.
2. Кузьма О., Русин А. Б. Вивчення роману «Я бачу, вас цікавить пітьма» Ілларіона Павлюка на уроках української літератури в ЗЗСО. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* 2024. Вип. 2(52). С. 210–215.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
4. Меркотан Л. Й. Засоби реалізації категорії інтертекстуальності. *Studia Linguistica.* 2013. Вип. 7. С. 358–363.
5. Остапова Л. Алюзія та містика Ілларіона Павлюка: постмодерний роман як інтелектуальна гра. *Філологічні студії та перекладознавчий дискурс.* Івано-Франківськ : РВВ ЗВО «Університет Короля Данила», 2024. С. 93–96.
6. Павлюк І. Я бачу, вас цікавить пітьма : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 664 с.
7. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект : монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
8. Просалова В. А., Бердник О. С. Інтертекстуальність художнього тексту: текстотвірний і рецептивний аспекти : монографія. Донецьк : Норд-Прес, 2010. 152 с.
9. Тиховська О., Цвіклінський М. Містицизм роману Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить пітьма». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* 2024. Вип. 2(52). С. 230–238.
10. Фока М. В. Інтертекстуальність як спосіб формування підтексту. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2017. № 2(49). С. 10–12.
11. Шаповал М. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика : навч. посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 167 с.
12. Genette G. Palimpsests: Literature in the Second Degree / transl. by Ch. Newman, C. Doubinsky. Lincoln : University of Nebraska Press, 1997. 491 p.

Козак П.Я.
кандидат наук з богослов'я,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
Приватний заклад вищої освіти «Івано-Франківська академія
Івана Золотоустого»
https://orcid.org/0000-0003-3109-5754
Деркачова О.С.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0002-6326-4471

ДУХОВНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНКЛЮЗИВНОЇ НОНФІКШН ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. *У статті розглянуто духовний та освітній потенціал інклюзивної літератури на матеріалі книг Софі Шевіяр-Лютц «Філіппіна. Сила тендітного життя» та «Поза межею видимого». Зосереджено увагу на можливостях художнього тексту формувати культуру прийняття, емпатію, повагу до людської гідності та відповідальність за Іншого. Проаналізовано образ Філіппіни як чинник ціннісної трансформації родини та як освітній ресурс для переосмислення усталених уявлень про інвалідність, слабкість і людську гідність. Окремо осмислено духовні можливості інклюзивного тексту: актуалізацію любові, надії, довіри, терпеливості, прийняття та відкритості до Божої присутності. Обґрунтовано доцільність використання таких творів в освітньому просторі.*

Ключові слова: *духовність, людська гідність, інклюзивна література, освітній потенціал, інклюзія.*

Kozak P., Derkachova O. Spiritual possibilities of inclusive non-fiction literature and its educational potential. *The article examines the spiritual and educational potential of inclusive literature based on Sophie Chevillard-Lutz's books Philippine: The Power of a Fragile Life and Beyond the Visible. Particular attention is paid to the ability of literary texts to foster acceptance, empathy, respect for human dignity, and responsibility for the Other. The image of Philippine is analyzed as a factor of the family's value transformation and as an educational resource for reconsidering established perceptions of disability, vulnerability, and human value. The spiritual possibilities of inclusive literature are also explored,*

including love, hope, trust, patience, acceptance, and openness to God's presence. The article substantiates the relevance of using such texts in education.

Key words: *spirituality, human dignity, inclusive literature, educational potential, inclusion.*

Актуальність дослідження. Інклюзивна література відіграє важливу роль у сучасному освітньому процесі, адже сприяє формуванню комунікативних навичок на засадах толерантності, взаємоповаги, прийнятті Іншого, поваги до відмінностей та здатності бачити в іншій людині особистість. Ця література через історії конкретних людей, їхній досвід, досвід тих, хто поряд, допомагає осмислити складні онтологічні питання. Саме така конкретизація важливого людського досвіду створює значні педагогічні можливості: текст стає простором для розмови про гідність, відповідальність, взаємодопомогу, самотність, дружбу, родину та межі суспільних стереотипів.

Книги Софі Шевіяр-Лютц «Філіппіна. Сила тендітного життя» та «Поза межею видимого» є одним із кращих зразків такої нонфікшн літератури. Їхня цінність для освітнього прочитання полягає в тому, що авторка поєднує досвід родини, яка виховує дитину з інвалідністю, із питаннями віри, любові, людської гідності та духовної трансформації.

Мета статті – визначити освітній потенціал інклюзивної літератури та розкрити її духовні можливості на прикладі книг Софі Шевіяр-Лютц «Філіппіна. Сила тендітного життя» та «Поза межею видимого».

Виклад основного матеріалу. Поняття інклюзивної літератури охоплює твори, які репрезентують досвід людей з інвалідністю, сприяють видимості різних форм людського буття та допомагають формувати толерантне суспільство. Про інклюзивну літературу як важливу складову сучасного освітнього процесу, а також формування читацьких інтересів пишуть і богослови, літературознавці, і педагоги. Вона є важливою складовою інклюзивної освіти, «яка базується на ідеології про неприйнятність будь-якої дискримінації, має забезпечити рівні можливості і ставлення до усіх дітей» [5]. Це твори про поразки та перемоги людей з інвалідністю, про їхню самотність та намагання достукатися до світу, про прийняття себе, про жорстокість та холодність світу, про здатність приймати та пробачати [2]. Серед літературознавців та критиків, які досліджують питання інклюзивного художнього простору, слід виокремити праці Н. Головченко, О. Деркачової, К. Дмитренко, К. Кольченка, О. Осмоловської, Т. Шарової.

О. Осмоловська інклюзивну літературу визначає як таку, що повинна бути орієнтована на дотримання прав осіб з інвалідністю та формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності [7].

Н. Головченко говорить, що «Найважливіша річ для кожного з нас загалом, і для дітей з особливими потребами зокрема – знайти своїх людей і не бути самотнім у цьому світі», що і допомагає здійснити інклюзивна література [1]. На думку, Т. Шарової, «художній простір на тему інклюзії відтворює можливості людей з особливими потребами до ефективної соціалізації та швидкої адаптації в соціумі» [10]. С. Карначова та С. Шаров підкреслюють, що «Інклюзивна література – це література, орієнтована на реалізацію дотримання прав осіб з інвалідністю та формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності» [3].

Читаючи інклюзивну літературу з християнської точки зору, ми маємо можливість побачити, як художній текст сприяє розумінню важливості виходу за межі першого зовнішнього сприйняття особи та побачити за її фізичними чи ментальними особливостями неповторну людську гідність. У християнському розумінні ця гідність не визначається фізичними, інтелектуальними чи соціальними можливостями й не залежить від ступеня самостійності. Її джерело у тому, що кожна людина створена Богом і носить у собі Його образ і подобу. Тому інклюзивний текст, а особливо нонфікшн, може стати не лише засобом пізнання досвіду людини з інвалідністю, а й простором формування нового способу бачення іншого – бачення, в якому за зовнішніми обмеженнями відкривається неповторність особи, її гідність і цінність, а відтак можливість побачити присутність Бога, який діє в людському житті та відкривається через любов, стосунки і взаємну присутність.

У християнському баченні безумовна гідність людини ґрунтується на тому, що кожна особа створена на образ і подобу Божу. Це означає, що жодні фізичні, психічні чи соціальні обмеження не можуть зменшити її цінності. Тому інклюзивна література стає простором, де читач вчиться бачити в людині передусім не її обмеженість, а Божий образ – гідність, неповторність і внутрішню цінність. Такий погляд готує підґрунтя для глибшого духовного сприйняття іншого – як дару, а не проблеми.

Бути сотвореним на образ і подобу Божу означає, що в самій основі людського єства закладена здатність до стосунку: з Богом, з ближніми, зі світом і з самим собою. Образ Божий не слід розуміти як зовнішню схожість людини з Богом, адже Бог є Духом. Йдеться передусім про внутрішню здатність людини пізнавати Бога, вступати з Ним у стосунок, приймати Його любов і відповідати на неї власною любов'ю. Саме Катехизм Католицької Церкви навчає, що людина, створена на образ Божий, здатна пізнавати й любити свого Творця, а також вступати з Ним у союз віри та любові (ККЦ, пп. 355-357). Водночас людина, створена як особа, покликана до стосунку з іншими: до любові, дарування себе, відповідальності, співчуття та взаємної

присутності. Саме в цій здатності до любові та стосунку особливим чином виявляється образ Творця в людині. Катехизм підкреслює, що людина, створена на образ Божий, є не просто «чимось», а «кимось»: вона здатна пізнавати себе, володіти собою, вільно дарувати себе та входити у спільність з іншими особами (ККЦ, п. 357). Йдеться не про зовнішню досконалість чи функціональність, а про внутрішню відкритість до любові, свободи та відповідальності, адже людина наділена розумом і свободою, здатністю пізнавати істину, розрізняти добро і зло, приймати рішення, творити та відповідально ставитися до інших.

Катехизм пов'язує людську свободу з розумом і волею та називає її особливим проявом Божого образу в людині (ККЦ, пп. 1730-1731). Ця гідність не зникає через жодні обмеження чи слабкість: змінюється лише спосіб, у який вона може виражатися й розкриватися. У цьому особливо виразно звучить навчання Декларації Дикастерії віровчення Католицької Церкви *Dignitas infinita*[1]: гідність людини є невід'ємною і ґрунтується на самому її бутті; вона не залежить від обставин, стану чи особливих якостей людини. Людина отримує цю гідність від Бога, який її любить і бажає її існування.

Водночас створення на образ і подобу Божу вказує не лише на те, ким людина є, але й на те, до чого вона покликана. Образ є даром, закладеним у самій природі людини, тоді як подоба вказує на процес уподібнення Богові через зростання в любові, милосерді, святості та відповідальності. Таке динамічне розуміння прямо засвідчене в *Dignitas infinita*, де згадується традиція святих Іринея та Івана Дамаскина, яка розрізняє образ і подобу та розуміє подобу як зростання людини в уподібненні до Бога під дією благодаті та у свободі (Dignitas infinita, п. 22). Отже, духовне життя людини полягає у поступовому розкритті цього дару й реалізації покликання до любові. Катехизм пов'язує людську гідність не лише зі створенням на образ Божий, але й з покликанням до блаженства з Богом та до внутрішнього зростання, яке відбувається за допомогою благодаті (ККЦ, 1700).

Саме тому кожна особа має безмірну гідність, яка не скасовується жодними обмеженнями чи слабкістю. Фізичні, інтелектуальні чи комунікативні особливості можуть впливати на спосіб, у який людина взаємодіє зі світом та іншими, але не змінюють її особистої цінності. *Dignitas infinita* особливо наголошує, що гідність належить кожній людині незалежно

---

[1] *Dignitas infinita* (у перекладі з лат. – *Безмежна Гідність*) – офіційна Декларація Католицької Церкви, присвячена захисту гідності кожної людини. Документ підготовлений Дикастерією віровчення Ватикану і затверджений та підписаний Папою Франциско 8 квітня 2024 року, з нагоди 75-річчя Загальної декларації прав людини.

від її життєвих обставин і стану, а також прямо говорить про людей з інвалідністю, наголошуючи, що їхня гідність походить із самого факту, що вони є людьми, яких Бог бажає і любить. Документ закликає сприяти їхньому включенню та активній участі в житті суспільства і Церкви (Dignitas infinita, пп. 1, 18, 22). У християнському баченні ця істина стає підставою для прийняття, солідарності й поваги до іншого, а також виховує у людині здатність помічати вразливість не як проблему, а як місце, де розкривається справжня людяність і можливість зустрічі з Божою присутністю.

Важливим джерелом для християнського осмислення інклюзії є «Компендіум соціального вчення Церкви»[2], який розглядає людську особу як основу і центр суспільного життя. У п. 105 наголошується, що кожна людина є живим образом Бога та має «свою неперевершену і невідчужувану гідність від Самого Бога». Ця гідність не надається людині суспільством і не залежить від її функціональних можливостей. Християнське бачення тому закликає розпізнавати в кожній особі, особливо в бідних і тих, хто страждає, людину, гідну поваги та любові. У п. 108 «Компендіум» розкриває особистісний вимір цієї гідності: людина є не просто «чимось», а «кимось», тобто особою, здатною пізнавати себе, володіти собою, вільно дарувати себе та вступати у спілкування з іншими. Особливо важливим для інклюзивної проблематики є п. 148 «Компендіуму», присвячений людям з інвалідністю. Документ прямо підкреслює, що вони є повноцінними людськими суб'єктами, які мають права і обов'язки, а їхні фізичні чи інші обмеження не зменшують їхньої гідності. Тому суспільство покликане створювати умови для їхньої участі в різних вимірах сімейного та суспільного життя відповідно до їхніх можливостей. У цьому ж контексті «Компендіум» наголошує на необхідності усунення перешкод, які обмежують таку участь.

Саме в цьому контексті особливого значення набувають слова апостола Павла: «Ми дивимося не на видиме, а на невидиме. Видиме бо – дочасне, а невидиме – вічне» (2 Кор 4:18): зовнішні обставини не вичерпують усієї правди про людину. За тим, що можна побачити й оцінити, існує глибший вимір її особистості, який відкривається у стосунках, любові, довірі та надії. У цьому сенсі інклюзивна нонфікшн література може допомогти читачеві вийти за межі поверхового сприйняття людини, побачити її гідність і неповторність та відкрити духовний вимір її життєвого досвіду. Водночас така література має

---

[2] *Компендіум соціального вчення Церкви (або Компендіум соціальної доктрини Церкви) – це збірник соціального вчення Католицької Церкви, який містить систематизований огляд католицького суспільного вчення. Документ був підготовлений Папською радою «Справедливість і мир» на прохання Папи Івана Павла II і офіційно опублікований 2 квітня 2004 року. В Україні офіційний переклад книги побачив світ у 2008 році.*

важливий освітній потенціал, оскільки сприяє формуванню емпатії, поваги до людської гідності та відповідального ставлення до іншого.

Книги французької авторки «Філіппіна. Сила тендітного життя» і «Поза межею видимого» є унікальними серед інших творів такої тематики, оскільки вони не лише вводять читача у світ Іншого, а є свідченням матері дитини з інвалідністю, в якому поєднані любов материнська і любов Божа, де життя показано крізь призму християнської естетики. Як зазначає Жан Ванье у передмові до «Філіппіни…», ця книга «дуже потрібна християнам, що хочуть відкрити, як говорить і проявляє себе Бог у слабкій людині і в людській слабкості, як Ісус присутній у найслабшій людині. Прийняття слабкого – це прийняти Ісуса» [11, с. 8]. Прийняття дитини з інвалідністю означає прийняття Бога в своє серце, переосмислення розуміння страждання, відчуття важливості молитви: «Трохи молюся, і це мене заспокоює. Усе ж таки. Страждання завдає болю, мені треба ніжності, трохи бальзаму любові й надії, щоб не бути зараненою людиною, а бути щасливою» [6, с. 74]. Таким чином, молитва стає точкою опори, засобом утихомирення душевного болю, сенсом пережиття реальності, та й загалом, сенсом будь-чого. Любов та надія не усувають самого страждання, але полегшують страждання, допомагають бути не зараненим, а щасливим. Вочевидь, що якщо ми проживаємо свої страждання з прийняттям Христа, то вони перетворюються у жертву любові: «Христос навчив людину творити добро через страждання і творити добро тому, хто страждає. У цьому подвійному аспекті Він відкрив сенс страждань у всій його глибині» [13].

Досвід інвалідності та родинного випробування осмислюється не тільки соціально чи психологічно, а й у перспективі християнської антропології. Людина постає як така, чия гідність не залежить від здатності відповідати суспільним очікуванням: прийняти Іншого таким, яким він є, означає визнати його безумовну гідність. Родина Філіппіни вчиться помічати найменші прояви її радості, болю та потреб. У духовній перспективі це відкриває можливість говорити про справжню зустріч з Іншим, що полягає у здатності слухати те, що знаходиться поза межами слів. Особистий досвід матері дитини з інвалідністю спонукає авторку переглянути її попередні уявлення про Бога, довіру та молитву. Віра стає для неї шляхом, на якому людина вчиться приймати непередбачуваність, зберігати любов і відкривати світ по-іншому. Релігійне сприйняття стає глибшим, осмисленішим.

Образ Філіппіни також дає змогу переосмислити взаємодію «того, хто допомагає» і «того, кому допомагають». Вона – та дитина, яка потребує постійної допомоги, проте саме її слабкість стає поштовхом до того, що світ тих, хто поряд, змінюється, вони стають кращими, відкритішими.

На матеріалі книг Шевіяр-Лютц можна виокремити кілька взаємопов'язаних цінностей, які мають беззаперечний духовний та освітній потенціал:

Рисунок 1. Ціннісні орієнтири книг про Філіппіну

Сутність любові полягає у безумовному прийнятті Іншого. Відповідальність передбачає безумовну щоденну турботу без нарікань та агресії. Терпеливість, яка передбачає здатність віднаходити силу в молитві. Віра допомагає зберегти світло в душі, оптимізм, спокій.

Висновки. Інклюзивна нонфікшн література має значний духовний та освітній потенціал, оскільки допомагає побачити за зовнішніми особливостями людини її неповторну гідність і цінність. Її християнське осмислення ґрунтується передусім на біблійному вченні про людину, створену «на образ і подобу Божу» (Бут 1:26-27), покликану до любові, стосунку та сопричастя з Богом і ближніми. Ця гідність не залежить від фізичних, інтелектуальних чи соціальних можливостей людини. Катехизм Католицької Церкви, «*Компендіум соціального вчення Церкви»* та Декларація *Dignitas infinita* розвивають це розуміння, наголошуючи на невід'ємній гідності кожної людини та її праві на повноцінну участь у житті спільноти. Біблійне бачення людини також допомагає по-новому осмислити досвід слабкості та страждання. Свідчення апостола Павла про те, що «сила моя в немочі виявляється» (2 Кор 12:9), нагадує, що людська слабкість не позбавляє особу її гідності та не виключає можливості духовного зростання. Водночас слова «Ми дивимося не на видиме, а на невидиме» (2 Кор 4:18) спрямовують увагу до глибшого виміру людського життя, який не можна звести до зовнішнього стану чи функціональних можливостей.

Інклюзивна література є важливим освітнім ресурсом, здатним впливати не лише на читацьку компетентність, а й на ціннісні та духовні орієнтири особистості. На матеріалі книг Софі Шевіяр-Лютц «Філіппіна. Сила

тендітного життя» та «Поза межею видимого» простежується, як історія дитини з інвалідністю стає історією трансформації тих, хто з нею поряд: її присутність змінює родину, відкриває нові способи комунікації та спонукає до переосмислення людської гідності. Освітній потенціал творів виявляється у формуванні емпатії, культури прийняття, відповідальності за Іншого, здатності розпізнавати стереотипи та відмовлятися від оцінювання людини винятково за її зовнішніми можливостями. Це твори, в яких осмислюється любов, надія, терпеливість, довіра та відкритість до Божої присутності. Духовне прочитання робить також акцент на збереженні гідності людини як найвищої цінності.

Література

1. Головченко Н. Тема людей з інвалідністю в сучасній українській літературі. URL: https://starylev.com.ua/club/article/tema-lyudey-z-invalidnistyu-v-suchasniy-ukrayinskiy-literaturi.
2. Деркачова О. Література як простір протидії булінгу та утвердження інклюзії. *Європейські парадигми формування культури толерантності в освіті, медіа, мистецтві*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2025. С. 124–129.
3. Карначова С., Шаров С. Інклюзія і література: особливості процесу соціалізації, побудова комфортного суспільства. *Українські студії в європейському контексті.* 2021. № 3. С. 72–75.
4. Катехизм Католицької Церкви. Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква: Місіонер, 2002. 772 с.
5. Козлюк О., Гранюк В. Використання інклюзивної літератури в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. *Педагогічна наука і освіта XXI століття*. 2024. № 3. С. 96–104.
6. Лютц С. Поза межею видимого. Львів: Свічадо, 2019. 212 с.
7. Осмоловська О. Формування видавничого напряму української інклюзивної літератури як новітнього тренду розвитку видавничої справи. Інтегровані комунікації. 2017. № 4. С. 27–32.
8. Панграцці А. Духовна географія людини на схилку життя. Львів: Український католицький університет, 2021. 205 с.
9. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам. та грец. текстами. Київ: «Місіонер», 2020. Ч. 1: Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2: Новий Завіт. 350 с.
10. Шарова Т. М. Художня література як засіб соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями. *Літні наукові підсумки 2019 року*: матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Дніпро, 2019. С. 84–89.

11. Шевіяр-Лютц С. Філіппіна. Сила тендітного життя. Львів: Свічадо, 2016. 96 с.
12. Declaration of the Dicastery for the Doctrine of the Faith “Dignitas Infinita” on Human Dignity, 08.04.2024. URL: https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2024/04/08/240408c.html.
13. John Paul II. Apostolic letter on the Christian meaning of human suffering: Salvifici Doloris. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1984/documents/hf_jp-ii_apl_11021984_salvifici-doloris.html.

Пена Л.І.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0002-7154-4617

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО МОВИ ЯК ОСНОВА МОВНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. *У статті сформульовано суть ціннісного ставлення до мови; розмежовано поняття «мовна освіта», «мовне навчання», «мовне виховання»; наголошено на важливості саме мовного виховання особистості, результат якого великою мірою залежить від ціннісного ставлення до мови.*

Ключові слова: *мова як цінність, ціннісне ставлення до мови, мовна освіта, мовне навчання, мовне виховання.*

Pena L. Value attitude towards language as the basis of language education. *The article formulates the essence of the value attitude towards language; distinguishes between the concepts of "language education", "language teaching", "language upbringing"; emphasizes the importance of the language upbringing of the individual, the result of which largely depends on the value attitude towards language.*

Key words: *language as a value, value attitude towards language, language education, language learning, language upbringing.*

Ставлення до мови як до цінности є головним аксіологійним орієнтиром сучасного мовного виховання, що переводить навчання з площини суто

граматичних правил у сферу формування національної свідомости та духовної культури. У сучасній лінгводидактиці цей підхід передбачає усвідомлення мови не лише як засобу комунікації, а й як основи ідентичности, історичної пам'яти та інтелектуального розвитку особистості.

Мета статті – довести важливість і необхідність безперервного всеохопного виховання особистости в дусі ціннісного ставлення до мови.

Виклад основного матеріалу. Сутність ціннісного підходу в мовному вихованні полягає в тому, щоби сформувати мовно-ціннісні орієнтації носіїв мови. А це означає виховувати внутрішню потребу у володінні рідною мовою та шанобливе ставлення до неї. Мова є головним маркером належности людини до певної спільноти – нації. Вона допомагає усвідомити своє коріння та місце у світі. Через мову засвоюємо моральні норми, приписи народної мудрости, традиції та культурний код поколінь. Саме мова формує картину світу людини. Плекання чуття краси слова спонукає до культури мовлення, уникнення суржику та вульгаризмів. Це формує повагу до співрозмовника та самого себе. Усвідомлення державного статусу української мови виховує громадянську відповідальність та патріотизм. Мова стає інструментом соціальної згуртованости.

Результатом мовного виховання є особистість із високим рівнем мовної свідомости, для якої мова є не просто засобом комунікації, а цінністю. Пріоритетність ціннісного ставлення сприяє формуванню мовної особистости – людини, яка не просто знає норми правопису, а має стійку мовну позицію. Така особистість свідомо обирає рідну мову в усіх сферах життя, дбає про її чистоту та здатна через слово виражати свої найглибші думки й почуття.

Ставлення до мови як до цінности плекаємо власним прикладом. Особливо благодатним для цієї мети є час опанування дисциплін мовознавчого спрямування: Українська мова за професійним спрямуванням (на всіх спеціальностях), Вступ до мовознавства, Сучасна українська літературна мова, Історія української мови, Діалектологія, найрізноманітніші вибіркові компоненти.

Найбільша цінність української мови в наш час полягає в тому, що вона стала головним маркером національної ідентичности та важливим інструментом національної безпеки. В умовах боротьби за незалежність мова перестала бути просто засобом комунікації – вона перетворилася на духовний кордон, який чітко відділяє «своє» від «чужого».

Наголошуємо на тому, що цінність української мови зараз вияскравлюється в кількох вимірах: мова захищає інформаційний та культурний простір країни від ворожих наративів. Тому її можна назвати щитом національної безпеки. Вона є символом свободи і спротиву, адже для світу українська мова стала звучати як мова мужности, незламности і боротьби

за демократичні цінності. Свідомий перехід на українську всередині країни – це акт громадянської позиції та солідарности. Її, беззаперечно, можна вважати основою історичної пам'яти, бо саме мова зберігає в собі унікальний генетичний код нації, зв'язуючи сучасне покоління з предками, які століттями виборювали право говорити рідною мовою попри заборони. Мова є потужним чинником суспільної консолідації: навколо української мови сьогодні об'єднуються люди різних регіонів, професій та походження.

Протягом століть українська мова зазнавала системного, цілеспрямованого тиску, який мав на меті її асиміляцію, провінціалізацію або повне знищення. Це в соціолінгвістиці називають лінгвоцидом. Українська мова зазнавала найрізноманітніших утисків. Серед них численні жорсткі заборони, що стосувалися сфер її вжитку. Це можна вважати зовнішнім тиском на мову. Однак значно страшнішим, небезпечнішим і надзвичайно руйнівним є цілеспрямоване втручання у внутрішню структуру мову (словниковий запас, граматику, правопис).

Репресії проти слів відбувалися через спеціально укладені бюлетені та словники. У 1930-х роках радянські цензори оголосили тисячі питомих українських слів «націоналістичними», «застарілими», «штучними», «не властивими мовленню широких мас» тощо [див., напр., 2]. Їх вилучали зі словників і замінювали російськими запозиченнями або кальками. Цей процес спотворив природний розвиток мови. Серед репресованих слів – такі милозвучні питомі українські слова, як *світлина*, *летовище*. Чому їх забороняли? Причина проста: наша мова мала по два синоніми: власне *світлина* і запозичене *фотографія*; питоме *летовище* і запозичене *аеропорт;* у ворожій же мові використовували тільки запозичені відповідники. А наявність синонімів свідчить про мовне багатство і різноманітність. Тому й вилучали їх.

Зазнали репресій також літери, словотворчі засоби та граматичні норми. Знаємо, що 1933 року з українського правопису вилучили букву «Ґ». Також замінили закінчення -и в родовому відмінку однини іменників третьої відміни (*радости, смерти, крови*), що було природним для нашої мови, замінивши його на -і, бо так є в російській.

Важливо постійно наголошувати здобувачам освіти, що повернення репресованої лексики до активного вжитку – це не просто приписи мовознавців чи прояв ностальгії. Це критично важливий процес. Так ми деколонізуємо свідомість: очищення мови від штучно нав'язаних радянських кальок допомагає відновити ментальну незалежність. Мова формує мислення, і повернення питомих слів повертає нам суб'єктність. Доводимо учням чи студентами, що, повертаючи слова, які намагалися знищити разом із їхніми авторами, ми відновлюємо історичну справедливість і віддаємо шану

репресованим мовознавцям, письменникам, іншим видатним українським особистостям.

Багато відновлених слів є надзвичайно точними, милозвучними та місткими. Вони розширюють синонімійні ряди. Напр., використання слова *вишкіл* замість *підготовка* чи вже згадуване *летовище* замість *аеропорт* робить мову багатшою.

Мова, яку десятиліттями намагалися «підганяти» під стандарти іншої мови, втрачала свою унікальну структуру. Звертаємо увагу студентів на те, що повернення питомих слів, форм слів, правописних норм «віддає» українській мові її природний характер. Повертаючи забуті слова, ми не просто згадуємо минуле – ми робимо українську мову сильнішою, самобутнішою та стійкішою до асиміляційних загроз.

Розглядаючи різні програмні теми, не оминаємо питання про мовні запозичення. Взаємодіють люди, цілі народи, а отже, взаємодіють і їхні мови. І під час цієї взаємодії неминучим є проникнення слів із однієї мови в іншу – це природні й невідворотні процеси. Запозичення слів є одним зі шляхів збагачення мови, тобто позитивним явищем. Однак особливо останнім часом спостерігаємо надзвичайно потужний наплив англізмів. І тут уже про позитив не йдеться. Запозичення не повинні стати основним джерелом поповнення словникового складу. Бо, хоч і збагачують мову, але водночас, за словами сучасного українського мовознавця Пилипа Селігея, «коли мова покірливо переймає вироблене іншою мовою, буквально загрузаючи в позичках, вона втрачає здатність до саморозвитку... Запозичення... притлумлюють її внутрішні сили та можливості. І тоді збагачення парадоксальним чином обертається на збіднення» [1]. Важливо, щоби наші вихованці усвідомили, що через засилля чужих слів мова втрачає свою самобутність, своє національне обличчя. Тому розумному використанню іншомовних слів – так! Їхньому засиллю – рішуче ні!

Межа між закономірним збагаченням мови та її бездумним засміченням (варваризацією) проходить через критерій доцільности, функціональної потреби та збереження мовної самобутности. Розумне рішення полягає не у відмові від усього іноземного (пуризмі), а в усвідомленому мовленні. Варто розвивати звичку шукати українські відповідники (напр., замість *донат – пожертва*, замість *фідбек – відгук,* замість *дедлайн – крайдата,* замість *слайд – прозірка,* замість *пост* (у соцмережах) – *допис,* замість *модератор – розпорядник* (заходу, зборів, зустрічі) тощо), де це можливо, і залишати запозичення там, де вони дійсно незамінні. Пропонуємо здобувачам освіти ознайомитися із застосунком «Словотвір», де можна знайти власне українські відповідники до новітніх англізмів.

Сучасна українська мова потребує балансу: розумного захисту (пуризму) та водночас здорової відкритости до світу (інновацій). Мова є живою системою, яка не може розвиватися в повній ізоляції, але й безконтрольне засилля чужих слів руйнує її унікальну структуру. Повністю закрити мову від іншомовних впливів неможливо і навіть шкідливо. Запозичення збагачують словниковий запас, коли йдеться про нові явища, технології чи концепції.

Однак коли іншомовні слова починають витісняти вже наявні, питомі українські відповідники (напр., використання *екстра* замість *надзвичайно*, *спікати* замість *говорити*, *кейс* замість *випадок* чи *справа*), то в таких випадках захист мови – це не відсталість чи консервативність, а збереження її самобутности.

Головна відмінність здорової відкритости від меншовартости полягає в мотивації використання іншомовного слова та в повазі до власної мовної системи.

Схильність вважати чужу мову престижнішою (в соціолінгвістиці це іноді пов’язують з наслідками колоніального минулого) виникає через кілька факторів. По-перше, це маркетинговий тиск: технології та бізнес говорять переважно англійською. Тому англізми підсвідомо асоціюються з успіхом, прогресом і багатством. По-друге, ефект новизни, який полягає в тому, що нове слово здається яскравішим і вагомішим, ніж те, яке ми чуємо з дитинства. По-третє, мовне лінивство, бо набагато простіше взяти готове англійське чи інше чуже слово, ніж згадати питоме українське або утворити нове за законами своєї мови.

Отож, довіряти природному розвитку варто, але цей розвиток формуємо саме ми – носії мови. Якщо ми будемо плекати мовну стійкість, цінувати багатство своїх синонімів і використовувати запозичення лише там, де вони дійсно незамінні, українська мова залишатиметься і модерною, і самобутньою.

Питання мовної меншовартості в Україні зараз активно переосмислюється і трансформується, але комплекс ще не подолано повністю. Останні роки, особливо після 2022 року, стали часом мовного відродження. Та й загалом помічено, що в періоди випробувань (набагато більше, ніж у спокійні часи) спостерігаємо особливе зацікавлення своїми витоками, звернення до рідних коренів – до власної історії, культури, традицій та звичаїв і всього того, що вирізняє нас із-поміж інших національних спільнот. А одним із найпотужніших маркерів українства є мова. Проте десятиліття системного зросійщення та колоніального тиску залишили глибокі сліди в нашій мовній поведінці.

Ознакою подолання комплексу меншовартости можна вважати реабілітацію діалектів та соціолектів. Раніше галицьку говірку, суржик чи

подільські діалекти таврували як «неправильну» або «селянську» мову. Сьогодні ж регіональні слова, навпаки, стають маркером автентичности. Про подолання комплексу меншовартости свідчить і повернення питомих слів, які насильно були вилучені з активного вжитку. Можемо також говорити про своєрідну моду на українську. Для багатьох перехід на українську мову став свідомим актом громадянської позиції та безпеки, а не просто вимогою законодавства.

Проте комплекс меншовартости, на жаль, виявляється й досі у прагненні до «стерильного» стандарту. Замість того, щоб збагачувати мову локальним колоритом, мовці намагаються штучно «вирівняти» свою вимову під уявний «ідеал». Ще одна особливість нашої мовної поведінки – заміна всього російського англізмами. Тікаючи від ворожих мовних моделей, українці часто бездумно копіюють англомовні структури. Надмірне використання кальок та запозичень (*бекграунд, кейс, стейкголдер, дедлайн*) у сферах, де є чудові українські відповідники, часто є проявом того самого комплексу: віри в те, що чужа мова є «більш сучасною» чи «престижною».

Ми вже зробили величезний крок уперед – від сорому за українську мову до гордости за неї. Наступний етап деколонізації полягає в тому, щоб дати змогу українській мові бути живою, різноманітною, з усіма її діалектами, територіальними відмінностями та історичними нашаруваннями, не намагаючись підігнати її під штучні чи запозичені стандарти.

Баланс між мовною нормою та живою мовою є основою формування свідомої особистости. Гонитва за бездоганною правильністю справді може перетворити мову на сухий перелік законів, спричиняючи страх помилки замість захоплення. Проте повна відмова від правил загрожує втратою мовної стійкости та розмиванням самої структури мови. Віднайдення рівноваги між вимогливістю та плеканням любови до слова лежить у площині зміни підходів до навчання.

Знання правил без любові до мови створює грамотного робота, а любов без знання правил – безпорадного аматора. Лише поєднання обох підходів виховує мовно зрілу націю, яка захищає своє слово не тому, що так вимагає правопис, а тому, що відчуває його своєю внутрішньою цінністю.

Мовна освіта в жодному разі не повинна зводитися лише до навчання. Важливо розрізняти два взаємопов’язані та взаємодоповнювальні складники: мовне навчання і мовне виховання. Мовне навчання – це опанування мовних знань, розвиток грамотного усного та писемного мовлення, яке відповідає прийнятим у суспільстві нормам, високу мовну культуру. Однак людина повинна не тільки добре володіти рідною мовою, а й ставитися до неї як до вагомої суспільної цінности, відчувати власну відповідальність за її теперішнє і майбутнє. Отож мета мовного виховання – формувати правильне ставлення

до мови: мова – це цінність, а до цінности слід ставитися відповідно. Цей аспект, уважають фахівці, ми недооцінюємо: заняття в закладах освіти різних рівнів скеровані переважно на прищеплення правописної грамотности, натомість плекання ціннісного ставлення до мови вважають чимось необов'язковим, непрактичним, навіть «ідеалістичним».

Життєздатність мови залежить від ставлення до неї людей, від їхньої мовної поведінки. Виховання мовносвідомих громадян – це вияв турботи про успішний розвиток мови, посилення її опірности до явищ інтерференції та лінгвоциду. Прищеплюючи молоді погляд на мову як на життєву цінність, ми робимо мудру інвестицію в її успішне завтра.

На етапі переходу щире бажання зробити українську мовою щоденного життя є важливішим за бездоганне мовлення. Мова – це живий інструмент комунікації та інтеграції, а не іспит із суворими екзаменаторами. Коли ми вимагаємо від новачків миттєвої досконалості, ми створюємо «мовний бар'єр» та провокуємо страх зробити помилку, що часто змушує людей повертатися в зону комфорту. Тому головне правило початкового етапу – підтримка має бути сильнішою за критику.

Щоб захист мови не перетворився на випробування, варто змінити фокус суспільного сприйняття. Помилки та суржик на початковому етапі – це не неповага до мови, а природна «зона зростання». Це ознака того, що людина трансформує своє мислення. Замість роздратування через неправильний наголос чи росіїзм, варто підтримати людину самим фактом відповіді українською, підкреслюючи цінність її зусиль. Перехід на іншу мову в дорослому віці – це неабиякий психологічний виклик і вихід зі зони впевнености. Людина почувається безпорадною, коли їй бракує слів. Наше завдання – зробити цей досвід максимально комфортним і теплим. Граматику та багатий словниковий запас можна вивчити з часом, але мотивацію та відчуття причетности, які легко зруйнувати одним невдалим зауваженням, повернути набагато складніше.

Потрібно викорінювати уявлення про те, що діалект – це «неправильна», «сільська» чи «неосвічена» мова. Діалекти є першоджерелом літературної мови. Треба пояснювати суспільству (особливо молоді), що володіння і літературною мовою, і діалектом – це додаткове багатство та ознака високої культури, а не її недостатности. Важливо популяризувати говірки через сучасну музику, кіно, літературу. Якщо популярний блогер чи виконавець використовує діалектизми, це робить їх «модними» серед молоді.

Необхідно фіксувати та цифровізувати діалектне мовлення, створювати мультимедійні застосунки, де кожен може послухати аудіозаписи носіїв різних говірок. Варто залучати молодь до збору діалектних слів у своїх бабусь і дідусів для створення відкритих онлайнових баз даних.

Справжня мовна культура – це гармонійне поєднання кількох чинників [3, с. 245]. Це не просто знання правил правопису, а глибоке, усвідомлене та відповідальне ставлення до мови як до живого організму та частини власної ідентичности.

Правильність (або нормативність) – це фундамент мовної культури. Вона передбачає знання чинних мовних норм (лексичних, граматичних, орфоепічних, стилістичних). Правильність сприяє точності висловлювання та розумінню між людьми. Без неї мова стає хаотичною.

Мовне чуття (інтуїція) – це вищий рівень володіння мовою, здатність відчувати її красу, ритм, доречність слів у конкретній ситуації. Мовне чуття допомагає відрізнити природне народне слово від штучного канцеляризму, вибрати з десятка синонімів єдиний точний та найбільш доречний і відчути відтінки значень.

Повага до слова – це своєрідна екологія спілкування. Вона виявляється в очищенні мовлення від бур'яну – суржику, нецензурної лексики, слів-паразитів. Повага до слова означає розуміння його сили, адже словом можна як окрилити, так і поранити.

Свідомий вибір на користь української – це громадянська позиція. У сучасних українських реаліях цей аспект є визначальним. Це внутрішній акт самоідентифікації, коли людина обирає рідну мову не через примус, а через глибоке переконання, плекаючи її щодня в усіх сферах життя – від побуту до професійної діяльности. Отож, справжня мовна культура починається зі свідомого вибору і поваги до слова, реалізується через прагнення до правильности та розквітає завдяки тонкому мовному чуттю.

Важливо донести до кожного українця: «Зробіть українську мову простором своєї особистої свободи, сили та щоденного вибору». Мова оживає не тоді, коли про неї приймають закони, а тоді, коли нею розмовляють закохані, щебечуть діти, сперечаються на вулицях, створюють бізнес і жартують із друзями. Для того, щоб українська мова впевнено розвивалася й панувала, не потрібні надзусилля, – достатньо маленьких, але системних кроків від кожного з нас. Далі зацитую слова вже згадуваного сучасного мовознавця Пилипа Селігея: «Справа честі кожного – бути не просто користувачем, а господарем, охоронцем, будівничим нашої мови. Щоб мова не згасала, потрібно нею думати, писати, говорити. Щодня, щогодини, щохвилини. У родині, на вулиці, на роботі, у мережі. Читати й поширювати писані нею тексти. Не переходити на інші мови скрізь, де це можливо. Пам'ятати, що мовна поведінка кожного з нас – частина життя й що кожне слово, яке українець сказав чи написав не українською, підкошує мову, підриває її позиції, звужує її життєвий обшир» [1, с. 446]. Збереження мови – це не тільки про захист від когось/чогось, це про наповнення своєї території

власним змістом. Любити рідну мову – означає розмовляти нею, пізнавати її, удосконалювати свої знання про неї.

Висновки. Ставлення до мови як до цінности повинно стати пріоритетом мовного виховання в закладах освіти різних рівнів.

Література

1. Селігей П.О. Українська мова у 2022 році. Вступ до лінгвофутурології / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні. Київ : Академперіодика, 2023. 452 с.
2. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / За ред. Масенко Л. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
3. Шарова Т.М. Українська мова у професійному спілкуванні: комунікація майбутніх ІТ-фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». 2021. № 11 (79). С. 245–247.

Сіренко С.А.
аспірант
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
https//orcid.org/0009-0009-4468-8170

ОНІРИЧНІ МОТИВИ В КОМБАТАНТСЬКІЙ ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ПУЗІКА

Анотація. *У статті розглянуто особливості оніричних мотивів у прозі сучасного українського письменника Валерія Пузіка. Проаналізовані сновидіння у збірках «Метелик і танк», «З любов'ю – тато», «Мисливці за щастям. Якщо треба буде помирати, я тебе розбуджу», «Людська нора, голод і Бог на війні». Визначено, що сновидіння наратора пов'язані з домом і війною, навіяні бажанням бути поруч з близькими та пережитим досвідом.*

Ключові слова: *оніричний мотив, сновидіння, комбатантська проза, Валерій Пузік.*

Sirenko S.A. Oneiric motifs in Valery Puzik's war prose. *This article analyzes the characteristics of oneiric motifs in the prose of the modern Ukrainian writer Valerii Puzik. It examines the dreams featured in the collections «The Butterfly and the Tank», «With Love – Dad», «Hunters for Happiness. If I Have to Die, I'll Wake You Up» and «A Human Burrow, Hunger and God at War». It is*

established that the narrator's dreams are linked to home and war, inspired by a desire to be close to loved ones and by his lived experiences.

Key words: *oneiric motif, dreams, combatant prose, Valerii Puzik.*

Актуальність дослідження. Валерій Пузік – сучасний український письменник, художник, режисер, ветеран. Для його прози характерні кінематографічність, документалізм, лаконічність. Основними жанрами, в яких пише автор, є оповідання, новели, нариси. Творчість автора є малодослідженою в літературознавчому дискурсі й потребує аналізу, зокрема це стосується жанрового розмаїття, тематико-проблемного зрізу (пише автор про війну і людей на ній), наративних стратегій, оніричних мотивів, символів, архетипів та ін. З огляду на те, що його проза – комбатантська і відображає українські реалії від АТО включно з періодом повномасштабного вторгнення – митець приєднався до лав ЗСУ в 2015 році, а у 2022 знову став на захист України – вивчення її є актуальним.

Мета статті. Мета статті – проаналізувати оніричні мотиви у збірках короткої прози В. Пузіка. Для реалізації мети необхідно визначити роль оніричних мотивів у художній прозі, проаналізувати сновидіння у збірках короткої прози автора «Метелик і танк» (2023), «З любов'ю – тато» (2023), «Мисливці за щастям. Якщо треба буде помирати, я тебе розбуджу» (2024), «Людська нора, голод і Бог на війні» (2026).

Виклад основного матеріалу. Сновидіння у структурі тексту можуть виконувати різні функції: розмивання часопростору з утворенням власного, демонструє внутрішній світ персонажа, зокрема його страхи та підсвідомі бажання. Зокрема, оніричні мотиви широко використовуються в містичній, готичній прозі, горорі. У документальній прозі сновидіння відображають авторський голос чи голос персонажів.

З погляду наратології, сновидіння мають фікційні і наративні характеристики, зокрема наявність сюжету, персонажів, часопростору. «Цілком можливо, що сновидіння є позасвідомим продуктом когнітивного механізму наративізації, яке потім підлягає концептуалізації як наратив, тобто додатково пристосовується наратором під наративну схему в процесі його переказування» [1, с. 36], – припускає В. Ніколаєнко. Також вчена акцентує на тому, що у розповідях про сни наратор репрезентує особистий досвід як учасника події, однак при цьому може висловлювати подив щодо своїх же вчинків або ж не мати знань про «Я» у сновидінні.

В. Пузік використовує оніричні мотиви в короткій прозі з різною частотою. Так, персонаж Ігор, військовий у відпустці, в оповіданні «Мазура» (збірка «Метелик і танк») уві сні бачить сюрреалістичну картину: на вулицях

– три слони, у повітрі свистіли міни, а у вікнах будинків виднілись силуети людей, які немовби дивилися на персонажа [4, с. 21]. Сон перервався дзвіноком телефона. У шостій, завершальній, частині цього тексту герою приснилися колони танків і БМП на вулицях його селища, поруч ідуть солдати, діти біжать з квітами назустріч. Ця картина змінюється іншою: Ігор на березі моря, за спиною знаходяться руїни, чорний дим здіймається вгору, а до моря йдуть побратими на милицях. Картина нагадує йому кінець світу. «Я живий!» – кричить герой [4, с. 43].

В оповіданні «Зустрінемося в День Незалежності» (збірка «Метелик і танк») наратору приснився сон про полеглого побратима з позивним Татарин. Останнє, що він сказав, було про зустріч у День Незалежності. Уві сні – парад, в якому бере участь побратим. «Я ж казав: зустрінемося в День Незалежності» – каже він. Наратор прокидається з думкою, про який День Незалежності казав йому Татарин [4, с. 124]. Сни про померлих – один із повторюваних оніричних мотивах у художніх текстах. З міфопоетичного погляду, їх можна трактувати як межові простори між двома світами.

«З любов'ю – тато» з однойменної збірки – лист батька до сини з війни, на наш погляд, концептуальне ядро книги. Батько пише сину, що він з мамою йому снилися, порівнює сни із серіалом, бо щоразу сниться новий епізод. Гори, похід, ватра, зустріч сонця – реалізація мрій, бажання бути вдома з близькими. Про інші сни наратор воліє не розказувати нікому.

У тексті «Pepsi» (книга «З любов'ю – тато») сон розмиває наратив, і розповідач опиняється поруч з померлим товаришем Русланом, який веде його на кладовище поглянути на могилу наратора. Розповідь ведеться від першої особи. Хтось підпалив сухий очерет, видно полум'я, яке не можна загасити. Воно поглинає береги річки і міст. Герої підходять до кладовища, вибухає міна. Руслан показує наратору могильну плиту, де дати смерті закрита етикеткою «Pepsi». Розповідач хоче зірвати її, але тут він прокидається [2, с. 58]. Наратор дистанціюється від оніричної дійсності, яка під час сну сприймається, як реальна.

В оповіданні «Сни про смерть» (книга «З любов'ю – тато») наратор розповідає про хронічну втому і постійне бажання спати. Його напарник Мох бачить сни про смерть, полон, вони повернулися до нього перед повномасштабним вторгненням. «Вони були такими реальними, що я відчував біль... Задушка була така, ніби повітря мало, ніби я риба на березі... Скільки разів я помирав уві сні?» – розповідає Мох [2, с. 155].

Друга частина назви «Мисливці за щастям. Якщо треба буде помирати, я тебе розбуджу» говорить читачеві, що в ній автор поміж екзистенції на війні торкатиметься сну. Так, у збірці наратор розповідає, що його сни чорні або

сірі, короткі, нагадують «тривимірні слайди» [5, с. 96] і відчуваються як продовження днів.

В оповіданні «Після окупації» (збірка «Мисливці за щастям. Якщо треба буде помирати, я тебе розбуджу») наратор хоче, щоб йому снилися кольорові сни, але їх немає: «Я засинаю і бачу темряву» [5, с. 11]. Та й часу для сну на війні бракує. У тексті («Херсонські етюди») цієї ж збірки він каже, що його сни тут про рідних і дім.

В оповіданні «Сни про мертвих» з цієї ж збірки сновидіння використано як обрамлення. На початку наратор розповідає, що уві сні він побачив себе мертвим, стоячи над власним тілом. Поруч бродили пси і лисиці, а круки опускалися нижче: «Херсонський степ – моя могила» [5, с. 145]. В останній частині тексту наратор знову повертається до цього сновидіння. Довкола поле, а вдалині видніється посадка. Він думає про те, що його з'їдять собаки, «вигризуть живіт, як і всім іншим, що були до мене і будуть після» [5, с. 151].

В оповіданні «Між трьома кадрами братів Люм'єрів» розмито межі між життям, кіно і сном, де наратор хоче прокинутися і мріє про повернення у життя без війни. Майбутнє – примарне, зрештою, і дійсність теж. «Хто ти в цьому мареві? Де ти на мапі бойових дій? Хто режисер цього фільму?».

У збірці «Людська нора, голод і Бог на війні», де одним із наскрізних образів є нора, наратор каже, що вона поглинає сни. Він просить дім, аби той йому наснився – «хоча б сьогодні» [3, с. 182].

Висновки. Отже, у короткій прозі В. Пузіка сновидіння відображають внутрішній стан героя, наприклад, його бажання бути вдома разом з сім'єю. Сни мають сюжети (зустріч з померлими, мандрівка з сім'єю), персонажів, проникнені візіями війни чи дому, стиранням межі між життям і смертю. У текстах зображено і неможливість сну, його відсутність (сни «забирає» війна), а сновидіння порівнюються з «сірими слайдами». Тобто фактично репрезентовано три види снів: підтримувальні, деструктивні й рефлексійні.

Література

1. Ніколаєнко В.О. Лінгвокогнітивні характеристики англомовного наративу оніричного особистого досвіду дис. … д-ра філософії : 035 – Філологія (Галузь знань 03 – Гуманітарні науки). Х. : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2023. 228 с.
2. Пузік В. З любов'ю – тато. К.: Лабораторія, 2023. 216 с.
3. Пузік В. Людська нора, голод і Бог на війні. Х.: Віват, 2026. 398 с.
4. Пузік В. Метелик і танк. Х.: Фоліо, 2023. 190 с.
5. Пузік В. Мисливці за щастям : збірка воєнної прози. Х.: Віват, 2024. 208 с.

Шуляк С.А.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та журналістики
Уманський національний університет
https//orcid.org/0000-0003-3669-852X

АСТРАЛЬНА СИМВОЛІКА В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

***Анотація**. У статті досліджено астральну символіку в текстах українських народних пісень. Розкрито семантику сонця, місяця, зорі та з'ясовано їхню роль у моделюванні часу, простору, людської долі й емоційних станів. Встановлено, що небесні світила в пісенній традиції поєднують міфологічні, обрядові, естетичні та психологічні значення, виступаючи засобами сакралізації світу й поетичної характеристики людини.*

***Ключові слова**: астральна символіка, українська народна пісня, сонце, місяць, зоря, фольклорна картина світу.*

***Shuliak S. Astral symbolism in the texts of Ukrainian folk songs.** This article examines astral symbolism in the texts of Ukrainian folk songs. It explores the semantics of the sun, moon, and stars and clarifies their role in representing time, space, human destiny, and emotional states. It has been established that, in the song tradition, celestial bodies combine mythological, ritual, aesthetic, and psychological meanings, serving as means of sacralizing the world and poetically characterizing human beings.*

***Key words**: astral symbolism, Ukrainian folk song, sun, moon, star, folkloric worldview.*

Актуальність дослідження. Астральні образи належать до найдавніших складників української фольклорної картини світу. У народній пісні сонце, місяць, зорі, зоря та небо не лише позначають природні об'єкти, а й організують час і простір, увиразнюють обрядову ситуацію, передають уявлення про долю, кохання, родинний лад і зв'язок людини з космосом. Звернення до цієї символіки актуальне для сучасної фольклористики, етнолінгвістики й лінгвокультурології, оскільки дає змогу простежити тяглість архаїчних смислів та їх поетичне переосмислення.

Попри значну увагу дослідників до міфопоетики українського фольклору, астральні образи в піснях часто розглядають ізольовано – як окремі поетичні паралелізми або сталі епітети. Недостатньо систематизовано їхні

взаємозв'язки, жанрову зумовленість і функції в цілісній структурі пісенного тексту. Потребує уточнення й співвідношення архаїчного, обрядового та ліричного значень небесних символів.

Мета статті: визначити основні астральні образи в українських народних піснях, схарактеризувати їхню символіку та з'ясувати міфологічні, обрядові й поетичні функції у фольклорному тексті.

Виклад основного матеріалу. Астральний код української народної пісні сформувався на перетині давніх космогонічних уявлень, календарної обрядовості та ліричного світовідчуття. Небесні світила сприймаються як впорядкована система: сонце уособлює світло й життєдайну енергію, місяць маркує нічний час і змінність, зорі співвідносяться з людською долею, а ранкова й вечірня зоря позначають межові моменти доби. Персоніфікація та звертання перетворюють ці об'єкти на активних учасників пісенної події.

Сонце в календарно-обрядових піснях пов'язане з відродженням природи, родючістю, теплом і добробутом. Його рух задає ритм господарського року, а світло символічно протистоїть темряві та хаосу. У веснянках звернення до сонця набуває закличного характеру: спів має наблизити тепло й оновлення. У родинно-обрядовій ліриці сонце може бути знаком щастя, благословення та повноти життя, як-от: *Ой Петре, Петре, Іване, / Де* ***сонце*** *сходить, там сяє. / Де* ***сонце*** *сходить, там сяє, / Там Назар коничка сідлає* [2, с. 86].

Трапляються тексти пісень, де сонце передусім має предметно-побутове значення: дівчина сушить на ньому випране й накрохмалене шиття, напр.: *Ой там Оксана шиття шила, / До свого шиття говорила: / – Ой шиття ж моє білесеньке, / Кому ж ти будеш милесеньке? / Виперу тебе на Дунаю, / Скрохмалю тебе у крохмалю, / Висушу тебе на* ***сонечку****, / Віддам Сергійку соколоньку* [2, с. 106] та водночас образ сонечка символізує тепло, чистоту, життєдайну силу та благословення. Сонячне світло завершує підготовку вишитого виробу, який дівчина хоче віддати коханому, тому воно опосередковано увиразнює щирість дівочих почуттів, турботу й надію на щасливе кохання. Зменшено-пестлива форма *сонечко* надає образові теплого, позитивного забарвлення.

У тексті *Тонкий серпанок, як* ***сонце****, сяє, / Лисяча шуба слід замітає, / Шовковий пояс клуби встеляє* [2, с. 111] сонце символізує яскравість, красу, світло й урочисту довершеність. Порівняння тонкого серпанку із сонцем підкреслює його блиск, коштовність і святковість, а водночас возвеличує вбрання та його власницю. Образ сонця виконує естетичну й оцінну функції: він є мірилом сяйва, достатку та високого статусу.

М.К. Дмитренко досліджує символи українського фольклору та зазначає, що «закорінений у давні міфологічні пласти, образ місяця символізував життя, світло, любов, постійне оновлення, безсмертя, вічність, чоловіче і жіноче начало – Матір-Велику Богиню, Царицю небесну; князя, парубка, козака, нареченого» [1, с. 108]. У текстах українських народних пісень місяць найчастіше постає володарем нічного простору, свідком таємного побачення або розлуки. Його циклічність актуалізує значення мінливості, чекання й повторюваності життєвих станів. Звертання до місяця створює світлове тло молодіжного зібрання, а його сяйво увиразнює привабливість і життєву силу парубків, напр.: *Світи, світи, **місяцю**, **місяцю**, / Та й на нашу вулицю, вулицю, / А на нашій вулиці, вулиці / Усі хлопці молодці, молодці* [2, с. 95].

Часто місяць символізує світло, добробут, здоров'я та благословення оселі, як-от: *В сінцях, в сінцях **місяць** сходить, / Щедрий вечір, добрий вечір, / Добрим людям на здоров'я!* [2, с. 115]. Його поява в сінях переносить небесне сяйво до внутрішнього простору дому, надаючи обрядовій картині урочистого й сакрального характеру. У контексті щедрівки схід місяця віщує щасливий початок, родинну злагоду та життєву повноту, а також підсилює побажання добра господарям.

В родинно-обрядових піснях, зокрема у весільних: *А у **місяця** два ріжки, / А у Петруся два брати. / Перший братічок коня сідлає, / Другий братічок виряджає / Та його научає…* [2, с. 145], трапляється місяць, що символізує молодого та його перехід до нового життєвого стану – шлюбу. Його два ріжки зіставляються з двома братами, які допомагають йому вирядитися в дорогу: один сідлає коня, другий дає настанови.

У пісні про кохання місяць символізує інтимний нічний простір кохання та постає мовчазним свідком зародження почуття, напр.: *Ой, не плачте, карі очі, – / Така ваша доля: / Полюбила козаченька, / При **місяці** стоя!* [4, с. 375]. Його світло огортає зустріч закоханих таємничістю й романтичністю, відмежовуючи її від буденного світу. Водночас образ місяця пов'язаний із долею героїні: кохання, що виникло при місячному сяйві, переживається як наперед визначене й невідворотне. Поєднання місяця з мотивом плачу надає образові психологічної функції – він увиразнює щирість почуття, тугу та вразливість закоханої дівчини.

У тексті весільної пісні *Ой **місяцю** ясний, / Дороги не знати. / Бідна моя голівонька, / Де ми будем ночувати? / Чи в полі, чи в дорозі, / Чи в Оксани на порозі?* [2, с. 147] ясний місяць символізує дороговказ і надію на захист у дорозі. Проте його світла недостатньо, щоб подорожні знайшли шлях, тому образ також передає невизначеність і розгубленість; тривогу перед нічною

мандрівкою; самотність і незахищеність людини; пошук прихистку. Місяць тут є мовчазним супутником подорожніх та символом слабкої надії серед небезпеки й невідомості.

Зорі в українській пісенності утворюють багатозначний комплекс. Вони є знаками небесної краси, орієнтирами в дорозі та символами людських доль. А.К. Дмитренко визначає зорю символом «жіночого божества світла, вічності, животворної природи, довершеної краси, таємниці, любові, багатства, мрії» [1, с. 113]. Образ *сяючої зіроньки* часто переноситься на дівчину, поєднуючи зовнішню красу з чистотою моральних намірів, як-от у тексті веснянки: *Сяяла* ***зіронька****, летіла, / – За кого ти, Ялинко, хотіла? / – За того, дівчата, за того, / Що пристало серденько до нього* [2, с. 86].

У тексті *Наше купайла до* ***зіроньки****, / Щоб погуляли всі дівоньки* [2, с. 95] зіронька виступає символом настання вечора, межі між днем і ніччю та завершення обрядового гуляння. Вислів *до зіроньки* має передусім часове значення – *до появи першої зорі*. Водночас зоря увиразнює святковий, молодіжний характер дійства та символізує час дівочих розваг і спільного обрядового свята.

Зоря – ранкова або вечірня – функціює як символ межі. Вона відділяє ніч від дня, сон від пробудження, розлуку від сподіваної зустрічі. Через таку пороговість зоря природно входить до пісень про виряджання в дорогу, чекання коханого, дівочу тугу та початок нового життєвого етапу. Її поява структурує сюжет: означує час події й водночас надає їй піднесеного, інколи сакрального виміру. У колядках і щедрівках, напр.: *Ой ясна, красна на небі* ***зоря****, / А ще найкраща у дядька жона* [2, с. 111] зоря символізує красу (епітети *ясна, красна* створюють образ світлої, вродливої жінки); ідеал жіночої вроди (небесне світило стає еталоном, із яким зіставляють господиню); світло, добробут і родинну гармонію (у колядковій традиції зоря має позитивне, життєствердне значення); сакралізацію образу господині (порівняння із небесним об’єктом підносить її над буденністю); обрядове величання (зоря є складником поетичної формули похвали членам родини). Тобто, зоря виступає символом жіночої краси, світла, досконалості та благополуччя родини, а через паралелізм *зоря – жона* образ господині ідеалізується.

У тексті *Що на небі* ***молодик*** *– / Да то сам чоловік, / Що на небі* ***зоря*** *– / Да то його жона, / Що на небі* ***зірочки*** *– / Да то його діточки* [3, с. 20] небесний світ постає символічною моделлю родини: молодик уособлює чоловіка-господаря, зоря – його дружину, а зірочки – дітей. Молодий місяць акцентує чоловіче начало, життєву силу, оновлення й продовження роду; зоря символізує жіночу красу, світло та злагоду; множинний образ зірочок передає

численність родини, добробут і єдність. Таке зіставлення сакралізує сімейний лад, уписуючи його в гармонійний космічний порядок.

Астральні образи водночас визначають час, структурують простір і сакралізують жіночий образ, перетворюючи звичайний рух оселею на урочисту картину сходження світла у текстах на кшталт: *Ой рясна, красна в лузі калина, / А ще найкраща у батька дочка. / У батька дочка, як паняночка, / А материна, як ягідочка. / По двору ходе, як* ***місяць*** *сходе, / В сінечки ввійшла, як* ***зоря*** *зійшла, / В світолоньку ввійшла – свічі палають* [2, с. 118]; *А в дядька Тимка гарная жона, / По двору ходить, як* ***місяць*** *сходить, / В хату ввійшла, як* ***зоря*** *зійшла, / За стіл сідає – золото сяє* [2, с. 126].

Астральна семантика реалізується через персоніфікацію, паралелізм, порівняння, метафору, епітет і символічне протиставлення. Звертання до сонця, місяця чи зорі створює ілюзію діалогу людини з космосом. Паралелізм зіставляє рух небесного світила зі станом героя, а порівняння переносить ознаки ясності, висоти й сяйва на людину.

Функції астральних образів залежать від жанру. У колядках і щедрівках космічні світила беруть участь у творенні гармонійного світу та моделі заможної родини; у веснянках вони пов’язані з пробудженням природи; у весільних піснях символізують красу молодих, благословення шлюбу й перехід до нового статусу. У ліричних піснях астральна образність психологізується: місяць і зорі стають співрозмовниками самотньої людини, віддзеркалюють тугу, надію, вірність і пам’ять.

Висновки. Астральна символіка є системним компонентом поетики українських народних пісень. Сонце втілює життєву силу, тепло й оновлення; місяць пов’язаний із нічним простором, циклічністю та інтимним переживанням; зорі й зоря символізують красу, долю, надію та межовий стан. Значення цих образів конкретизується жанром і контекстом, а їхні основні функції – часопросторова, обрядова, психологічна, оцінна та світоглядна. Перспективним є подальше зіставлення астральних символів у різних жанрах і регіональних варіантах української пісенності.

Література

1. Дмитренко М. Символи українського фольклору: монографія. К. : УЦДК, 2011. 400 с.
2. Пісні Поділля / Записи Насті Присяжнюк в селі Погребище. 1920-1970 рр. Київ : Наукова думка, 1976. 524 с.
3. Українські народні пісні / Худож.-оформлювач П.С. Риженко. Харків: Фоліо, 2001. 249 с.
4. Українські пісні / Уклад. О.В. Зав’язкін. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2003. 512 с.

Ярославська В.О.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0001-1573-6446
Науковий керівник: к.філ.н., доцент Землянська А.В.

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНЕ МОВЛЕННЯ В РЕКЛАМІ
(на прикладі досвіду відомих світових брендів)

Анотація. *У статті досліджується еволюція рекламного дискурсу в напрямку забезпечення антидискримінаційного підходу та зміни мовної парадигми рекламних текстів. Виявлено, що сучасний інформаційний простір розширює функціонал реклами, яка з інструменту прямого маніпулятивного впливу та трансляції гендерних чи соціальних стереотипів перетворюється на гуманний засіб комунікації. У роботі зазначено, що зміна суспільних орієнтирів в бік інклюзивності, толерантності та рівних прав актуалізувала принцип People-first Language, де головним фокусом стає не приваблення споживача будь-якою ціною, а трансляція загальнолюдських цінностей і поваги до особистості. Ключові етапи такої трансформації простежено на прикладі відомих світових брендів (Gillette, Dove, IKEA та ін.)*

Ключові слова: *антидискримінаційне мовлення, рекламна кампанія, толерантність, інклюзивність, етика, цінності.*

Yaroslavska V. Anti-discriminatory language in advertising (based on the experience of well-known global brands). *This article examines the evolution of advertising discourse, focusing on the adoption of an anti-discrimination approach and a shift in the linguistic paradigm of advertising texts. It is observed that the contemporary information landscape is expanding the functionality of advertising; it is transitioning from a tool for direct manipulation and the propagation of gender or social stereotypes into a humane medium of communication. The study notes that the shift in societal priorities – toward inclusivity, tolerance, and equal rights – has brought the principle of «People-first Language» to the forefront. The primary focus has changed from attracting consumers at any cost toward conveying universal human values and respect for the individual. Key stages of this transformation are illustrated through examples of well-known global brands (such as Gillette, Dove, IKEA and others).*

Key words*: anti-discriminatory language, advertising campaign, tolerance, inclusivity, ethics, values.*

Актуальність дослідження. Сучасний інформаційний простір сповнений різних потужних інструментів впливу на аудиторію, формування запитів та нових тенденцій у суспільстві. Саме реклама є одним із найпоширеніших методів масової комунікації та водночас її потужним соціально-психологічним інструментом.

Функціонал реклами постійно розширюється, що продиктовано потребами у просуванні товарів і послуг у повністю цифровізованому світі, у приверненні уваги потенційної аудиторії, у забезпеченні позитивного ставлення до певного бренду чи компанії. Відповідно, упродовж останніх десятиліть вона пройшла стрімкий шлях розвитку від класичних методів прямого впливу на споживача із застосуванням щонайменше нейролінгвістичного програмування, але в межах певних гендерних чи будь-яких інших стереотипів, до свободи копірайтингу, що стало яскравим маркером трансформації культури рекламної комунікації. На цьому акцентують увагу, зокрема, О. Краузе, Ф. Ахроров, Д. Легеза та ін., проаналізувавши різні класифікаційні та методологічні підходи до розуміння поведінки споживача та формування вербально-візуальних стратегій привернення його прихильності [3; 7; 8 та ін.].

При цьому Т. Забаштанська, А. Роговий та А. Ребенок наголошують, що наявні студії реклами як інформаційної діяльності охоплюють далеко не всі аспекти її впливу [1, с. 54]. Так, на маргінесі наукових досліджень залишаються питання етики рекламних текстів і тих повідомлень, цінностей, які вони несуть в маси. Саме розуміння важливості зміни фокусу з того, як привабити, на те, що дати споживачеві, окрім власне продукту, зумовило впровадження низки документів на подолання дискримінації у сфері реклами [див.: 5; 6 тощо], насамперед з погляду подолання гендерних стереотипів. Однак це питання залишається на стадії вивчення й упровадження на рекламному ринку в Україні та за кордоном.

Мета статті – на прикладі маркетингових кампаній відомих світових брендів простежити зміни в мовній парадигмі рекламних текстів у напрямку забезпечення антидискримінаційного підходу.

Виклад основного матеріалу. В умовах європеїзації українського економічного та культурного простору важливо дотримуватися спільних цінностей у всіх сферах людського існування. Не виняток і світ реклами. Як зауважують А. Сіленко та М. Трубіна, сучасні споживачі більше не є лише раціональними реципієнтами, які роблять вибір на основі функціональних характеристик продукту. На їхню поведінку все більше впливають інші фактори психологічного впливу: мотивація, емоції, установки, ціннісні орієнтації [4, с. 94]. Тобто, змінилися орієнтири суспільства в бік

інклюзивності та рівних прав для всіх. Зокрема, сучасна реклама демонструє модель суспільства, у якій жінки й чоловіки мають однакові можливості та відповідальність, а головними цінностями є повага, інклюзивність і якість життя. Подолання т.зв. «мови ворожнечі» – стилю спілкування, що має «агресивний, принизливий чи дискримінаційний характер просто через те, ким є об'єкт» [2, с. 59] – сприятиме налагодженню контакту із широкою споживацькою аудиторією та глибшому розумінню справжнього попиту на ринку товарів і послуг.

Класичним прикладом трансформації рекламної стратегії можна вважати історію компанії «Gilette». Кінг Кемп Жиллет, майбутній засновник відомого бренду, разом зі своїм товаришем Вільямом Нікерсоном розробив технологію безпечного леза для чоловіків, удосконалені версії якої використовують дотепер.

Залучивши до свого бренду сотні тисяч постійних клієнтів, компанія почала продавати образ ідеального чоловіка, прив'язуючи його до свого продукту. У своїх рекламних кампаніях Gillette демонструвала молодих, охайних, сміливих, мужніх та успішних чоловіків задля створення асоціації бритви з відповідним статусом престижності.

Водночас штучний негативний образ, що ґрунтувався на бодішеймінгу, було створено компанією навколо жіночої аудиторії. Зокрема, висміювалася та засуджувалася наявність волосся на жіночому тілі, щоб привернути увагу до цієї «проблеми» та розширити зони впливу. В одній із таких агресивних реклам був використаний слоган: «*Unpleasant Odour is Caused by Underarm Hair*» («Неприємний запах спричинений волоссям під пахвами») (тут і далі переклад наш. – *В.Я.*) [див.: 11]. Цей заголовок зображено на плакаті із двома молодими жінками. Одна з них плаче, а інша шепоче їй на вухо вищенаведені слова. Рекламний текст у такий спосіб викликав пряму асоціацію між волоссям на жіночому тілі та соромом, називаючи нормальну фізіологічну ознаку чимось огидним та неприйнятним.

Більше того, у рекламних текстах компанії «Gillette» тих часів було закріплено стереотипне сприйняття фемінності: соціальною «нормою» була приваблива жінка, «прийнятна» у «пристойному соціумі» [див.: 13]. Головною ідеєю маркетингової кампанії цього прогресивного продукту було пропагування гоління як нової, безпомилкової ознаки жіночності, для чого в рекламних слоганах використовували слова, які поляризували ці ознаки за статтю, проводячи жорстку межу між маскулінним та фемінним. Gillette використовувала не термін «*гоління*», а слово «*розгладжування*», бо «гоління» було суто чоловічим заняттям, а «розгладжування» – жіночою справою. При цьому культурний зв'язок між чоловіками та лезами був настільки глибоким і

давнім, що компанії «Gillette» навіть доводилося турбуватися про те, щоб її продукти виглядали достатньо «жіночними». Подібні агресивні кампанії проводилися лише для залучення більшої аудиторії та економічного збагачення. Саме в такий спосіб всесвітньо відомий бренд нав'язав суспільству новий стандарт вигляду жіночого тіла, який протримався майже століття [11].

У жовтні 2018 року була запущена кампанія Gillette Venus «*Моя шкіра. Мій шлях*» («My Skin. My Way»), що привернула увагу суспільства. Кампанію очолила Б'янка Шенхофер (Б'янка Розмарі) – студентка-біолог із Відня та перша модель бренду з вітиліго, захворюванням, яке спричиняє часткову (у формі плям різного розміру) втрату пігменту шкіри. Таким чином, слоган пропонував нову антидискримінаційну, інклюзивну рекламну модель, діаметрально протилежну стереотипним уявленням про красу та стандарти тіла й шкіри [9].

З погляду антидискримінаційного мовлення важливим було те, як кампанія переосмислила усталені гендерні стереотипи, змінила рамки сприйняття, демонструючи, що емпатія та повага до інших не суперечать людській ідентичності, а навпаки доповнюють її.

Приклад цього відомого бренду дає змогу простежити загальносвітовий фундаментальний прорив у системі рекламної комунікації, що доводить гуманітарний прогрес людства. Тобто, антидискримінаційний копірайтинг є новим стандартом сучасної реклами і передбачає руйнування стереотипів, гендерну чутливість і баланс, протидію ейджизму тощо. «Спочатку людина» – основний принцип цього підходу до створення маркетингового медіапростору (People-first Language).

Для підтвердження думки розглянемо цей новий стандарт на прикладі рекламних текстів різних світових брендів. Зокрема, тут доцільно відзначити компанію «Dove», яка ще у 2004 році відмовилася від «ідеальних стандартів» глянцевих журналів і почала вилучати зі своїх рекламних слоганів слова-тригери на зразок «*проблемна шкіра*», «*недоліки*», «*зморшки*», «*боротьба з …*» тощо [10].

Було створено концепцію стандартів бренду – *The Dove Real Beauty Pledge,* – що зазначала: *«Dove is committed to making beauty a source of happiness for all women, not anxiety, today and for generations to come. We believe that every woman should be able to define beauty on her own terms: making it a source of joy and self-expression»* («Dove прагне зробити красу джерелом щастя, а не тривоги, для всіх жінок, сьогодні та для майбутніх поколінь. Ми вважаємо, що кожна жінка повинна мати змогу визначати красу по-своєму: зробити її джерелом радості та самовираження») [14]. Фокус цінностей рекламної

кампанії бренду підвищив рівень довіри, допоміг залучити ширше коло споживачів і започаткував ряд важливих рекламних акцій, наприклад, «*You're more beautiful than you think*» (Real Beauty Sketches, 2013) та «*Beauty on your own terms*» / (#MyBeautyMySay, 2016). У сучасному світі використання штучного інтелекту та розповсюдження ретушованих із його допомогою фотографій компанія «Dove» зберегла свою концепцію натуральності краси, виступаючи проти використання ШІ у рекламних кампаніях [10].

На відміну від Dove, інші світові бренди активно залучають можливості штучного інтелекту та інноваційних технологій задля розширення можливостей для всіх категорій людей, особливо для людей із обмеженими фізичними можливостями. Так, прикладом реклами, яка руйнує стандартні межі людського сприйняття, є, зокрема, кампанія «World Unseen: The Photography Exhibition You Can Feel – Breaking Visual Barriers with Canon Technology» [15].

Ця фотовиставка за допомогою новітніх технологій об'єднала людей і кинула виклик упередженим уявленням про мистецтво і його доступність. Canon зробив фотографію доступною для всіх, незалежно від їхньої здатності бачити. Таким чином в рекламному світі було започатковано нову епоху, де візуальне мистецтво більше не обмежується зором. Через тактильні відбитки, шрифт Брайля та захопливий аудіосупровід «Невидимий світ» відкрив фотографію для мільйонів людей, які раніше були осторонь цього мистецького світу. Причому це стосувалось не стільки власне технологій, скільки зміни бачення та сприйняття горизонтів, які людство собі означило колись.

Одними з перших руйнівників традиційних міфів про норми в суспільстві були бренди скандинавських країн, де гендерна рівність, ідентичність та повага до особистості є традиційними цінностями.

Зокрема, прикладом може бути компанія «IKEA» – лідер у популяризації рівності та інклюзії. Цей шведський бренд розпочинав свою рекламну діяльність на основі принципу «демократичного дизайну», тобто перейшов від елітарності до доступності. Антидискримінаційні слогани компанії транслюють філософію «*Дім – це безпечний простір*», у якому ти можеш бути собою без остраху осуду чи дискримінації.

IKEA також є одним із піонерів у сфері підтримки права бути собою, незалежно від того, кого ти любиш, які в тебе статки, якої ти раси чи національності. Рекламне мовлення компанії спрямоване на інтеграцію різноманітності в повсякденну норму. Чимало їхніх рекламних текстів побудовано з добрим гумором і завжди з винятковою повагою до кожного клієнта.

«Al-Futtaim IKEA» – франчайзинг, що керує магазинами IKEA в ОАЕ, Катарі, Єгипті та Омані – провела зворушливу маркетингову кампанію під слоганом «*З гордістю посідаємо друге місце*», де гумористично обіграно ідею про те, що фізична присутність батьківської фігури завжди буде найкращою, навіть на шкоду найкращим дитячим товарам IKEA. Основну концепцію цінностей, виражених у цій рекламній кампанії, Карла Клумпенаар, генеральний менеджер з маркетингу, комунікацій, HF та дизайну Al-Futtaim IKEA, прокоментувала таким чином: «Скромність – це цінність, яка живе в серці нашого бренду. Те, що батьки є першим вибором для своїх дітей, відображає це основне переконання. Неважливо, що ми поступаємося батькам, – ми насправді пишаємося цим» [12]. Таким чином, ця кампанія переконливо доводить, що справжній етичний маркетинг виходить далеко за межі традиційного просування товарів, висуваючи на перше місце фундаментальні людські цінності та безумовну любов. У контексті боротьби з дискримінацією подібні слогани формують нову культуру взаємоповаги, де корпоративні інтереси поступаються рівноправним людським стосункам і визнанню унікальності та вагомості збалансованого співіснування в суспільстві.

Висновки. Трансформація рекламного дискурсу останніх десятиліть відображає зміну парадигми в бік персоналізації та поваги до особистості, її індивідуальності й неповторності. Антидискримінаційне мовлення в рекламі є маркером етичної позиції брендів, які поважають своїх клієнтів і будують власну репутацію на найкращих проявах гуманізму, що викликає високий рівень довіри до них. При цьому обираються досить лаконічні мовні одиниці, сповнені водночас глибокого підтексту, який доповнюється візуалізацією та виражає актуальні ціннісні орієнтири самої компанії.

Завдяки цьому формуються нові соціально-культурні тенденції, які є більш толерантними і безпечними для кожної людини, до того ж реклама перестає бути інструментом маніпуляції, а перетворюється на гуманний засіб комунікації між творцем продукту та його споживачем.

Література

1. Забаштанська Т., Роговий А., Ребенок А. Дискримінаційна реклама: досвід регулювання країн Європейського Союзу та України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3(19). С. 53–59.
2. Землянська А. В., Землянський А. М. Подолання «мови ворожнечі» в інклюзивній художній літературі (на матеріалі твору Аудгільд Сульберґ «Хто проти суперкрутих»). *Українські студії в європейському контексті*. 2022. № 5. С. 57–62.

3. Краузе О. Маркетингові дослідження поведінки споживача. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «ОСББ: досвід, виклики, перспективи» ТНТУ імені Івана Пулюя*, (Тернопіль, 30 січня 2017 року). 2017. С. 16–17.
4. Сіленко А. О., Трубіцина М. А. Соціально-психологічні фактори впливу реклами на споживачів. *Ментальне здоров'я.* 2025. № 3. С. 93–98.
5. Стандарти недискримінаційної реклами за ознакою статі: українська практика та міжнародний досвід: монографія / І. Лилик, Л. Магдюк, М. Лилик та ін. ; за заг. ред. к.ен., доц. Лилик І.В. К.: ТОВ «Видавничий Будинок «Аванпост-прим», 2011. 88 с.
6. Стандарт недискримінаційної реклами за ознакою статі від 17.02.2020 р. *Держпродспоживслужба*. URL: https://dpss.gov.ua/ news/standart-nediskriminacijnoyi-reklami-za-oznakoyu-stati.
7. Тєлєтов О. С., Тєлєтова С. Г. Особливості мовленнєвого впливу в рекламних текстах. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 4. С. 49–58.
8. Ahrorov F., Legeza D. Modern approaches for storytelling: case for European and Asian producers. *Digital Business transformation: challenges and opportunities for partnership* (September 9, 2021). Pp. 76–78.
9. Carmichael P. Who is the Girl in the Gillette Venus Commercial? *Acting Magazine*. 2018. URL: https://actingmagazine.com/2025/07/who-is-the-girl-in-the-gillette-venus-commercial/.
10. Dove's Real Beauty Campaign: Complete Case Study. *The Brand Hopper*. 27.07.2026. URL: https://thebrandhopper.com/campaigns/dove-real-beauty-brand-campaign/#Origins_Why_Dove_Built_a_Campaign_Around_Not_ Retouching_Women.
11. Komar M. The Sneaky History Of Why Women Started Shaving. *Bustle*. 14.12.2016. URL: https://www.bustle.com/articles/196747-the-sneaky-manipulative-history-of-why-women-started-shaving.
12. Shaving (Her)story: A Brief Reflection On The History Of Women And Shaving. *The Razor Company*. 28.03.2021. URL: https://www.therazorcompany.com/blogs/history-of-wet-shaving/shaving-herstory-a-brief-reflection-on-the-history-of-women-and-shaving?srsltid=AU7gw4W66D4g70hRlGW4C7YZFl9IZL6ntZnafFIGSQJLCWMxV9kY3YpD.
13. The Dove Real Beauty Pledge. URL: https://www.dove.com/us/en/campaigns/purpose/real-beauty-pledge.html.
14. World Unseen: The Photography Exhibition You Can Feel – Breaking Visual Barriers with Canon Technology. URL: https://campaignsoftheworld.com/tech-innovations/canon-world-unseen/.
15. Proudly second best! *IKEA*. URL: https://www.ikea.com/global/en/stories/ikea-around-the-world/proudly-second-best-230928/.

****

ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

****

Гмиря Т.П.
методист Навчально-наукового центру
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0009-0773-1328

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. *У статті теоретично обґрунтовано та методично розкрито комплекс педагогічних умов, які забезпечують ефективний розвиток критичного мислення здобувачів освіти технічних університетів у процесі аналізу інформації. Розкрито сутність аналітичної культури майбутніх фахівців технічного профілю та доведено необхідність зміщення акцентів у мовно-гуманітарній підготовці з репродуктивного засвоєння знань на формування метакомпетентностей. Наголошено на важливості інтеграції засад академічної доброчесності та культури академічного письма в процесі опрацювання інформаційних масивів у цифровому освітньому просторі.*

Ключові слова: *критичне мислення, здобувачі освіти, технічний університет, аналіз інформації, педагогічні умови, академічна доброчесність.*

Hmyria T. Pedagogical conditions for the development of critical thinking of higher education applicants of technical universities in the process of information analysis. *The article theoretically substantiates and methodically reveals a complex of pedagogical conditions that ensure the effective development of critical thinking of higher education applicants of technical universities in the process of information analysis. The essence of the analytical culture of future technical specialists is revealed, and the necessity of shifting emphasis in language and humanitarian training from reproductive learning of knowledge to the formation of metacompetencies is proven. The importance of integrating the principles of academic integrity and the culture of academic writing in the process of information arrays in the digital educational environment is emphasized.*

Key words: *critical thinking, higher education applicants, technical university, information analysis, pedagogical conditions, academic integrity.*

Актуальність дослідження. Динамічний розвиток високотехнологічних галузей, стрімка цифровізація суспільних процесів та масштабне впровадження систем генеративного штучного інтелекту

докорінно змінюють вимоги до сучасного інженерно-технічного фахівця. У сучасній освітній парадигмі підготовка здобувача освіти в технічному університеті вже не може обмежуватися лише формуванням вузькоспеціалізованих навичок (hard skills). Сьогодні європейський та вітчизняний ринки праці потребують інтелектуально мобільного фахівця, здатного оперативно орієнтуватися в інформаційному просторі, верифікувати дані в умовах невизначеності та ухвалювати зважені, безпечні рішення.

Специфіка навчання в технічних закладах вищої освіти традиційно пов'язана з точними алгоритмами, математичним моделюванням та роботою зі структурованими даними. Водночас у реальній професійній діяльності майбутні інженери, технологи та будівельники стикаються з величезними масивами неструктурованої, суперечливої, а часто й недостовірної інформації: від науково-технічних публікацій та патентної документації до суперечливих медіатекстів, аналітичних звітів і грантових умов. За умов інформаційного перевантаження та поширення фейків («інформаційного шуму») відсутність сформованої культури мислення може призвести до системних помилок у проєктуванні, управлінні ризиками та комунікації.

Саме тому розвиток критичного мислення здобувачів вищої технічної освіти у процесі аналізу інформації набуває статусу ключової метакомпетентності. Критичне мислення в цьому контексті виступає надійним фільтром, який дозволяє майбутньому фахівцю аналізувати першоджерела, виявляти логічні помилки, приховані маніпуляції та упередженість у професійних і суспільно значущих текстах [3, с. 18]. Потенціал для формування цієї якості мають дисципліни гуманітарного циклу, які в технічному виші покликані гуманізувати освіту та перетворити процес опрацювання інформації на інструмент глибокого аналізу.

Проте аналіз реальної педагогічної практики технічних університетів свідчить про наявність суперечності між об'єктивним запитом суспільства на інженерів з високим рівнем аналітичної культури та недостатнім теоретико-методичним обґрунтуванням конкретних педагогічних умов, які б забезпечували ефективний розвиток критичного мислення здобувачів під час роботи з інформаційними потоками.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, методичному моделюванні та експериментальній перевірці комплексу педагогічних умов, які забезпечують ефективний розвиток критичного мислення здобувачів освіти технічних університетів у процесі опрацювання та верифікації інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку критичного мислення здобувачів освіти має тривалу історію наукового

осмислення та представлена міжнародними й вітчизняними теоретичними школами. У вітчизняному педагогічному просторі теоретико-методологічні основи технологій розвитку критичного мислення активно розробляються у працях О. Пометун (інтерактивні методики та дидактичні системи), С. Терно (моделювання системного критичного мислення у вищій школі), І. Сущенка (практичні аспекти формування критичного аналізу інформації) та Н. Вукіної. Науковці одностайно розглядають критичне мислення не як ізольовану психологічну функцію, а як складну метакомпетентність, що охоплює вміння інтерпретувати, аналізувати, оцінювати дані та робити самостійні обґрунтовані висновки.

Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені гуманітаризації, гуманізації та модернізації вищої технічної освіти, а також розвитку м'яких навичок (soft skills) майбутніх інженерів (О. Романовський, Т. Поясок, Н. Серебряк). Дослідники наголошують, що сучасний фахівець технічного профілю потребує не лише фундаментальних технологічних знань, а й розвиненої аналітичної культури, спроможності працювати в умовах інформаційного перевантаження та невизначеності.

Проте, попри наявність ґрунтовного наукового підґрунтя, проблема виокремлення та реалізації конкретних педагогічних умов, які б забезпечували цілеспрямований розвиток критичного мислення здобувачів технічних університетів безпосередньо у процесі аналізу сучасних багатовекторних інформаційних потоків (включаючи цифрові медіа, науково-технічні бази даних, матеріали штучного інтелекту), залишається недостатньо висвітленою. Потребує розроблення методичний інструментарій, здатний адаптувати загальні стратегії критичного мислення до прагматичного, логіко-математичного стилю мислення здобувачів технічних спеціальностей [6, с. 109].

Виклад основного матеріалу. Ефективність розвитку критичного мислення здобувачів вищої технічної освіти у процесі аналізу інформації безпосередньо залежить від системної організації освітнього середовища. Специфіка мислення майбутніх інженерів, програмістів та технологів характеризується яскраво вираженим прагматизмом, прагненням до чіткої алгоритмізації, суворої логіки та структурування даних. Традиційні гуманітарні методики, що базуються на абстрактно-теоретичних концептах, часто викликають у таких здобувачів когнітивний спротив через відсутність очевидного прикладного складника та зв'язку з їхньою майбутньою діяльністю [2, с. 379]. З огляду на це, виникає об'єктивна потреба у визначенні та впровадженні комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов, які трансформують процес опрацювання інформації на заняттях гуманітарного

циклу в дієвий тренажер критичного мислення, адаптований до психологічних особливостей здобувачів технічного профілю [11, с. 114].

Першою визначальною педагогічною умовою виступає професійна контекстуалізація та інтеграція різнотипових інформаційних джерел у дидактичний матеріал. Замість абстрактних літературних або загальнофілософських текстів здобувачам технічного університету пропонуються для аналізу інформаційні масиви, які безпосередньо пов'язані з їхнім майбутнім фахом, інноваціями або глобальними технологічними викликами.

У межах цієї умови освітній процес насичується трьома основними рівнями інформаційних потоків. По-перше, це науково-технічна інформація, яка охоплює реферати, патенти, описи стартапів та умови європейських грантових програм, де здобувачі вчаться аналізувати структуру тексту за міжнародним стандартом аналітичного опрацювання даних, швидко виокремлювати методологічне ядро та оцінювати достовірність висновків. По-друге, активно залучаються сучасно орієнтовані медіатексти та дискусійні матеріали, де критичне мислення функціонує як надійний фільтр проти логічних помилок, емоційних маніпуляцій. Третім важливим елементом цієї умови є аналіз інформації, згенерованої системами генеративного штучного інтелекту. Здобувачі отримують завдання піддати ретельній деконструкції відповіді нейромереж на професійну тематику, виявити в них фактичні помилки, так звані галюцинації штучного інтелекту та логічні невідповідності, що зміщує роль здобувача з пасивного споживача технологій на позицію критичного контролера [7, с. 142].

Другою педагогічною умовою є спрямованість на логіко-математичний стиль мислення здобувачів через обов'язкове використання когнітивних графічних організаторів та інструментів візуалізації даних. Здобувачам технічних спеціальностей набагато простіше й природніше оперувати інформацією, якщо вона структурована у вигляді схем, моделей чи матриць, оскільки графічний аналіз дозволяє наочно простежити причинно-наслідкові зв'язки в будь-якому текстовому масиві. Для реалізації цієї умови в освітній процес інтегруються спеціальні інтерактивні технології аналізу інформації, серед яких ефективно себе зарекомендувала стратегія інтерактивної системи маркування для ефективного читання та мислення [12, с. 192].

Під час опрацювання великого професійного тексту здобувачі роблять помітки на полях, диференціюючи інформацію на вже відому, принципово нову, таку, що суперечить їхнім знанням, або незрозумілу, яка вимагає додаткової перевірки [8, с. 22].

Третьою педагогічною умовою розвитку критичного мислення є трансформація традиційного аудиторного простору в дискусійно-цифрове середовище, що базується на принципах полілогу та відмові від репродуктивних форм контролю знань. Процес аналізу інформації не повинен обмежуватися одноосібним висновком здобувача, а має обов'язково проходити перевірку колективною дискусією, де кожна висловлена позиція потребує жорсткої аргументації та верифікації. З цією метою освітній процес насичується методами проблемного навчання, зокрема технологією рольового аналізу інформації, коли здобувачі розглядають виробничу ситуацію під незвичним кутом зору, наприклад, представляючи проблему від імені штучного алгоритму, адресованого міжнародній комісії з етики. Такий підхід розвиває гнучкість мислення та вміння бачити проблему з різних боків [5, с. 246].

Паралельно використовуються міні-дебати та кейс-методи, у межах яких здобувачі розв'язують реальні професійно-комунікативні кейси, де вхідна інформація є неповною або суперечливою, навчаючись ставити сильні порівняльні й оціночні запитання, перевіряти надійність експертних думок та захищати власні рішення перед аудиторією, спираючись виключно на верифіковані дані. Впровадження зазначеного комплексу умов дозволяє змінити вектор сприйняття інформації здобувачами технічних університетів, перетворюючи її з набору догм для заучування на динамічний об'єкт для дослідження, деконструкції та практичного переосмислення [4, с. 190].

Проблема розвитку аналітичної культури майбутніх фахівців технічного профілю тісно пов'язана з фундаментальними засадами культури наукового тексту та дотриманням етичних стандартів в інформаційному просторі [9, с. 52]. Сучасний процес опрацювання інформації здобувачами освіти вимагає не лише суто технічних навичок деконструкції даних, а й глибокого розуміння правових та етичних аспектів роботи з джерелами [10, с. 190]. Важливість виховання чесності та критичної оцінки результатів власної інтелектуальної праці в умовах сучасного цифрового освітнього середовища, зокрема під час проведення інтелектуальних змагань у дистанційному форматі, окреслено у наукових розвідках С. В. Шарова та Т. М. Шарової. Водночас стрімка трансформація освітнього простору вимагає від здобувачів вищої технічної освіти здатності критично оцінювати правовий статус цифрового контенту, оскільки питання авторського права на академічні курси в умовах цифровізації та європейської інтеграції стають вагомим чинником формування інформаційної культури особистості [1, с. 34].

Інтеграція лінгводидактичних засад та нормативних вимог до створення наукових текстів, відображена в навчальних матеріалах з української мови за професійним спрямуванням та основ академічного письма, виступає надійним

інструментом розвитку аналітичного мислення здобувачів, навчаючи їх верифікувати інформаційні масиви, коректно оперувати першоджерелами та захищати результати власної науково-технічної діяльності.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що в умовах глобальної цифровізації та активного впровадження генеративного штучного інтелекту розвиток критичного мислення здобувачів освіти технічних університетів переходить із категорії додаткових гуманітарних навичок у статус базової метакомпетентності. Специфіка мислення майбутніх фахівців інженерно-технічного профілю вимагає відходу від абстрактних дидактичних моделей на користь прагматичних, логічно структурованих та професійно орієнтованих методик опрацювання даних. Теоретичний аналіз та методичне моделювання засвідчили, що успішна реалізація цього завдання можлива лише за умови створення системного освітнього середовища на заняттях гуманітарного циклу.

Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі вбачаються в детальнішому вивченні методичних аспектів адаптації визначених педагогічних умов до умов змішаного та дистанційного навчання у вищій технічній школі. Окремої уваги потребує розроблення критеріїв та інструментів діагностики рівнів сформованості аналітичної культури студентів негуманітарних спеціальностей за допомогою цифрових платформ та автоматизованих систем оцінювання когнітивних навичок.

Література

1. Академічна доброчесність та академічне письмо: навчальний посібник / Укладачі: Т. М. Шарова, С. В. Шаров, А. В. Землянська, А. М. Землянський. Запоріжжя, 2023. 209 с.
2. Гирич З. Педагогічні стратегії розвитку критичного мислення студентів технічних університетів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 221. С. 379–386.
3. Гуревич Р. С., Євтухівський М. В. Особливості формування цифрової компетентності здобувачів освіти в технічних університетах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2025. № 77. С. 17–28.
4. Курило В. С., Починкова М. М. Упровадження технології розвитку критичного мислення як модернізація системи освіти в ЗВО. *Модернізація системи освіти в ЗВО: матеріали наук.-практ. конф.* 2021. С. 187–191.
5. Мяхкота В. педагогічні умови формування фахової компетентності бакалаврів професійної освіти засобами мультимедійних технологій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка.* 2026. № 1. С. 246–254.

6. Семесенко О. Педагогічні умови формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх менеджерів освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* 2026. № 1(109). С. 109–125.
7. Столяренко О. В., Магас Л.М. Педагогічні стратегії формування трансверсальних компетентностей у здобувачів вищої освіти технічного профілю. *Теорія і методика професійної освіти: колективна монографія.* 2026. С. 142–156.
8. Хрєнов Д. Теоретико-методологічні засади проектування моделі розвитку критичного мислення майбутніх магістрів освіти засобами медіатехнологій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* 2025. № 3. С. 21–35.
9. Шаров С. В., Шарова Т. М. Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань в дистанційному форматі. *Молодь і ринок.* 2023. № 9(217). С. 52–57.
10. Шарова Т. М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–196.
11. Шарова Т.М., Землянська А.В. Українська мова за професійним спрямуванням та основи академічного письма: навчальний посібник. Запоріжжя: ТДАТУ, 2026. 242 с.
12. Ягоднікова В. В. Застосування технології розвитку критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник післядипломної освіти.* 2009. № 11. С. 190–196.

Гордєєва А.Й.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0002-8570-9099

РОЗВИТОК НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ

Анотація. *У тезах розглянуто можливості розвитку навичок академічного письма студентів-психологів у процесі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням. Обґрунтовано доцільність інтеграції роботи з англомовними науковими текстами та письмових завдань у зміст професійної мовної підготовки. Визначено основні етапи формування*

відповідних умінь: аналіз структури наукової статті, опрацювання фахової лексики, перефразування, узагальнення інформації та створення власних академічних текстів. Особливу увагу приділено дотриманню принципів академічної доброчесності й розвитку критичного мислення студентів.

Ключові слова: *академічне письмо, англійська мова за професійним спрямуванням, студенти-психологи, науковий текст, академічна доброчесність.*

Hordieieva A. Developing academic writing skills in english for specific purposes courses for psychology students. *The paper examines opportunities for developing psychology students' academic writing skills within English for Specific Purposes courses. It highlights the importance of integrating work with English-language research articles and structured writing tasks into professional language training. The proposed sequence includes analysing research article structure, learning specialised vocabulary, paraphrasing, summarising information and producing academic texts. Particular attention is paid to academic integrity, critical thinking and the ability to communicate research findings clearly and accurately. The approach connects language learning with the academic practices required in psychology.*

Key words: *academic writing, English for Specific Purposes, psychology students, research articles, academic integrity.*

Актуальність дослідження. Професійна підготовка майбутніх психологів передбачає не лише засвоєння фахових знань, а й уміння працювати з науковою інформацією, аналізувати результати досліджень і представляти власні висновки. Значна частина сучасних наукових публікацій із психології виходить англійською мовою, що зумовлює потребу у формуванні відповідних мовних і академічних умінь ще під час навчання в університеті.

У цьому контексті англійська мова за професійним спрямуванням (English for Specific Purposes, ESP) має значний потенціал для розвитку академічного письма. Водночас володіння фаховою лексикою та граматикою саме по собі не гарантує здатності створювати зв'язні, логічно організовані й академічно коректні тексти. Студентам необхідно навчитися визначати основну думку наукової публікації, розрізняти позиції автора та результати дослідження, узагальнювати інформацію, перефразовувати її без спотворення змісту й належним чином оформлювати запозичення. Тому розвиток академічного письма доцільно розглядати як складову професійної мовної підготовки майбутніх психологів.

Мета роботи – визначити основні напрями й послідовність розвитку навичок академічного письма студентів-психологів у межах курсу англійської мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. Академічне письмо є складним видом діяльності, який поєднує мовні, когнітивні та дослідницькі вміння. Як зазначає K. Hyland, академічне письмо формується в межах певних дисциплінарних і комунікативних практик, тому його навчання має враховувати особливості академічної спільноти та цілі конкретного виду тексту [1]. Для студентів-психологів це означає необхідність ознайомлення з мовними засобами й структурними особливостями текстів, характерних для психологічних досліджень.

Одним із продуктивних способів організації такої роботи є використання автентичних англомовних наукових статей. Вони дають змогу розглядати мову в реальному професійному контексті, звертати увагу на способи представлення результатів дослідження, формулювання висновків і використання термінології. Водночас робота з науковими публікаціями має передбачати поступовий перехід від розуміння чужого тексту до створення власного.

На початковому етапі доцільно зосередитися на структурному аналізі наукової статті. Студенти визначають її основні компоненти, з’ясовують функції вступу, огляду літератури, методів, результатів та обговорення. Особливу увагу варто приділяти логічним зв’язкам між частинами тексту й тому, як автор обґрунтовує актуальність проблеми, формулює мету та інтерпретує отримані дані. Така робота допомагає усвідомити, що академічний текст має не лише тематичну, а й чітку композиційну організацію.

Наступним етапом є опрацювання фахової лексики та типових мовних конструкцій. На матеріалі психологічних досліджень студенти можуть аналізувати способи опису вибірки, дослідницьких процедур, результатів і можливих обмежень дослідження. Доцільно звертати увагу на мовні засоби вираження обережності в академічних твердженнях, наприклад *may suggest, appears to indicate* та *the findings demonstrate*. Їх використання сприяє точнішому формулюванню висновків і дає змогу уникати необґрунтованих узагальнень.

Важливим компонентом підготовки є розвиток умінь перефразування та узагальнення. Студентам можна запропонувати визначити ключові положення абзацу, сформулювати їх власними словами, скоротити текст без втрати основної інформації та зіставити висновки кількох авторів. Такі завдання розвивають не тільки письмові навички, а й уміння критично опрацьовувати наукові джерела. Водночас необхідно пояснювати, що заміна окремих слів

синонімами не є достатнім способом перефразування: потрібно переосмислити структуру висловлювання, зберегти його зміст і зазначити джерело запозиченої ідеї.

На завершальному етапі студенти переходять до створення власних академічних текстів. Залежно від рівня мовної підготовки та навчальних цілей це можуть бути короткий виклад наукової статті, анотація, порівняльний огляд двох публікацій або аргументований абзац на актуальну тему психології. Доцільно організовувати роботу поетапно: планування тексту, написання першого варіанта, перевірка змісту й мовного оформлення, редагування та підготовка остаточної версії. Такий підхід дає змогу розглядати письмо не як одноразове виконання завдання, а як процес, що передбачає аналіз і вдосконалення власного тексту.

Окремої уваги потребує формування академічної доброчесності. Під час роботи з науковими джерелами студенти мають навчитися розмежовувати власні міркування та ідеї інших дослідників, правильно оформлювати посилання, уникати некоректного запозичення й перевіряти точність переданих результатів. Важливо, щоб ці вимоги засвоювалися не лише теоретично, а й застосовувалися під час виконання конкретних письмових завдань.

Отже, розвиток академічного письма в ESP-курсі доцільно будувати на послідовному поєднанні читання, аналізу, мовного опрацювання та самостійного письма. Така організація навчання дає змогу пов’язати вивчення англійської мови з академічними потребами студентів-психологів і створити передумови для їхньої подальшої участі в науковій комунікації.

Висновки. Розвиток навичок академічного письма студентів-психологів є важливим складником професійної мовної підготовки. Його ефективна організація передбачає систематичну роботу з автентичними англомовними науковими текстами, опанування структурних і мовних особливостей академічного дискурсу, виконання завдань на перефразування та узагальнення, а також поступове створення власних текстів. Важливими результатами такої роботи мають стати здатність логічно організовувати письмове висловлювання, критично опрацьовувати джерела та дотримуватися принципів академічної доброчесності. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні й апробації комплексу практичних завдань з академічного письма, адаптованих до мовного рівня та професійних потреб майбутніх психологів.

Література

1. Hyland K. *Second Language Writing*. 2nd ed. Cambridge : Cambridge

University Press, 2019. 328 p.
2. Swales J. M., Feak C. B. *Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills*. 3rd ed. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2012. 432 p.
3. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. URL: https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages.

Горіна Ж.Д.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології і методики
навчання фахових дисциплін
orcid.org/0000-0001-5875-3601
Лазеба О.О.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0002-3251-4949
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського»

МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ 3D-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІЙ ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ

Анотація. *У статті досліджено методичний потенціал 3D-візуалізації як інноваційного засобу мовно-літературної освіти здобувачів в умовах домінування цифрового суспільства. Визначено функції технології 3D-візуалізації, уточнено потенційні можливості використання тривимірної візуалізації у шкільному інтегрованому курсі літератур і/або інтегрованому мовно-літературному курсі. Наведено приклади розроблення й апробації інтерактивної 3D-книги під час вивчення художніх творів у ЗЗСО.*

Ключові слова: *3D-візуалізація, інтерактивна 3D-книга, цифрові платформи, мовно-літературна освіта, інтегроване навчання.*

Horina Zh., Lazeba O. Methodological potential of 3D visualization in the linguistic and literary educational field*. The article studies the methodological potential of 3D visualization as an innovative means of language and literary education of students in the conditions of dominance of the digital society. The functions of 3D visualization technology are defined, the potential possibilities of using three-dimensional visualization in the school integrated course of literature*

and/or the integrated language and literature course are clarified. Examples of development and testing of an interactive 3D book during the study of works of fiction in the institutions of general secondary education are given.

***Key words**: 3D visualization, interactive 3D book, digital platforms, language and literature education, integrated learning.*

Актуальність. В умовах невпинного розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій глобальних перетворень зазнає вся освітня система, як у всьому світі, так і в Україні. Важливою умовою підтримки конкурентоспроможності нашої держави на міжнародному рівні в напрямі інноваційного розвитку є підготовка фахівців-освітян, здатних до самостійної творчої діяльності, до новаторства, до здійснення проєктної діяльності в різних галузях науки, освіти й мистецтва. Українські і зарубіжні науковці акцентують, що сьогодні інформаційні технології містять значний дидактичний потенціал для розвитку творчого, інноваційного мислення як учителів, так і здобувачів освіти [1; 3; 6].

Під впливом диджиталізації змінюється сама структура і вимоги до компетентностей фахівців, ускладнюються завдання, які необхідно вирішити. Елементарні знання мови програмування часто фігурують у посадових інструкціях поряд зі знанням іноземних мов. Високо цінуються базові компетенції та навички, загальні для всіх цифрових фахівців: володіння англійською мовою, навички ділового спілкування, управління проєктами, 3D-моделювання, мультимедійної презентації, аналітичного мислення, орієнтації на результат, тайм-менеджмент [5]. «Особливістю інтелектуальних систем, – як наголошує Сергій Шаров, – є здатність до поповнення первинних знань за допомогою навчання та самонавчання, забезпечення високого рівня автоматизації при формуванні управлінських рішень, використання комплексу засобів лінгвістичного, логіко-математичного спрямування для спілкування з людиною природною мовою. Зазначені характеристики дозволяють системам штучного інтелекту вирішувати завдання, що відмічаються неоднорідністю та неповнотою інформації, виявляти причиннонаслідкові зв’язки, обробляти величезні обсяги даних, прогнозувати події на основі наявної інформації, що була отримана з різних джерел» [2, с. 43].

Моніторинг популярних освітніх платформ, учительських віртуальних спільнот і блогів, корпоративних сайтів компаній, які надають освітні послуги, а також офіційних веб-сайтів закладів середньої і вищої педагогічної освіти свідчить, що розроблення навчальних матеріалів із 3D-ефектом украй потрібне як для дітей із особливими освітніми потребами, так і для забезпечення дистанційного формату уроків мовно-літературної освітньої галузі на засадах

НУШ (Т. Загородня, М. Чумак, С. Бойко, О. Кулик, О. Деркачова, О. Ісаєва, Т. Качак, О. Ніколенко, А. Землянська, Г. Корицька, Л. Овдійчук, Е. Огар, С. Омельчук, О. Кучерук, О. Семеног, Т. Шарова, В. Уліщенко та ін.).

Мета дослідження полягає у визначенні методичного потенціалу 3D-візуалізації у забезпеченні потреб мовно-літературної освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці-освітяни в усьому світі сьогодні активно розробляють сучасні технології дистанційного навчання, а також різноманітні освітні мультимедійні практики і проєкти. Фахівці з комп'ютерного навчання і розроблення медіаконтенту Т. Терзіду, Т. Цяцос, Х. Апостолідіс обґрунтовано доходять висновку, що в будь-якій професійній діяльності людини сучасного суспільства так чи інакше доведеться мати справу з різноманітною інформацією (текстом, графікою, фактурою, аудіо-та відеоформатом) [6]. Великі масиви цифрових даних та інформації, за висновками групи зарубіжних експертів (Дж. Форман, М. Доган, Д. Форсайт, Х. Іші), доводиться щодня обробляти, презентувати, структурувати й аналізувати покоління сучасних учнів і студентів [4]. Так само, на нашу думку, освоєння означення видів пошукової і дослідницької діяльності, реалізація відповідних алгоритмів навчання з використанням засобів ІКТ вимагають від учителя та викладача вищої школи пошуку додаткових ресурсів, зусиль і часу.

Зокрема, розробляючи стратегії зменшення змін візуальної уваги під час навчання та тренування в середовищах розширеної 3D-реальності, вчені Л. Баутіста, Ф. Марадеї, Г. Педраса рекомендують застосовувати в навчанні інструменти штучного інтелекту (АР) [3], тоді як за висновками фінських дослідників найефективнішим засобом посилення мотивації до пізнання, навчання та самоосвіти виступає 3D-моделювання [7].

Як бачимо, тривимірна комп'ютерна графіка має широкий спектр дидактичних і власне методичних можливостей. Узагальнюючи проаналізовані джерела, можемо об'єктивно дійти висновку, що вплив віртуальної, доповненої та змішаної реальності як інструментів покращення навчання, зокрема й використання візуального моделювання в мовно-літературній освіті здобувачів в умовах цифрової доби дозволяє вирішувати такі важливі завдання, як-от:

- економія реального часу при поясненні складних понять, наприклад, граматики, лексики, літературознавчих термінів, оскільки теми в 3D-просторі можуть бути представлені у вигляді невеличких сюжетів по 3-5 хв.;
- сучасні учні/студенти краще сприймають виучуваний матеріал завдяки прийомам візуалізації «складних» тем відповідної освітньої програми;

- посилення мотивації за рахунок включення нововведень у «рутинний» процес вивчення української мови, української або зарубіжної літератури, внаслідок чого засвоюється більший обсяг інформації, що надалі позитивно позначається на результатах оцінювання;
- вдосконалюються когнітивні здібності: пам'ять, увага, уява, здатність сприймати інформацію із залученням різних перцептивних модальностей;
- активізуються творчі й інтелектуальні ресурси учнів, адже маніпуляції з тривимірним об'єктом слугують каталізатором евристики й ейдентики;
- відбувається цілком природна систематизація й структурування теоретичної інформації, її підкреслена скерованість на практику.

Отже, тривимірна візуалізація, дійсно, може посприяти глибшому «зануренню» в тему, яка вивчається на інтегрованих дистанційних уроках у закладах загальної середньої освіти, а також під час проведення онлайнової лекції, семінарів або лабораторних занять у профільному виші.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай поняття «тривимірна візуалізація» або 3D-візуалізація використовують у мистецтві дизайну й анімації на позначення процесу створення високоякісних тривимірних зображень об'єктів, середовища, даних за допомогою комп'ютерної графіки, що дозволяє перетворювати прості малюнки в об'ємні зображення, наповнювати простір культурними цінностями та артефактами, розфарбовувати чи надавати їм відповідної текстури. Водночас, на нашу думку, під час використання технології 3D-візуалізації в інтегрованому курсі літератур і/або інтегрованому мовно-літературному курсі в закладах загальної середньої освіти всі учасники освітнього процесу так само залучаються до різних видів діяльності: пізнавальної, проєктної, інноваційної, пошуково-дослідницької, колективної тощо.

У започаткованому дослідженні взаємодія з програмою 3D-моделювання сприяє залученню й утриманню уваги здобувачів освіти, а також дозволяє забезпечити більш ефективні передумови для формування інформаційної й комунікативної компетентності здобувачів освіти, сприяючи розвиткові затребуваних сьогодні soft skills, набуттю першого досвіду з проєктування 3D-візуалізації. Заразом залучення тривимірної візуалізації варто тлумачити і як технологію набуття нових знань та відповідних компетенцій, і як технологію, що супроводжує віртуальне спілкування на часі проведення дистанційних уроків у синхронному й асинхронному режимах. На різних етапах організації навчальної та проєктної діяльності учнів ЗЗСО із використанням тривимірної графіки у просторі віртуального спілкування і користування цифровими інструментами прислужаться Autodesk Maya, Vectary, Blender. Однак головними критеріями відбору інструментів 3D-

візуалізації для кожного окремого етапу виступатимуть: зручний інтерфейс, форум для залучення нових користувачів, гнучкі налаштування робочого вікна, підбір 3D-ефектів, робота з аудіоконтентом і відеофайлами, функціонал 3D-графічного моделювання, а також можливість збереження проєкту в єдиному файлі.

Із плином часу й упровадженням новітніх інформаційних технологій у практику мовно-літературної освітньої галузі друковані варіанти підручників, навчально-методичного забезпечення, дидактичних і роздаткових матеріалів, текстів творів художньої літератури поступово витісняються на периферію, поступаючись місцем цифровому формату, зокрема й електронним виданням, створеними з ефектами 3D-книги. На нашу думку, в організації освітнього процесу технологія 3D-візуалізації виконуватиме такі функції:

1. мотиваційно-пізнавальну – можливість забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії кожному учневі, формування інноваційного випускника закладу загальної середньої освіти;
2. інформаційну – здатність формувати інформаційно-цифрову компетентність, слугувати надійним інструментом у забезпеченні моделі дистанційного або інтегрованого навчання;
3. комунікаційно-організаційну – формування гнучких навичок у здобувачів освіти, зокрема здатності вчитися упродовж життя;
4. виховну – здатність критично мислити, відповідально ставитися до інформації, розвивати читацьку допитливість і культуру читання.

Перш ніж розпочинати проєктну роботу зі створення навчальних матеріалів із тривимірним ефектом, учителеві-словеснику необхідно:

- за запитом у ChatGPT дібрати тему для розроблення 3D-книги;
- ознайомити учнів із метою та конкретними завданнями;
- спільно з проєктною групою розробити покроковий план зі створення 3D-книги і технічних можливостей щодо її презентації онлайн;
- скоординувати роботу групи зі збирання мультимедійних матеріалів;
- виступити фасилітатором під час обговорення структури і змісту майбутнього мультимедійного продукту та його складових.

Book Creator – це стильний, яскравий, зручний мобільний застосунок для створення власних е-підручників або навчальних е-посібників, електронних книжок за допомогою планшета, смартфона або ноутбуку, який працює на операційній системі Android або iOS. Пробна версія є безкоштовною, а платна – за додаткові, але більш розширені і досконаліші опції. У програмі користувач має нагоду працювати з текстовими файлами, фотографіями, малювати власні зображення, складати колажі, додавати аудіо, відео, а після цього отримає можливість опублікувати результати в магазинах Apple iBooks або Google Play

Books, вмонтувати їх у Google-клас або ж надіслати покликання е-поштою. Сучасні здобувачі освіти, таким чином, отримують можливість віртуально гортати сторінки, слухати і читати створені кимось історії, а за потреби – складати свої як продовження, наприклад, у вигляді літературного фанфіку. Доволі зручно записувати на камеру і власні спостереження, і коментарі та оперативно вбудовувати їх у свою інтерактивну книгу. До прикладу, під нашим керівництвом учениці 10-го класу Олена Василець, Валерія Степаненко і Діна Шульц (Одеський ліцей «Лідер») за допомогою програми Book Creator створили для учнів 7-го класу 3D-книгу «Світ у кольорових пригорщах» за мотивами поезії Ліни Костенко «Кольорові миші», покликання на яку було надіслано семикласникам на е-пошту, вони так само отримали й можливість ознайомитися з 3D-книгою за QR-кодом. Е-книга «Світ у кольорових пригорщах» з ефектом 3D-візуалізації була апробована в інтегрованому курсі літератур під час вивчення проблеми символіки кольору в ідіостилі українських і зарубіжних письменників на онлайн-уроці в 7-му класі й отримала схвальні відгуки, як від батьків і вчителів, так і від самих учнів.

Завдяки цифровим платформам Canva і Flip PDF або FlipBuilder PDF Professional учні і вчителі можуть власноруч створювати не лише електронну книгу, а й візуально її вдосконалювати, додавати ефект перегортання сторінок, а за допомогою таких мультимедіа інструментів, як аудіоформат mp3 і відеофайли, розробляти екскізи обкладинки, виступаючи в ролі художника-ілюстратора. Так, під нашим керівництвом учениця 6-го класу Ірина Міщенко (Одеський ліцей «Лідер») розробила макет мультимедійної книги із серією власних малюнків до казки-притчі «Говорюща риба» з метою популяризації творчості Емми Андієвської на дистанційному уроці годин резервного часу. Спочатку книга була розроблена в програмі Canva, а потім завдяки Flip PDF набула тривимірного ефекту.

Гортаючи віртуальні сторінки авторської 3D-книги, однокласники отримали можливість ознайомитися із біографією мисткині, переглянути казку-притчу, анімовану різноманітними дрібничками, а також на останній сторінці – прослухати казку у виконанні самої авторки. На етапі рефлексії щодо ознайомлення з художнім світом казок Емми Андієвської у форматі 3D-візуалізації учасники проєктної групи створили навчальну 3D-книгу з використанням вебплатформи Ourboox, на віртуальних сторінках якої були розміщені відеоролики, карти-маршрутизатори, кросворди, головоломки, інтерактивні вправи і завдання з використанням тестової перевірки (рис. 1):

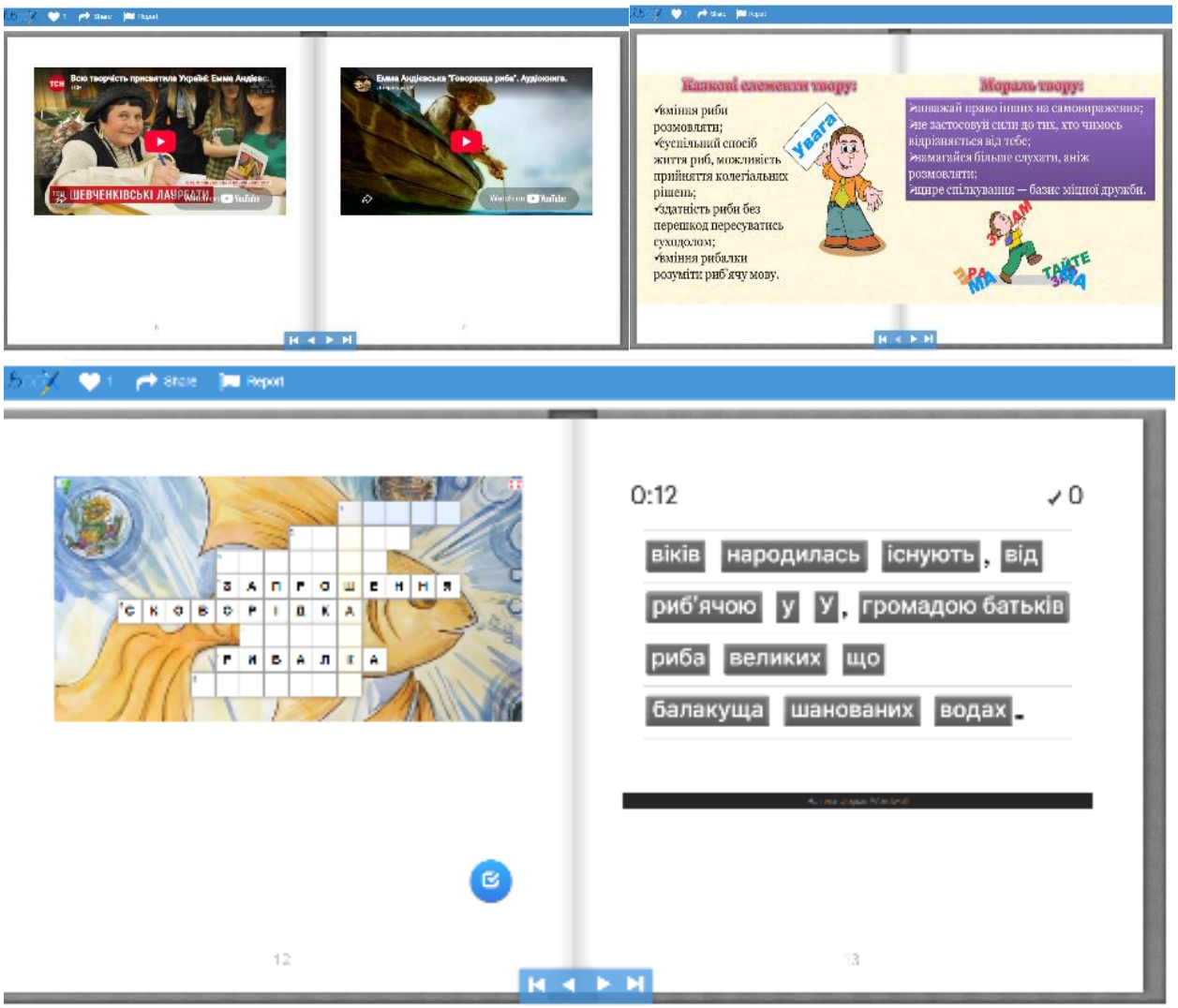

Рисунок 1. Скриншоти віртуальних сторінок 3D-книги «Говорюща риба»

Отже, «хоча цифрова епоха привнесла істотні зміни у способах взаємодії з художнім текстом у практику шкільної літературної освіти, але заразом відкрила й нові можливості для формування культури читання через інтерактивні мобільні додатки, різноманітні інформаційні й комунікаційні технології навчання, онлайн-платформи і сервіси Google, програми з шаблонами для створення інтерактивних вправ, відео- та аудіофайлів, візуалізації навчального матеріалу для мультимедійних презентацій, онлайн-інструменти для опитування, оцінювання й зворотного зв’язку, інструменти ШІ» [1, с. 460]. Нині змішаний формат уроків у ЗЗСО передбачає переміщення значного обсягу роботи в цифрове освітнє середовище із застосуванням тих чи тих дистанційних технологій навчання в синхронному й асинхронному режимах. Розроблений і апробований мультимедійний контент до вивчення казки-притчі Емми Андієвської «Говорюща риба» (6-ий кл.) і поезії Ліни Костенко «Кольорові миші» (7-ий кл.) довів свою методичну доцільність, а отже, може бути корисним як для дітей із особливими освітніми потребами, так

і для забезпечення дистанційного формату уроків мовно-літературної освітньої галузі на засадах НУШ або розроблення напрямів позакласної роботи з учнями.

Висновки. Сучасна навчальна або художня книга з 3D-ефектом – це поєднання традиційної книги зі здобутками у галузі ІТ-технологій, де класичний текстовий формат доповнено тривимірними ефектами, відео й анімаційними матеріалами, інтерактивними вправами і тестами тощо. 3D-візуалізація, виконуючи низку освітніх функцій, розвиває цілий комплекс креативних умінь і навичок, необхідних сучасним здобувачам освіти, підвищує рівень інформаційно-цифрової компетентності, допомагає залучити учнівську молодь до пошуково-дослідницької діяльності. У пропонованій розвідці надано перевагу терміну «тривимірна візуалізація», адже поняття 3D-візуалізації використовують у мистецтві дизайну й анімації, а головна увага дослідження якраз сконцентрована довкола поняття – «художній світ мистецтва слова».

Література

1. Горіна Ж. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення казки-притчі Емми Андієвської «Говорюща риба». *Український Вільний Університет: традиції та визначні постаті*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Мюнхен, 21-22 трав. 2025 р.) / за заг. ред. Л.Дідковської. Мюнхен : УВУ, 2025. С. 450–460.
2. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 6. С. 136–144.
3. Bautista L. Maradei F., Pedraza G. Strategies to reduce visual attention changes while learning and training in extended reality environments. *International Journal on Interactive Design and Manufacturing (IJIDeM)*, 2022, vol. 17.
4. Forman J., Dogan M. D., Forsythe H., Ishii, H. DefeXtiles: 3D Printing Quasi-Woven Fabric via Under-Extrusion. *Conference: UIST '20: Proceedings of the 33rd Annual ACM Symposium on User Interface Software and Technology*. 2020. Pp. 1222–1233.
5. Hancock P., Kaplan A., Cruit J., Endsley M., Beers, S., Sawyer B., Hancock P. The Effects of Virtual Reality, Augmented Reality, and Mixed Reality as Training Enhancement Methods: A Meta-Analysis. *Human Factors: The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society*. 2020. Pp. 1–21.
6. Terzidou T., Tsiatsos T., Apostolidis H. Multimed Architecture and interaction protocol for pedagogical-empathic agents in 3D virtual learning environments. *Multimedia Tools and Applications*. 2018. Vol. 77. Pp. 27661.
7. Jääskelä P., Nykänen S., Tynjälä P. Models for the Development of Generic Skills in Finnish Higher Education. *Journal of Further and Higher Education*. 2018. Vol. 42, No 1. Pp. 130–142.

Гурова Д.Д.
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного
та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»
https://orcid.org/0000-0002-3180-0348

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ВИКЛИКИ У ВИКЛАДАННІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ СТУДЕНТАМ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ ТА РЕКРЕАЦІЯ»

Анотація. *У статті розглядаються актуальні методичні виклики викладання дисципліни «Рекреаційна географія». Актуальність цієї дисципліни зумовлена її міждисциплінарним характером, що поєднує географічні, соціальні, культурні, економічні та туристичні знання. Проаналізовано можливості використання цифрових карт, веб-ГІС, інтерактивних картографічних ресурсів. Обґрунтовано важливість розвитку в студентів просторового мислення, аналітичних навичок і вміння застосовувати географічні знання для вирішення сучасних проблем у сфері туризму та рекреації.*

Ключові слова: *рекреаційна географія, географічна освіта, туристична освіта,* просторове мислення, веб-ГІС.

Gurova D.D. Current methodological challenges in teaching Recreational Geography to students majoring in «Tourism and Recreation». *This article examines current methodological challenges in teaching the course «Recreational Geography». The relevance of this discipline stems from its interdisciplinary nature, which combines geographical, social, cultural, economic, and tourism-related knowledge. The article analyses the potential for using digital maps, web GIS, interactive cartographic resources. It substantiates the importance of developing students' spatial thinking, analytical skills, and the ability to apply geographic knowledge to solve contemporary problems in the field of tourism and recreation.*

Key words: *recreational geography, geographic education, tourism education, spatial thinking, web GIS.*

Актуальність дослідження. Сучасна вища освіта дедалі більше потребує перегляду підходів до викладання дисциплін, що традиційно спираються на значні обсяги теоретичного та описового матеріалу. Це питання є особливо актуальним для дисциплін гуманітарного та суспільно-наукового циклів, де від студентів очікують не лише засвоєння певного обсягу знань, а й

уміння інтерпретувати соціальні та культурні процеси, аналізувати просторові відмінності, оцінювати альтернативні сценарії розвитку та застосовувати теоретичні концепції до реальних життєвих ситуацій. Рекреаційна географія посідає особливе місце в цьому освітньому контексті, оскільки поєднує географічні підходи з вивченням туризму, рекреації, культури, суспільства, довкілля та регіонального розвитку.

Методологічний потенціал рекреаційної географії значно ширший за просте передавання інформації про рекреаційні ресурси, туристичні регіони чи географічні закономірності рекреації. Ця дисципліна може стати ефективним освітнім середовищем для розвитку просторового мислення, аналітичної компетентності, критичної інтерпретації інформації та прийняття професійних рішень. Водночас цей потенціал не завжди повною мірою реалізується у викладанні у вищій школі. Однією з найстійкіших методологічних проблем є домінування репродуктивного навчання, за якого студенти запам’ятовують географічні назви, класифікації, характеристики рекреаційних регіонів і переліки ресурсів, не розуміючи належним чином взаємозв’язків між ними.

Ця проблема набуває особливої уваги в контексті інформаційного середовища сучасних студентів. Цифрові карти, супутникові знімки, інтерактивні платформи, віртуальні тури та онлайн-бази даних суттєво змінили способи отримання й інтерпретації географічної інформації. ЮНЕСКО наголошує, що цифрові технології змінили шляхи доступу до знань, їх поширення та створення, а цифрова компетентність стала важливою складовою сучасної освіти [7]. Відтак, викладання у вищій школі не повинно обмежуватися простим перенесенням традиційного навчального змісту в цифровий формат. Необхідно переосмислити, як студенти взаємодіють з інформацією та як цифрові інструменти можуть сприяти змістовному навчанню.

Актуальність методологічного оновлення ще більше посилюється трансформацією самого туризму. Сучасні дестинації зазнають впливу зміни клімату, екологічного тиску, демографічних трансформацій, геополітичної нестабільності, цифровізації, зміни поведінки туристів та зростаючої важливості сталого розвитку. Як наслідок, викладання рекреаційної географії має вийти за рамки опису відносно стабільних географічних характеристик і надати студентам інструменти для аналізу динамічних, а іноді й суперечливих процесів.

Методологічна проблема, що розглядається в цій статті, полягає в необхідності узгодження суттєвого теоретичного змісту рекреаційної географії із сучасними студентоорієнтованими, цифровими та практично-орієнтованими підходами до університетського викладання.

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до викладання рекреаційної географії студентам спеціальності «Туризм та рекреація» та визначення шляхів удосконалення навчального процесу за допомогою проблемного, просторового, цифрового та емпіричного навчання.

Досягнення цієї мети передбачає з'ясування освітнього потенціалу рекреаційної географії, визначення основних методологічних труднощів, пов'язаних з її викладанням, та обґрунтування поєднання підходів до навчання, здатних розвивати просторове мислення студентів, аналітичну компетентність та вміння застосовувати географічні знання до професійних туристично-рекреаційних завдань.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційна географія – це за своєю суттю міждисциплінарна галузь. Її навчальний зміст охоплює географічний розподіл рекреаційних ресурсів, територіальні відмінності в рекреаційній діяльності, взаємозв'язки між природними та культурними ресурсами, рекреаційні системи, туристичні дестинації, просторову організацію дозвілля, а також вплив соціально-економічних чинників на розвиток рекреації [4]. Така міждисциплінарна структура відкриває значні педагогічні можливості, але водночас ускладнює організацію навчального процесу.

Традиційний підхід, що ґрунтується на лекціях, може забезпечити студентів відносно цілісним концептуальним підґрунтям, проте його недостатньо, якщо він використовується як домінуючий метод. Значний обсяг фактичної інформації, притаманний географічним курсам, може легко перетворити навчання на просте зазубрювання. Студенти можуть знати, що певний регіон має гори, морське узбережжя, пам'ятки культурної спадщини чи мінеральні джерела, але не вміти пояснити, як ці ресурси взаємодіють, чому різниться їхній туристичний потенціал, які чинники стримують їхній розвиток або як їх можна інтегрувати в систему сталої рекреації.

Відтак, навчальний процес має поступово зміщуватися від запитання «Які рекреаційні ресурси має територія?» до більш аналітичних питань: «Чому ці ресурси важливі?», «Для кого вони важливі?», «Як вони просторово організовані?», «Які чинники визначають їхню доступність?», «Які конфлікти можуть виникнути між туризмом і місцевими громадами?» та «Як може змінитися рекреаційний потенціал території в майбутньому?». Такі запитання перетворюють географічні знання з набору фактів на аналітичну систему.

Для цієї мети особливо добре підходить проблемно-орієнтоване навчання. Дослідження у сфері вищої географічної освіти свідчать, що студенти можуть спочатку стикатися з труднощами під час переходу від навчання, орієнтованого на викладача, до проблемно-орієнтованих підходів, оскільки вони звикли отримувати чітко структуровану інформацію та готові відповіді [6]. Попри це, поступове впровадження проблемних завдань сприяє

розвитку дослідницьких навичок, самостійного мислення та вміння інтерпретувати географічні явища.

У рекреаційній географії проблемне навчання може бути організоване навколо автентичних ситуацій, пов'язаних з туристичними дестинаціями. Наприклад, студенти можуть аналізувати гіпотетичну або реальну рекреаційну територію, яка зазнає надмірного туристичного тиску. Замість того, щоб просто визначати її рекреаційні ресурси, студенти досліджують просторовий розподіл відвідувачів, інфраструктуру, екологічні обмеження, доступність та інтереси місцевих громад. Освітнє завдання може вимагати від них формулювання сценарію розвитку та обґрунтування своїх рішень за допомогою географічних даних. Таким чином, географічний зміст стає основою для професійного аналізу.

Важливою методологічною перевагою таких завдань є їх міждисциплінарний характер. Окрему рекреаційну дестинацію можна одночасно аналізувати з фізико-географічної, економічної, соціальної, культурної та екологічної точок зору. Це відповідає фактичній природі планування туризму, де рішення рідко залежать від одного фактора. Отже, студенти вчаться не лише визначати окремі ресурси, але й розпізнавати взаємозв'язки в межах територіальної системи.

Розвиток просторового мислення слід розглядати як один з центральних освітніх результатів рекреаційної географії. Просторове мислення передбачає розуміння розташування, розподілу, відстані, просторових відносин, закономірностей та територіальної взаємодії. Це особливо важливо для майбутніх фахівців у сфері туризму та рекреації, оскільки туристичні дестинації за своєю суттю є просторовими явищами. Розташування визначних пам'яток, транспортна доступність, засоби розміщення, охоронні зони, поселення та туристичні потоки визначають організацію та конкурентоспроможність рекреаційних територій.

Цифрові картографічні ресурси надають значні можливості для посилення цього компонента навчання. Дослідження показали, що веб-ГІС можуть сприяти розвитку просторового мислення, коли вони інтегровані в курси географії, а не розглядаються виключно як технічна підготовка [3]. Особливо актуальним для туристичної освіти є дослідження, проведене в рамках курсу туристичної географії, де діяльність з веб-ГІС була пов'язана з покращенням просторового мислення та підвищенням самоефективності та мотивації студентів [2].

Наведені дані свідчать про те, що цифрові карти мають стати невід'ємною складовою певних завдань із рекреаційної географії. Однак навчальна мета не повинна зводитися лише до вимоги «створити карту». Більш продуктивним підходом є формулювання географічної проблеми, що потребує

просторового відображення. Наприклад, учням можна запропонувати виявити взаємозв'язок між рекреаційними ресурсами й транспортною доступністю, порівняти просторовий розподіл закладів розміщення та туристичних об'єктів, проаналізувати концентрацію туристичної активності або визначити території з потенціалом для певного виду рекреації. У такому разі карта стає інструментом для обґрунтування висновків, а не просто кінцевою ілюстрацією.

Це розмежування є важливим, оскільки впровадження технологій не автоматично покращує результати навчання. ЮНЕСКО зазначає, що освітній ефект від використання цифрових технологій залежить від того, як саме вони інтегровані в навчальний процес [7]. Надмірна технологічна складність може навіть відволікати учнів від змістового наповнення курсу. Тому використання веб-ГІС, інтерактивних карт чи цифрових платформ має бути педагогічно обґрунтованим з огляду на очікувані результати навчання.

Ще одне важливе методичне питання стосується різного рівня цифрової та географічної компетентності учнів. Студенти, які розпочинають навчання за туристичними спеціальностями, можуть мати дуже різний досвід роботи з картами, просторовими даними та цифровими інструментами. Дехто з них упевнено користується інтерактивними картами, тоді як інші можуть відчувати труднощі навіть із тлумаченням відносно простих тематичних зображень. Дослідження у сфері викладання ГІС засвідчили, що попередній досвід та рівень впевненості у власних силах (самоефективність) впливають на залученість учнів до роботи з геопросторовими технологіями [9]. Відтак, завдання з використанням цифрових інструментів у курсі рекреаційної географії слід запроваджувати поступово.

На першому етапі доцільно зосередитися на інтерпретації, а не на створенні карт. Учні можуть працювати з наявною інтерактивною картою: виявляти просторові закономірності, порівнювати території та формулювати гіпотези. Наступний етап може передбачати поєднання кількох інформаційних шарів. Лише після опанування цих базових навичок можна переходити до створення власних просторових візуалізацій. Такий поетапний підхід усуває зайві технічні перешкоди й дозволяє зосередитися на географічному аналізі та обґрунтуванні.

Методологічний потенціал цифрових технологій є особливо важливим для аналізу рекреаційних ресурсів України. Країна має значний природний, культурно-історичний та соціально-економічний рекреаційний потенціал, проте на його сучасне використання суттєво впливають регіональні відмінності, стан інфраструктури, демографічні процеси та безпекова ситуація [1]. За таких умов студенти можуть використовувати цифрові картографічні ресурси для аналізу того, як змінюється рекреаційний потенціал різних

територій під впливом сучасних чинників. Це дозволяє навчальному курсу залишатися пов'язаним із реальними географічними умовами сьогодення, а не обмежуватися статичними описами з підручників.

Додаткове методологічне питання стосується розвитку критичного ставлення студентів до інформації. Сучасні студенти стикаються з величезною кількістю географічного контенту, пов'язаного з туризмом, в Інтернеті, але його надійність значно варіюється. Рекламні матеріали часто представляють дестинації вибірково та підкреслюють привабливі особливості, ігноруючи екологічні, соціальні чи інфраструктурні проблеми [6]. Тому викладання рекреаційної географії повинно включати заходи, які вимагають від студентів порівняння різних представлень однієї й тієї ж території. Наприклад, туристичний напрямок можна проаналізувати за допомогою офіційної реклами туризму, контенту, створеного користувачами, географічних карт, статистичної інформації та академічних публікацій. Студенти можуть виявити відмінності між цими представленнями та визначити, які аспекти підкреслюються, а які опускаються. Такий підхід розвиває географічну інформаційну грамотність і допомагає студентам зрозуміти, що туристичний напрямок – це не просто сукупність об'єктивно заданих характеристик, а й конструюється за допомогою різних наративів та інтересів.

Ще одним важливим аспектом є розвиток навичок комунікації та співпраці. Туризм та рекреація – це сфери, де професійні рішення часто ухвалюються колективно. Тому для відтворення спрощених професійних ситуацій можна використовувати групові завдання. Одна група може представляти місцеву владу, інша – туристичний бізнес, ще одна – місцевих жителів, а інша – зацікавлені сторони у сфері охорони довкілля. Після цього студенти аналізують одну й ту саму рекреаційну територію з різних точок зору та намагаються розробити спільне рішення [8].

Такі завдання не повинні зводитися до рольової гри заради самої гри. Їхня академічна цінність полягає в демонстрації того, що географічний розвиток зачіпає різні інтереси, а просторові рішення часто вимагають узгодження позицій. Студенти вчаться розрізняти фактичні дані й ціннісно-орієнтовані позиції, а також обґрунтовувати свої висновки.

Отже, важливим методичним принципом є поступова трансформація студента зі споживача географічної інформації на інтерпретатора та творця географічних знань. На початковому етапі студенти працюють із готовою інформацією та вчаться розпізнавати географічні взаємозв'язки. На наступному етапі вони порівнюють і аналізують різні джерела. Згодом вони формулюють власні гіпотези, створюють просторові моделі та розробляють обґрунтовані висновки.

Такий підхід узгоджується з принципами студентоцентрованого

навчання та навчання на основі досвіду. Підходи, що спираються на досвід, наголошують на важливості поєднання досвіду, рефлексії та концептуалізації. У рекреаційній географії це можна реалізувати через послідовність дій, коли студенти спочатку стикаються з певною географічною ситуацією, потім описують та інтерпретують її, пов'язують свої спостереження з теоретичними концепціями і, нарешті, застосовують набуті знання для вирішення нової проблеми [5].

Інтеграція цих підходів не означає відмови від традиційних методів. Лекції залишаються цінним інструментом для ознайомлення з концептуальними засадами, пояснення складних теоретичних взаємозв'язків та формування структурованої бази знань. Однак їхня методологічна роль має змінитися. Замість спроб надати вичерпну інформацію про кожну рекреаційну територію, викладач може використовувати лекцію для побудови концептуальних рамок, які студенти згодом застосовуватимуть у практичній та аналітичній діяльності.

Поєднання лекцій, проблемно-орієнтованих завдань, аналізу конкретних ситуацій (кейс-стаді), цифрового картографування, польових спостережень і рефлексії формує цілісніщу освітню модель. У такій моделі різні методи виконують взаємодоповнювальні функції: лекція забезпечує концептуальне орієнтування; кейс створює змістовну проблему; цифрові інструменти надають просторові дані; польові або віртуальні спостереження забезпечують набуття досвіду; групова робота сприяє комунікації; а рефлексія перетворює досвід на структуровані знання. Цей підхід є особливо актуальним в умовах, коли традиційні форми освітньої мобільності та польових досліджень можуть бути обмежені. У сучасній географічній освіті дедалі частіше обговорюється потреба переосмислити організацію польового навчання з огляду на фінансові, технологічні, екологічні виклики та питання доступності. Для системи вищої освіти України така методологічна гнучкість має особливе значення. Освітня модель повинна забезпечувати можливість навчання в очному, змішаному та дистанційному форматах без втрати ключового географічного змісту дисципліни.

Висновки. Викладання рекреаційної географії в сучасній вищій освіті вимагає методологічного переходу від переважно репродуктивного отримання географічної інформації до аналітичного, проблемно-орієнтованого та практично-орієнтованого навчання. Міждисциплінарний характер дисципліни створює сприятливі умови для такої трансформації, оскільки рекреаційні процеси можна розглядати одночасно з географічної, соціальної, культурної, економічної та екологічної точок зору.

Одним із центральних пріоритетів має бути розвиток просторового мислення студентів. Цифрові карти та веб-ГІС можуть значно посилити цей

компонент, коли вони використовуються для дослідження значущих географічних проблем, а не просто для демонстрації технологічних навичок. Проблемне навчання може перетворити описовий географічний зміст на професійні ситуації, що потребують аналізу, порівняння та аргументації.

Отже, викладання рекреаційної географії має бути організовано як поступовий перехід від розуміння географічних понять до інтерпретації просторової інформації та, нарешті, до самостійного аналізу рекреаційних територій. Такий підхід тісніше пов'язує дисципліну з професійною підготовкою студентів у галузі туризму та рекреації. Водночас він зберігає її академічну географічну основу та сприяє розвитку ширших компетенцій, включаючи критичне мислення, просторове мислення, інформаційну грамотність, комунікацію та прийняття рішень на основі доказів. Тому подальший розвиток методології рекреаційної географії має бути зосереджений на інтеграції географічної теорії, автентичних проблем, цифрових просторових інструментів та емпіричного навчання в цілісну освітню модель, орієнтовану на студента.

Література

1. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с.
2. Нестеренко О., Яцук П. Розвиток геоінформаційних систем як технологічна інноваційна стратегія. *Екологічна безпека та природокористування*. 2026. № 57(1). С. 141–160.
3. Чай О.М. Технології штучного інтелекту як інструмент автоматизації процесу розробки вебсайту. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 185–189.
4. Drennon C. Teaching Geographic Information Systems in a Problem-Based Learning Environment. *Journal of Geography in Higher Education*. 2005. Vol. 29. No 3. Pp. 385–402.
5. Marvell A., Simm D. Crafting scholarship through utilising experiential learning during international fieldwork: evolving pedagogies and lessons learnt. *Journal of Geography in Higher Education*. 2026. Pp. 1–18.
6. Swanton D., Batty L., France D. Manifesto for Fieldwork. URL : https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03098265.2026.2642827#abstract.
7. UNESCO. Digital Competencies and Skills. UNESCO. URL : https://www.unesco.org/en/digital-competencies-skills.
8. Wessell J. E. (ed.). Experiential Learning in Geography: Experience, Evaluation and Encounters. Cham : Springer, 2021. 225 p.
9. Walshe N. Developing trainee teacher practice with geographical information systems (GIS). *Journal of Geography in Higher Education*. 2017. Vol. 41, No 4. Pp. 608–628.

Дідик Н.М.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
https://orcid.org/0000-0001-5852-2379

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГІВ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ У ВОЄННИЙ ЧАС

Аннотація. *У статті життєстійкість обґрунтовано як професійно важливу якість педагогів у воєнний час. Описано стресові умови, в яких сучасні педагоги здійснюють свою професійну діяльність, та доведено роль життєстійкості у професіограмі фахівця. Проаналізовано результати емпіричних досліджень життєстійкості педагогів у воєнний час.*

Ключові слова: *життєстійкість, педагог, воєнний час, професійно важлива якість, стресостійкість.*

Didyk N.M. Resilience of educators as a professionally significant quality during wartime. *The article substantiates resilience as a professionally significant quality for educators during wartime. It describes the stressful conditions under which contemporary educators carry out their professional activities and establishes the role of resilience within the professional profile of a specialist. The results of empirical studies on the resilience of educators during wartime are analyzed.*

Key words: *resilience, educator, wartime, professionally significant quality, stress resistance.*

Актуальність дослідження. У час соціально-економічних потрясінь особливо важливими для кожної людини є особистісні характеристики, що забезпечують стійкість до стресових переживань, резильєнтність, толерантність до невизначеності. Ці характеристики відображають феномен життєстійкості.

Значну роль життєстійкість відіграє у професії педагога, особливо, в умовах воєнного стану. Часті повітряні тривоги, тимчасове вимушене переселення, дистанційна форма навчання або навчання в сховищах, перерви в освітньому процесі через об'єктивні воєнні обставини, постійні переживання та відповідальність за безпеку учасників освітнього процесу – це перелік далеко не усіх факторів, з якими зустрічаються сучасні педагоги. Крім цього, педагоги повинні мати високий рівень емоційної та поведінкової саморегуляції, підтримувати безпечне освітнє середовище, сприяти успішній

адаптації збереженню ментального здоров'я учасників освітнього процесу. Отже, формування життєстійкості педагогів є умовою їх успішного професійного становлення та профілактики емоційного вигорання в сучасних умовах, особливо у воєнний стан.

Мета статті. Обґрунтувати життєстійкість як професійно важливу якість педагога у воєнний час.

Виклад основного матеріалу. С. Мадді зауважує, що життєстійкість є своєрідною психологічною здатністю особистості бути ефективною та активною у складних обставинах, що ґрунтуються на основі внутрішньої мотивації особистості вирішувати стресові ситуації [10]. На думку С. Мадді, життєстійкість – це особлива система навичок і установок, які сприяють не тільки опору життєвим проблемам, але і перетворенню їх на фактори особистісного зростання [10].

Існує поняття «професійної життєстійкості» яка, на думку М. Кокуна, описує захисний особистісний ресурс у фахівця під час воєнного стану [3]. Він зауважує, що професійна життєстійкість особистості є системною особистісно-професійною властивістю, що попереджає професійну дезадаптацію та сприяє професійному зростанню, зберігає ментальне здоров'я педагога в умовах війни [3]. Вважаємо, що професійна життєстійкість передбачає включеність у професійну діяльність, контроль над професійними викликами та опір професійним стресам.

О.М. Корніяка досліджувала особистісні характеристики професійної життєстійкості педагога [4]. Вона вважає, що життєстійкість для педагогів – це особливий особистісний ресурс, що забезпечує ефективність педагогічної діяльності, дозволяє опановувати нові знання, засвоювати у непередбачуваних умовах інноваційні освітні технології та набувати професійно значущих рис [4, с. 77].

М.В. Войтович і Т.В. Завадська аналізували розвиток компонентів професійної життєстійкості у вихователів [1]. Вони описали, що вихователь повинен щосекунди слідкувати за життям та здоров'ям маленьких дітей при їх перебуванні у закладі дошкільної освіти, а у воєнний час професійні обов'язки вихователів виконуються у ще більшому емоційному напруженні [1, с. 9].

Професійну життєстійкість варто формувати у педагогів ще під час їх професійної підготовки у закладі вищої освіти. Про це зауважували С.О. Богданов, В.М. Чернобровкін та В.Г. Панок, які обґрунтували специфіку розвитку життєстійкості у майбутніх педагогів в освітніх закладах [7].

І.В. Петренко описала такі соціально-психологічні умови для зростання життєстійкості учасників освітнього процесу: психологічний добробут, благополуччя здобувача освіти, особливості співпраці учасників освітнього процесу, батьківські уявлення щодо дитини, взаєморозуміння в системі «сім'я-

освітній заклад», покращення партнерської взаємодії у дитячо-батьківських стосунках, залучення до співпраці в системі «освітній заклад-сім'я-громада» [6, с. 71-72].

Вважаємо, що життєстійкість особистості у воєнний час – це комплексна здібність особистості адаптуватися в умовах війни і долати складні емоційні переживання, використовуючи особистісні ресурси, соціальні зв'язки і стабільне оточення, що сприяє збереженню функціональності особистості.

О.В. Кузнєцова доводить, що життєстійкість для педагогів у воєнний час – це значний особистісний ресурс, який необхідний, щоб долати професійні труднощі та ефективно самореалізовуватися [2, с. 72]. О.В. Кузнєцова вважає, що стресові воєнні події і нові життєві умови потребують високої життєстійкості у складних ситуаціях конфліктів, стресів, невизначеності, кризи та фрустрації [2, с. 69].

С.В. Маркова, Д.В. Костенко, А.Ю. Матвєєв досліджували життєстійкість викладачів і здобувачів вищої освіти у воєнних умовах [5]. Вони описали, що під час емпіричного дослідження у 2022 році педагогів запитали: «Які повинні бути заняття в умовах війни?», і 11 педагогів відповіли, що «безпечними», 6 – «інноваційними», а 5 викладачів, що «із сучасним прикладним навчанням» [5, с. 499].

Т.Л. Савченко вивчала життєстійкість вчителя в умовах війни [8], зауваживши, що в цей час зростають вимоги до особистісних характеристик педагога. Зараз педагог має бути відповідальний, самостійний і, обов'язково, стресостійкий, адаптованим до складних життєвих обставин, уміти швидко приймати рішення у складних ситуаціях. Т.Л. Савченко зауважує, що воєнні умови призводять до змін у стандарті професійної підготовки педагога. Тому сьогодні актуальними є формування особистісних ресурсів, що впливають на успішність у професійній діяльності, стійкість в екстремальних та кризових професійних ситуаціях. Тому професійна життєстійкість є сьогодні важливою якістю педагога [8, с. 77].

О.М. Корніяка описує, що стресові чинники у професійному середовищі педагога (невміння долати перешкоди, низький рівень життєстійкості, вікові кризи) порушують психологічну безпеку педагога, формують неадекватні емоційні реакції, що провокують психічні та психосоматичні захворювання [4, с. 73].

Т.П. Чернявська обґрунтовує, що педагоги з високою життєстійкістю розв'язують проблеми в ситуаціях невизначеності, ставлять високі цілі та наполегливо їх досягають, вірять у свій потенціал, рішуче долають стресові обставини, є нетривожними, оптимістично ставляться до життя та професійної діяльності [9, с. 86-87].

Експериментальне дослідження М.В. Войтович та Т.В. Завадської довело, що лише 5% респондентів-педагогів мають високий рівень професійної життєстійкості, 36% опитаних – середній рівень, тоді як 59% рівень життєстійкості вище середнього, що описує їх здібність емоційної саморегуляції у кризових ситуаціях життєвих випробувань і фрустрації [1, с. 14].

Результати дослідження О.М. Корніяки показали, що в 65% викладачів професійна життєстійкість на рівні вище середнього, 26% опитаних мають середній рівень професійної життєстійкості, лише 9% респондентів володіють високим рівнем професійної життєстійкості [4, с. 77].

Результати емпіричного дослідження О.В. Кузнєцової засвідчили, що рівень життєстійкості у педагогів пов'язаний з характером професійної діяльності та залежить від їх віку. Найвищу життєстійкість мали педагоги віком 30-39 років. Досить виражену життєстійкість діагностовано у наймолодших педагогів віком 23-29 років. Тоді як педагоги старшого віку мають знижений рівень життєстійкості, що особливо виявляється у стресових ситуаціях і фрустрації [2, с. 72].

Дослідження О.М. Корніяки та І.В. Петренко довели, що при підвищенні в педагогів рівня розвитку життєстійкості, прийняття ризику, професійного самоконтролю, самоусвідомлення та саморегуляції у педагогів знижується чутливість до впливу стресових чинників, що підвищує ефективність професійної самореалізації [4, с. 77].

Висновки. Професійна життєстійкість є важливою якістю педагога, оскільки дозволяє ефективно долати професійні труднощі, зберігати психоемоційну рівновагу та оптимізм, конструктивно діяти у кризових умовах. У воєнний педагог повинен бути стресостійким, пластичним у поведінці, резильєнтним, здібним до нестандартних рішень, толерантним до невизначеності у складних умовах, бути надійною опорою і прикладом стійкості для наслідування здобувачами освіти. Емоційно врівноважений та впевнений педагог може створити атмосферу довіри та психологічної безпеки для дітей. Це особливо важливо при роботі з учнями, які відчувають стрес, тривожність, втрату звичного середовища та наслідки психотравмуючих ситуацій. Отже, життєстійкість педагога – це не лише його особистісний ресурс, але й важлива умова емоційного благополуччя у здобувачів освіти.

Література

1. Войтович М. В., Завадська Т. В. Аналіз професійної життєстійкості вихователів дитячих навчальних закладів. *Актуальні проблеми психології:* Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН

України. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 2020. Вип. 20. С. 8–17.

2. Кузнєцова О. В. Життєстійкість педагога в умовах війни: аналіз парціальних позицій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія Психологія*. 2023. № 1. С. 67–72.
3. Кокун О. М. Професійна життєстійкість як особистісний захисний ресурс фахівців під час воєнного стану. *Особистісні та психофізіологічні ресурси життєстійкості*: матеріали IV Науково-методичного семінару (м. Київ, 21 вересня 2023). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. С. 36–39.
4. Корніяка О. М. Особистісні прояви сформованості професійної життєстійкості викладача. *Особистісні та психофізіологічні ресурси життєстійкості*: Матеріали IV Науково-методичного семінару (21 вересня 2023, м. Київ). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. С. 46–53.
5. Маркова С.В., Костенко Д.В., Матвєєв А.Ю. Життєстійкість викладачів і здобувачів вищої освіти в умовах війни: педагогічно-соціологічний дискурс. *Перспективи та інновації науки.* 2022. № 4(9). С. 495–501.
6. Петренко І. В. Соціально-психологічні умови підвищення життєстійкості учасників освітнього процесу. *Особистісні та психофізіологічні ресурси життєстійкості*: матеріали IV Науково-методичного семінару (21 вересня 2023, м. Київ). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. С. 71–73.
7. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб. / Вид. 3-ге, доп., виправ. / заг. ред.: Чернобровкін В. М., Панок В. Г. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2024. 282 с.
8. Савченко Т. Л. Екзистенція життєстійкості особистості в умовах війни, на прикладі вчителів. *Особистісні та психофізіологічні ресурси життєстійкості*: матеріали IV Науково-методичного семінару (21 вересня 2023, м. Київ). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. С. 75–78.
9. Чернявська Т.П. Життєстійкість як фактор успішності професійної діяльності. *Габітус.* 2022. Вип. 39. С. 84–88.
10. Maddi S. R., Khoshaba D. M., Harvey R. H., Fazel M., Resurreccion N. The Personality Construct of Hardiness: Relationships With the Construction of Existential Meaning in Life. *Journal of Humanistic Psychology*. 2011. No 51(3). Pp. 369–388.

Звонарьова Л.В.
учитель історії
Херсонська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 4
Херсонської міської ради
https://orcid.org/0009-0007-2211-5588

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ РЕТРОСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОГО ПОБУТУ ЗА ВІЗУАЛЬНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Анотація. *У статті розглянуто практичні аспекти та методичні засади дослідження історичної ретроспективи українського побуту в закладах загальної середньої освіти за допомогою візуальних джерел. Проаналізовано специфіку та джерелознавчий потенціал використання гравюр і старовинних фотографій кінця вісімнадцятого – початку двадцятого століття як автентичних свідчень епохи. Особливу увагу приділено розробці прикладних алгоритмів опрацювання візуальної інформації здобувачами освіти та практичним методам інтеграції зазначених матеріалів в освітній процес з метою формування предметних компетентностей та критичного мислення.*

Ключові слова: *історична ретроспектива, український побут, візуальні джерела, гравюри, старовинні фотографії.*

Zvonarova L. Practical aspects of researching the historical retrospective of ukrainian everyday life using visual sources in history lessons. *The article examines the practical aspects and methodological foundations of researching the historical retrospective of Ukrainian everyday life in general secondary education institutions using visual sources. It analyzes the specific nature and source-study potential of utilizing engravings and vintage photographs from the late eighteenth to the early twentieth century as authentic testaments of the era. Particular attention is paid to the development of applied algorithms for students to process visual information and practical methods of integrating these materials into the educational process in order to develop subject-specific competences and critical thinking.*

Key words: *historical retrospective, Ukrainian everyday life, visual sources, engravings, vintage photographs.*

Актуальність дослідження. В умовах модернізації сучасної історичної освіти та переходу до компетентнісного навчання особливої ваги набуває

антропологізація історії – зміщення фокусу з масштабних воєнно-політичних подій на людину минулого, її повсякденне життя, ментальність та матеріальну культуру. Вивчення історичної ретроспективи українського побуту дозволяє здобувачам освіти глибше зрозуміти логіку історичного процесу, відчути «дух епохи» та сформувати цілісну картину минулого.

Оскільки сучасне покоління здобувачів освіти орієнтоване на візуальне сприйняття інформації, традиційні текстоцентричні методи навчання втрачають свою колишню ефективність. У цьому контексті старовинні фотографії, гравюри, малюнки та літографії стають незамінними автентичними свідченнями епохи. Проте в шкільній практиці потенціал візуальних джерел часто використовується лише як ілюстративний матеріал до параграфа, а не як самостійний об’єкт історичного дослідження. Тому виникає об’єктивна потреба в обґрунтуванні практичних аспектів та розробці чітких алгоритмів роботи з візуальними артефактами, які б дозволили здобувачам ефективно реконструювати особливості українського побуту різних епох на уроках історії.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розкриття практичних аспектів використання візуальних джерел (зокрема старовинних фотографій та гравюр) для дослідження історичної ретроспективи українського побуту на уроках історії.

Виклад основного матеріалу. Організація освітнього процесу та впровадження нових підходів до вивчення повсякденного життя українського суспільства в закладах загальної середньої освіти здійснюється у чіткій відповідності до сучасних нормативно-правових вимог. Методологічною основою для реалізації антропологічного та джерелознавчого спрямування на уроках історії виступає Державний стандарт базової середньої освіти, який орієнтує вчителя на формування ключових та предметних компетентностей здобувачів освіти через роботу з різними видами інформації [1, с. 12].

Практична реалізація цих завдань безпосередньо відображена в освітніх програмах, зокрема чинна Навчальна програма з історії України для 10–11 класів закладає вимоги до вміння здобувачів аналізувати, інтерпретувати та критично оцінювати візуальні джерела як свідчення історичної епохи [3, с. 9]. Крім того, оновлення методичного інструментарію та акцент на дослідницькій діяльності здобувачів повністю суголосні з ціннісними орієнтирами реформи «Нова українська школа», оскільки Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти вимагає відходу від механічного запам’ятовування фактів на користь формування системного критичного мислення та вміння самостійно конструювати знання. У цьому контексті дослідження історичної ретроспективи побуту за допомогою світлин

та гравюр стає дієвим засобом виконання зазначених державних освітніх стандартів [2, с. 8].

Дослідження історії українського побуту в закладах загальної середньої освіти дозволяє ефективно реалізувати антропологічний підхід, де в центрі уваги опиняється людина певної епохи з її житлом, одягом, раціоном, сімейними традиціями та дозвіллям. Основним інструментом для такої реконструкції у сучасній школі виступають саме візуальні джерела. Серед них особливе місце посідають гравюри, які охоплюють ранньомодерний період та першу половину дев'ятнадцятого століття, а також старовинні фотографії, що відображають еволюцію повсякдення з другої половини дев'ятнадцятого до початку двадцятого століття. Для того щоб цей візуальний матеріал перетворився з пасивної ілюстрації на активне історичне джерело, освітній процес має базуватися на чітких алгоритмах наукового дослідження. Практичний аспект такої роботи доцільно розділити на два ключові блоки відповідно до джерелознавчої специфіки самих матеріалів.

Важливою умовою глибокого розуміння історичної ретроспективи повсякденності є залучення міжпредметних зв'язків, зокрема з українською літературою. Дослідження теоретичних аспектів дискурсу українських авторів та специфіки рецептивної естетики художнього тексту дозволяє вчителю створити цілісний соціокультурний фон для аналізу візуальних пам'яток [8, с. 124]. Сприйняття учнями матеріальної культури минулого стає більш осмисленим, якщо візуальні образи гравюр чи фотографій координуються з уявленнями про самобутність та оригінальність української прози, яка детально описувала ментальність і побут тогочасного суспільства [9, с. 239].

Для вивчення українського повсякдення дев'ятнадцятого століття неоціненну роль відіграють етнографічні замальовки Домініка П'єра де ля Фліза, літографії за ескізами Тимофія Калинського чи жанрові роботи Тараса Шевченка. Під час роботи з гравюрою на уроці історії вчителю варто спрямувати здобувачів на аналіз конкретних історичних маркерів матеріальної культури. Такий підхід передбачає вивчення конструкції хати, матеріалу покрівлі, розташування печі та домашнього начиння.

Важливою є також фіксація трудових процесів і знарядь праці, що відображають традиційні промисли, землеробство чи ярмаркову торгівлю. Окрему увагу слід приділити соціальній диференціації через одяг, досліджуючи крій, матеріали та наявність прикрас, що дозволяє порівняти побут заможного козацтва, міщанства та селянства [4, с. 78]. Практичний потенціал залучення таких літографічних і художніх матеріалів закладається безпосередньо у сучасному навчально-методичному забезпеченні старшої школи. Зокрема, підручник з історії України для 10 класу закладів загальної

середньої освіти авторів О. І. Пометун та О. В. Пушкарьової містить значний масив релевантних ілюстрацій, етнографічних замальовок та уривків описів, які відображають повсякденне життя та устрій українського суспільства відповідного періоду. Такий підхід дає вчителю готову джерельну базу для організації групової та самостійної роботи на уроці [6-7]. Алгоритм роботи з таким джерелом передбачає послідовну атрибуцію автора, епохи та регіону, детальний опис предметів побуту на передньому й задньому планах, а також формулювання підсумкового висновку про особливості матеріального світу українців із урахуванням суб'єктивного погляду художника [5, с. 14].

Відомо, що роботи видатних фотомайстрів, зокрема Альфреда Федецького, а також численні тогочасні етнографічні знімки фіксують реальний, не прикрашений художником триб життя. Аналіз фотодокументів у контексті історії повсякденності дозволяє досліджувати еволюцію міського та сільського простору через порівняння вулиць, вивісок крамниць та перших видів транспорту. Також фотографії відкривають простір для вивчення родинного побуту та ментальності, адже колективні сімейні портрети унаочнюють структуру української родини, внутрішню ієрархію та ставлення до самого процесу зйомки як до важливої суспільної події. Елементи одягу, зачісок, взуття та традиційні строї різних історико-етнографічних регіонів України дозволяють простежити розвиток моди та форм дозвілля. Опрацювання фотографії здобувачами вимагає фіксації моменту зйомки для розрізнення постановочних та випадкових кадрів, деталізації матеріального світу та співвіднесення побаченого з процесами модернізації тогочасного суспільства.

Важливим аспектом дослідження історичної ретроспективи побуту є врахування хронологічних та регіональних трансформацій, які чітко фіксуються візуальними джерелами. При аналізі матеріальної культури українців ранньомодерної доби та дев'ятнадцятого століття за допомогою гравюр здобувачі мають можливість простежити поступовий перехід від традиційного патріархального укладу до перших ознак індустріального суспільства. Гравюри цього періоду детально відтворюють автентичне середовище українського села, де кожна деталь інтер'єру хати або елемент одягу мали глибоке символічне та практичне значення. Досліджуючи ці зображення, важливо звертати увагу здобувачів на локальні особливості побуту різних історико-етнографічних регіонів, адже архітектурні форми житла на Поліссі суттєво відрізнялися від мазанок Півдня чи дерев'яних хат Карпатського регіону. Такий порівняльний аналіз дозволяє продемонструвати розмаїття та водночас цілісність української культурної території через призму повсякденності.

З появою та поширенням фотографії у другій половині дев'ятнадцятого століття характер візуальних джерел кардинально змінюється, що відкриває нові можливості для історичної реконструкції. Старовинні світлини стають надійним джерелом для вивчення процесів модернізації, урбанізації та проникнення технічного прогресу в щоденне життя людей. На фотографіях межі дев'ятнадцятого й двадцятого століть здобувачі можуть помітити появу нових промислових товарів, фабричного одягу, гасових ламп, перших швейних машинок та інших побутових новацій, які поступово витісняли традиційні ремісничі вироби.

Особливу історичну цінність мають знімки, що фіксують взаємодію міської та сільської культур. Вони унаочнюють, як європейська міська мода впливала на традиційний український стрій, створюючи унікальні еклектичні поєднання в одязі тогочасного міщанства та заможного селянства. Таким чином, послідовне зіставлення художньої інтерпретації гравюр із документальним реалізмом фотографій дозволяє учням наочно простежити динаміку змін в українському побуті, усвідомити масштаби суспільних трансформацій та навчитися критично оцінювати ступінь достовірності різних видів візуальної інформації.

Ефективна інтеграція цих візуальних джерел в освітній процес передбачає повну відмову від простого демонстрування зображень на користь активних практичних прийомів. Одним із таких інструментів є метод порівняльного аналізу, коли здобувачам пропонується зіставити гравюру та фотографію, які відображають одне й те саме побутове явище в різні епохи, для визначення сталих традицій та новацій. Корисним є також створення умовного історичного паспорта джерела, де фокус робиться саме на побутових деталях як свідченнях епохи. Крім того, прийом історичної реконструкції окремої деталі спонукає здобувачів обрати на знімку чи гравюрі один предмет і дослідити його функціональне значення в контексті українського побуту. Завдяки таким практичним аспектам робота з візуальними джерелами перетворює здобувачів з пасивних слухачів на активних дослідників-етнографів, які вчаться самостійно декодувати інформацію та реконструювати минуле через автентичні образи.

Висновки. Дослідження історичної ретроспективи українського побуту за візуальними джерелами на уроках історії є важливим складником антропологізації шкільної освіти та дієвим інструментом наближення здобувачів до розуміння повсякденного життя минулих епох. Практичний аспект такої роботи полягає в переведенні гравюр та старовинних фотографій зі статусу простих ілюстрацій до параграфа у статус самостійних, повноцінних об'єктів історичного мікроаналізу. Ефективність цього процесу безпосередньо залежить від застосування чітких алгоритмів декодування візуальних образів, які дозволяють здобувачам не просто споглядати зображення, а послідовно

аналізувати елементи матеріальної культури, такі як архітектура житла, еволюція одягу, знаряддя праці та специфіка дозвілля різних соціальних станів.

Інтеграція в освітній процес методів порівняльного аналізу, атрибуції джерел та детальної реконструкції окремих побутових артефактів сприяє розвитку історичного мислення здобувачів. Поєднання художньої специфіки ранньомодерних гравюр із документальною точністю фотографій кінця дев'ятнадцятого та початку двадцятого століття забезпечує формування цілісної картини розвитку українського суспільства. Зрештою, такий підхід перетворює шкільний урок історії на дослідницьку лабораторію, де здобувачі освіти набувають практичних навичок самостійної роботи з історичною пам'яттю, вчаться бачити великі історичні процеси через призму долі та побуту звичайної людини, що значно підвищує якість засвоєння навчального матеріалу та загальну історичну компетентність.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти: затв. наказом МОН України від 17.06.2020 № 822 / Міністерство освіти і науки України. Київ: МОН, 2020. 56 с.
2. Навчальна програма з історії України для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти: затв. наказом МОН України від 24.03.2022 № 334. Київ: МОН, 2022. 48 с.
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2016 № 988. Київ: Урядовий кур'єр, 2017. 24 с.
4. Пометун О.І., Гупан Н.М. Методика навчання історії в школі Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 312 с.
5. Терно С.О. Формування предметних компетентностей учнів на уроках історії. Запоріжжя: Просвіта, 2017. 192 с.
6. Пометун О.І., Пушкарьова О.В. Історія України: підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. Освіти. Київ: Генеза, 2021. 400 с.
7. Пометун О.І., Пушкарьова О.В. Історія України: підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. Освіти. Київ: Генеза, 2022. 416 с.
8. Шарова Т.М. Теоретичні аспекти дискурсу українських письменників 20-30-х рр. XX ст.: тематичний спектр та рецептивна естетика. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2014. Вип. 10. С. 124–132.
9. Sharova T., Posadna T. Самобутність та оригінальність української прози 20–30-х років XX ст. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. 2018. T. 2. No 69. C. 239–242.

Кисельова О.Б.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
https://orcid.org/0000-0002-8176-1615
Омельченко А.І.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
https://orcid.org/0000-0001-6463-8714

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. *У статті теоретично обґрунтовано концептуальну модель, зміст і методичну специфіку побудови системи завдань для організації самостійної роботи майбутніх учителів музичного мистецтва в межах курсу «Інформаційні комп'ютерні технології в освіті». Доведено необхідність переорієнтації здобувачів магістратури з пасивного репродуктивного засвоєння інформації на суб'єктне проєктування авторських цифрових артефактів. Розкрито діяльнісно-алгоритмічну тріаду навчальних завдань, особливості наскрізної фахової контекстуалізації програмних засобів, використання хмарних сервісів та інструментів генеративного штучного інтелекту.*

Ключові слова: *цифрова трансформація, самостійна робота, вчитель/викладач музичного мистецтва, інформаційно-комунікаційні технології, магістратура.*

Kyselova O., Omelchenko A. Digital transformation of independent work of prospective musical art teachers. *The article theoretically substantiates the conceptual model, content, and methodological features of designing a task system for prospective music teachers' independent work within the «Information and Computer Technologies in Education» course. The necessity of shifting master's students from passive reproductive information consumption to subjective design of authorial digital artifacts is proven. The study reveals the activity-algorithmic triad of learning tasks, cross-cutting professional contextualization of software tools, use of cloud services, and generative artificial intelligence tools.*

Key words: *digital transformation, independent work, prospective music teacher, information and communication technologies, master's degree.*

Актуальність дослідження. Стрімка трансформація освітнього простору України, зумовлена розбудовою Нової української школи та інтенсивною діджиталізацією навчального процесу в умовах кризових реалій і воєнного стану, висуває якісно нові вимоги до фахової підготовки педагогічних працівників [6]. Особливої ваги ці процеси набувають у мистецькій освітній галузі, де вчитель музичного мистецтва має гармонійно поєднувати академічні музичні традиції з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями. Однією зі спеціальних компетентностей освітньо-професійної програми «Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)» другого (магістерського) рівня є компетентність, що регламентує здатність інтегрувати комп'ютерно-музичні технології та цифрові інструменти в процес організації мистецько-освітніх проєктів і викладацької практики [1; 5]. У цьому контексті самостійна робота здобувачів вищої освіти стає провідною формою професійного зростання майбутнього магістра. Водночас традиційна парадигма її організації, яка нерідко зводиться до репродуктивного конспектування джерел, механічного опрацювання підручників чи написання формальних рефератів, вичерпала свій дидактичний потенціал [2]. В умовах розбудови відкритого інформаційно-освітнього простору постає завдання фундаментальної цифрової трансформації самостійної діяльності: переорієнтації здобувачів із пасивного споживання готового контенту на суб'єктне проєктування авторських електронних освітніх ресурсів, інтерактивних дидактичних матеріалів та інтеграцію систем генеративного штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади формування готовності педагогів до використання цифрових технологій в умовах кризових викликів ґрунтовно висвітлено в роботах О. Кисельової, А. Клєби, Н. Хміль. Дидактичні аспекти застосування засобів ІКТ у музично-педагогічній підготовці досліджувалися Н. Ашихміною, М. Воровкою, Т. Зінською, А. Омельченко та іншими. Загальні проблеми організації інформаційного освітнього простору та самостійної діяльності студентів висвітлені у працях Г. Гладких, С. Шарова, Т. Шарової, В. Ягупова, та інших.

Метою статті є теоретичне обґрунтування концептуальної моделі, змісту і специфіки побудови системи завдань для самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти з освітнього

компонента «Інформаційні комп'ютерні технології в освіті» за спеціальністю А4 «Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)».

Виклад основного матеріалу. Проєктування навчально-методичного комплексу завдань для самостійної роботи магістрантів здійснювалося на засадах компетентнісного, діяльнісного та контекстного підходів [3]. Фахова діяльність учителя музичного мистецтва вирізняється бінарною сутністю: вона одночасно спирається на глибинні естетичні закономірності музичного мислення та вимагає досконалого володіння техніко-технологічним апаратом створення й презентації навчальних матеріалів [5]. Відповідно, самостійна робота здобувачів у межах курсу «Інформаційні комп'ютерні технології в освіті» розглядається не просто як форма закріплення аудиторних знань, а як творчий дослідницько-дидактичний полігон, де формується здатність до фахового цифрового виробництва [3].

На основі чинного силабусу освітньо-професійної програми «Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)» розроблено навчально-методичні настанови для організації самостійної роботи здобувачів, що охоплюють два взаємопов'язані змістові модулі: «Сучасні інформаційні комп'ютерні технології та опрацювання різноформатної інформації» і «Використання Інтернет в професійній діяльності», що врівноважують базову технологічну грамотність і комунікативно-мережеву проєктну діяльність.

Концептуальна модель модернізації самостійної діяльності магістрантів ґрунтується на таких дидактичних засадах:

- *діяльнісно-алгоритмічна тріада:* структура кожного практичного завдання уніфікована за формулою «Проаналізуйте... сформулюйте... створіть...». Студент здійснює рефлексивний рух від аналізу методико-мистецької ситуації через концептуалізацію контенту до створення завершеного цифрового артефакту [3];
- *наскрізна фахова контекстуалізація:* усунення абстрактних вправ на користь завдань, що безпосередньо розв'язують педагогічні задачі вчителя/викладача музичного мистецтва [1; 5];
- *мультимедійний та інтелектуальний інжиніринг:* поєднання графічного дизайну, звукової обробки та промпт-дизайну нейромереж [4];
- *прозорість оцінювання та визнання результатів неформальної освіти:* чітка фіксація дедлайнів, критеріїв артефактів і легітимізація відкритих освітніх платформ [2].

У межах першого модуля здобувачі послідовно трансформують рутинні інструменти офісного програмного забезпечення у фахово спрямовані засоби музичного навчання. Наприклад, під час вивчення сучасної педагогічної

методології здобувачі аналізують переваги та ризики діджиталізації музичної освіти в ЗЗСО, формулюють академічні дефініції термінів («цифровий звук», «віртуальне виконавство») і створюють кейс-сценарій уроку за моделлю «перевернутого навчання» разом із дидактичним сторітелінгом. У свою чергу, базові офісні програми та графічні редактори інтегруються суто в контексті музичної дидактики, що кардинально усуває відірваність інформатики від мистецтва.

Другий модуль самостійної роботи переносить акцент із локальних дидактичних продуктів на мережевий простір та хмарні сервіси Web 2.0:

- систематизація відкритих музично-освітніх ресурсів (репозиторій нотних бібліотек IMSLP, Chrome Music Lab) та аудит персональної кібергігієни й авторського права;
- розробка інтерактивних навчальних вправ у середовищах LearningApps, Wordwall, інтелект-карт музичних жанрів (Miro, Coggle), інтерактивних робочих аркушів (Wizer.me) та навчальних вебквестів «Таємниці оперного театру» в Genially;
- організація фасилітації та спільної творчості через віртуальні виставки на дошках Padlet та організацію командного проєктування концертів у Miro;
- створення сайту-портфоліо вчителя або хорового колективу на базі Google Sites, проведення мультимедійного тестування через Google Forms та колективна робота над спільним документом «Глосарій сучасних музичних термінів» у Google Docs.

Органічним складником запропонованої системи є гармонізація формального та неформального навчання. За кожною темою здобувачам запропоновано альтернативну можливість зарахування балів за умови успішного проходження верифікованих тематичних онлайн-курсів на платформах Prometheus («Word та Excel: інструменти і лайфхаки», «Візуалізація даних», «Інформаційна гігієна під час війни» та інші), Дія.Освіта («Кіберняні», «Штучний інтелект»), EdEra («Цифровий вчитель» та інші) [3].

Висновки. Розроблені навчально-методичні настанови для самостійної роботи здобувачів другого (магістерського) рівня з освітнього компонента «Інформаційні комп’ютерні технології в освіті» за спеціальністю А4 «Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)» забезпечують системний та інноваційний характер підготовки майбутніх педагогів. Впровадження діяльнісної моделі завдань («аналіз – проєктування – створення цифрового артефакту») сприяє формуванню інтегральної компетентності, спеціальної здатності до застосування комп’ютерно-музичних систем, розвитку креативності, критичного мислення та культури цифрової безпеки

майбутнього вчителя/викладача музичного мистецтва Нової української школи.

Література

1. Ашихміна Н. В. Використання засобів ІКТ для формування фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 82, № 2. С. 63–76.
2. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2. № 69. С. 70–74.
3. Інформаційні комп'ютерні технології в освіті : метод. настанови до виконання самостійної роботи для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) / уклад. : О. Б. Кисельова; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2026. 90 с.
4. Кисельова О. Б., Каплун Д. С., Козак Г. С., Жученко А. О. Методологічні аспекти створення мультимедійних навчальних матеріалів за допомогою нейромереж у контексті реформи НУШ. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогіка. 2025. № 12(58). С. 837–845.
5. Омельченко А., Кисельова О. Використання цифрових технологій у мистецькій освіті. *Наукові записки БДПУ*. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 2. С. 285–294.
6. Khmil N., Kyselova O., Klieba A. Forming the readiness of future teachers to use digital technologies in the educational process in wartime conditions. *Transformation of the educational space amidst wartime instability* : international collective monograph / ed. by H. Ponomarova et al. Publishing house OKTAN PRINT s.r.o., 2025. Pp. 393–408.

Коломоєць Г.А.
кандидат педагогічних наук, старший дослідник
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
https://orcid.org/0000-0002-4315-3977
Малечко Т.А.
кандидат педагогічних наук, доцент
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
https://orcid.org/0000-0001-9430-6745
Ребрина А.А.
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії
та методики фізичного виховання і спорту
Хмельницький національний університет
http://orcid.org/0000-0001-7707-5324

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЯК КЛЮЧОВОГО КОМПОНЕНТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті обґрунтовано актуальність і роль стресостійкості як основного компонента здоров'язбережувальної компетентності здобувачів фахової передвищої освіти в умовах сучасних суспільних викликів. Розкрито сутність поняття стресостійкості в контексті збереження ментального здоров'я молоді та схарактеризовано вплив зовнішніх і внутрішніх стрес-факторів на пізнавальну активність здобувачів освіти. Доведено, що системна реалізація зазначених заходів сприяє формуванню життєстійкості здобувачів освіти та профілактиці їхнього професійного вигорання.*

Ключові слова: *здоров'язбережувальна компетентність, стресостійкість, ментальне здоров'я, психологічна саморегуляція, освітнє середовище.*

Kolomoiets H., Malechko T., Rebryna A. Formation of stress resistance as a key component of health-preserving competence of professional pre-higher education applicants. *The article substantiates the relevance and role of stress resistance as a system-forming component of the health-preserving competence of professional pre-higher education applicants in the context of modern social challenges. The essence of the concept of stress resistance in the context of preserving youth mental health is revealed, and the impact of external and internal*

stress factors on the cognitive activity of education applicants is characterized. It is proved that the systematic implementation of the outlined measures contributes to the formation of resilience in education applicants and the prevention of their professional burnout.

Key words: *health-preserving competence, stress resistance, mental health, psychological self-regulation, educational environment.*

Актуальність. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується орієнтацією на компетентнісний підхід, що передбачає не лише отримання здобувачами освіти фахових знань і вмінь, а й формування у них життєво необхідних особистісних якостей. Однією з ключових у структурі підготовки сучасного фахівця є здоров'язбережувальна компетентність, закріплена у Державних стандартах освіти та Законі України «Про фахову передвищу освіту» як обов'язкова складова загальних компетентностей випускника.

Водночас сьогодення ставить перед освітньою системою безпрецедентні виклики. Постійна загроза безпеці, вимушена міграція, нестабільність соціально-економічних умов, а також необхідність швидкої адаптації до змішаного та дистанційного форматів навчання створюють хронічне стресове навантаження на молодь. Особливо вразливою категорією є здобувачі фахової передвищої освіти, більшість з яких перебувають у підлітковому та ранньому юнацькому віці (15–19 років) – періоді інтенсивного особистісного становлення, професійного самовизначення та підвищеної емоційної чутливості [6, с. 211].

Тривалий вплив стрес-факторів негативно позначається на когнітивних функціях здобувачів: знижується концентрація уваги, погіршується пам'ять, падає навчальна мотивація, зростає рівень тривожності та ризик емоційного вигорання. У таких умовах традиційне розуміння здоров'язбережувальної компетентності, яке часто зводиться лише до фізичного виховання, дотримання санітарно-гігієнічних норм та основ безпеки життєдіяльності, виявляється недостатнім. В умовах сучасної цифровізації освітнього середовища особливої актуальності набуває використання інформаційних технологій для підтримки рухового режиму та самоконтролю фізичного стану здобувачів освіти. У працях С. В. Шарова та О. В. Хромишева проаналізовано потенціал спеціалізованих програмних засобів для інформаційної підтримки тренувального процесу, що дозволяє оптимізувати фізичні навантаження та підвищити мотивацію студентів до систематичних занять спортом [9, с. 112].

На перший план виходить психологічний аспект здоров'я. Збереження ментального благополуччя та розвиток стресостійкості (резильєнтності)

стають фундаментом, без якого неможливе повноцінне засвоєння освітньої програми та подальша успішна професійна самореалізація молоді. Такий підхід зумовлює необхідність переосмислення змісту й методів освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти та інтеграції практичних інструментів психологічної саморегуляції у щоденну педагогічну практику [1, с. 153].

Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною суперечністю між гострою суспільною потребою у підготовці психологічно стійких, адаптивних фахівців, здатних зберігати власне ментальне здоров'я в кризових умовах, та недостатньою розробленістю ефективних педагогічних механізмів формування стресостійкості здобувачів освіти безпосередньо в процесі вивчення навчальних дисциплін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі стресостійкості у структурі здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти та визначення ефективних педагогічних шляхів і методів її формування в умовах освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній педагогічній науці здоров'язбережувальна компетентність розглядається як інтегративна якість особистості, що виявляється у здатності зберігати й зміцнювати фізичне, психічне, соціальне та духовне здоров'я, вести здоровий спосіб життя та безпечно діяти в умовах ризиків. Якщо раніше основний акцент у її формуванні робився на фізичному розвитку та профілактиці соматичних захворювань, то сьогодні основним ядром цієї компетентності стає ментальне здоров'я, а її ключовим показником виступає стресостійкість [7, с. 12].

Стресостійкість у контексті освітнього процесу варто розуміти як сукупність особистісних якостей і навичок, що дозволяють здобувачу освіти витримувати значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження без шкідливих наслідків для власного здоров'я, адаптуватися до змінних умов навчання та конструктивно долати кризові ситуації. Формування цієї якості у здобувачів фахової передвищої освіти має свою специфіку, адже вік від п'ятнадцяти до дев'ятнадцяти років характеризується завершенням формування нервової системи, високою емоційною вразливістю, потребою у соціальному схваленні та водночас необхідністю адаптуватися до нових вимог професійного навчання [2, с. 18].

Аналіз освітньої практики дозволяє виокремити зовнішні та внутрішні стрес-фактори, що суттєво впливають на сучасну молодь. До зовнішніх кризових чинників належать постійний інформаційний тиск, тривожність через безпекову ситуацію, вимушена зміна формату навчання на дистанційний

або змішаний режим, а також порушення звичного режиму сну та відпочинку. Водночас внутрішні навчальні чинники охоплюють страх перед оцінюванням і публічними виступами, високу інтенсивність освітнього навантаження, дефіцит часу, труднощі у спілкуванні в новому колективі та переживання щодо майбутнього працевлаштування. Хронічний вплив цих чинників запускає механізм емоційного виснаження, що безпосередньо блокує пізнавальну активність. Здобувач освіти, який перебуває у стані гострого або тривалого стресу, фізіологічно не здатний ефективно сприймати новий матеріал, оскільки ресурси його мозку спрямовані на психологічний захист, а не на навчання. Отже, розвиток стресостійкості є не лише виховним завданням, а й необхідною умовою забезпечення якості освіти [5, с. 138].

Фізична активність та залучення молоді до нових форм рухової діяльності виступають важливим ресурсом для зняття психоемоційного напруження і формування навичок адаптації до складних ситуацій. У наукових дослідженнях розглядаються інноваційні підходи до розвитку екстремальних видів спорту як дієвий інструмент загартування вольових якостей, виховання впевненості у власних силах та розширення адаптаційного потенціалу здобувачів освіти [8, с. 212]. Ефективне формування стресостійкості як складової здоров'язбережувальної компетентності можливе за умови реалізації комплексу педагогічних заходів, органічно інтегрованих в освітній процес.

Першочерговим завданням викладача є створення психологічно безпечного освітнього середовища та зниження рівня навчальної тривожності, чому сприяють чіткі й прозорі критерії оцінювання, доброзичливий стиль педагогічного спілкування, право здобувача освіти на помилку як на природний етап навчання, а також підтримка ініціативності. Важливим інструментом також є інтеграція мікропрактик психологічної саморегуляції в структуру заняття, оскільки навчання простих технік керування власним емоційним станом потребує лише двох-трьох хвилин. Зокрема, доцільно застосовувати дихальні вправи для швидкого заспокоєння, техніки «заземлення» для повернення концентрації уваги та легку фізичну розминку для зняття м'язових затисків після тривалої роботи за комп'ютером [4, с. 85].

Окрім емоційної саморегуляції, значну роль відіграє розвиток навичок тайм-менеджменту та інформаційної гігієни, адже суттєва частка навчального стресу виникає через невміння планувати власний час і надмірне навантаження цифровими пристроями. Педагогам варто допомагати здобувачам освіти структурувати великі завдання на менші етапи, вчити розставляти пріоритети та формувати культуру свідомого споживання

інформації. Цьому ж сприяє використання інтерактивних та рефлексивних методів навчання, таких як робота в малих групах, кейс-методи чи рольові ігри, які знижують відчуття ізольованості та розвивають взаємопідтримку, тоді як обов'язкова рефлексія наприкінці заняття допомагає усвідомити власні емоції й сформувати позитивне мислення. Водночас навички стресостійкості необхідно тісно пов'язувати з майбутньою спеціальністю здобувачів освіти, оскільки розбір реальних робочих ситуацій, профілактика професійного вигорання та опанування стратегій конструктивного вирішення конфліктів перетворюють теоретичні знання на свідому професійну компетентність [3, с. 81].

Таким чином, системна робота викладача над розвитком емоційного інтелекту та навичок саморегуляції здобувачів освіти перетворює звичайне навчальне заняття на ресурс для зміцнення їхнього ментального здоров'я. Здобувач освіти, який оволодів інструментами подолання стресу в закладі освіти, набуває життєстійкості, необхідної для успішної адаптації у сучасному динамічному світі та професійному середовищі.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в сучасних кризових умовах стресостійкість набуває статусу основного компонента здоров'язбережувальної компетентності здобувачів фахової передвищої освіти. Збереження ментального здоров'я молоді виступає базовою передумовою її повноцінної пізнавальної активності, успішної соціалізації та якісного засвоєння освітньо-професійної програми. Встановлено, що тривалий вплив зовнішніх і внутрішніх стрес-факторів призводить до емоційного виснаження здобувачів освіти, зниження їхньої навчальної мотивації та погіршення когнітивних функцій, що вимагає від педагогів перегляду традиційних підходів до організації занять.

Доведено, що ефективне формування стресостійкості можливе лише за умови цілеспрямованої інтеграції здоров'язбережувальних технологій у щоденний освітній процес. Ключовими педагогічними умовами цього процесу є створення психологічно безпечного та підтримувального середовища, систематичне впровадження мікропрактик емоційної саморегуляції, навчання здобувачів освіти навичок тайм-менеджменту та інформаційної гігієни, а також активне використання інтерактивних і рефлексивних методів навчання. Поєднання цих інструментів із професійною спрямованістю освітніх компонентів дозволяє сформувати у майбутніх фахівців життєстійкість та готовність до профілактики професійного вигорання.

Література

1. Богданов М., Волков М. Трансформація сучасної системи фізичної підготовки у закладах вищої освіти як фактор професійної та особистісної готовності молоді. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.* Серія «Педагогічні науки». 2025. № 3. С. 153–161.
2. Борщенко В. В., Дишель Г. О. Роль тренера у створенні здоров'язбережувального спортивного середовища. *Педагогічна Академія*: наукові записки. 2026. № 26. С. 1–23.
3. Коломоєць Г. А., Дикий О. Ю. Вплив рухової активності на підвищення рівня фізичної підготовленості здобувачів освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Випуск 11 (157). 2022. С. 81–84.
4. Коломоєць Г. А., Малечко Т. А. Аналіз стану здоров'я учнів та учениць закладів загальної середньої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 1(159). 2023. С. 83–86.
5. Ребрина А. А. Цифрова компетентність майбутніх учителів фізичної культури. *Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці.* 2020. С. 138–139.
6. Цуркан М., Лясковська А. Х., Харовська І. Здоров'язбережувальна компетентність педагога як основа компетентнісного підходу в сучасному освітньому процесі. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 14. С. 211–224.
7. Шапаренко Х., Бакуменко Т., Жулід М. Специфіка формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 11. С. 1–15.
8. Шарова Т.М., Малечко Т.А. Інноваційні підходи до розвитку екстремальних видів спорту. *Проблеми та перспективні напрями розвитку сучасного спорту: актуальні питання теорії та практики*. Харків: ХДАФК, 2024. С. 212–215.
9. Sharov S. V., Khromyshev O. V. Аналіз програмних засобів для інформаційної підтримки тренувань з бодібілдингу. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2015. Т. 2. № 2. С. 111–117.

Крамська З.М.
доктор філософії, директор
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»
https://orcid.org/0000-0003-4574-9317

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Анотація. *У статті обґрунтовано комплекс педагогічних умов формування цифрової культури фахівців дошкільної освіти на засадах академічної доброчесності в умовах трансформацій освітнього середовища. Доведено, що в умовах цифровізації дошкілля цифрова культура вихователя зміщується з суто технічних навичок у площину ціннісно-етичних орієнтирів, де академічна доброчесність виступає внутрішнім регулятором професійної відповідальності. Обґрунтовано такі педагогічні умови: збагачення змісту методичної роботи закладу темами з цифрової етики, розбудова відкритого корпоративного цифрового середовища та стимулювання професійної рефлексії вихователів. Окреслено поетапний механізм їх реалізації, що забезпечує м'яку трансформацію професійної діяльності педагогів та підвищення якості їхніх авторських напрацювань.*

Ключові слова: *цифрова культура, академічна доброчесність, фахівці дошкільної освіти, педагогічні умови, цифрове середовище, цифрова етика.*

Kramska Z. Pedagogical conditions for forming the digital culture of pre-school education specialists on the basis of academic integrity. *The article theoretically substantiates a set of pedagogical conditions for forming the digital culture of pre-school education specialists on the basis of academic integrity within the context of educational environment transformations. It is proved that under the conditions of pre-school digitalization, the educator's digital culture shifts from purely technical skills to the domain of value and ethical orientations, where academic integrity acts as an internal regulator of professional responsibility. The following pedagogical conditions are substantiated: enriching the content of the institution's methodical work with topics on digital ethics, developing an open corporate digital environment, and stimulating the professional reflection of educators. A step-by-step mechanism for their implementation is outlined, ensuring*

a smooth transformation of teachers' professional activities and improving the quality of their authorial developments.

Key words: *digital culture, academic integrity, pre-school education specialists, pedagogical conditions, digital environment, digital ethics.*

Актуальність. Динамічні трансформації сучасного суспільства, зумовлені масштабною цифровізацією всіх сфер життєдіяльності, висувають принципово нові вимоги до професійної компетентності та особистісних якостей педагогів. Особливого значення цей процес набуває у сфері дошкільної освіти, яка є першою та фундаментальною ланкою системи безперервної освіти в Україні. Сучасний фахівець дошкільної освіти має володіти не лише базовими цифровими навичками, а й сформованою цифровою культурою, що визначає його здатність ефективно, безпечно та доцільно інтегрувати цифрові технології в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Водночас стрімке розширення цифрового інформаційного простору, поява штучного інтелекту, відкритих освітніх платформ та інструментів генерації контенту актуалізують проблему дотримання етичних норм у професійній діяльності. У цьому контексті особливої ваги набуває академічна доброчесність як наріжний камінь професійної відповідальності вихователя. Педагог дошкільної освіти виступає не лише користувачем, а й творцем або ретранслятором цифрового дидактичного контенту. Тому його цифрова культура обов'язково має базуватися на принципах чесності, поваги до авторського права, критичного аналізу інформації та недопущення плагіату чи фальсифікації.

Аналіз сучасної педагогічної теорії та практики свідчить про наявність суперечності між високими темпами впровадження цифрових інструментів у дошкілля та недостатнім рівнем готовності педагогів здійснювати цю діяльність на засадах академічної доброчесності. Більшість наявних досліджень зосереджені на суто технічному чи методичному аспектах цифровізації, залишаючи поза увагою її ціннісно-етичний та правовий виміри.

Необхідність подолання цієї суперечності, обґрунтування теоретико-методичних засад та визначення конкретних педагогічних умов, що забезпечать ефективне формування цифрової культури фахівців дошкільної освіти на принципах академічної чесності, зумовлюють вибір теми дослідження та підкреслюють її гостру актуальність і практичну значущість для розвитку сучасної педагогічної науки.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов формування цифрової культури фахівців дошкільної освіти на засадах

академічної доброчесності в умовах сучасних трансформацій освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. У сучасній педагогічній науці поняття «цифрова культура» фахівця дошкільної освіти розглядається як динамічна інтегральна якість особистості, що постійно збагачується новими змістами. Сьогодні воно вже не обмежується суто інструментальним складником – умінням користуватися комп'ютерною технікою чи створювати мультимедійні матеріали. На сучасному етапі розвитку дошкілля цифрова культура охоплює систему цінностей, знань, етичних норм та гармонійних моделей поведінки в інформаційному просторі. Вона визначає готовність педагога доцільно та безпечно інтегрувати технології в освітній процес закладу дошкільної освіти [8, с. 54].

Водночас стрімкий розвиток інформаційного суспільства природно актуалізує інший важливий аспект професійної діяльності – академічну доброчесність. Відповідно до чинного законодавства України, академічна доброчесність базується на сукупності етичних принципів та визначених правил, якими керуються учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження науково-методичної діяльності [2, с. 108].

Стосовно сфери дошкільної освіти, взаємозв'язок цифрової культури та академічної доброчесності має свою унікальну специфіку. Педагог закладу дошкільної освіти сьогодні виступає активним творцем унікального дидактичного контенту, розробляючи авторські цифрові дидактичні ігри, демонстраційні матеріали та методичні рекомендації для колег. За таких умов академічна доброчесність виступає природним внутрішнім регулятором і стрижневим компонентом цифрової культури. Вона надихає вихователя на повагу до інтелектуальної праці колег, культуру цитування та уважне ставлення до інтернет-джерел під час підготовки занять. Формування цифрової культури на засадах академічної доброчесності передбачає гармонійне поєднання технологічної грамотності з високою професійною відповідальністю, де дотримання етичних норм стає важливою складовою самовдосконалення педагога [1, с. 112].

Цифрове середовище закладу дошкільної освіти має свої специфічні особливості, які впливають на характер дотримання академічної доброчесності через щоденну практичну і творчу діяльність вихователя. Це передусім стосується процесів створення й використання якісного цифрового дидактичного контенту, публічного поширення передового педагогічного досвіду та дотримання правил цифрової взаємодії й приватності.

Оскільки сучасні вихователі активно інтегрують у роботу з малюками різноманітні візуальні та аудіоматеріали, орієнтація на академічну

доброчесність допомагає їм обирати ресурси з вільними ліцензіями, коректно зазначати авторство використаних ідей та популяризувати власні методичні знахідки на засадах прозорості й взаємоповаги у професійній спільноті. Такий підхід підкреслює високий рівень педагогічної майстерності та створює сприятливі умови для розвитку відкритого освітнього простору [7, с. 191].

Для успішного розвитку цифрової культури вихователів на засадах чесності та етики нами було теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов, орієнтованих на всебічну підтримку та професійне зростання фахівців дошкільної освіти в межах методичної роботи закладу дошкільної освіти. Традиційні форми методичної підтримки зазвичай фокусуються на технічних навичках роботи з програмами. Для підсилення ціннісного компонента доцільно інтегрувати у внутрішню систему підвищення кваліфікації закладу інформаційні семінари, майстер-класи та вебінари. Вони можуть бути присвячені особливостям використання матеріалів із вільними ліцензіями, правилам етичного посилання на цифрові джерела та можливостям етичного застосування сучасних технологій у роботі вихователя. Зміст такої роботи має будуватися на спільному обговоренні кейсів, де педагоги разом шукають найкращі рішення для коректного оформлення своїх напрацювань [3, с. 236].

Ефективне формування цифрової культури потребує створення відповідного середовища в самому закладі. Корисною практикою є формування спільного локального електронного репозиторію, де накопичуються ліцензійні, безпечні та перевірені методичні матеріали для занять. Важливим кроком є також колективна розробка та прийняття внутрішнього орієнтира – наприклад, пам’ятки з цифрової етики закладу дошкільної освіти [4, с. 152]. Такий підхід створює атмосферу психологічного комфорту, взаємодовіри та колегіальної допомоги, де досвідченіші колеги завжди готові підказати, як правильно оформити авторські права чи зробити посилання на першоджерело.

Оскільки цифрова культура та доброчесність є глибоко особистісними цінностями, їхній розвиток базується на внутрішній мотивації фахівця. Педагогічна умова передбачає створення умов для самоаналізу вихователями власної діяльності в мережі. Ефективними інструментами є ведення персональних електронних портфоліо, де вихователі фіксують свої творчі здобутки, участь у професійних онлайн-спільнотах та проходження корисних сертифікованих онлайн-курсів, присвячених академічній чесності. Головна мета – допомогти педагогу відчути гордість за свій автентичний контент та сформувати стійке внутрішнє прагнення дотримуватися високих етичних стандартів [5, с. 137].

Впровадження запропонованих педагогічних умов має здійснюватися поступово, через послідовні та логічні етапи методичного супроводу в межах закладу дошкільної освіти. На першому, мотиваційному етапі основна увага приділяється популяризації цінностей академічної доброчесності та демонстрації того, як цифрова етика піднімає професійний авторитет вихователя, захищає його власні напрацювання та формує культуру взаємоповаги в колективі.

На другому, процесуальному етапі реалізується безпосередня методична підтримка фахівців. Оптимальним механізмом на цьому етапі є використання форматів змішаного навчання та командної роботи, коли теоретичні засади цифрового права вихователі розглядають самостійно у зручний час, а під час засідань методичних об'єднань, круглих столів чи взаємоконсультацій спільно відпрацьовують корисні практичні вміння. До таких умінь належать засвоєння алгоритмів пошуку якісних ілюстрацій з відкритими ліцензіями для дошкільників, естетичне та правильне оформлення переліків використаних джерел у конспектах занять, а також створення інтерактивних вправ із повагою до ідей авторів-першопрохідців.

На третьому, рефлексивному етапі відбувається самооцінювання педагогами власного професійного поступу. Головними орієнтирами успішності впровадження визначених умов стають зростання кількості авторських розробок високої якості, активне та впевнене використання легальних цифрових платформ і загальне підвищення культури професійного спілкування в інформаційному просторі [6, с. 128].

Висновки. Дослідження засвідчило, що в умовах цифровізації дошкілля цифрова культура вихователя зміщується з суто технічних навичок у площину ціннісно-етичних орієнтирів. Академічна доброчесність при цьому виступає внутрішнім регулятором, що визначає відповідальність педагога як творця та користувача цифрового контенту, спонукаючи до поваги до авторського права й культури цитування під час створення дидактичних матеріалів.

Для ефективного розвитку цього феномена обґрунтовано комплекс педагогічних умов: збагачення методичної роботи закладу дошкільної освіти темами з цифрової етики, розбудова відкритого корпоративного цифрового середовища та стимулювання самоосвіти й рефлексії вихователів. Поетапна реалізація цих умов через мотиваційний, процесуальний та рефлексивний кроки забезпечує м'яку професійну трансформацію педагогів, підвищує якість їхніх авторських напрацювань та зміцнює культуру взаємоповаги в інформаційному просторі.

Література

1. Воронова А. В. Розвиток дошкілля в Україні: інноваційні підходи до освіти та піклування про дітей раннього та дошкільного віку. *Українські студії в європейському контексті.* 2024. № 8. С. 112–117.
2. Воронова А. В. Характеристика рівнів сформованості здорового способу життя дітей старшого дошкільного віку. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 107–118.
3. Козак Л. Сучасна дошкільна освіта: європейський досвід. *Educological discourse*. 2017. С. 235–251.
4. Косенчук О. Дошкільна освіта в Україні: нові реалії та перспективи. *Педагогічні науки*. № 79. 2022. С. 151–155.
5. Крамська З.М. Роль викладача у формуванні стресостійкості та адаптивності здобувачів освіти в умовах військового стану. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 10. С. 137–143.
6. Крамська З.М. Формування цифрової культури педагогів закладів дошкільної освіти в умовах трансформації освітнього середовища. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 128–133.
7. Шарова Т.М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–197.
8. Шарова Т., Шаров С. Цифровізація освіти як чинник розвитку інтелектуального потенціалу обдарованих дітей та молоді : монографія. Запоріжжя, 2026. 342 с.

Ломейко О.П.
кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри обладнання переробних і харчових виробництв
імені професора Ф.Ю. Ялпачика
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0000-0001-7407-545X

ВНУТРІШНЯ СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ В УМОВАХ РЕЛОКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті проаналізовано особливості функціонування внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти в умовах вимушеного переміщення закладу вищої освіти. На прикладі досвіду Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного*

висвітлено ключові виклики, пов'язані зі збереженням кадрового потенціалу, адаптацією матеріально-технічної бази та цифровізацією освітнього процесу. Особливу увагу приділено інструментам моніторингу якості навчання, зворотному зв'язку зі здобувачами та модернізації електронного освітнього середовища. Визначено стратегічні напрями оптимізації системи управління якістю для забезпечення конкурентоспроможності релокованого університету в європейському освітньому просторі.

Ключові слова: *вища освіта, забезпечення якості, релокація ЗВО, ТДАТУ, освітній процес.*

Lomeiko O. Internal quality assurance system of education in the conditions of HEI relocation. *The article analyzes the peculiarities of the functioning of the internal quality assurance system of higher education in the conditions of forced relocation of a higher education institution. Based on the experience of the Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, the key challenges related to the preservation of human resources, adaptation of the material and technical base, and digitalization of the educational process are highlighted. Particular attention is paid to the tools of monitoring the quality of learning, feedback from students, and modernization of the electronic educational environment. Strategic directions for optimizing the quality management system to ensure the competitiveness of the relocated university in the European educational space are determined.*

Key words: *higher education, quality assurance, HEI relocation, TSATU, educational process.*

Актуальність дослідження. Сучасні виклики та безпекова ситуація в Україні зумовили безпрецедентну трансформацію системи вищої освіти, викликавши потребу в екстреній релокації низки провідних вітчизняних університетів. У таких умовах першочерговим завданням стало не просто збереження інституційної цілісності, а й забезпечення високої якості освітньої діяльності. Внутрішня система забезпечення якості навчання, яка раніше функціонувала у стабільних умовах, потребує докорінної трансформації та адаптації до критичних змін: втрати фізичної інфраструктури, розпорошеності учасників освітнього процесу та переходу на повністю дистанційний або змішаний формат роботи [7]. Дослідження досвіду релокованих університетів, зокрема Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (ТДАТУ), є надзвичайно актуальним для формування нових стійких моделей управління якістю освіти в кризових умовах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз трансформації внутрішньої системи забезпечення якості навчання в

Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного після його релокації, а також визначення ефективних інструментів підтримки стандартів освіти в умовах кризового менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Релокація ТДАТУ з тимчасово окупованого Мелітополя вимагала швидкої перебудови всіх управлінських та педагогічних процесів. Першим етапом адаптації внутрішньої системи забезпечення якості стало повне перезавантаження інформаційно-освітнього середовища. Було модернізовано платформу дистанційного навчання на базі Освітнього порталу університету (платформа Moodle), де кожну навчальну дисципліну адаптували до умов змішаного та асинхронного навчання. Редакційні вимоги до електронних навчальних курсів було оптимізовано, а самі курси пройшли повторну внутрішню сертифікацію на відповідність критеріям якості [2, с. 194].

Окремим критичним викликом стала втрата доступу до унікальних фізичних лабораторій, спеціалізованих стендів та дослідних полів університету. Для мінімізації цього впливу на якість підготовки фахівців технічних та агротехнологічних спеціальностей кафедрами було впроваджено інтерактивні віртуальні лабораторії, комп'ютерні симулятори виробничих процесів та спеціалізоване програмне забезпечення для моделювання. Лабораторні роботи трансформували у формат детальних кейс-методів, відеодемонстрацій реальних експериментів із подальшим індивідуальним аналізом отриманих даних здобувачами [12, с. 227].

Одночасно наукова бібліотека ТДАТУ оперативно розгорнула віддалений доступ до провідних міжнародних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science, а також забезпечила інтеграцію з цифровими репозиторіями та електронно-бібліотечними системами партнерських європейських та українських ЗВО. Такий підхід дозволив повністю компенсувати відсутність фізичних підручників та надало здобувачам і викладачам безперебійний доступ до актуальних навчальних та наукових матеріалів найвищої якості [8, с. 52].

Важливим складником системи моніторингу в умовах релокації став посилений зворотний зв'язок. В університеті було запроваджено регулярні анонімні опитування здобувачів вищої освіти та викладачів щодо системних проблем дистанційного навчання, психологічного клімату та технічних труднощів. Для цього внутрішні служби забезпечення якості ТДАТУ розробили та впровадили оптимізовані Google-форми та модулі анкетування безпосередньо в електронній системі Moodle. Моніторинг здійснювався щосеместрово, а за потреби – щомісяця, охоплюючи такі ключові блоки питань: технічна доступність занять (стабільність зв'язку, наявність

електроенергії, адаптованість контенту до мобільних пристроїв), якість викладання окремих дисциплін, рівень академічної підтримки з боку кафедр, а також психоемоційний стан учасників освітнього процесу. Анонімність анкетування забезпечила високий рівень довіри та об'єктивності отриманих відповідей, що дало змогу виявити реальний стан справ у розрізі кожного факультету та спеціальності [11, с. 195].

Отримані дані стали основою для ухвалення оперативних управлінських рішень та гнучкого реагування на виклики воєнного стану. На основі результатів моніторингу ректорат та деканати отримали змогу оперативно коригувати розклад занять, впроваджуючи елементи асинхронного навчання та зміщуючи графіки синхронних вебінарів на вечірній час або вихідні дні для здобувачів, які поєднують навчання з роботою чи перебувають у складних безпекових умовах [3, с. 94]. Опитування виявили проблему перевантаження здобувачів, що зумовило оптимізацію обсягу самостійної роботи, перегляд критеріїв поточного оцінювання та зменшення кількості дрібних письмових завдань на користь комплексних практикоорієнтованих кейсів [1, с. 175].

Особливу увагу було приділено розробці та впровадженню індивідуальних гнучких траєкторій навчання для здобувачів, які перебувають у зоні активних бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або виїхали за кордон. Для них запровадили спеціальні індивідуальні графіки виконання навчальних планів, подовжені терміни ліквідації академічної заборгованості та механізми перезарахування результатів неформальної та інформальної освіти (зокрема, курсів на платформах Coursera, Prometheus, edX та ін.). Крім того, зафіксований під час опитувань високий рівень тривожності та стресу став підставою для залучення практичних психологів університету до проведення групових вебінарів із ментальної підтримки та розробки методичних рекомендацій щодо адаптації викладачів до роботи зі здобувачами, які зазнали психологічних травм [4, с. 2011].

Окрему увагу в ТДАТУ приділено збереженню кадрового потенціалу та підвищенню кваліфікації професорсько-викладацького складу. В умовах релокації та територіальної розпорошеності колективу першочерговим завданням стало запобігання відтоку висококваліфікованих науково-педагогічних працівників. Для цього керівництво університету розробило ефективні механізми дистанційного менеджменту, зберегло ключові робочі місця та забезпечило стабільні умови праці [5, с. 116].

Внутрішні стандарти якості вищої освіти були оперативно доповнені новими вимогами щодо професійних компетентностей викладачів. Зокрема, обов'язковим критерієм стало володіння сучасними цифровими

інструментами. Науково-педагогічні працівники університету пройшли цільові курси підвищення кваліфікації, присвячені методикам змішаного навчання, а також технологіям розробки адаптивного контенту для асинхронного режиму [9, с. 354].

Процедури внутрішнього аудиту та сертифікації електронних навчальних курсів на Освітньому порталі ТДАТУ стали більш гнучкими з погляду термінів та етапів перевірки, але водночас зберегли суворі та чіткі критерії відповідності стандартам вищої освіти. Оновлена методика експертизи фокусувалася на інтерактивності матеріалів, наявності відеоінструкцій до практичних робіт, чіткості критеріїв оцінювання та забезпеченні академічної доброчесності (зокрема, через обов'язкову перевірку кваліфікаційних і наукових робіт на наявність плагіату за допомогою спеціалізованих сервісів). Такий підхід дозволив університету успішно підтвердити відповідність своїх освітніх програм вимогам Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) під час процедур акредитації в умовах релокації [6, с. 176].

Суттєвим поштовхом для розвитку внутрішньої системи якості стала активізація співпраці з європейськими партнерами та участь у програмах академічної мобільності (зокрема Erasmus+ та ініціативах солідарності з українськими ЗВО). Завдяки залученню викладачів до міжнародних стажувань, спільному керівництву науковими проєктами та участі у воркшопах закордонних університетів, ТДАТУ вдалося успішно інтегрувати кращі європейські практики забезпечення якості в оновлені освітні програми [10, с. 288].

Висновки. Досвід Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного доводить, що навіть в умовах релокації та втрати матеріальної бази внутрішня система забезпечення якості навчання може ефективно функціонувати завдяки цифровізації, гнучкому менеджменту та орієнтації на потреби здобувачів. Ключовими факторами успіху є безперервний моніторинг освітнього процесу, адаптація електронних курсів до вимог часу та збереження високого рівня академічної доброчесності. Головними чинниками інституційної стійкості ЗВО в кризовий період стали масштабна цифровізація освітнього простору, перехід на гнучкі моделі антикризового менеджменту, а також безкомпромісна орієнтація на потреби та безпеку здобувачів вищої освіти. Подальший розвиток системи якості ТДАТУ має базуватися на посиленні інтернаціоналізації та залученні роботодавців до розробки гнучких освітніх компонентів.

Література

1. Гмиря Т. П. Мотивація здобувачів освіти до дотримання академічної етики. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 175–179.
2. Данюк А. О. Педагогічні стратегії стимулювання мотивації студентів до творчої діяльності. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 194–199.
3. Дереза О. О., Водяницький І. О. Проблеми та перспективи підготовки інженерних кадрів. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 94–98.
4. Землянська А. В., Шарова Т. М. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку науки. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка».* № 11(41). 2025. С. 2011–2021.
5. Зінов'єва О. Г., Шаров С. В., Прийма С. М. Використання інтелектуальних дорадчих систем в сільському господарстві. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 116–121.
6. Ломейко О. П. Якісна вища освіта в дистанційному форматі на освітньому порталі ТДАТУ. *Українські студії в європейському контексті.* 2024. № 9. С. 176–183.
7. Положення про внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в ТДАТУ. Мелітополь / Запоріжжя : ТДАТУ, 2024. 24 с.
8. Шаров С. В., Шарова Т. М. Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань в дистанційному форматі. *Молодь і ринок.* 2023. № 9(217). С. 52–57.
9. Шарова Т. М. Формування культури академічної доброчесності у здобувачів аграрних закладів вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 11. С. 354–358.
10. Шарова Т. М. Навчальний процес релокованого закладу вищої освіти в умовах воєнного стану. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти* : збірник науково-методичних праць ТДАТУ. 2023. Вип. 26. С. 288–296.
11. Шарова Т. М. Освітні практики формування академічної доброчесності у закладах вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 195–199.
12. Яремчук Н., Сениця Н. Шляхи формування віртуального освітнього простору закладу вищої освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна.* 2021. № 35. С. 227–235.

Разгільдєєва Л.В.
вчитель-методист
Марганецький ліцей №9 Марганецької міської ради
Нікопольський р-н, Дніпропетровська обл.
https://orcid.org/0009-0006-1384-5039

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. *У статті проаналізовано базові принципи розвитку критичного мислення молодших школярів, місце цих понять у сучасному освітньому процес та способи їх залучення у роботу щоденно; охарактеризовано особливості розвитку критичного мислення учнів початкових класів.*

Ключові слова: *критичне мислення, молодші школярі, початкова школа, інтерактивні технології.*

Razhildieieva L.V. Developing critical thinking in primary school students within the New Ukrainian School. *The article analyzes the fundamental principles of developing critical thinking in primary school students, the role of these concepts in the modern educational process, and methods for integrating them into daily classroom practice. It also outlines the specific characteristics of critical thinking development among primary school pupils.*

Key words: *critical thinking, primary school students, primary school, interactive technologies.*

Актуальність дослідження. Основними цінностями XXI століття є інтелект, креативність, соціальні навички, що розвиваються протягом усього життя людини. Якісну початкову освіту важко уявити без критичного мислення, саме тому його розвиток є нагальною потребою, що постала перед сучасною освітою.

Освітня технологія розвитку критичного мислення – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів, що сприяють кращому засвоєнню знань, адже інтерактивність методики спрямована не на запам’ятовування, а на вдумливий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошуки її вирішення. Як зазначає Л. Костюк, «проблема розвитку креативного мислення в учнів є актуальною і цілком вирішується в умовах НУШ. Таке мислення дає змогу дитині руйнувати стереотипи, знаходити вирішення нестандартних ситуацій, створювати абсолютно нові моделі та шляхи розв’язання проблем,

виявляти творчі здібності» [3, с. 113]. У витоків проблеми критичного мислення стояли такі вчені, як Дж. Дьюї, І. Д. Кант, А. Леонтьєв, І. Я. Лернер, Т. Рокмор, С. Л. Рубинштейн. Аспекти розвитку критичного мислення висвітлено у працях українських науковців О. Доценко, Л. Кієнко-Романюк, Д. Клустер, О. Пометун, А. Рахімов, І. Сущенко та ін. Розвитку критичного мислення молодших школярів присвятили свої праці О. В. Бєлкіна-Ковальчук, Г. М. Ковтун, Н. Мєлєкєсцева, О. Л. Шквир.

Проблема формування та розвитку критичного мислення відома багатьма дослідженнями та дослідниками. Такі вчені, як Д. Стіл, К. Мередіт, Ч. Темпл визначали, що «критичне мислення – це складний ментальний процес, що починається із залучення інформації та закінчується прийняттям рішення» [6]. О. Бєлкіна-Ковальчук вважає, що під критичним мисленням необхідно розуміти здатність людини, сформовану чи природну, до самостійної оцінки відносно певних аспектів, таких як: явищ навколишньої дійсності, думок і тверджень різних людей, наукових знань, інформації; уміння бачити і виокремлювати їх позитивні та негативні сторони; прагнення до кращого, правильного та більш оптимального розв'язку завдань, проблем, а також до перегляду вже існуючих стереотипів, традицій [1, с. 111].

Узагальнюючи думки багатьох дослідників, варто зазначити, що критичне мислення постає як складне, багатовимірне і багаторівневе явище, особливий тип, спосіб мислення, що є сукупністю розумових стратегій і процедур, опанування якими передбачає вільне використання людиною мисленнєвих операцій високого рівня, застосовуваних для опрацювання інформації, формулювання обґрунтованих висновків і оцінок і прийняття рішень [4, с. 90].

Мета статті – проаналізувати педагогічні умови розвитку критичного мислення молодших школярів; охарактеризувати особливості розвитку критичного мислення учнів початкових класів; розкрити можливості різних прийомів та технологій у формуванні навички критичного мислення.

Виклад основного матеріалу. Нова українська школа прагне давати учням не тільки знання, як це відбувалося раніше, а й уміння застосовувати їх у повсякденні. На сьогодні найголовнішою навичкою для молодших школярів є вміння мислити. Здавалося б, мислення – це звичний процес, якого не потрібно навчатися, однак його потрібно постійно розвивати і тренувати. Тож вправи для розвитку критичного мислення на уроках в початковій школі допомагають навчити учнів аналізувати й систематизувати інформацію, знаходити вирішення проблемних питань.

Видатний педагог В. Сухомлинський у своїх працях говорив про розвиток пізнавальної, творчої активності, можливість учнів заперечувати

педагогу, висловлювати власні думки, та наголошував, що школа не має бути коморою для знань, а повинна бути середовищем думки. Однією із сучасних технологій розвитку критичного мислення є таксономія Блума – одна з найвідоміших і найпопулярніших у світі класифікацій освітніх цілей та рівнів мислення, яку, зазвичай, зображують у вигляді піраміди, де перші три рівні належать до мислення нижчого порядку (LOTS – Lower Order Thinking Skills), а три верхні – до мислення вищого порядку / критичного мислення (HOTS – Higher Order Thinking Skills).

Для розвитку критичного мислення учнів на уроках доцільно використовувати прийом «Кубик Блума», який вчить учнів ставити запитання та шукати на них відповіді. Кожна грань «Кубика Блума» відповідає певному рівню мислення:

1. «Назви…» (Пам’ять) – відтворення фактів.
2. «Чому…» (Розуміння) – встановлення причин.
3. «Поясни…» (Розуміння/Аналіз) – уточнення та деталізація.
4. «Запропонуй…» (Застосування/Творчість) – розв’язання проблеми.
5. «Придумай…» (Творчість) – створення нового образу, сюжету чи гіпотези.
6. «Поділись…» (Оцінка) – власні враження та емоційно-ціннісне ставлення.

Чому це важливо в Новій українській школі?

1. Від «зазубрювання» до розуміння: навчання зміщує фокус із простого запам’ятовування фактів на вміння ними оперувати.
2. Диференціація завдань: учитель може формулювати запитання різного рівня складності залежно від етапу уроку та можливостей учнів.
3. Формування критичного мислення: саме рівні «Аналізувати», «Оцінювати» та «Творити» вчать дитину аргументувати, перевіряти інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

Рівень	Що робить учень?	Дієслова-маркери для завдань
1. Пам’ятати *(Remember)*	Відтворює факти, терміни, правила, дати.	Назви, перелічи, пригадай, визнач, запиши.
2. Розуміти *(Understand)*	Пояснює зміст, інтерпретує, наводить власні приклади.	Поясни своїми словами, порівняй, узагальни, схарактеризуй.
3. Застосовувати *(Apply)*	Використовує знання в стандартних або нових ситуаціях.	Розв’яжи, використай, продемонструй, обчисли, покажи.

4. Аналізувати *(Analyze)*	Розкладає інформацію на частини, шукає причинно-наслідкові зв'язки.	Порівняй, класифікуй, знайдіть відмінності, проаналізуй.
5. Оцінювати *(Evaluate)*	Формулює власні судження, критерії, аргументує позицію.	Оціни, обґрунтуй, зроби висновок, вислов власну думку.
6. Творити *(Create)*	Об'єднує елементи для створення нового продукту чи ідеї.	Склади, придумай, створи, розроби.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури можна виділити наступні педагогічні умови розвитку критичного мислення молодших школярів: формування навички критичного мислення у процесі вивчення природничих, мовно-літературних, здоров'язбережувальних дисциплін; застосування інтерактивних педагогічних технологій (технологія ситуативного моделювання (навчання у грі), колективно-групове навчання (фронтальні методи), кооперативне навчання, технологія опрацювання дискусійних питань, проєктна технологія та ін.

Для кожного етапу уроку щодо формування критичного мислення варто застосовувати свої інструменти – вправи. Розглянемо деякі з них.

Вправа «Кластер». Ця вправа універсальна. Її можна застосовувати на будь-якому етапі уроку. Вчитель записує на дошці ключове слово. Навколо нього слова чи речення, що доповнюють тему. Довкола записаних слів з'являються допоміжні слова і встановлюються нові логічні зв'язки.

Діаграма Венна. За допомогою цієї вправи формуються навички зіставляти, порівнювати, знаходити спільні і відмінні риси, поняття. Цю вправу можна застосовувати як в основній так і в підсумковій частині уроку.

Читання з зупинками. Основним матеріалом для використання цієї має бути розповідний текст, який містить приховану проблему. Головна ідея полягає у використанні оптимальних моментів в тексті для зупинки. Ці зупинки – своєрідні штори: по один бік знаходиться вже відома інформація, а по іншій – абсолютно невідома інформація, яка здатна серйозно вплинути на події. Для зручності під час роботи з текстом можна використовувати кольори: відповіді на прості запитання можна підкреслити синім кольором, на складні – червоним.

Сенкан (від франц. *cinq* – п'ять) – це неримований п'ятирядковий вірш, який складається за чіткими синтаксичними та смисловими правилами. Сенкан є одним із найпопулярніших методичних прийомів для розвитку

критичного мислення, синтезу матеріалу та розвитку мовлення. Він має таку структуру:

1-й рядок: Тема (1 іменник) – про що або про кого вірш.

2-й рядок: Опис (2 прикметники або дієприкметники) - характеристики теми.

3-й рядок: Дія (3 дієслова) – що робить предмет або явище.

4-й рядок: Ставлення / Фраза (речення з 4 слів) – власне ставлення до теми, висновок або крилатий вислів.

5-й рядок: Синонім / Резюме (1 іменник або підсумкове слово) – суть теми, висновок.

Наприклад, сенкан до абревіатури НУШ (Нова українська школа)

НУШ
нова, креативна, сучасна
навчає, поважає, розуміє
вчить критично мислити
Школа радості

Ключі мудреця. Цей метод являє собою набір різних дій (ключів), розроблених для мотивації учнів до виконання різноманітних розумових операцій. Запитання-підказки здатні «відкрити» навички аналітичного, критичного та креативного мислення учнів. Вчитель готує завдання з підказками та пропонує учням їх виконати відповідно до отриманих ключів. Наприклад, ключ «Навпаки»: у завданнях використовуються такі слова як «не можу», «ніколи» і «не буду» (складіть список речей, які ви ніколи не побачите в Україні). Ключ «Алфавіт»: складання списку слів від А до Я, які стосуються визначеної теми.

Бортовий журнал. Це ефективна вправа для розвитку критичного мислення й структурування та систематизації навчального матеріалу. На початку вивчення теми запропонуйте учням намалювати найпростіший варіант журналу – звичайну таблицю, яка складається з двох колонок. Наприклад:

Що я вже знав з цієї теми?	Що нового дізнався?
Іменник – це частина мови, яка відповідає на питання хто? що? і називає предмети.	Іменники бувають власні і загальні. Власні пишемо з великої букви, а загальні з маленької.

Бортовий журнал наочно демонструє зв’язок між здобутими та новими знаннями, його можна використовувати на різних етапах уроку.

Висновки. Отже, критичне мислення надає можливість педагогу використовувати певні прийоми обробки інформації, що дозволяють отримати бажаний результат, а саме робити логічні висновки; ухвалювати рішення; давати оцінку (позитивних і негативних рис) як отриманої інформації, так і самого розумового процесу; спрямованість на результат. Технології розвитку критичного мислення допомагають виховати особистість, здатну сприймати, осмислювати, обґрунтовувати отриману інформацію та вміло її використовувати.

Література

1. Бєлкіна-Ковальчук О. В. Роль критичного мислення в сучасній освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2018. № 52. С. 110–115.
2. Конверський А. Є. Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 370 с.
3. Костюк Л. М., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Креативність та критичне мислення як елементи навичок технології «4К» на уроках української мови в НУШ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Київ. 2022. Вип. 86. С. 113–118.
4. Пометун О.І. Таксономія Блума і розвиток критичного мислення школярів. *Український педагогічний журнал*, 2018. № 2. с.89–99.
5. Постанова Кабінету міністрів Про затвердження Державного стандарту початкової освіти № 87 від 21 лютого 2018 року. URL: https: // zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF.
6. Темпл Ч., Д. Стіл, К. Мередіт. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів». К.: Науково-методичний Центр розвитку критичного та образного мислення «Інтелект», 1998.
7. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012.70 с.
8. Тягло О. В. Критичне мислення. Харків: «Основа»: «Триада +», 2008. 192 с.

Свиридюк В.П.
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
методики навчання іноземних мов
Київський національний лінгвістичний університет
https://orcid.org/0000-0003-2343-3725

ВЕБ-РЕСУРСИ У НАВЧАННІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПИСЬМА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

Анотація. *Статтю присвячено використанню вебресурсів та інтернет-технологій у навчанні німецькомовного писемного мовлення майбутніх викладачів. Обґрунтовано доцільність цифрових інструментів для моделювання автентичного соціокультурного середовища в умовах інтенсифікації самостійної роботи майбутніх викладачів німецької мови. На основі порівняння традиційного підручника та Web 2.0 технологій висвітлено переваги полікодового гіпертексту й оперативного зворотного зв'язку. Схарактеризовано методичний потенціал інтернет-технології для розвитку писемномовленнєвої компетентності, а також наведено результати емпіричного опитування магістрантів п'яти українських ЗВО щодо досвіду їх залучення. Запропоновано приклад вправи для інтеграції аудиторної та позааудиторної діяльності. Доведено, що впровадження вебресурсів ефективно доповнює традиційне навчання та сприяє становленню вторинної мовної особистості майбутнього фахівця.*

Ключові слова: *інтернет-технології, німецькомовне писемне мовлення, міжкультурна комунікація, майбутні викладачі.*

Svyrydiuk V. Web-resources in the teaching of german writing to future teachers in the context of intercultural dialogue. *This article focuses on the use of web resources and Internet technologies in teaching German-language writing to future teachers. It justifies the use of digital tools for simulating an authentic sociocultural environment in the context of intensifying independent work by future German language teachers. Based on a comparison of traditional textbooks and Web 2.0 technologies, the article highlights the advantages of polycode hypertext and immediate feedback. The methodological potential of Internet technology for developing written and spoken language competence is characterized, and the results of an empirical survey of master's students at five Ukrainian higher education institutions regarding their experience with such technology are*

presented. An example of an exercise for integrating in-class and out-of-class activities is proposed. It is demonstrated that the implementation of web resources effectively complements traditional teaching and contributes to the formation of the future specialist's secondary linguistic identity.

***Key words**: Internet technologies, German-language written communication, intercultural communication, future teachers.*

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції організації вищої освіти передбачають перенесення значного обсягу навчального матеріалу на самостійну й автономну роботу студентів. Проте за умов жорстко регламентованих часових меж аудиторних занять формування гнучких та стійких умінь писемного мовлення стає проблематичним без залучення спеціалізованих цифрових засобів навчання. Ця проблема загострюється й тим, що розгляд писемного мовлення як інструменту міжкультурної комунікації зумовлює нагальну потребу в моделюванні автентичного соціокультурного середовища. Оскільки саме таке середовище забезпечує глибоке занурення в іншомовну культуру, його створення є базовою умовою для становлення вторинної мовної особистості майбутнього філолога, що практично неможливо реалізувати виключно в межах традиційного аудиторного простору.

У сучасній методиці навчання іноземних мов під інтернет-технологіями розуміють системну сукупність форм, методів і прийомів навчання, що реалізуються на основі онлайн-ресурсу та соціальних сервісів. Порівняльний аналіз цифрових інструментів із традиційним друкованим підручником засвідчує низку їхніх концептуальних переваг. Зокрема, замість статичного лінійного тексту студентам пропонується полікодовий гіпертекст, який органічно поєднує автентичний аудіо-, відео- та графічний контент із вираженими національно-культурними елементами [4]. Крім того, на зміну штучному гомогенному середовищу аудиторії приходить інтерактивне іншомовне макросередовище, що передбачає безпосереднє залучення носіїв мови. Важливим аспектом є й забезпечення оперативного зворотного зв'язку у вигляді коментарів та рецензій, що стимулює процеси студентського самоконтролю й самокорекції взамін пасивного очікування оцінки викладача. У такому контексті інтернет-технології виступають потужним чинником розвитку автономії та гнучкості суб'єктів навчання, оскільки базуються на принципах відкритості, індивідуалізації, самовідповідальності та творчої самореалізації студентів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичного потенціалу вебресурсів та визначенні шляхів їх ефективної інтеграції у процес навчання

німецькомовного писемного мовлення майбутніх викладачів для забезпечення міжкультурного діалогу.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на певні труднощі в практичній реалізації, теоретичні та методичні аспекти викладання гуманітарних дисциплін перебували в центрі уваги багатьох дослідників, серед яких Коваль Т. І., Бесклінська О. П. [2], Капранов Я.В. [7], Lemeshchenko-Lagoda V.V. [8] та ін. Серед ключових засобів навчання, що мають значний методичний потенціал, особливої уваги заслуговують блоги, тандем-метод та посткроссинг. Блог-технологія (Blog-technology) дозволяє студентам укладати власні інформаційні пости, формулювати коментарі, розміщувати автентичний культурознавчий матеріал і вести активний комп'ютерно-опосередкований дискурс із читачами, що суттєво підвищує рівень відповідальності за якість власного комунікативного продукту. У науковій літературі функціональний потенціал блогів аналізується в контексті мережевої взаємодії. Мережеві щоденники виступають ефективним простором для міжособистісної комунікації, особистісного зростання, психологічного впливу, а також виконують рекреаційну роль [1]. Своєю чергою, тандем-технологія (Tandem-technology) реалізує принцип паритетного взаємонавчання, за якого опанування німецької мови та культури відбувається під час прямої взаємодії з носієм мови, котрий паралельно вивчає рідну мову студента.

Упровадження тандем-технології забезпечує нівелювання лінгвопсихологічних бар'єрів у процесі взаємодії з партнерами, а також мінімізує мовну тривожність [3, с. 324]. Такий формат комунікації через обмін текстовими повідомленнями та ілюстраціями сприяє ефективному засвоєнню іншомовного мовленнєвого етикету. Доповнює цей комплекс посткроссинг (Postcrossing-technology) – проєктний обмін поштовими листівками між учасниками з різних країн [6]. Він виступає дієвим інструментом презентації рідної культури та успішного засвоєння соціокультурних деталей повсякденного життя й традицій німецькомовного простору.

На основі аналізу літератури та емпіричних спостережень визначено інтернет-засоби, що оптимізують навчання німецького писемного мовлення в аудиторних і позааудиторних умовах. Порівняння традиційного друкованого підручника з інтернет-технологіями продемонструвало переваги цифрового формату для розвитку письма як продуктивної діяльності. У таблиці 1 систематизовано можливості таких практичних інструментів, як блог, тандем і посткроссинг.

Таблиця 1

Переваги використання блог-, тандем-, посткроссинг-технології у процесі оволодіння німецькомовним письмом

Підручник (традиційна технологія навчання)	блог-, тандем-, посткроссинг-технології
1) статичність та фіксованість змісту друкованих навчальних матеріалів;	1) динамічність та гнучкість контенту, що оперативно адаптується до реальних умов і ситуацій писемної комунікації;
2) використання статичного лінійного тексту на паперових носіях із обмеженою візуалізацією;	2) застосування інтерактивного гіпертексту та мультимедійних матеріалів (звук, графіка, відео) з автентичним лінгвокраїнознавчим компонентом.
3) труднощі з вибором теми та мотивацією через відсутність реального адресата або штучність навчального контексту;	3) створення текстів відповідно до реальних соціокультурних умов і потреб комунікантів завдяки постійному зворотному зв’язку;
4) самоконтроль (якщо у підручнику подані ключі);	4) самоконтроль і контроль за рахунок зворотного зв’язку із представниками іншомовних лінгвокультур;
5) превалювання рецептивної та репродуктивної (або навчально-продуктивної) діяльності; виконання письмових вправ у гомогенному культурному середовищі;	5) інтеграція рецептивної та продуктивної діяльності, а також письмового монологу й усного діалогу завдяки інтерактивній взаємодії з носіями іншої лінгвокультури;
6) виконання вправ, орієнтоване переважно на формування мовної (лінгвістичної) компетентності в штучних умовах;	6) занурення в автентичний цифровий дискурс та реальна комунікація з представниками іншомовних лінгвокультур для розвитку соціокультурної та комунікативної компетентностей;

7) відсутність зворотного зв'язку;	7) наявність зворотного зв'язку завдяки взаємодії комунікантів;
8) обмеженість навчально-пізнавального процесу мікросередовищем аудиторії (взаємодія виключно з викладачем та одногрупниками).	8) вихід в інтерактивне соціокультурне макросередовище (безпосередня комунікація з носіями мови та представниками інших лінгвокультур).

Для перевірки ефективності та визначення реального стану залучення зазначених інструментів в освітній процес було проведено опитування студентів філологічних спеціальностей із п'яти провідних ЗВО України: Київського національного лінгвістичного університету (КНЛУ), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ ім. Т. Шевченка), Волинського національного університету імені Лесі Українки (ВНУ ім. Лесі Українки), Університету Григорія Сковороди в Переяславі та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (НДУ ім. М. Гоголя).

Аналіз отриманих емпіричних даних продемонстрував, що найбільш популярною серед студентів є блог-технологія: 50,2% респондентів уже активно використовують її у навчанні, а 17,2% висловили чіткий намір ознайомитися з її можливостями. Тандем-технологію наразі застосовують 14,9% опитаних, водночас значна частина студентів (33,3%) прагне інтегрувати її у свою освітню діяльність найближчим часом. Посткроссинг продемонстрував дещо скромніші, але перспективні показники: цей інструмент залучає 8,4% активних користувачів, тоді як 15,3% респондентів виявили потенційну зацікавленість у його подальшому практичному впровадженні.

Пропонований комплекс вправ розроблено на основі дидактичних принципів, цілей і засобів концепції Web 2.0 із творчим переосмисленням методичних підходів Свиридюк В. [4; 5]. Ця дидактична система орієнтована на раціональне поєднання аудиторної роботи та позааудиторної автономної діяльності студентів філологічних спеціальностей, що забезпечує безперервність процесу формування іншомовних комунікативних умінь. Наведемо приклад вправи на основі використання блог-технології.

У межах цього блока блог функціонує як інтерактивна платформа для організації комп'ютерно-опосередкованого писемного дискурсу. Цей інструмент забезпечує можливість автентичної публікації авторських постів, оперативного взаємного коментування, а також презентації та дисемінації матеріалів соціокультурного й лінгвокраїнознавчого характеру.

Продуктивна, письмова вправа для індивідуальної позааудиторної роботи з метою оформлення мовного посту з соціокультурним елементом.
Мета: Навчити студентів створювати мультимедійний гіпертекст німецькою мовою з урахуванням соціокультурного контексту.
Хід роботи: Студент обирає актуальну тему з повсякденного життя німецькомовних країн (наприклад, традиції роздільного збору сміття чи культура кавування Kaffee und Kuchen). У власному навчальному блозі (на базі Blogger чи WordPress) створює пост німецькою мовою. Пост має містити: заголовок із використанням лінгвосоціокультурних лексичних одиниць;
основний текст (150–200 слів) із дотриманням орфографічних та стилістичних норм; гіперпосилання на автентичні джерела та підписи до фотографій чи відео.

Висновки. Перенесення значного обсягу матеріалу на самостійну роботу студентів вимагає моделювання автентичного соціокультурного середовища, що неможливо реалізувати суто в аудиторії. На відміну від статичного підручника, технології Web 2.0 пропонують динамічний полікодовий гіпертекст із лінгвокраїнознавчими елементами та забезпечують оперативний зворотний зв’язок від носіїв мови. Це стимулює самоконтроль і відповідальність студентів, трансформуючи пасивне очікування оцінки викладача на активну автономну діяльність. Інтернет-технології не замінюють традиційний підручник, а гармонійно доповнюють його, утворюючи цілісну систему для раціонального поєднання аудиторного й позааудиторного навчання писемного мовлення в умовах міжкультурної комунікації.

Література

1. Долгушева О., Кочубей В. Блог як засіб формування цифрової грамотності та комунікативних умінь англійської мови учнів закладів загальної середньої освіти. *Studia Methodologica.* 2024. № 57. С. 30–35.
2. Коваль Т. І., Бесклінська О. П. Засоби формування цифрової компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. *Іноземні мови.* 2025. № 1. С. 69–76.
3. Колесник А., Подворна Л., Удовенко, Муравйова І., Мануєнкова О. Тандем-технології як інноваційні технології навчання іноземних мов. *Сучасні дослідження з іноземної філології: збірник наукових праць.* 2023. № 2(24). С. 317–325.
4. Свиридюк В. П. *Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів німецької мови під час самостійної роботи* [монографія]. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2024. 381 с.

5. Свиридюк В. П. *Мовні зустрічі в умовах міжкультурної комунікації: Міжкультурне портфоліо з німецької мови для майбутніх викладачів.* Навч. посібник з німецької мови для студентів-магістрантів (нім. мовою). КНЛУ, 2023. 60 с.
6. Baimuratova U. S., Lyulina (Antonova) A. V. Postcrossing project: Postcards as a new form of speech communication. *The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.* 2020. No 31. Pp. 281–293.
7. Kapranov Yan Eu digital language policies in polish higher education: e-learning, ai tools, and the impact of digital platform regulation on language practice *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. Pp. 229–239.
8. Lemeshchenko-Lagoda V.V. The role of ai tools in improving listening and speaking skills in university foreign language courses *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 11. Pp. 367–37.

Сергієнко Т.І.
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри бізнесу та управління
Національний університет «Запорізька політехніка»
https://orcid.org/0000-0002-4654-9248
Сергієнко Д.В.
здобувач вищої освіти
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
https://orcid.org/0009-0001-1232-9335

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню сучасних підходів до формування управлінських компетентностей майбутніх керівників закладів охорони здоров'я. Розглянуто роль професійної підготовки здобувачів освіти у розвитку навичок стратегічного планування, прийняття управлінських рішень, командної взаємодії та ефективної комунікації. Окрему увагу приділено використанню інтерактивних методів навчання, кейс-технологій, проєктного підходу, тренінгових та цифрових технологій у процесі формування управлінських компетентностей майбутніх фахівців. У статті також проаналізовано значення практико-орієнтованого навчання та моделювання професійних управлінських ситуацій для підготовки здобувачів до виконання керівних функцій у закладах охорони здоров'я. Висвітлено*

перспективи вдосконалення освітнього процесу з метою підготовки компетентних управлінців, здатних ефективно організовувати діяльність медичних закладів в умовах сучасних викликів системи охорони здоров'я.

Ключові слова: *управлінські компетентності, заклади охорони здоров'я, менеджмент у медицині, професійна підготовка, управлінські рішення.*

Sergiienko T., Sergiienko D. Formation of management competencies of future healthcare facility managers. *The article is devoted to the study of modern approaches to the formation of management competencies of future healthcare facility managers. The role of professional training in developing skills in strategic planning, managerial decision-making, teamwork, and effective communication is considered. Particular attention is paid to the use of interactive teaching methods, case-based learning, project-based learning, training methods, and digital technologies in the formation of management competencies of future specialists. The article also analyzes the importance of practice-oriented learning and the simulation of professional management situations in preparing students to perform managerial functions in healthcare facilities. The prospects for improving the educational process with the aim of training competent managers capable of effectively organizing the activities of healthcare facilities in the context of current challenges facing the healthcare system are highlighted.*

Key words: *management competencies, healthcare facilities, healthcare management, professional training, managerial decision-making.*

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації системи охорони здоров'я, цифровізації медичної галузі та зростання вимог до якості управління особливого значення набуває формування управлінських компетентностей майбутніх керівників закладів охорони здоров'я [1, с.15]. Ефективне управління медичним закладом потребує від фахівця не лише ґрунтовних професійних знань, а й здатності до стратегічного планування, прийняття обґрунтованих управлінських рішень, організації командної роботи, ефективної комунікації та управління ресурсами [5, с. 86]. Сучасні освітні технології та практико-орієнтовані підходи до навчання створюють можливості для розвитку зазначених компетентностей і наближення освітнього процесу до реальних управлінських ситуацій у сфері охорони здоров'я. Відтак удосконалення підготовки майбутніх керівників закладів охорони здоров'я є важливою передумовою формування компетентних фахівців, здатних ефективно організовувати діяльність медичних установ в умовах сучасних викликів [9, с. 222].

Метою статті є дослідження сучасних підходів до формування управлінських компетентностей майбутніх керівників закладів охорони здоров'я та визначення ролі освітніх технологій і практико-орієнтованого навчання у їх професійній підготовці.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система охорони здоров'я характеризується динамічними змінами, цифровізацією управлінських процесів, підвищенням вимог до якості медичних послуг та необхідністю ефективного використання кадрових, фінансових і матеріально-технічних ресурсів. У таких умовах особливого значення набуває професійна підготовка майбутніх керівників закладів охорони здоров'я, які мають бути здатними не лише володіти спеціалізованими знаннями, а й ефективно організовувати діяльність персоналу, приймати управлінські рішення, планувати розвиток закладу та реагувати на сучасні виклики.

Управління закладом охорони здоров'я є комплексним процесом, що передбачає поєднання адміністративних, економічних, соціально-психологічних та організаційних підходів. Керівник медичного закладу має забезпечувати координацію роботи персоналу, раціональне використання ресурсів, контроль якості надання медичної допомоги, взаємодію з пацієнтами та партнерами, а також упровадження сучасних технологій. Тому формування управлінських компетентностей майбутніх керівників має бути невід'ємною складовою їхньої професійної підготовки.

Підготовка майбутніх керівників закладів охорони здоров'я потребує застосування таких освітніх підходів, які дозволяють поєднати теоретичні знання з практичним досвідом. Традиційна передача знань має доповнюватися інтерактивними методами навчання, аналізом професійних ситуацій, проєктною діяльністю, тренінгами, симуляційними технологіями та використанням цифрових освітніх ресурсів. Такий підхід сприяє формуванню готовності майбутніх менеджерів до прийняття управлінських рішень у реальних умовах діяльності закладів охорони здоров'я.

Особливого значення набуває практико-орієнтоване навчання, оскільки управлінські компетентності формуються не лише шляхом засвоєння теоретичних положень, а й у процесі розв'язання конкретних професійних завдань. Використання кейсів, рольових ігор, симуляцій та проєктних завдань дозволяє здобувачам вищої освіти моделювати ситуації, пов'язані з управлінням персоналом, розподілом ресурсів, організацією роботи структурних підрозділів, комунікацією з пацієнтами та прийняттям рішень у кризових умовах.

У процесі підготовки майбутніх керівників важливим є формування комплексу взаємопов'язаних управлінських компетентностей, серед яких

доцільно виокремити стратегічну, організаційну, комунікативну, аналітичну, кадрову та цифрову компетентності [8]. Їх поєднання забезпечує готовність майбутнього керівника до ефективного виконання управлінських функцій у закладі охорони здоров'я.

Таблиця 1

Основні управлінські компетентності майбутніх керівників закладів охорони здоров'я

Управлінська компетентність	Основний зміст	Приклад формування в освітньому процесі
Стратегічна	Здатність визначати перспективні цілі розвитку закладу, планувати діяльність та оцінювати результати	Розроблення стратегічного плану розвитку умовного закладу охорони здоров'я, визначення цілей і показників ефективності
Організаційна	Здатність планувати та координувати роботу структурних підрозділів і персоналу	Моделювання організації роботи медичного відділення, розподіл завдань та ресурсів
Комунікативна	Здатність ефективно взаємодіяти з медичним персоналом, пацієнтами, адміністрацією та партнерами	Рольові ігри, ділові переговори, моделювання службових нарад і ситуацій професійної комунікації
Аналітична	Здатність збирати, систематизувати й аналізувати управлінську інформацію та приймати обґрунтовані рішення	Аналіз показників діяльності закладу, розгляд управлінських кейсів, оцінювання ризиків
Кадрова	Здатність організовувати роботу персоналу, мотивувати працівників та сприяти професійному розвитку команди	Розроблення системи мотивації персоналу, моделювання співбесід та вирішення конфліктних ситуацій
Цифрова	Здатність використовувати цифрові інструменти для управління, комунікації та аналізу інформації	Робота з електронними системами, цифровими платформами, електронними таблицями та інструментами управлінської аналітики

Джерело: сформовано авторами

Як видно з таблиці 1, система управлінських компетентностей майбутнього керівника закладу охорони здоров'я має комплексний характер. Вона передбачає поєднання організаційних, аналітичних, комунікативних, кадрових і цифрових умінь. Відповідно, освітній процес має бути спрямований не лише на засвоєння теоретичних знань з менеджменту, а й на формування практичної готовності до виконання управлінських функцій.

Стратегічна компетентність є важливою складовою професійної діяльності керівника закладу охорони здоров'я. Вона передбачає здатність визначати пріоритетні напрями розвитку закладу, формулювати цілі, оцінювати внутрішні та зовнішні чинники, прогнозувати результати та розробляти відповідні управлінські рішення [7, с. 231]. Формуванню цієї компетентності сприяють проєктне навчання, стратегічні сесії, аналіз ситуацій та розроблення здобувачами вищої освіти моделей розвитку умовного медичного закладу.

Організаційна компетентність пов'язана зі здатністю керівника забезпечувати ефективну організацію роботи закладу, координувати діяльність персоналу, розподіляти обов'язки та контролювати виконання поставлених завдань. Для її формування доцільним є використання рольових ігор, практичних завдань та моделювання управлінських ситуацій. Наприклад, здобувачам вищої освіти може бути запропоновано змоделювати організацію роботи медичного підрозділу в умовах обмежених ресурсів та визначити пріоритетні завдання для персоналу.

Комунікативна компетентність є необхідною для ефективної взаємодії керівника з медичними працівниками, пацієнтами, адміністративним персоналом та зовнішніми партнерами. Її формування передбачає розвиток навичок активного слухання, аргументації, ведення переговорів, вирішення конфліктів та проведення ділової комунікації. Рольові ігри та тренінгові технології дозволяють моделювати професійні ситуації, наближені до реальної діяльності керівника закладу охорони здоров'я.

Аналітична компетентність забезпечує здатність майбутнього керівника працювати з інформацією, оцінювати показники діяльності закладу, виявляти проблеми та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Її розвиток може здійснюватися через аналіз практичних кейсів, роботу зі статистичними даними, побудову управлінських моделей та оцінювання різних варіантів вирішення проблемної ситуації.

Кадрова компетентність передбачає здатність ефективно організовувати роботу персоналу, визначати потреби в кадрах, мотивувати працівників, сприяти професійному розвитку команди та конструктивно вирішувати конфлікти. В умовах діяльності закладів охорони здоров'я ця компетентність

має особливе значення, оскільки якість організації роботи персоналу безпосередньо пов’язана з ефективністю функціонування закладу.

Цифрова компетентність набуває дедалі більшого значення в управлінні закладами охорони здоров’я. Використання цифрових технологій дозволяє оптимізувати документообіг, комунікацію, оброблення інформації та управлінську аналітику. Тому підготовка майбутніх керівників має передбачати формування навичок роботи з цифровими інструментами та інформаційними системами, необхідними для виконання управлінських завдань [3; 6, с. 172].

Важливим засобом формування зазначених компетентностей є кейс-метод, який передбачає аналіз конкретної або змодельованої професійної ситуації. Наприклад, здобувачам вищої освіти може бути запропоновано ситуацію, пов’язану зі зниженням ефективності роботи певного структурного підрозділу закладу охорони здоров’я. Завдання полягає у визначенні проблеми, аналізі її причин, розробленні можливих варіантів управлінських рішень та обґрунтуванні оптимального алгоритму дій. Така форма роботи розвиває аналітичне мислення, самостійність, відповідальність та здатність застосовувати теоретичні знання на практиці.

Не менш важливими є симуляційні технології, які створюють можливість відтворення професійних управлінських ситуацій у безпечному освітньому середовищі. Здобувачі вищої освіти можуть виконувати ролі керівника закладу, завідувача структурного підрозділу, працівника адміністрації або члена робочої групи. У процесі симуляції вони мають приймати рішення щодо розподілу ресурсів, організації роботи персоналу, вирішення конфліктів або реагування на кризову ситуацію. Це сприяє розвитку практичних навичок та формує готовність до управлінської діяльності.

Проєктне навчання також має значний потенціал для формування управлінських компетентностей. Робота над проєктом передбачає визначення проблеми, постановку цілей, планування етапів, розподіл завдань, використання ресурсів та оцінювання отриманих результатів. У межах підготовки майбутніх менеджерів у сфері охорони здоров’я такими проєктами можуть бути розроблення плану вдосконалення роботи медичного закладу, проєкту підвищення якості обслуговування пацієнтів, програми мотивації персоналу або цифровізації окремого управлінського процесу.

Тренінгові технології сприяють розвитку комунікативних, кадрових та соціально-психологічних аспектів управлінської компетентності. Проведення тренінгів із командної взаємодії, лідерства, управління конфліктами, ділової комунікації та прийняття рішень дозволяє майбутнім керівникам усвідомити

особливості управління персоналом і сформувати навички конструктивної взаємодії.

Значний потенціал має також гейміфікація освітнього процесу, яка може використовуватися для підвищення активності та мотивації здобувачів освіти. Наприклад, навчальна гра може передбачати управління умовним закладом охорони здоров'я, у межах якої здобувач вищої освіти має розподілити обмежені ресурси, визначити пріоритети, організувати роботу персоналу та прийняти рішення щодо розвитку закладу. Такий формат дозволяє поєднати навчальний матеріал із практичним моделюванням управлінської діяльності.

Отже, формування управлінських компетентностей майбутніх керівників закладів охорони здоров'я потребує системного поєднання різних освітніх технологій [4]. Їх застосування дозволяє перейти від переважно теоретичного засвоєння матеріалу до активної практичної діяльності, у процесі якої здобувачі освіти набувають досвіду аналізу проблем, прийняття рішень, командної взаємодії та управління ресурсами.

Розвиток управлінських компетентностей майбутніх керівників закладів охорони здоров'я можна узагальнити у таблиці 2.

Таблиця 2

Освітні технології формування управлінських компетентностей майбутніх керівників закладів охорони здоров'я

Освітня технологія	Основна мета	Приклад використання
Кейс-метод	Розвиток аналітичного мислення та навичок прийняття управлінських рішень	Аналіз проблемної ситуації в роботі закладу охорони здоров'я та розроблення варіантів її вирішення
Проєктне навчання	Формування навичок планування, організації та контролю управлінських проєктів	Розроблення проєкту розвитку медичного закладу або вдосконалення окремого управлінського процесу
Симуляційні технології	Моделювання реальних управлінських ситуацій та формування практичних навичок	Імітація засідання адміністрації закладу, розподілу ресурсів або реагування на кризову ситуацію
Тренінгові технології	Розвиток комунікативних, кадрових та лідерських компетентностей	Тренінги з командної взаємодії, ведення переговорів, управління конфліктами

Цифрові технології	Формування навичок використання цифрових інструментів в управлінській діяльності	Робота з електронними таблицями, цифровими платформами, інформаційними системами та інструментами аналізу даних
Гейміфікація	Підвищення мотивації та залученості до навчання, розвиток навичок прийняття рішень	Управлінська гра з моделюванням діяльності умовного закладу охорони здоров'я

Джерело: сформовано авторами

Як свідчить аналіз таблиці 2, кожна освітня технологія може бути спрямована на формування певної групи управлінських компетентностей. Водночас комплексне використання зазначених технологій сприяє більш системному формуванню управлінських компетентностей. Особливу роль у цьому процесі відіграє викладач, який переходить від ролі основного джерела інформації до ролі організатора, консультанта та фасилітатора освітнього процесу. Він створює умови для самостійного пошуку рішень, організовує групову роботу, забезпечує зворотний зв'язок та спрямовує здобувачів освіти на рефлексію щодо результатів виконаних завдань.

Важливим елементом професійної підготовки є також оцінювання сформованості управлінських компетентностей. Доцільно використовувати не лише традиційні форми контролю теоретичних знань, а й оцінювання практичних результатів: виконання кейсів, презентацій проєктів, участі в симуляціях, командних завданнях та розв'язанні проблемних ситуацій. Це дозволяє комплексно визначити рівень готовності майбутнього керівника до виконання управлінських функцій.

Таким чином, сучасна підготовка майбутніх керівників закладів охорони здоров'я має бути спрямована на формування цілісної системи управлінських компетентностей. Поєднання теоретичної підготовки з практико-орієнтованими та інтерактивними технологіями дозволяє створити освітнє середовище, у якому здобувачі вищої освіти можуть не лише отримувати знання, а й набувати досвіду їх застосування в умовах, наближених до професійної діяльності.

Література

1. Брич В. Я., Ліштаба Л. В., Микитюк П. П. *Компетентність менеджерів в системі охорони здоров'я: монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 192 с.

2. Методологічні особливості оцінки компетентностей фахівців громадського здоров'я та менеджерів у системі охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. № 1. С. 64–68.
3. Наливайко О., Бачук О. Цифрова трансформація в освіті сфери охорони здоров'я: підготовка медичних менеджерів до майбутнього. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету,* 2024. № 17. С. 96–112.
4. Паласюк Б. М. Впровадження освітньо-професійної програми «Менеджмент в охороні здоров'я» в Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України і її методичні аспекти. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*, 2024. № 3. С. 59–62.
5. Паласюк Б. М., Ярема М. В., Кічула М. Я. Особливості формування управлінських компетентностей фахівців у сфері охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2025. № 2. С. 84–88.
6. Сергієнко Т. І. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 10. С. 169–176.
7. Сергієнко Т. І., Сергієнко Д. В. Інноваційні технології підготовки ефективного менеджера в галузі медицини. *Електронний міжнародний науковий журнал «Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти*». 2025. № 4. С. 329–337.
8. Шарова Т. М., Ломейко О. П., Шаров С. В. Штучний інтелект в освіті: свідомий вибір. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць*, 2024. Вип. 27. С. 390–401.
9. Шарова Т., Коломоєць Г., Малечко Т. Використання інтерактивних методів навчання в закладах освіти. *Проблеми освіти*. 2024. № 2(101). С. 221–243.

Ушневич С.Е.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0001-9901-9286

МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В США: МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ, СТАТУТНІ РЕФОРМИ ТА НОВІ МЕТОДИЧНІ ПАРАДИГМИ

Анотація. *У статті розглянуто систему трансформацій та стратегічних напрямів реформування україознавчого шкільництва в Сполучених Штатах Америки й за кордоном у контексті сучасних глобальних викликів. У роботі проаналізовано нормативно-правове та інституційне оновлення Статуту Шкільної Ради Українського Конгресового Комітету Америки (ШР УККА), спрямоване на централізацію, уніфікацію освітніх стандартів і підтримку нових шкільних осередків. Особливу увагу приділено міжнародній міжінституційній співпраці, зокрема імплементації інтерактивного проєкту «Корені та крила» (за методикою «Спогади в коробках») у партнерстві з Фундацією Пилипа Орлика, а також спільно розробленій ініціативі СКВОР СКУ та МОН України щодо підготовки Типової програми підвищення кваліфікації педагогів. Обґрунтовано критичну концепцію «Алгоритму безпечного викладання» (травмо-інформованої педагогіки) під час роботи з учнями, які зазнали психологічних травм війни. Досліджено досвід модернізації оцінювання знань: започаткування з 2025 року проведення Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика серед шкіл США та апробацію інтерактивного міжпредметного формату Усної Матури (Випускних іспитів) в Школах україознавства США. Матеріали тез осмислено крізь призму підсумків Саміту Світового Конгресу Українців у Берні (2026 р.), де закордонне шкільництво визначено як стратегічний інститут збереження національної ідентичності та інструмент м'якої сили України у світі.*

Ключові слова*: україознавча освіта, диференційоване навчання, травмо-інформована педагогіка, проєкт «Корені та крила», національна ідентичність, діаспорне шкільництво.*

Ushnevych S. Modernization and strategic directions for the development of Ukrainian studies education in the U.S.: international cooperation, statutory reforms, and new methodological paradigms. *The article examines the system of*

transformations and strategic directions for reforming Ukrainian studies education in schools in the United States and abroad in the context of contemporary global challenges. It analyses the regulatory, legal and institutional revision of the Charter of the School Board of the Ukrainian Congress Committee of America (SB-UCCA), aimed at centralisation, the standardisation of educational standards and support for new school centres. Particular attention is paid to international inter-institutional cooperation, including the implementation of the interactive project "Roots and Wings" (based on the "Memories in Boxes" methodology) in partnership with the Pylyp Orlyk Foundation, as well as the jointly developed initiative of the World Federation of Ukrainian Women (WFUWO) of the Ukrainian World Congress (UWC) and the Ministry of Education and Science of Ukraine to prepare a Model Professional Development Programme for Teachers. The article substantiates the critical importance of the "Safe Teaching Algorithm" (trauma-informed pedagogy) when working with students who have experienced war-related psychological trauma. It also explores experience in modernising knowledge assessment, including the launch in 2025 of the Petro Yatsyk International Ukrainian Language Proficiency Competition for schools in the United States and the piloting of an interactive interdisciplinary format of the Oral Matriculation Examination (final examinations) in Ukrainian studies schools in the United States. The conference paper findings are considered in light of the outcomes of the Ukrainian World Congress Summit held in Bern in 2026, where Ukrainian schools abroad were recognised as a strategic institution for preserving national identity and an instrument of Ukraine's soft power worldwide.

***Key words**: Ukrainian studies education, differentiated learning, trauma-informed pedagogy, "Roots and Wings" project, national identity, diaspora schools.*

Актуальність дослідження. Сучасний вимір функціонування закордонного українства характеризується глибокими трансформаційними процесами. Мільйони українців, які опинилися за межами Батьківщини внаслідок повномасштабної російсько-української війни, утворюють потужну демографічну та культурно-соціальну спільноту, сумірну за чисельністю з населенням материкової України. У цих екзистенційних умовах збереження національно-мовної ідентичності, історичної пам'яті та громадянської свідомості молодого покоління постає як стратегічне завдання національної безпеки та націєтворення. Відтак, «глобальна коаліція українських студій має стати інструментом формування обізнаності, суб'єктності та донесення правди про нашу державу й історію» [1].

Особливості української імміграції в США досліджували науковці діаспори: Ю. Бачинський, А. Драган, В. Ісаїв, О. Кириленко, М. Куропась, М. Марунчак, Л. Мишуга, С. Наріжний, У. Самчук, М. Стахів та ін. Розвиток

українського шкільництва за кордоном досліджували Г. Бигар, Л. Божук, О. Джус, В. Кемінь, І. Кізин, І. Машкова, А. Онкович, О. Палійчук, Н. Примас, І. Піц, С. Пономаревський, С. Романюк, І. Руснак, І. Стражнікова, Г. Філіпчук, М. Чепіль та ін. [2, с. 1].

Основним інституційним бастіоном протидії мовній та культурній асиміляції за кордоном традиційно виступає мережа шкіл українознавства. Зокрема, Шкільна Рада Українського Конгресового Комітету Америки (ШР УККА), володіючи понад 70-річним досвідом розвитку українського шкільництва в США, здійснює системний перехід від класичних статичних форм навчання до гнучких, інноваційних та інституційно стійких освітніх моделей.

Мета статті – дослідити необхідність наукового осмислення та узагальнення новітніх векторів реформування закордонного шкільництва США, які охоплюють оновлення нормативно-правової бази (Статуту, Правильників ШР УККА), проаналізувати запровадження інноваційних вимірювань навчальних досягнень (участь у Міжнародному конкурсі з української мови ім. П. Яцика, інтерактивна Матура), відслідкувати розширення глобальної мережевої співпраці МОН України та освітніх інституцій за кордоном під егідою Світового Конгресу Українців (СКУ).

Виклад основного матеріалу. Динамічний розвиток освітньої мережі в умовах глобалізаційних викликів вимагає наявності актуальних директивних документів. Робоча нарада Шкільної Ради УККА (22 вересня 2026 р.), залучивши директорів шкіл українознавства та педагогічних дорадників, окреслила концептуальні засади оновлення Статуту ШР як неприбуткової координаційно-освітньої інституції.

Звертаємо увагу, що стратегічні завдання нормативно-правової модернізації охоплюють:

1. Централізацію та уніфікацію навчально-виховного процесу: створення єдиних освітніх стандартів, які гармонізують робочі плани суботніх шкіл українознавства на всій території США.
2. Інституційну підтримку новостворених осередків: розробку чіткого правового та методичного алгоритму для заснування, акредитації та сталого функціонування нових шкіл, заснованих хвилями новоприбулих українців.
3. Оптимізацію координаційної специфіки: чітке розмежування адміністративних, методичних та консультативних функцій Української Шкільної Ради УКК Америки для підвищення ефективності мережевого управління.
4. Транснаціональне співробітництво: юридичне закріплення механізмів міжінституційної співпраці з освітніми структурами материкової України

(МОН України, УІРО), діаспорними організаціями (СКВОР СКУ, СФУЖО) та міжнародними фундаціями.

Зазначена нормативна реформа створює фундамент для переходу закордонного шкільництва від розрізнених громадських ініціатив до високоорганізованої, корпоративно міцної освітньої системи.

Ключовим напрямом модернізації змісту освіти є впровадження новітніх інтерактивних технологій, здатних зацікавити сучасне цифрове покоління школярів («Digital Natives»). Потужним імпульсом у цьому напрямі стала співпраця Шкільної Ради УККА з Фундацією Пилипа Орлика (за участю програмної директорки Ярини Ясиневич, координаторки проєктів Наталії Омельчук та радниці Оксани Полтавець) [5].

В основу пропонованого для шкіл США проєкту «Корені та крила» покладено авторську методику «Спогади в коробках». Її дидактичний потенціал полягає у:

- Мультисенсорності та уречевленні історії - це вивчення історичних епох та видатних постатей здійснюється не через пасивне заучування дат, а через дослідження матеріальних артефактів, фотографій, першоджерел та родинних реліквій, зібраних у тематичні коробки-кейси.
- Дослідницько-пошуковій діяльності: учні виступають у ролі істориків-детективів, які розкодовують контекст епохи, встановлюють причинно-наслідкові зв’язки та формують власні рефлексивні судження.
- Транснаціональному адаптаційному досвіді: програма довела свою високу ефективність у суботніх школах Польщі, Чехії, Данії, Швеції та країн Балтії. Адаптація даної методики до специфіки американського українознавчого шкільництва дозволяє поєднати високі академічні стандарти з естетично привабливим, ігровим та проєктним форматом викладання.
- Важливою є спільна ініціатива Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради СКУ (голова – Любов Любчик) та МОН України щодо розробки Типової програми з підвищення кваліфікації вчителів українознавчих шкіл за кордоном (засідання робочої групи 14 липня 2026 р.), яка б відповіла на найгостріші запити сьогодення [6]. Представляючи Шкільну Раду УККА, кореспонденційний секретар Соломія Ушневич сформулювала чотири ключові методичні імперативи, які увійшли до загальної концепції:

  1. Диференціація навчання та методики УМІ (Української як мови спадщини / іноземної):

     Сучасний клас суботньої школи в США є глибоко гетерогенним за своїм складом. В одному освітньому просторі навчаються діти з класичних

діаспорних родин (для яких українська є мовою спадщини – *Heritage Language*), новоприбулі біженці з високим рівнем мовної компетенції та діти з асимільованих чи змішаних сімей. Запропонований підхід вимагає розробки багаторівневих завдань, використання гнучких синтаксичних конструкторів та індивідуалізації освітніх траєкторій.

2. Каталогізація та інтерактивність підручників:
   Нагальною потребою є створення чіткого електронного каталогу підручників УМІ з високим рівнем візуалізації, елементами гейміфікації (QR-коди, інтерактивні завдання, аудіо- та відеосупровід) і можливістю опрацювання автентичних аудіотекстів.
3. «Алгоритм безпечного викладання» (травмо-інформована педагогіка vs Інклюзія):
   Розробка чіткого розмежування між класичною інклюзивною освітою (для дітей з ООП) та психосоціальною підтримкою дітей із важкими психологічними травмами війни. Педагоги за кордоном потребують знань з кризової психології, щоб висвітлення складних історичних чи сучасних тем (війна, втрата домівки, вимушене переселення) не ставало тригером для ретригеризації учнів із ПТСР.
4. Гнучкість до психосоціальних потреб та кризи ідентичності:
   Аналіз специфіки кризи ідентичності у підлітків різних хвиль еміграції та розробка інструментів для їхньої м’якої соціокультурної адаптації через залучення до активного шкільного та громадського життя.

Фундаментальне оновлення освітнього процесу вимагає модернізації форм підсумкового контролю, стимулювання мовної активності та підтвердження високого статусу україннознавчих знань.

Знаковою віхою в історії американського україннознавчого шкільництва стала участь і масштабне проведення Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика в шкілах україннознавства під егідою Шкільної Ради УККА (2025 р.). Залучення українсько-американського шкільництва до цього престижного інтелектуального змагання перетворило академічну перевірку знань на потужний загальнонаціональний символ солідарності.

На нашу думку, яскравим прикладом практичної реалізації освітньої реформи у травні-червні 2026 року стала апробація та впровадження нового інтерактивного формату усної Матури для випускників («Матурантів-2026»). Замість традиційного репродуктивного відтворення заученого матеріалу, підсумковий іспит було трансформовано у повноцінний міжпредметний дослідницький захист [7]. Під час складання випускних іспитів (матури) учні демонстрували:

– Синтез міжпредметних знань: інтеграцію української мови та літератури з історією України, географією, культурологією та народознавством.
– Аналітичну глибину: здатність критично аналізувати складні історично-літературні процеси, етнографічні особливості побуту, нюанси адміністративно-територіального устрою та специфіку розвитку української культури в діаспорі.
– Високу мовну культуру та презентаційні навички: уміння ведення науково-публіцистичної дискусії, аргументації власної позиції та вільного володіння фаховою термінологією.

Даний досвід визначається як репрезентативний кейс інноваційної оцінювальної практики, що має бути імплементований у систему закордонного шкільництва США загалом.

Концептуальне оформлення та міжнародне визнання описаних освітніх реформ відбулося під час Саміту Світового Конгресу Українців (СКУ), який проходив 4–7 червня 2026 року у м. Берн (Швейцарія). У події взяли участь понад 350 делегатів із більш ніж 50 країн світу – провідні громадські діячі, дипломати, освітяни, митці та представники Збройних Сил України (зокрема лейтенант Юлія Паєвська «Тайра», полковник Іван Ковальчук, сержант Олександр Коба, командир аеророзвідки В’ячеслав Балбек).

Центральною подією освітнього блоку Саміту стала пленарна сесія «Сила української ідентичності: зміцнення через освіту, історію та культуру», в якій взяли участь: модераторка – віцепрезидентка СКУ, голова СФУЖО Ярослава Хортяні; серед ключових спікерів – Владика Борис Гудзяк, голова СКВОР СКУ Любов Любчик, голова Шкільної Ради УККА Мирослава Роздольська.

Під час сесії було презентовано концепцію, згідно з якою закордонна школа українознавства розглядається як стратегічний інститут збереження національної ідентичності та інструмент м’якої сили України у світі.

Висновки. Отже, аналізуючи етапи реформування системи шкільництва, можемо стверджувати, що українознавча освіта в США та світі перебуває у стані якісного стратегічного оновлення. Поєднання фундаментальних нормативних реформ (реформа Статуту й Правильників ШР УККА), розробки інноваційних програм для підвищення кваліфікації педагогів з урахуванням кризової психології (ініціатива СКВОР СКУ та МОН України) [3], запровадження сучасних дидактичних проєктів («Корені та крила» – Фундація Пилипа Орлика м. Київ), розширення вимірювальних систем (Міжнародний конкурс ім. П. Яцика 2025 р.) та впровадження нових інтерактивних форм контролю (міжпредметна Усна Матура) свідчать про

формування нової, резильєнтної та високотехнологічної системи закордонного шкільництва.

Таким чином, практичне значення отриманих результатів полягає у можливості уніфікації та масштабування апробованих інноваційних моделей на мережу суботніх і недільних шкіл українознавства в інших країнах розсіяння. Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на моніторинг ефективності впровадження нових підручників УМІ, дослідження психосоціальної адаптації дітей-біженців та створення єдиної цифрової освітньої платформи Світового Конгресу Українців.

Література

1. Глобальна коаліція українських студій – посилення ролі українознавства у світі. URL: https://mon.gov.ua/news/hlobalna-koalitsiia-ukrainskykh-studii-posylennia-roli-ukrainoznavstva-u-sviti.
2. Глушко О. Виховання національних цінностей в українському шкільництві США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2021. 20 с.
3. Засідання робочої групи СКВОР СКУ та МОН України з розробки Типової програми підвищення кваліфікації вчителів українознавчих шкіл за кордоном (8 липня 2026 р.). URL: https://www.facebook.com/share/p/1FLpyA6Pv3/.
4. Матеріали Саміту Світового Конгресу Українців (м. Берн, Швейцарія, 4–7 червня 2026 р.). Пленарна сесія «Сила української ідентичності: зміцнення через освіту, історію та культуру». URL: https://www.facebook.com/share/p/1Du8JEHuAn/.
5. Результати онлайн-зустрічі Шкільної Ради УККА та Фундації Пилипа Орлика щодо впровадження програми «Корені та крила» (методика «Спогади в коробках»). URL: https://www.facebook.com/share/p/19t6eFUkfe/.
6. Спільнодія у розробці нових підходів до розуміння українознавчої освіти за кордоном. URL: https://www.shkilnarada.org/news/latest/b89ac5d4-5440-43e7-804f-5fd2597e0a6e.
7. Українська Шкільна Рада. Матуранти 2026: глибоко, емоційно, патріотично. URL: https://www.facebook.com/story.php.

Федоров М.В.
викладач
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»
https://orcid.org/0009-0006-0475-803X

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Анотація. *У статті здійснено теоретичний аналіз процесу розвитку цифрової компетентності фахівців соціальної роботи в контексті масштабної диджиталізації системи соціальних послуг в Україні. Розкрито сутність та обґрунтовано структуру цифрової компетентності соціального працівника, яка інтегрує інформаційно-аналітичний, комунікативно-мережевий, безпековий та ціннісно-етичний складники. Виявлено ключові чинники та виклики електронної соціальної роботи, серед яких особливу увагу приділено феномену техностресу працівників та ризикам цифрового виключення вразливих верств населення в громадах. Доведено, що в умовах цифровізації фахівець бере на себе додаткову роль цифрового ментора для отримувачів послуг.*

Ключові слова: *соціальна робота, цифрова компетентність, цифровізація соціальних послуг, електронна соціальна робота.*

Fedorov M. Development of digital competence of social work specialists in the conditions of digitalization of social services. *The article provides a theoretical analysis of the process of developing the digital competence of social work specialists in the context of large-scale digitalization of the social services system in Ukraine. The essence of the concept is revealed and the structure of the social worker's digital competence is substantiated, integrating informational-analytical, communicative-network, security, and value-ethical components. The key factors and challenges of electronic social work are identified, with particular attention paid to the phenomenon of employee technostress and the risks of digital exclusion of vulnerable population groups in communities. It is proved that under the conditions of digitalization, a specialist takes on the additional role of a digital mentor for service recipients.*

Key words*: social work, digital competence, digitalization of social services, electronic social work.*

Актуальність. Модернізація сучасної архітектури українського суспільства відбувається в умовах масштабних викликів, пов’язаних із системними соціально-економічними трансформаціями та активними процесами євроінтеграції. За цих обставин важливого значення набуває реформування системи соціального захисту та підвищення ефективності надання соціальних послуг. Сучасний соціальний працівник перестає бути лише виконавцем механічних функцій; він стає оператором складних баз даних, модератором електронної комунікації та посередником між державою, цифровими сервісами та клієнтом. У цьому контексті традиційні професійні навички потребують суттєвого розширення за рахунок технологічного компонента, що актуалізує проблему розвитку цифрової компетентності фахівців соціальної роботи.

Цифрова компетентність соціального працівника сьогодні є не просто додатковою перевагою, а базовою умовою забезпечення доступності, оперативності та якості соціальних послуг. Вона інтегрує в собі інформаційну грамотність, уміння працювати з персональними даними в умовах підвищених ризиків кібербезпеки, навички дистанційного консультування та здатність долати «цифровий розрив» серед вразливих груп населення (осіб похилого віку, людей з інвалідністю, ВПО), які часто опиняються в ситуації цифрового виключення.

Водночас на практиці спостерігається суперечність між стрімким темпом цифровізації соціальних послуг та рівнем технологічної готовності фахівців до їх реалізації. Соціальні працівники нерідко стикаються з проблемою «техностресу», браком системних знань у сфері захисту інформації та недостатнім рівнем володіння інструментами мережевої взаємодії. Осмислення змісту цифрової компетентності, її структури та обґрунтування дієвих шляхів її розвитку у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації є актуальним науково-теоретичним і практичним завданням сучасної соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування структури цифрової компетентності фахівців соціальної роботи та визначення ключових напрямів і організаційно-методичних шляхів її розвитку в умовах інтенсивної цифровізації соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі цифрова компетентність фахівця соціальної роботи трактується не просто як сукупність технічних навичок володіння персональним комп’ютером, а як складне інтегративне особистісно-професійне утворення. Процес формування та розвитку такої компетентності безпосередньо корелює із загальним

становленням професійної ідентичності майбутніх фахівців, що традиційно розглядається у науці як комплексна педагогічна проблема [5, с. 93]. Цифрова компетентність відображає здатність і готовність фахівця ефективно, критично та безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні технології у професійній діяльності задля розв'язання складних життєвих обставин клієнтів та оптимізації соціальних процесів у громаді. Спираючись на європейські рамки цифрових компетентностей та специфіку соціальної сфери, структуру цього феномену доцільно розглядати через взаємозв'язок кількох базових компонентів.

Вона відображає здатність і готовність фахівця ефективно, критично та безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні технології у професійній діяльності задля розв'язання складних життєвих обставин клієнтів та оптимізації соціальних процесів у громаді. При цьому цифрову компетентність доцільно розглядати як структурний елемент ширшого феномену – цифрової культури фахівця, формування якої є критично необхідним для професіоналів будь-якого профілю в умовах глобальної трансформації сучасного інформаційно-освітнього середовища [2, с. 129].

Інформаційно-аналітичний компонент передбачає уміння здійснювати пошук, фільтрацію, критичну оцінку, систематизацію та моніторинг професійно значущої інформації в мережі, а також професійну роботу з державними реєстрами й електронними базами даних клієнтів. Комунікативно-мережевий аспект відображає навички конструктивної взаємодії, онлайн-консультування, фасилітації та медіації в цифровому середовищі за допомогою офіційних вебресурсів, месенджерів та соціальних платформ із обов'язковим дотриманням норм мережевого етикету. Безпековий компонент, пов'язаний із кібербезпекою, охоплює глибоке розуміння ризиків цифрового середовища, захист конфіденційної інформації та персональних даних клієнтів згідно з чинним законодавством, протидію кіберзагрозам і збереження належного власного цифрового сліду.

Ціннісно-етичний компонент визначає усвідомлення етичних стандартів електронної соціальної роботи, забезпечення рівного доступу до послуг, правову грамотність у використанні цифрового контенту та недопущення поглиблення цифрової нерівності в межах спільноти. Ціннісно-етичний компонент визначає усвідомлення етичних стандартів електронної соціальної роботи, забезпечення рівного доступу до послуг, правову грамотність у використанні цифрового контенту та недопущення поглиблення цифрової нерівності в межах спільноти. У цьому контексті цифрова грамотність тісно переплітається із загальною громадянською компетентністю фахівця, яка

виступає фундаментальною умовою стабільного функціонування та розвитку сучасного демократичного суспільства [10, с. 283].

Насамперед фахівці практичної соціальної роботи стикаються із явищем техностресу, що виявляється у психологічному дискомфорті та тривожності через необхідність постійного опанування нових програмних інтерфейсів у стислі терміни на тлі високої щоденної завантаженості. Крім того, гостро постає проблема цифрового розриву та цифрового виключення вразливих груп населення, до яких належать особи похилого віку, люди з інвалідністю або мешканці віддалених сільських територій. Соціальний працівник в умовах цифровізації змушений виконувати додаткову роль цифрового ментора, який не лише безпосередньо надає послугу, а й паралельно навчає клієнта користуватися цифровими інструментами, долаючи психологічні бар'єри недовіри чи технічної неписьменності.

Ефективний розвиток цифрової компетентності соціальних працівників потребує комплексного, системного підходу, що інтегрує можливості формальної, неформальної та інформальної освіти. Організація такого процесу вимагає глибокого врахування психолого-педагогічних особливостей професійного навчання соціальних працівників, які мають бути зорієнтовані на формування готовності до інновацій та гнучкого реагування на технологічні зміни [4, с. 235].

Одним із першочергових напрямів є модернізація змісту вищої освіти шляхом впровадження у програми підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності «Соціальна робота» спеціалізованих дисциплін, орієнтованих на роботу із прикладними державними інформаційними системами та вивчення особливостей кейс-менеджменту в цифровому середовищі. Організація такого навчання має базуватися на міцних педагогічних засадах формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника, де технологічна підготовка стає невіддільною частиною його загальної фахової культури та внутрішньої готовності до практичної діяльності [7, с. 324]. Водночас проєктування таких академічних курсів у межах цифрової освіти актуалізує необхідність суворого дотримання стандартів академічної доброчесності та захисту авторського права на інноваційний навчальний контент [9, с. 191].

Не менш дієвим інструментом є впровадження цифрової супервізії та взаємонавчання всередині соціальних служб, де молоді фахівці з вищим рівнем цифрової грамотності допомагають досвідченим колегам опановувати нові інструменти, створюючи систему колегіального наставництва для подолання техностресу. Потенціал цього інструменту підтверджується тим,

що навчальна супервізія традиційно виступає одним із найбільш ефективних і гнучких методів практичної професійної підготовки та психологічної підтримки фахівців соціальної роботи [3, с. 90].

Однак важливим вектором залишається стимулювання інформальної освіти за допомогою розробки методичних онлайн-гайдів, відеоінструкцій та чек-листів для самостійного покрокового вивчення алгоритмів роботи в реєстрах, що суттєво зменшує страх припущення помилки під час виконання робочих завдань. Такий підхід повністю корелює з фундаментальним принципом освіти впродовж життя, де безперервний професійний розвиток особистості логічно трансформується від базової медіаграграмотності до цілісної медіаосвіти, адаптованої до сучасних реалій [1, с. 105].

Розвиток цифрової компетентності забезпечує синергетичний ефект, оскільки він не лише підвищує продуктивність праці та престижність професії соціального працівника, а й безпосередньо впливає на доступність та інклюзивність соціальних послуг, сприяючи зміцненню соціальної стійкості всієї територіальної громади. Цей процес означає, що вміння самостійно користуватися цифровими технологіями допомагає майбутнім соцпрацівникам швидше стати професіоналами. Коли здобувачі освіти добре орієнтуються в електронних системах, вони менше стресують і не бояться робити помилки на початку своєї кар'єри. Такий підхід дає їм змогу почуватися набагато впевненіше серед досвідчених колег на першому місці роботи. [6, с. 181].

Розвиток цифрової компетентності забезпечує синергетичний ефект, оскільки він не лише підвищує продуктивність праці та престижність професії соціального працівника, а й безпосередньо впливає на доступність та інклюзивність соціальних послуг, сприяючи зміцненню соціальної стійкості всієї територіальної громади. У підсумку диджиталізація інструментарію фахівців виступає сучасним каталізатором консолідації місцевих спільнот, адже ефективна соціальна робота традиційно розглядається як фундаментальний чинник формування та зміцнення соціальної згуртованості громади через розширення мереж взаємопідтримки та довіри [8, с. 173].

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що в умовах інтенсивної диджиталізації соціальної сфери цифрова компетентність фахівця соціальної роботи перетворюється на базову складову його професійної придатності. Цей феномен визначено як складне інтегративне особистісно-професійне утворення, яке поєднує інформаційно-аналітичний, комунікативно-мережевий, безпековий та ціннісно-етичний компоненти. Обґрунтовано, що сучасний соціальний працівник має володіти не просто технічними навичками

користування комп'ютером, а здатністю критично оцінювати інформацію, вільно оперувати державними реєстрами, здійснювати дистанційне консультування та суворо дотримуватися вимог кібербезпеки щодо захисту персональних даних клієнтів.

Висновки. Аналіз впливу процесів цифровізації засвідчив, що впровадження новітніх електронних інструментів суттєво оптимізує адміністрування та знижує бюрократичне навантаження на фахівців. Водночас виявлено супутні деструктивні чинники, серед яких особливе місце посідає технострес працівників через перманентне оновлення програмного забезпечення, а також ризик цифрового виключення вразливих категорій населення. За таких обставин соціальний працівник бере на себе додаткову важливу функцію цифрового ментора для громади, допомагаючи клієнтам долати бар'єри у взаємодії з електронними сервісами.

Визначено, що ефективний розвиток цифрової компетентності фахівців можливий лише за умови синергії формальної, неформальної та інформальної освіти. Такий підхід передбачає модернізацію університетських освітніх програм, впровадження гнучких короткострокових тренінгів підвищення кваліфікації, розгортання внутрішнього корпоративного наставництва для мінімізації психологічної напруги, а також забезпечення фахівців доступними покроковими онлайн-інструкціями.

Література

1. Єрмоленко С. І. Освіта впродовж життя: від медіаграмотності до медіаосвіти. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 104–111.
2. Крамська З. М. Формування цифрової культури педагогів закладів дошкільної освіти в умовах трансформації освітнього середовища. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 128–133.
3. Лапіна М. Д. Навчальна супервізія як метод професійної підготовки фахівців соціальної роботи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 2. С. 89–93.
4. Лапіна М. Психолого-педагогічні особливості професійного навчання соціальних працівників. *Психологія особистості*. 2015. № 6.1. С. 232–241.
5. Мельничук І. М. Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2015. № 1. С. 92–96.
6. Співак Д. В. Динаміка розвитку професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Психологія.* 2016. № 4. С. 177–186.

7. Федоров М. В. Педагогічні засади формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 11. С. 322–328.
8. Федоров М. В. Соціальна робота як чинник соціальної згуртованості громади. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 172–176.
9. Шарова Т. М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–196.
10. Шарова Т. М., Шаров С. В. Громадянська компетентність як необхідна умова розвитку демократичного суспільства. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14-16 червня 2018 р., м. Мелітополь). Мелітополь: ФОП Однорог ТВ, 2018. С. 283–286.

Шарова Т.М.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0000-0002-5846-6044

НОВІ ВИМІРИ ЦИФРОВОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. *У статті досліджено трансформацію академічної етики у вищій школі в умовах постійного використання дистанційного формату навчання та стрімкої цифровізації освітнього простору. Проаналізовано нові форми академічних правопорушень, які формують феномен цифрового шахрайства на технологічному, ідентифікаційному та інтелектуальному рівнях. Обґрунтовано необхідність рішучого зміщення акцентів від деструктивної культури контролю до культури взаємної довіри й усвідомленої академічної гідності. Визначено роль автентичного оцінювання та зміни дизайну навчальних завдань як провідних педагогічних інструментів забезпечення чесності в онлайн-середовищі.*

Ключові слова: *академічна доброчесність, цифрова етика, дистанційне навчання, автентичне оцінювання, вища освіта.*

Sharova T. New dimensions of digital integrity and transformation of academic ethics in the conditions of distance learning. *The article explores the*

transformation of academic ethics in higher education under the conditions of continuous distance learning and the rapid digitalization of the educational space. It analyzes new forms of academic misconduct that constitute the phenomenon of digital fraud at technological, identification, and intellectual levels. The study substantiates the necessity of a decisive shift in emphasis from a destructive culture of control to a culture of mutual trust and conscious academic dignity. The role of authentic assessment and changing the design of learning tasks is identified as the leading pedagogical tools for ensuring honesty in the online environment.

Key words: *academic integrity, digital ethics, distance learning, authentic assessment, higher education.*

Актуальність дослідження. Стрімка цифровізація вищої освіти, яка розпочалася як вимушена відповідь на глобальні кризові виклики, наразі трансформувалася у постійний та повноцінний формат організації освітнього процесу. Перехід до віртуальних аудиторій та дистанційних платформ навчання не лише розширив можливості доступу до знань, але й докорінно змінив архітектуру взаємодії між викладачем і здобувачем. У цьому новому цифровому просторі традиційні механізми забезпечення академічної доброчесності часто виявляються малоефективними, оскільки фізична віддаленість учасників та легкий доступ до інформаційних ресурсів створюють нові спокуси й можливості для академічного шахрайства.

Сьогодні феномен недоброчесності в онлайн-середовищі вже не обмежується списуванням чи плагіатом. Поява та масове поширення інструментів генеративного штучного інтелекту, використання несанкціонованих допоміжних платформ під час складання іспитів, а також складність ідентифікації особи у мережі сформували абсолютно нові виклики для академічної спільноти. Поняття «цифрової доброчесності» виходить за межі суто технічного контролю, які нерідко порушують право на приватність та руйнують атмосферу довіри. Постає гостра потреба у переосмисленні етичних стандартів вищої школи та пошуку нових балансів між культурою контролю та культурою академічної гідності.

Водночас цифрова трансформація вимагає від викладачів переходу від репродуктивних форм перевірки знань до автентичного оцінювання, створення унікального освітнього контенту та розвитку у здобувачів усвідомленої внутрішньої мотивації. Дослідження нових вимірів академічної етики в умовах дистанційного навчання є важливим з точки зору збереження якості вищої освіти, формування ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців та забезпечення конкурентоспроможності університетів у сучасному цифровому суспільстві.

Метою статті є теоретичне обґрунтування нових вимірів цифрової доброчесності та розробка практичних рекомендацій щодо трансформації академічної етики в умовах дистанційного навчання у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Перехід вищої школи у віртуальний простір суттєво деформував традиційні уявлення про академічні правопорушення. Якщо в умовах аудиторного навчання основними формами недоброчесності були класичне списування чи текстовий плагіат, то цифрове середовище породило комплексний феномен цифрового шахрайства. Фізична віддаленість здобувача від викладача створює ілюзію повної анонімності та безкарності, що трансформує саму природу порушень [3, с. 2011].

На технологічному рівні це виявляється у несанкціонованому використанні паралельних пристроїв та пошукових систем під час синхронного тестування. На рівні ідентифікації особи гостро постає проблема контрактного списування, коли завдання замість здобувача виконує найманий виконавець, що вкрай складно відстежити без спеціальних систем верифікації [10, с. 192]. Найсучаснішим інтелектуальним викликом стало масове й неконтрольоване використання моделей генеративного штучного інтелекту для написання робіт без належного критичного осмислення та зазначення авторства технології. Таким чином, межі академічної етики значно розширилися, адже сьогодні мова йде не просто про унікальність тексту в антиплагіатній системі, а про етичність взаємодії людини з цифровими інструментами [1, с. 175].

Особливої гостроти зазначена проблематика набуває у контексті сучасної трансформації національного правового поля України. Введення в дію профільного Закону України «Про академічну доброчесність» ознаменувало перехід від декларативних гасел до чітко регламентованих юридичних та етичних процедур. Нове законодавство виокремлює понад десяток конкретних видів порушень, серед яких особливе місце посідає недоброчесне використання результатів, згенерованих штучним інтелектом. Такий підхід стає принциповим маркером для організації дистанційного навчання у вищій школі, оскільки закон уперше вимагає чіткого правового та процедурного реагування на випадки, коли здобувач освіти видає створений алгоритмами контент за продукт власної інтелектуальної праці [7, с. 201]. Таким чином, університети отримали легітимне підґрунтя для оновлення своїх внутрішніх положень, кодексів честі та систем моніторингу, адаптуючи їх до викликів віртуального освітнього простору. Законодавчі нововведення доводять, що цифрова доброчесність перестала бути суто теоретичною категорією чи внутрішньою справою окремого викладача, перетворившись на загальнодержавний стандарт якості освіти [6, с. 9].

Паралельно з цим у міжнародному освітньому дискурсі формується принципово новий погляд на технології, який пропонує розглядати генеративний штучний інтелект не як загрозу чи інструмент для обману, а як повноцінного цифрового колегу. Еволюція академічної етики в умовах онлайн-навчання вимагає відмови від неефективних спроб тотальної заборони прогресивних ресурсів [11, с. 196]. Замість цього на перший план виходить концепція етичного використання штучного інтелекту, де здобувачу дозволено залучати алгоритми для збору даних, структурування думок чи редагування тексту, але за умови обов'язкового та відкритого декларування обсягу такої допомоги. Такий підхід трансформує розуміння оригінальності та авторства в цифрову епоху, зміщуючи акцент з оцінювання механічно відтвореного тексту на оцінювання критичного мислення, вміння формулювати точні запити й аналізувати отриману від комп'ютера інформацію [2, с. 221]. Отже, нова етична модель дистанційної освіти будується на балансі між технологічними інноваціями та збереженням унікальної людської суб'єктності в процесі навчання.

Початковою реакцією багатьох закладів вищої освіти на ці виклики стало посилення технічного контролю, зокрема впровадження систем автоматизованого або людського моніторингу. Проте практика доводить, що тотальний цифровий нагляд має суттєві обмеження і часто програє у довгостроковій перспективі. Атмосфера підозри та постійного стеження через веб-камеру створює сильний психологічний пресинг, підвищує рівень стресу у здобувачів та заважає їм продемонструвати реальні знання. Крім того, контроль породжує складні етичні дилеми через втручання у простір приватності здобувача та фіксацію його рухів, що викликає дискусії щодо захисту персональних даних [9, с. 52]. Зрештою, будь-яку систему технічного контролю можна обійти за наявності відповідних цифрових навичок, що перетворює освітній процес на деструктивну боротьбу технологій між університетом та здобувачем. З огляду на це, сучасні виміри академічної етики вимагають рішучого зміщення акценту з культури контролю на культуру довіри, де головним регулятором стає усвідомлення цінності власних знань та академічна гідність [4, с. 124].

Найбільш дієвим інструментом забезпечення такої доброчесності в онлайн-просторі є радикальна зміна дизайну самих навчальних завдань. Традиційні репродуктивні форми перевірки, такі як тести на просте запам'ятовування або написання стандартних рефератів, легко автоматизуються за допомогою штучного інтелекту і повністю втратили свою валідність. Альтернативою постає автентичне оцінювання, орієнтоване на реальний життєвий чи професійний контекст [8, с. 91]. Ефективною

практикою є впровадження методу кейс-стаді, де моделюються виробничі чи наукові проблеми, які не мають єдиної правильної відповіді в мережі й вимагають індивідуального аналізу. Також вагоме місце посідає проєктне навчання на базі хмарних сервісів, де викладач може бачити історію редагування документів та реальний внесок кожного учасника освітнього процесу.

Особливу цінність мають рефлексивні есе, які спонукають до самоаналізу, та короткі інтерактивні опитування у форматі відеоконференцій, де студент захищає логіку свого рішення в індивідуальній розмові. Така трансформація оцінювання змінює і роль самого викладача, який перетворюється з контролера на ментора, оцінюючи не фінальний скопійований текст, а сам процес мислення та здатність застосовувати знання на практиці [5, с. 145].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що стрімкий розвиток цифрових технологій та закріплення дистанційного навчання як постійного освітнього формату докорінно трансформували архітектуру академічної етики у вищій школі. Поняття академічної доброчесності в онлайн-просторі остаточно вийшло за межі боротьби з традиційним плагіатом чи банальним списуванням, охопивши складний комплекс технологічних, ідентифікаційних та інтелектуальних викликів, пов’язаних із цифровим шахрайством.

Практичний досвід упровадження тотального технічного нагляду у формі контролю продемонстрував свою обмеженість, оскільки надмірний контроль підвищує психологічний тиск на здобувачів, порушує межі приватності та провокує подальше вдосконалення способів обходу систем. У сучасних умовах єдиним життєздатним вектором стає системний перехід від деструктивної культури тотального контролю до культури взаємної довіри й усвідомленої академічної гідності суб’єктів освітнього процесу.

Головним практичним інструментом забезпечення цифрової доброчесності є докорінна зміна дизайну навчальних завдань і перехід університетів до автентичного оцінювання. Заміна застарілих репродуктивних тестів та стандартних рефератів на професійно-орієнтовані кейс-стаді, командні хмарні проєкти, рефлексивні есе та інтерактивні відеозахисти робить процес недоброчесного копіювання технологічно та логічно неможливим.

Література

1. Гмиря Т. П. Мотивація здобувачів освіти до дотримання академічної етики. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 175–179.

2. Драч І. І., Слободянюк О. М. Порушення академічної доброчесності: причини та ставлення студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70, Т. 1. С. 220–227.
3. Землянська А. В., Шарова Т. М. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку науки. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка».* № 11(41). 2025. С. 2011–2021.
4. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2019. Вип. 24. С. 122–128.
5. Конівіцька Т. Я., Кусій М. І. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі: питання реалізації. *Освітній дискурс*. 2022. Вип. 49, Т.2. С. 144–148.
6. Стежко З. В., Шалімова Н. С., Андрощук І. І. Академічна доброчесність у вищій освіті: прояви та мотиваційні чинники. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2022. № 3. С. 7–15.
7. Тодорова І. С. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 199–205.
8. Уманець О. В. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія «Мистецтвознавство».* 2024. Вип. 71, Том 3. С. 89–96.
9. Шаров С. В., Шарова Т. М. Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань в дистанційному форматі. *Молодь і ринок.* 2023. № 9(217). С. 52–57.
10. Шарова Т. М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–196.
11. Шарова Т. М. Освітні практики формування академічної доброчесності у закладах вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 195–199.

Шарова Т.М.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
https://orcid.org/0000-0002-5846-6044
Легеза Д.Г.
доктор економічних наук, професор
професор кафедри маркетингу
https://orcid.org/0000-0003-4545-0366
Симоненко С.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри іноземних мов
https://orcid.org/0000-0003-0599-3999
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ТА НАПРЯМИ ЗМЕНШЕННЯ ЙОГО НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ В ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. *У статті аналізується зарубіжний досвід дослідження джерел і наслідків травматичного досвіду здобувачів вищої освіти, а також підходи до зменшення його негативного впливу на освітній процес. Розглянуто основні чинники виникнення травматичного досвіду, його вплив на психологічне благополуччя, академічну успішність і соціальні взаємини. Визначено напрями впровадження травмо-орієнтованої педагогіки, зокрема забезпечення психологічної безпеки, розвиток навичок самодопомоги, формування довірливих взаємин та інституційну підтримку учасників освітнього процесу.*

Ключові слова: *травматичний досвід, здобувачі вищої освіти, травмо-орієнтована педагогіка, травма-чутливе викладання, психологічна безпека.*

Sharova T., Legeza D., Symonenko S. Traumatic experiences among students and approaches to mitigating their negative impact in international research. *The article analyzes international research on the sources and consequences of traumatic experiences among higher education students, as well as approaches to reducing their negative impact on the educational process. The main factors behind traumatic experiences and their effects on psychological well-being, academic performance, and social relationships are examined. The article identifies key directions for implementing trauma-informed pedagogy, including ensuring*

psychological safety, developing self-help skills, fostering trusting relationships, and providing institutional support for participants in the educational process.

***Key words**: traumatic experience, higher education students, trauma-informed pedagogy, trauma-sensitive teaching, psychological safety.*

Актуальність. Травматичний досвід здобувачів освіти дедалі частіше розглядається як чинник, що безпосередньо впливає на перебіг навчання та його результати. Його наслідки можуть виявлятися у зниженні академічної успішності, труднощах із саморегуляцією, побудовою міжособистісних взаємин та адаптацією до освітнього середовища. Джерелами травматичного досвіду можуть бути несприятливий дитячий досвід, низький соціально-економічний статус, булінг, збройні конфлікти та вимушене переміщення. Проблема стосується й викладачів, оскільки постійна взаємодія зі здобувачами освіти, які пережили травматичні події, може спричиняти вторинну травматизацію та втому від співчуття. Це зумовлює потребу в узагальненні зарубіжного досвіду щодо джерел травматичного досвіду здобувачів вищої освіти, його наслідків і можливих шляхів зменшення негативного впливу.

Метою статті є аналіз зарубіжних досліджень про джерела травматичного досвіду здобувачів вищої освіти, його наслідки та шляхи зменшення.

Виклад основного матеріалу. Психологічну травму розглядають як складне нейропсихологічне явище, що порушує здатність організму підтримувати внутрішню рівновагу та нормальне функціонування нервової системи, а також позначається на емоційному стані, міжособистісних стосунках, професійних планах і навчальних досягненнях людини [1, с. 3]. Часто її описують як переживання «занадто багато, занадто швидко, занадто рано», коли здатність людини справлятися з труднощами перевантажується, внаслідок чого вона почувається безсилою, втрачає відчуття контролю та може відчувати відчуження від себе, родини, громади й власних переконань [5, с. 274].

Травма не обмежується переживанням окремих важких подій. Вона може мати колективний, епігенетичний, соціокультурний або опосередкований характер [8, с. 9]. Водночас травматичний досвід необхідно розглядати як індивідуальне явище, оскільки реакції на нього та потреби людини можуть суттєво відрізнятися. Відповідно, травматичний досвід не можна сприймати як загальну проблему, для подолання якої достатньо застосувати однакові підходи до всіх людей, які його пережили [6, с. 20].

Джерела травматичного досвіду досить різноманітні. Одним із важливих чинників його формування є несприятливий дитячий досвід (НДД). Якщо

дитина зростає в умовах постійного стресу, зокрема переживає або стає свідком насильства, живе в родині, де є зловживання психоактивними речовинами, психічні захворювання або відсутність продовольчої безпеки, це підвищує ризик негативного впливу на її фізичне, психічне, емоційне й академічне благополуччя. Наслідки такого досвіду можуть зберігатися й у дорослому віці. Що більше несприятливих дитячих подій пережила людина, то вищою є ймовірність довготривалих негативних наслідків, зокрема труднощів із навчанням у теперішньому. Наявність НДД дослідники також пов'язують зі зменшенням можливостей працевлаштування та нижчим потенціалом заробітку [3, с. 270]. Іншими чинниками ризику є низький соціально-економічний статус і булінг [9, с. 30]. Окрему групу становлять збройні конфлікти та вимушене переміщення. Вони можуть призводити до зниження рівня зарахування до закладів освіти, відвідуваності занять, переходу до наступних класів та академічної успішності. Крім того, психосоціальна травма негативно позначається на здатності зосереджуватися та засвоювати навчальний матеріал [4, с. 3].

Наслідки травматичного досвіду можуть одночасно охоплювати кілька сфер життєдіяльності здобувачів освіти. Зокрема, він ставить під загрозу їхню здатність досягати успіху в навчанні, регулювати власні емоції та формувати змістовні соціальні взаємини [10, с. 1]. Подібні прояви описано у роботі P. Subramaniam та D. Wuest, де серед можливих наслідків травми виділено зниження академічної успішності, труднощі із саморегуляцією поведінки та побудовою міжособистісних стосунків. Водночас травматичний досвід не завжди є очевидним для оточення і може залишатися прихованим [9, с. 32]. Тобто відсутність зовнішніх ознак пережитої травми не означає, що здобувач освіти не потребує підтримки. Це зумовлює необхідність готовності педагогів реагувати на можливі труднощі здобувачів вищої освіти, навіть якщо їм невідомі обставини травматичного досвіду.

Окремим чинником, який може спричиняти дистрес або повторне переживання травматичного досвіду, є навчальні матеріали, пов'язані з травматичними подіями. Працюючи з такими матеріалами, здобувачі вищої освіти можуть замикатися в собі, відмовлятися від участі в заняттях, уникати повноцінної взаємодії з викладачами або відчувати недовіру до них [5, с. 273]. Симптоми травми також можуть перешкоджати навчанню, відвідуванню занять і дотриманню вимог закладу освіти щодо організації освітнього процесу. Це однак не повинно призводити до вилучення з освітнього процесу навчальних матеріалів, що стосуються травматичних подій, якщо їх вивчення передбачено змістом навчальної дисципліни. Навпаки, такі матеріали можуть залишатися складовою освітнього процесу, проте їх використання потребує

відповідних стратегій для зменшення дистресу та негативних реакцій здобувачів вищої освіти [2, с. 1]. Окремої уваги потребує і становище викладачів, оскільки постійна взаємодія з проявами травматичного досвіду здобувачів освіти може спричиняти вторинну травматизацію та втому від співчуття [8, с. 3].

З огляду на багатовимірний характер травми, відновлення після неї може потребувати цілісного підходу, що охоплює різні аспекти життя людини [1, с. 3]. Тому в зарубіжних дослідженнях увага приділяється сукупності умов та травма-чутливих практик, що дають змогу зменшити ризик повторної травматизації, підтримати здобувачів освіти та послабити негативні наслідки вже пережитого досвіду.

Реакція здобувачів вищої освіти на травматичний досвід залежить не лише від самої пережитої події, а й від навколишнього середовища та характеру підтримки, яку надають педагоги. Тому важливою умовою зменшення негативного впливу травматичного досвіду є забезпечення психологічної безпеки. Йдеться про створення передбачуваного освітнього середовища, встановлення чітких правил і застосування позитивного підкріплення, що сприяють формуванню емоційної безпеки [9, с. 30]. C. Scott та A. Cole доповнюють цей підхід ще трьома складовими травмо-інформованого підходу: усвідомленням травми, відновленням відчуття контролю та орієнтацією на сильні сторони людини [5, с. 272]. У дослідженні досвіду викладачів Австралії та США безпеку розглянуто в чотирьох вимірах: психологічному, соціальному, культурному й академічному. Академічний вимір безпеки, зокрема, реалізується через гнучкість оцінювання. Серед відповідних практик автори називають подовження термінів подання навчальних робіт і надання можливості вибору завдань здобувачам вищої освіти, які переживають серйозні труднощі [7, с. 3]. Подібна адаптація освітніх вимог може бути важливою і в умовах масштабних криз, коли обставини навчання суттєво обмежують можливості здобувачів освіти. Зокрема, у таких ситуаціях доцільно враховувати вплив кризових обставин на можливість своєчасного виконання навчальних завдань та проходження оцінювання.

Другий напрям стосується міжособистісних взаємин. Надійні стосунки між педагогом і здобувачем освіти розглядають як один із визначальних чинників подолання наслідків травматичного досвіду [6, с. 20]. Довіра та прозорість комунікації сприяють тому, що здобувачі освіти охочіше звертаються по допомогу й користуються університетськими службами підтримки. У межах дослідження [7, с. 4] викладачі заохочували здобувачів вищої освіти до розроблення індивідуальних планів навчальної підтримки, звернення по консультаційну допомогу та використання практик

самодопомоги. Водночас травматичний досвід необхідно сприймати як індивідуальний, що обмежує ефективність універсальних рішень і зумовлює потребу враховувати особисті обставини та потреби кожного здобувача вищої освіти [6, с. 21; 9, с. 32]. Таким чином, важливо не лише забезпечити доступність допомоги, а й створити умови, за яких здобувач освіти може самостійно визначати прийнятні для себе форми такої підтримки.

Третій напрям пов'язаний із розвитком навичок самодопомоги та саморегуляції. Здобувачі освіти з високим рівнем несприятливого дитячого досвіду рідше застосовують стратегії управління стресом, тому викладачам рекомендують включати до навчальних курсів короткі перерви, вправи з усвідомленості, практики відстеження фізичних та емоційних реакцій, а також заохочувати використання соціальної підтримки [2, с. 1]. Для українських здобувачів вищої освіти, які постраждали внаслідок війни, позитивні результати щодо розвитку емоційної саморегуляції та самоусвідомлення описано під час застосування практики експресивного письма [10, с. 2]. Дослідники також пропонують приділяти увагу індивідуальному та колективному піклуванню про себе, а також радості як ресурсу підтримання життєстійкості [5, с. 274]. Важливо, що такі практики не замінюють професійну психологічну допомогу, але можуть доповнювати її та сприяти формуванню навичок подолання повсякденного стресу.

Четвертий напрям стосується інституційної підтримки. Допомога здобувачам освіти в кризові періоди має бути спільною відповідальністю всієї освітньої спільноти. Її прояви можуть бути різними: від невеликих жестів підтримки з боку колег та адміністрації до чіткої позиції керівництва закладу освіти [3, с. 267]. Водночас інституційна підтримка необхідна і самим викладачам, яким потрібна допомога колег та профільних фахівців для запобігання професійному вигоранню [8, с. 2]. Автори наголошують на важливості підготовки педагогів до травма-чутливого викладання [4, с. 5], а також створення інституційних мереж взаємопідтримки для здобувачів вищої освіти, які належать до соціально вразливих груп [1, с. 7]. Це підкреслює необхідність формування в закладах вищої освіти системи підтримки, яка враховує не лише індивідуальні потреби здобувачів освіти, а й особливості їхнього соціального становища.

Висновки. Отже, аналіз зарубіжних досліджень засвідчив, що травматичний досвід здобувачів вищої освіти може бути зумовлений різними чинниками, зокрема несприятливим дитячим досвідом, соціально-економічними обставинами, збройними конфліктами та вимушеним переміщенням. Його наслідки охоплюють не лише психологічне благополуччя, а й академічну успішність, саморегуляцію та міжособистісні

взаємини. Зменшення негативного впливу травматичного досвіду потребує комплексного підходу, що передбачає забезпечення психологічної безпеки, формування довірливих взаємин між учасниками освітнього процесу, розвиток навичок самодопомоги та інституційну підтримку. Важливе значення має впровадження принципів травмо-орієнтованої педагогіки, підготовка викладачів до травма-чутливого викладання та застосування відповідних практик. При цьому необхідно враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти, а також забезпечувати підтримку викладачів для запобігання вторинній травматизації та професійному вигоранню.

Література

1. Bitanihirwe B., Imad M. Gauging trauma-informed pedagogy in higher education: a UK case study. *Frontiers in Education*. 2023. Vol. 8. Pp. 1–12.
2. Cless J. D. et al. Childhood Adversity, Stress Management, and Reactions to Sensitive Content: A Latent Profile Analysis of Undergraduates. *College Teaching*. 2025. Pp. 1–12.
3. Darragh J. J., Petrie G. M. Supporting All Students: Teacher Education and the Realities of Trauma. *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*. 2022. Vol. 97, No. 36.1. Pp. 265–282.
4. Mousse A., Mosisa C. Effects of conflict and displacement on learning outcomes in the Horn of Africa: a systematic review. *Discover Education*. 2026. Vol. 5, No 1. Pp. 1–22.
5. Scott C., Cole A. Imagination, Hope, and Joy: Building Resilience through Trauma-Informed Teaching and Self-Care in Anti-Racist Clinics. *Journal of Law, Medicine & Ethics*. 2024. Pp. 271–283.
6. Southall A. Teaching Traumatized Students: A Structured Guide to Reflective, Relational Practice. *SpringerBriefs in Education*. 2025. 133 p.
7. Spooner-Lane R. et al. Fostering Supportive Higher Education Through Trauma-informed Curriculum and Pedagogy. *Coresource 4*. 2026. Pp. 2–25.
8. Stephens D. W. Trauma-informed pedagogy for the religious and theological higher education classroom. *Religions*. 2020. Vol. 11, No. 9. Pp. 1–14.
9. Subramaniam P. R., Wuest D. A. Trauma-Informed Pedagogy and Physical Literacy as a Pathway to Human Flourishing. *Strategies*. 2025. Vol. 38, No. 5. Pp. 29–34.
10. Tykha U. Fostering resilience in higher education: exploring trauma-informed pedagogy through expressive writing practices. *Journal of Learning Development in Higher Education*. 2025. No. 35. Pp. 1–22.

Шкурапекін К.Р.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0008-5631-4697
Науковий керівник: д.філол.н., професор Шарова Т.М.

ПЛАГІАТ У СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБОТАХ: ПРИЧИНИ, ВИДИ ТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ

Анотація. *У статті здійснено комплексний аналіз проблеми академічного плагіату в студентському середовищі. Досліджено ключові особливості деструктивної академічної поведінки здобувачів вищої освіти та систематизовано шість базових видів неправомірного запозичення чужої інтелектуальної власності. З наукової точки зору критично розглянуто технологічні вразливості алгоритмів перевірки та класифіковано поширені стратегії штучного підвищення унікальності текстів. Обґрунтовано необхідність зміщення фокусу з технічного контролю на системні превентивні заходи. Доведено, що ефективна протидія плагіату полягає у формуванні культури академічної доброчесності, модернізації критеріїв оцінювання робіт та розвитку критичного мислення здобувачів.*

Ключові слова: *плагіат, наукові роботи, унікальність тексту, здобувач, академічна доброчесність.*

Shkurapekin K.R. Plagiarism in student research papers: causes, types, and prevention methods. *The article provides a comprehensive analysis of the issue of academic plagiarism within the student community. It examines the key determinants of higher education students' destructive academic behavior and systematizes six basic types of unauthorized borrowing of others'' intellectual property. From a scientific perspective, the study critically reviews the technological vulnerabilities of plagiarism detection algorithms and classifies common strategies used for artificial text uniqueness enhancement. The necessity of shifting the focus from technical control to systemic preventive measures is substantiated. It is demonstrated that effective counteraction to plagiarism relies on fostering a culture of academic integrity, modernizing work evaluation criteria, and developing students' critical thinking skills.*

Key words: *plagiarism, research papers, text uniqueness, student, academic integrity.*

Актуальність дослідження. Проблематика плагіату в студентському житті є надзвичайно поширене явище. Попри системний контроль та інтеграцію спеціалізованого програмного забезпечення, практика неправомірного запозичення чужої інтелектуальної власності залишається поширеним деструктивним явищем серед здобувачів. Модернізація алгоритмів аналізу тексту вимагає постійного переосмислення суті плагіату. З огляду на зазначену проблему дане питання наразі є актуальним та потребує вивчення з наукової точки зору. На сучасному етапі трансформації вищої школи прояви академічної недоброчесності в українському освітньо-науковому просторі створюють не лише внутрішні інституційні проблеми, а й суттєві соціальні загрози для розвитку інтелектуального потенціалу суспільства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до нормативно-правової бази України, зокрема Закону України «Про авторське право і суміжні права», плагіат представлений як опублікування, повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору. У контексті вищої освіти академічний плагіат відображає комплекс психолого-педагогічних проблем: відсутність сформованих навичок академічного письма, низький рівень мотивації до самостійної дослідницької діяльності та неспроможність критично реферувати наукові джерела. Базовим інструментом розв’язання окресленої проблеми є цілеспрямоване навчання здобувачів лінгвістичним стандартам, правилам наукового цитування та фундаментальним основам академічного письма в межах спеціалізованих навчальних курсів.

Важливим етапом побудови прозорого університетського середовища є безпосередні питання практичної реалізації розроблених нормативних стандартів та механізмів контролю в реальному освітньо-науковому просторі [6, с. 144]. Окремим важливим вектором досліджень у межах цієї проблематики є правовий захист інтелектуального контенту, зокрема захист авторського права на електронні освітні ресурси та профільні академічні курси в умовах цифрової освіти [10, с. 190].

Важливим складником протидії неправомірним запозиченням є психолого-педагогічний аспект, зокрема дослідження внутрішніх чинників та безпосередньої мотивації здобувачів освіти щодо свідомого дотримання норм академічної етики [1, с. 175]. Розглядаючи фундаментальні засади організації наукової діяльності, дослідники наголошують, що системне дотримання принципів академічної доброчесності виступає базовою основою для сталого розвитку сучасної науки та підвищення її загальної якості [4, с. 2011]. Слід підкреслити, що дотримання етичних стандартів у навчанні та викладанні

наразі розглядається як фундаментальний маркер якості сучасної вищої освіти як у світовому, так і в національному вимірах [8, с. 91].

На основі аналізу нормативних та теоретичних джерел виокремлено шість базових категорій академічного плагіату. Прямий плагіат виникає, коли автор дослівно копіює текст іншого автора без використання лапок і без зазначення джерела. Наприклад, дослідник може додати абзац із книги, статті чи вебсайту, видаючи його за власний. Цей тип плагіату є одним із найсерйозніших порушень, оскільки він свідомо ігнорує авторські права та інтелектуальну власність [3].

Мозаїчний плагіат, або патчрайтинг – це коли автор частково перефразовує чужий текст, змінюючи окремі слова чи порядок речень, але не вказує джерело. Це може статися, коли дослідник намагається «переказати» ідею, але не досягає достатньої оригінальності в формулюванні.

Самоплагіат – це повторне використання автором своїх попередніх робіт або їх фрагментів, без зазначення, що цей матеріал уже був опублікований. Попри те, що це власна робота автора, повторне подання без належного цитування порушує принципи академічної доброчесності, оскільки вводить в оману читачів чи редакторів щодо новизни матеріалу.

Плагіат ідей полягає у використанні чужих концепцій, гіпотез чи теоретичних підходів без належного посилання на їхнього автора. Наприклад, дослідник може почути ідею на конференції, прочитати її в статті чи почерпнути з неформальної дискусії, а потім представити як власну.

Випадковий плагіат найчастіше трапляється через неуважність автора. До нього належить порушення правил академічного письма або стандартів цитування конкретного стилю. Наприклад, студент може забути поставити лапки навколо цитати, неправильно оформити бібліографію чи не вказати джерело через неуважність. Хоча такі помилки не є свідомими, вони все одно вважаються плагіатом.

Комплексний аналіз детермінант деструктивної поведінки у вищій школі свідчить, що ключовими факторами порушення академічної доброчесності є не лише відсутність практичних навичок роботи з науковим текстом, а й суб’єктивне ставлення самих студентів до цієї проблематики [2, с. 220].

Плагіат даних або результатів передбачає використання чужих даних, таблиць, графіків, зображень чи результатів досліджень без дозволу, чи посилання. У науковій сфері, де оригінальність даних є основою достовірності, це порушення є особливо серйозним. Наприклад, дослідник може використати таблицю з іншої статті, не отримавши дозволу та не

вказавши джерело. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження конкретних форм проявів недоброчесності та внутрішніх мотиваційних чинників, які спонукають здобувачів вищої освіти до використання неправомірних запозичень [7, с. 9].

Актуалізація проблеми академічного плагіату змушує недоброчесних суб'єктів освітнього процесу шукати технологічні та алгоритмічні лакуни в програмах перевірки оригінальності. Дослідження деструктивних практик серед здобувачів вищої освіти дозволяє класифікувати поширені стратегії штучного підняття унікальності текстів за декількома основними напрямами.

Перший напрям пов'язаний із транслінгвальними текстовими деформаціями, які полягають у міжмовному перекладі наукових матеріалів (переважно англомовних), відсутніх у національних репозиторіях та локальних індексах антиплагіатних систем. Застосування сучасних інструментів автоматизованого перекладу дозволяє запозичити концептуальну основу праці, мінімізуючи ризик виявлення текстових збігів через зміну синтаксичної структури. Водночас поширеною практикою є експлуатація індексаційних лакун медіаресурсів. Цей метод базується на використанні специфіки алгоритмів перевірки, які першочергово аналізують цифрові наукові платформи та репозиторії закладів вищої освіти, тоді як матеріали з актуальних новинних або мультимедійних сайтів не встигають пройти повну індексацію, що тимчасово дозволяє демонструвати високі формальні показники оригінальності за фактичного компілювання чужого контенту.

Більш технологічним підходом є автоматизоване синонімічне реферування, яке передбачає застосування спеціалізованого програмного забезпечення (алгоритмічних синонімайзерів) для масової заміни лексем на контекстуальні аналоги. Сучасні лінгвістичні модулі здатні трансформувати текст із частковим збереженням семантичної відповідності, руйнуючи при цьому фіксований крок шинглу – базовий критерій більшості детекторів текстового збігу. Своєю чергою, графемна кодова підміна, яка історично реалізовувалася шляхом банальної заміни кириличних літер латинськими, трансформувалася у використання графем з інших алфавітів, зокрема грецького.

Окрему групу маніпуляцій становлять методи структурної деформації. До них належить мультимовна ітераційна ретрансляція, яка передбачає послідовний автоматизований переклад тексту через ланцюжок кількох іноземних мов із фінальним поверненням до української мови. Внаслідок накопичення мікропомилок первинна синтаксична структура руйнується,

створюючи ілюзію нового тексту за повної вторинності його змісту. Схожим за логікою є концептуальний рерайт готових диджитал-масивів, коли здобувачі повністю копіюють структуру, логіку та підбір першоджерел попередніх досліджень, змінюючи лише словесну форму. Нарешті, для безпосередньої деструктуризації пошукового алгоритму використовується штучний розподіл шинглів (метод додавання «шуму»).

Впровадження нових допоміжних слів або знаків через чітко визначені текстові інтервали змінює комбінації слів, які порівнює програма, штучно завищуючи відсоток оригінальності за умови збереження загальної схеми вихідного матеріалу. Саме тому вивчення зазначених технологічних маніпуляцій є важливим не для їх популяризації, а для модернізації експертної оцінки наукових робіт з боку рецензентів та викладачів. Стрімка цифровізація вищої школи та перехід до онлайн-навчання актуалізують питання моніторингу та забезпечення принципів чесності безпосередньо під час контрольних заходів та інтелектуальних змагань у дистанційному форматі [9, с. 52].

Для того щоб запобігти плагіату потрібно виконувати такі дії: визначити чіткі ролі освіти та мати уявлення про етичні норми в науковому середовищі, а також можна використовувати онлайн інструменти для перевірки на плагіат. Дуже важливими є знання щодо правильного цитування та оформлення посилань на джерела. Для ефективної протидії недоброчесності закладам вищої освіти необхідно системно впроваджувати дієві практичні алгоритми та успішні освітні практики формування культури академічної чесності серед усіх учасників навчального процесу [11, с. 195].

Подолання проблеми плагіату потребує системного підходу: відхід від суто каральних заходів на користь формування культури академічної доброчесності. Необхідно впроваджувати курси з академічного письма, навчати здобувачів правилам інтегрування цитат та коректного оформлення наукового апарату. Технічний контроль за допомогою автоматизованих систем має виступати виключно як допоміжний інструмент експертної оцінки роботи викладачем.

Висновки. Проведена систематизація факторів та видів академічного плагіату доводить, що формальна перевірка текстів на унікальність не вирішує проблему глибинної недоброчесності. Ефективна протидія плагіату полягає у розвитку критичного мислення студентів, модернізації системи оцінювання наукових робіт та зміщенні фокусу з технічних показників унікальності на якісний зміст дослідження.

Література

1. Гмиря Т. П. Мотивація здобувачів освіти до дотримання академічної етики. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 175–179.
2. Драч І. І., Слободянюк О. М. Порушення академічної доброчесності: причини та ставлення студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70(1). С. 220–227.
3. Закон України № 4742-IX «Про академічну доброчесність» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20/ed20221201#n706.
4. Землянська А. В., Шарова Т.М. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку науки. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка».* 2025. № 11(41). С. 2011–2021.
5. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2019. Вип. 24. С. 122–128.
6. Конівіцька Т. Я., Кусій М. І. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі: питання реалізації. *Освітній дискурс*. 2022. Вип. 49, Т.2. С. 144–148.
7. Стежко З. В., Шалімова Н. С., Андрощук І. І. Академічна доброчесність у вищій освіті: прояви та мотиваційні чинники. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2022. № 3. С. 7–15.
8. Уманець О. В. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія «Мистецтвознавство».* 2024. Вип. 71, том 3. С. 89–96.
9. Шаров С. В., Шарова Т. М. Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань в дистанційному форматі. *Молодь і ринок.* 2023. № 9(217). С. 52–57.
10. Шарова Т. М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–196.
11. Шарова Т. М. Освітні практики формування академічної доброчесності у закладах вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 195–199.

Чай Н.М.
методист Навчально-наукового центру
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0003-9002-219X

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВЧАННЯ В ТДАТУ ШЛЯХОМ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУ

Анотація. *У статті досліджено процеси цифровізації та стандартизації вищої освіти на прикладі Освітнього порталу Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного. На основі практики щосеместрового моніторингу Навчально-наукового центру університету визначено та деталізовано обов'язкові інваріантні компоненти електронного навчального курсу. Особливу увагу приділено нормативно-документальному супроводу дисциплін, регламентації підсумкового модульного контролю, структуруванню самостійної роботи, а також лінгвістичній та хронологічній валідації інформаційних джерела. Доведено, що уніфікація архітектури курсів у LMS Moodle не обмежує академічну свободу науково-педагогічних працівників, а створює надійну основу для реалізації їхнього творчого потенціалу.*

Ключові слова: *цифрова трансформація, ТДАТУ, стандартизація якості, Освітній портал, електронний навчальний курс, моніторинг контенту.*

Chai N.M. Digital transformation of education at TSATU through standardization of educational content quality. *The article explores the processes of digitalization and standardization of higher education using the example of the Educational Portal of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University. Based on the practice of semester-based monitoring conducted by the University's Educational and Scientific Center, the mandatory invariant components of an electronic learning course are identified and detailed. Particular attention is paid to the regulatory and documentary support of disciplines, the regulation of final modular control, the structuring of students' independent work, as well as the linguistic and chronological validation of information sources. It is proved that the unification of course architecture in LMS Moodle does not limit the academic freedom of research and pedagogical staff, but rather creates a reliable foundation for the realization of their creative potential.*

Key words: *digital transformation, TSATU, quality standardization, Educational Portal, electronic learning course, content monitoring.*

Актуальність. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується стрімкою інституалізацією цифрових технологій та переходом від ситуативного використання електронних засобів до комплексної цифрової трансформації освітнього процесу. Для Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (ТДАТУ), який функціонує в умовах релокації та воєнних викликів, функціонування єдиного цифрового середовища на базі Освітнього порталу є не просто альтернативою, а важливою умовою збереження контингенту здобувачів та забезпечення безперервності навчання.

Водночас первинний етап цифрової трансформації, що полягав у простому контентному наповненні електронних курсів навчально-методичними матеріалами, наразі вичерпав свій потенціал. Актуальним завданням сьогодення є перехід від кількісних показників присутності контенту в LMS Moodle до жорсткої стандартизації його якості. Електронний навчальний курс має відповідати сучасним вимогам акредитації: містити оновлену нормативно-методичну документацію (силабуси, робочі програми), використовувати актуальні україномовні джерела, мати чітко диференційовану структуру самостійної роботи здобувачів вищої освіти та прозорі, технологічно правильні налаштування інструментів підсумкового контролю [1, с. 115].

У цьому контексті визначальне значення набуває діяльність Навчально-наукового центру (ННЦ) ТДАТУ, який здійснює систематичний щосеместровий моніторинг якості електронного контенту. Практика проведення внутрішніх аудитів кафедр ТДАТУ демонструє, що попри високий рівень готовності цифрового середовища, у курсах науково-педагогічних працівників (НПП) має місце незначна кількість типових технологічних та методичних невідповідностей. Системний аналіз і класифікація цих зауважень є основою для розробки єдиних стандартів та дорожньої карти підвищення якості електронного навчання в університеті [2, с. 71].

Метою статті є системний аналіз та узагальнення результатів щосеместрового внутрішнього моніторингу Навчально-наукового центру ТДАТУ щодо якості електронних навчальних курсів, класифікація типових технологічних і методичних невідповідностей цифрового контенту та обґрунтування науково-методичних рекомендацій із впровадження єдиних стандартів електронного навчання на Освітньому порталі університету.

Виклад основного матеріалу. У системі сучасної вищої освіти успішність цифрової трансформації ЗВО залежить від переходу від простого накопичення матеріалів до впровадження жорстких стандартів якості електронного контенту. Моніторинг, який планово здійснює Навчально-

науковий центр (ННЦ) ТДАТУ, орієнтований на перевірку чітко визначених обов'язкових компонентів електронного навчального курсу. Кожен із цих елементів виконує конкретну дидактичну функцію і формує цілісну структуру дистанційного навчання .

Фундаментом будь-якої навчальної дисципліни на Освітньому порталі є її повна відповідність затвердженій нормативній базі закладу освіти. Під час семестрового аудиту обов'язковій перевірці підлягає наявність та актуальність робочої програми і силабусу дисципліни [3, с. 81]. Ці документи мають бути адаптовані до поточного навчального року та відображати чинну кодифікацію. Особлива увага приділяється правильному зазначенню шифрів спеціальностей, зокрема для інтегрованих траєкторій навчання [5, с. 29]. Силабус дисципліни обов'язково повинен містити верифіковані дані про діючого викладача та актуального гаранта освітньо-професійної програми [4, с. 43]. Для нормативних та вибіркових дисциплін перевіряється правильність процедури затвердження й підпису документів (завідувачем кафедри чи гарантом програми відповідно), а також наявність чітко сформульованих програмних результатів навчання та компетентностей здобувачів.

Стандартизація контрольних заходів на платформі Moodle є ключовим інструментом забезпечення об'єктивності оцінювання знань. Обов'язковим компонентом перевірки з боку ННЦ є технологічні налаштування елементів Підсумкового модульного контролю (ПМК). Згідно з внутрішніми стандартами університету, параметри електронних тестів для ПМК мають суворо відповідати загальному регламенту. Перевірці підлягає встановлення ліміту часу на проходження тестування, який має становити рівно 30 хвилин, а також активація параметрів обмеження кількості спроб (стандартно передбачається 1 спроба). Важливим критерієм моніторингу є часове керування доступом до контрольних матеріалів.

Ефективна самостійна робота в цифровому середовищі можлива лише за умови її чіткої диференціації [7, с. 82]. Обов'язковою архітектурною вимогою до курсу є створення окремих зон для звітності здобувачів освіти. Освітній портал має містити чітко розмежовані елементи типу «Завдання» для завантаження звітів із самостійної роботи, які структурно прив'язані до відповідних модулів (окремо для СР до ПМК-1 та СР до ПМК-2). Важливим компонентом валідації є часове налаштування цих елементів. Календарні дедлайни приймання робіт у системі Moodle мають бути синхронізовані з поточним навчальним семестром, що дозволяє здобувачам безперешкодно прикріплювати індивідуальні завдання та забезпечує прозорість ведення електронного журналу оцінок [6, с. 141].

До обов'язкових компонентів на освітньому порталі належать:

1. Мовна відповідність, що передбачає наявність усіх лекційних матеріалів, інструкції до практичних і лабораторних занять, методичні вказівки та тестові завдання, що мають бути викладені виключно державною мовою (за винятком дисциплін, які за програмою викладаються іноземною мовою).

2. Хронологічна актуальність літератури, що зводиться до того, коли у списках базових джерел робочих програм та силабусів обов'язковою є наявність сучасної профільної літератури, виданої за останні 5 років.

3. Академічна валідація ресурсів, де усі методичні розробки на курсі мають належати викладачам університету або мати офіційне посилання на першоджерела, а наявні гіперпосилання на зовнішні електронні бібліотеки та веб-сайти повинні бути діючими та працездатними на момент перевірки [12, с. 144].

Уніфікація зазначених компонентів дозволяє перевести Освітній портал ТДАТУ на рівень високих міжнародних стандартів корпоративного електронного навчання [8, с. 110].

Окремим вектором семестрового моніторингу якості з боку ННЦ ТДАТУ є аудит цифрового забезпечення практичних занять, що має важливе значення для підготовки фахівців інженерно-технологічного та аграрного профілів. Обов'язковою вимогою до електронного навчального курсу є наявність повних покрокових інструкцій, алгоритмів виконання та описів віртуальних симуляторів чи розрахункових програм для кожної роботи, передбаченої робочою програмою. Елементи Moodle типу «Завдання» та «Практичне заняття» мають містити чітко прописані критерії оцінювання та шкалу переведення балів, що забезпечує прозорість проходження поточного контролю [11, с. 295].

Стандартизація цифрового середовища ТДАТУ передбачає суворий контроль за контентним наповненням курсів рівнів вищої освіти – магістратури та аспірантури (другого та третього освітньо-наукового рівня). Під час моніторингу перевіряється наявність специфічних рубрик, орієнтованих на науково-дослідну роботу: методичних рекомендацій щодо написання та оформлення магістерських робіт, захисту прав інтелектуальної власності та дотримання принципів академічної доброчесності. Важливим технічним критерієм перевірки для цього сегмента є своєчасна та повна інтеграція користувачів (підключення здоубвачів та аспірантів нового набору до сторінок дисциплін), що унеможливлює простої у графіку освітнього процесу на початку семестру [10, с. 38].

Сучасні вимоги до побудови траєкторії індивідуального навчання здобувачів ТДАТУ зумовлюють особливий підхід до перевірки вибіркового блоку дисциплін на Освітньому порталі. Обов'язковим стандартом для курсів за вибором є специфічна структура силабусу, яка, на відміну від обов'язкових дисциплін, не повинна містити громіздких матриць взаємозв'язку компетентностей і програмних результатів навчання, а має фокусуватися на прикладних результатах, корисних для майбутнього працевлаштування. Також аудит ННЦ охоплює загальну ергономіку та візуальну архітектуру сторінки курсу. Електронний курс має бути очищений від зайвих системних виділень, робочих нотаток викладача чи червоних маркерів гарантів з минулих років. Повністю заповнені текстові блоки лекцій у кожному змістовому модулі та уніфікований інтерфейс створюють комфортне та інтуїтивно зрозуміле цифрове середовище для самостійного вибору та освоєння знань здобувачами.

Поряд із суворим дотриманням обов'язкових регламентів та наявністю інваріантних компонентів, цифрова екосистема ТДАТУ закладає широкі можливості для реалізації творчого та педагогічного потенціалу науково-педагогічних працівників [9, с. 145]. Стандартизація якості на Освітньому порталі не обмежує академічну свободу викладача, а навпаки – створює надійний каркас, всередині якого автор курсу може розгортати власну унікальну методику навчання. Важливим елементом візуалізації та підвищення динаміки сприйняття матеріалу є право викладача самостійно структурувати мультимедійний контент. Це включає розробку та завантаження авторських інтерактивних презентацій, інфографіки та схем.

Окремим простором для викладацької творчості та побудови унікального комунікаційного інтерфейсу є використання інтерактивних інструментів LMS Moodle для асинхронного та синхронного зв'язку. Науково-педагогічні працівники мають можливість активно використовувати елементи «Оголошення», «Новинний форум» та створювати розсилки повідомлень для оперативного інформування здобувачів. Такий підхід дозволяє гнучко адаптувати освітній процес до поточних умов: писати мотиваційні та роз'яснювальні звернення, публікувати щотижневі дайджести, акцентувати увагу на найскладніших питаннях модулів, створювати дискусійні гілки для обговорення проблемних кейсів. У результаті це трансформує стандартну цифрову сторінку в «живу» віртуальну аудиторію, де кожен НПП ТДАТУ може проявити свій педагогічний стиль та індивідуальність, утримуючи високу залученість та емоційний контакт із здобувачами освіти навіть в умовах дистанційного навчання.

Висновки. Цифрова трансформація освітнього процесу в Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного

успішно подолала етап первинного накопичення цифрового контенту і наразі базується на принципах стандартизації якості електронного середовища. Регулярний щосеместровий моніторинг, який здійснює Навчально-науковий центр університету, довів свою ефективність як дієвий інструмент внутрішнього забезпечення якості освіти, що безпосередньо впливає на успішність проходження акредитаційних процедур.

Важливим теоретичним та практичним висновком роботи є те, що впровадження єдиних стандартів та уніфікація архітектури курсів жодним чином не обмежують академічну свободу науково-педагогічних працівників. Обов'язковий методичний каркас системи Moodle створює надійну основу для викладацької творчості, дозволяючи викладачам активно використовувати інтерактивний мультимедійний інструментарій, такий як авторські презентації чи покликання на профільні відеоматеріали, а також гнучкі канали комунікації у вигляді форумів та оголошень для побудови стійкого зворотного зв'язку зі здобувачами освіти.

Література

1. Вишнівський В. В., Гніденко М. П., Гайдур Г. І., Ільїн О. О. Організація дистанційного навчання. *Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів.* Київ : ДУТ, 2014. 140 с.
2. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2. № 69. С. 70–74.
3. Комісар Л., Томіленко Л. Трансформація парадигми текстуальності в цифровому світі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія.* 2025. № 28.2. С. 79–90.
4. Копанєва В. Становлення цифрової гуманітаристики. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 6. С. 42–45.
5. Корсунська Н. О. Дистанційне навчання: підходи до реалізації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2000. № 1. С. 29–32.
6. Ломейко О. П., Самойчук К. О., Олексієнко В. О. Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти в Таврійському державному агротехнологічному університеті. *Інженерна освіта у сфері харчової і готельної індустрії: виклики сьогодення*: тези Міжнародної науковометодичної конференції. 2019. С. 140–142.
7. Ніктенко В., Воронкова В., Кивлюк О. Цифровий гуманізм як нова парадигма розвитку сучасних гуманітарних наук. *Humanities Studies.* 2025. № 22(99). С. 81–90.

8. Павленко О. М. та ін. Реалізація дистанційної форми навчання засобами платформи Moodle у процесі підготовки майбутніх філологів. *Інженерні та освітні технології.* 2019. Т. 7. № 3. С. 106–121.
9. Пархоменко А. Цифрове візуальне у гуманітаристиці (культурологічний аспект). *SWorldJournal.* 2025. № 30-03. С. 144–153.
10. Прізюк О. М., Котеленець К. М. Досвід роботи служби підтримки як один із засобів забезпечення якості дистанційного навчання в університеті. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 3. С. 38–46.
11. Семенов М. А. Сервісний супровід дистанційного навчання в переміщеному університеті. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2017. № 3. С. 295–302.
12. Шарова Т. М. Цифровий формат освіти та комунікація: огляд онлайн курсів. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід:* зб. матеріалів ІІІ міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 трав. 2020 р., м. Суми). С. 144–149.

Чернова Г.В.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики та інформатики
https://orcid.org/0000-0002-3327-4812
Бахтіна Н.Д.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0002-0983-6026
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

КОНТЕКСТНІ ЗАДАЧІ НА ОСНОВІ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Анотація. *Розглянуто контекстні задачі як засіб вивчення динамічних природничих процесів у профільній школі. Показано можливості диференціальних моделей, що пов'язують похідну із закономірностями фізики, хімії та біології. Запропоновано чотири групи завдань за рівнями самостійності здобувачів освіти – від тлумачення готової моделі до порівняння альтернативних описів. Наведено навчальні приклади, підкреслено значення інтерпретації результатів і перевірки припущень.*

Ключові слова: *контекстна задача, диференціальна модель, математизація, міжпредметність, профільна освіта.*

Chernova G., Bakhtina N. Contextual problems based on differential models in contemporary education. *This paper considers contextual problems as a means of exploring changing natural processes in upper secondary education. Differential models connect the derivative with explanations in physics, chemistry and biology. Four groups of tasks are outlined according to students' independence, from interpreting given equations to comparing alternative models. Short examples illustrate classroom applications and highlight the interpretation of results and the need to examine assumptions.*

Key words: *contextual problems, differential modelling, mathematization, interdisciplinary learning, upper secondary education.*

Актуальність дослідження. Компетентнісна орієнтація математичної освіти посилює потребу в задачах, де здобувач освіти не просто застосовує формулу, а пояснює і перевіряє якісні залежності. Державний стандарт профільної середньої освіти передбачає використання математичних моделей для дослідження природних явищ [1]. Проте формальне згадування реальних об'єктів чи явищ не робить задачу контекстною, якщо її зміст зводиться до підстановки чисел. Методично цінними є кейси, які впливають на вибір змінних, припущень і перевірку висновків [5; 6].

Мета статті. Представити можливості диференціальних моделей у контекстних задачах природничого змісту та окреслити їх групування за ступенем самостійності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих завдань сучасної математичної освіти є забезпечення зв'язку між теоретичними знаннями здобувачів освіти та застосуванням цих знань для пояснення явищ навколишнього світу. Особливого значення це набуває у профільній школі, де математична підготовка має створювати підґрунтя для подальшого вивчення природничих дисциплін. Водночас, підкреслимо, що використання прикладних задач саме по собі не гарантує формування вмінь математичного моделювання. Якщо математична залежність уже задана, а діяльність здобувача освіти обмежується підстановкою числових значень у відому формулу, зв'язок із реальним явищем може залишатися формальним.

Більш широкі можливості для організації такої діяльності відкриває використання контекстних задач, у яких природнича ситуація визначає не лише зміст умови, а й логіку математичного дослідження. Здобувач освіти повинен встановити, які величини характеризують процес, з'ясувати закономірності їх зміни, обрати математичні засоби та пояснити отриманий

результат відповідно до вихідної ситуації. За такого підходу природничий контекст стає необхідним складником розв'язування, а не додатковим сюжетом до математичної вправи.

У науково-методичних дослідженнях наголошується на важливості поступового переходу від змістовно зрозумілої ситуації до її математичного представлення [4]. Водночас математичне моделювання не обмежується побудовою формули або отриманням числового результату. Воно передбачає також осмислення знайденого розв'язку, перевірку його відповідності вихідним умовам і, за необхідності, уточнення прийнятих припущень [3]. Саме ця особливість дозволяє розглядати контекстні задачі як засіб формування не лише математичних, а й міжпредметних компетентностей.

Серед природничих явищ особливий інтерес для математичної освіти становлять процеси, характеристики яких змінюються з часом. До них належать нагрівання та охолодження тіл, перебіг хімічних реакцій, зміна концентрації речовин, розвиток популяцій та інші явища. Незважаючи на відмінності їхнього фізичного чи біологічного змісту, математичне дослідження таких процесів часто пов'язане зі встановленням залежності між поточним станом системи та швидкістю його зміни.

У цьому контексті доцільним є звернення до диференціальних моделей, математичною основою яких виступає поняття похідної. Якщо під час вивчення математичного аналізу похідна спочатку розглядається як характеристика функції, то в задачах природничого змісту вона набуває конкретного змісту: характеризує швидкість зміни температури, концентрації, кількості речовини або чисельності організмів.

Для навчального моделювання можуть використовуватися різні за математичною структурою залежності. Найпростішими є моделі зі сталою швидкістю зміни величини. Іншу групу утворюють процеси, швидкість яких пропорційна поточному значенню досліджуваної характеристики. Окреме місце посідають моделі наближення до певного рівноважного стану, а також моделі зростання за умов обмеженості ресурсів. Кожна із зазначених залежностей має відповідну природничу інтерпретацію та може бути представлена через диференціальне співвідношення.

Методична цінність таких моделей полягає передусім у можливості перейти від формального застосування похідної до пояснення поведінки реального процесу. Наприклад, знак похідної дозволяє визначати напрям зміни досліджуваної величини, а її залежність від поточного стану системи – пояснювати прискорення, уповільнення або наближення до рівноваги. При цьому робота з диференціальними моделями у профільних класах не обов'язково повинна передбачати опанування загальних методів

розв’язування диференціальних рівнянь. Доступними для здобувачів освіти можуть бути аналіз готового співвідношення, перевірка запропонованої функції, робота з графіками та змістове тлумачення параметрів.

Разом із тим ефективність використання таких задач залежить не лише від обраної математичної моделі, а й від характеру навчальної діяльності, яку вона передбачає. Одна й та сама природнича ситуація може бути основою як для завдання на пояснення готового рівняння, так і для більш самостійного дослідження, у якому здобувач освіти повинен визначити спосіб математичного опису процесу.

З огляду на це в межах проведеного теоретико-методичного дослідження було запропоновано групування контекстних задач на основі диференціальних моделей за ступенем самостійності здобувачів освіти. Визначальним критерієм стало не ускладнення математичних обчислень, а поступове збільшення кількості рішень, які здобувач освіти повинен приймати під час математизації, дослідження та інтерпретації природничого процесу. Відповідно до цього підходу виокремлено чотири групи задач.

Першу групу становлять інтерпретаційно-перевірочні задачі. Їхня особливість полягає в тому, що математичну модель уже запропоновано, а основна діяльність здобувача освіти спрямована на встановлення її змісту та перевірку відповідності природничому явищу. Наприклад, під час дослідження нагрівання температурного датчика старшокласникам можна запропонувати пояснити, чому швидкість зміни температури зменшується в міру наближення до температури навколишнього середовища. Іншим прикладом є аналіз зміни інтенсивності сигналу хімічного індикатора, коли необхідно пояснити характер спадання величини відповідно до заданої диференціальної моделі. Такі задачі створюють передумови для формування розуміння змісту похідної та її зв’язку з властивостями досліджуваного процесу.

До другої групи належать реконструктивні задачі, у яких природничу закономірність описано словесно, проте відповідне математичне співвідношення необхідно встановити самостійно. Зокрема, здобувачам освіти можна запропонувати описати зміну кількості речовини, якщо швидкість її витрачання пропорційна кількості, що залишається. Аналогічне завдання може стосуватися зростання чисельності мікроорганізмів за сприятливих умов, коли швидкість приросту пропорційна поточній чисельності популяції. Виконання таких завдань потребує усвідомлення того, як словесний опис природничого закону перетворюється на математичну залежність. Важливим результатом є розуміння того, що подібні математичні структури можуть характеризувати процеси з різним предметним змістом.

Третю групу утворюють конструктивно-моделювальні задачі. На відміну від попередніх, вони передбачають самостійне визначення суттєвих характеристик ситуації, формулювання припущень та вибір математичної моделі. Наприклад, під час дослідження зміни концентрації газу в теплиці необхідно врахувати одночасну дію процесів його надходження та витоку внаслідок вентиляції. Інша ситуація може стосуватися поширення рослинного виду на обмеженій території, де поступове зменшення доступної площі впливає на швидкість зростання популяції. У таких задачах особливого значення набуває обґрунтування вибраної залежності, оскільки математична модель повинна відображати основні властивості природничого процесу.

Четверту групу становлять дослідницько-трансферні задачі, спрямовані на зіставлення математичних моделей, перевірку їхньої придатності та встановлення зв'язків між різними природничими ситуаціями. Зокрема, можна запропонувати порівняти два можливі описи зміни показів вимірювального приладу: за сталої швидкості та за поступового наближення до граничного значення. Здобувачі освіти повинні визначити, які додаткові спостереження допоможуть обрати адекватнішу модель. Іншим прикладом є зіставлення процесів охолодження тіла та зменшення концентрації домішки під час промивання, для яких за певних припущень можуть використовуватися споріднені диференціальні співвідношення. Виконання завдань цієї групи спрямоване на розвиток уміння аргументувати вибір моделі та оцінювати можливість застосування відомої математичної структури в новій ситуації.

Запропоноване групування відображає можливу послідовність ускладнення моделювальної діяльності. Водночас підвищення рівня самостійності не обов'язково пов'язане зі складнішими математичними перетвореннями, оскільки основна увага приділяється змістовому аналізу та обґрунтуванню прийнятих рішень.

Важливою умовою використання контекстних задач є збереження відповідності між математичною доступністю та природничою коректністю. Навчальна модель неминуче передбачає певні спрощення: сталість зовнішніх умов, нехтування другорядними чинниками або використання наближених експериментальних даних. Проте ці припущення мають бути усвідомленими й обґрунтованими, оскільки саме вони визначають межі застосування отриманих результатів.

Особливої уваги потребує також організація переходів між різними предметними контекстами. Наявність однакової математичної структури ще не означає повної тотожності відповідних природничих процесів. Під час порівняння необхідно враховувати зміст змінних, одиниці вимірювання, початкові умови й чинники, які впливають на поведінку системи. Такий підхід

дозволяє формувати усвідомлене розуміння математичних закономірностей і запобігати механічному застосуванню відомих моделей до нових ситуацій [7].

Таким чином, диференціальні моделі можуть виконувати функцію змістового зв'язку між математичним аналізом і вивченням природничих процесів. Їх використання в контекстних задачах створює умови для поєднання математичних дій із поясненням явищ, обґрунтуванням припущень та критичним оцінюванням результатів. Запропоноване групування задач за рівнем самостійності дозволяє окреслити можливості поступового залучення здобувачів освіти до такої діяльності та визначає напрям подальшого методичного дослідження.

Висновки. Диференціальні моделі у складі контекстних задач допомагають осмислити похідну як характеристику перебігу природного процесу. Запропоноване чотирирівневе групування охоплює інтерпретацію готової моделі, реконструкцію її за словесним законом, самостійну побудову та дослідницьке зіставлення. Приклади показують потенціал міжпредметного використання спільних математичних структур. Наступним кроком є перевірка результативності підходу в навчанні.

Література

1. Державний стандарт профільної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 № 851. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text.
2. Прус А. В. Підходи, перспективи та траєкторії математичного моделювання в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Вип. 71. С. 216–225.
3. Borromeo Ferri R. Theoretical and empirical differentiations of phases in the modelling process. *ZDM*. 2006. Vol. 38, No 2. Pp. 86–95.
4. Gravemeijer K., Doorman M. Context Problems in Realistic Mathematics Education: A Calculus Course as an Example. *Educational Studies in Mathematics*. 1999. Vol. 39. Pp. 111–129.
5. Palm T. Word Problems as Simulations of Real-World Situations: A Proposed Framework. *For the Learning of Mathematics*. 2006. Vol. 26, No 1. P. 42–47.
6. Schlüter D., Besser M. Assessing authenticity in modelling test items: deriving a theoretical model. *Frontiers in Education*. 2024. Vol. 9. Art. 1343510.
7. Wijaya A., van den Heuvel-Panhuizen M., Doorman M., Robitzsch A. Difficulties in solving context-based PISA mathematics tasks: An analysis of students' errors. *The Mathematics Enthusiast*. 2014. Vol. 11, No 3. Pp. 555–584.

Ядловська О.С.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https//orcid.org/0000-0002-5660-2057

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Анотація. *У статті розглядається роль соціального чинника інституту освіти у збереженні ментального здоров'я, психологічної стійкості учасників освітнього процесу в Україні в період воєнного стану. Прослідковано роль педагогів у формуванні взаємин довіри та психологічної підтримки для здобувачів освіти та у створенні сприятливого психологічного клімату. Акцентовано увагу на важливості неформального спілкування між учасниками освітнього процесу, а також важливості впровадження системних превентивних заходів по збереженню психічного здоров'я та необхідності створення ефективної моделі реагування на стрес та стресові ситуації сьогодення.*

Ключові слова: *психологічна стійкість, освітнє середовище, учасники освітнього процесу,психологічна безпека, стрес.*

Yadlovska O. The social dimension of psychological resilience in the educational environment during wartime. *The article examines the role of the social dimension within the educational institution in preserving the mental health and psychological resilience of participants in the educational process in Ukraine during martial law. It explores the role of educators in fostering relationships based on trust and psychological support for learners, as well as in creating a favorable psychological climate. Emphasis is placed on the importance of informal interaction among participants in the educational process, the implementation of systematic preventive measures for mental health preservation, and the need for an effective model for responding to the stress and stressful situations of the present day.*

Key words: *psychological resilience, educational environment, participants in the educational process, psychological safety, stress.*

Актуальність дослідження. Ключова проблема, яка перешкоджає психологічній стійкості в освітньому середовищі, полягає у дефіциті підтримувального соціального середовища учасників освітнього процесу, що перешкоджає ефективному розвитку соціального виміру для формування

психологічної стійкості в умовах сучасних реалій в Україні. Безпрецендентні виклики воєнного часу та повторюваність подій призводять до виникнення в учасників освітнього процесу постравматичного стресу, що стало вкрай розповсюдженим та потребує вирішення. Разом з тим прослідковується виникнення явищ постравматичного зростання. Важливим є завдання створення психологічно безпечного освітнього середовища та розгляду механізмів його провадження.

Мета статті – розгляд потенціалу інститутів освіти як соціального чинника, що стає фундаментом формування основ психологічної стійкості для учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану учасники освітнього процесу перебувають у стані підвищеного стресу, що супроводжується зниженням рівня соціальної взаємодії, довіри та психологічної безпеки. Освітнє середовище часто залишається формалізованим і не забезпечує достатніх можливостей для емоційної підтримки та розвитку згуртованості. Певні мінуси спостерігаються і в онлайн-навчанні, зокрема, це стосується психологічної складової та ускладнення соціалізації здобувачів освіти. Втрата особистої взаємодії з однокурсниками та викладачами посилює відчуття ізоляції, що може спричинити додаткове емоційне виснаження. Невирішення цієї проблеми може призводити до соціальної ізоляції, зниження мотивації до навчання та погіршення психічного здоров’я учасників освітнього процесу, тому створення системи соціальної підтримки є вкрай необхідним саме зараз.

Ключовими захисними факторами соціального виміру психологічної стійкості, на наш погляд, є: 1) соціальна підтримка; 2) довіра та психологічна безпека у взаєминах; 3) відчуття належності до спільноти. Глибинні причини проблем, що впливають на рівень психологічної стійкості учасників освітнього процесу, виникають через наступні причини: відсутність системної політики розвитку психологічно безпечного освітнього середовища; недостатній рівень сформованості комунікативної культури (емпатії, активного слухання, ненасильницької комунікації); високий рівень стресу та тривожності в умовах воєнного стану;формалізація освітнього процесу (орієнтація переважно на академічні результати, а не на взаємодію); низька доступність психологічної підтримки або недостатня поінформованість про неї;обмежені можливості для неформальної взаємодії (дистанційне/змішане навчання); недостатня підготовка педагогів та науково-педагогічних працівників до роботи з психоемоційними станами здобувачів. У цілому, стовбур проблеми полягає у недостатній сформованості культури підтримувальної взаємодії та психологічно безпечного соціального

середовища у закладі освіти, що ускладнює розвиток соціального виміру психологічної стійкості здобувачів.

Прояви проблем психологічної стійкості у щоденній освітній практиці мають досить широкий спектр, зокрема, це формальне, дистанційоване спілкування між здобувачами та працівниками закладів освіти, особливо під час онлайн-навчання, хоча можуть такі дії можуть проявлятись і під час офлайн-навчання. Частково це пояснюється низьким рівень довіри та відкритості у комунікації педагог – здобувач, однак наявні и чинники відсутності або слабкого розвиток культури взаємопідтримки в академічних групах. Спостерігаються також труднощі здобувачів у вираженні емоцій та зверненні по допомогу. Характерна проблема поодиноких або відсутніх практик групової рефлексії та обговорення переживань ізольованість окремих здобувачів від групи. Також психологічна нестійкість може продукуватись через виникнення міжособистісних конфліктів через нерозвинені комунікативні навички.

На думку Е. Горкушової, значення має не якість чи кількість отриманої (фактичної) соціальної підтримки, а те, наскільки вона сприйнята людиною: адже тоді вона сприяє співчуттю до себе, благополуччю та щастю, а також знижує гостроту пережитого стресу. Ті молоді люди, які відчувають більш сильну соціальну підтримку, імовірно, матимуть краще психічне благополуччя, що можна пояснити емоційними, інформаційними та інструментальними ресурсами, які вона надає [1, с. 337].

Необхідною умовою та потужним чинником психологічної стійкості, як зазначає В. Москалець та О. Федик, є саногенний вплив соціуму, як у ЗВО, так і в сім'ї, родині, неформальних групах. Адже почуття «ми» – усвідомлення та емоційне почування невід'ємної належності до свого соціуму (формальних і неформальних груп), впевненість у надійній захищеності та підтримці в ньому, з його боку – ключова соціальна потреба людини. Від повноти її задоволення, від міцності почуття «ми» в прямій пропорції залежить задоволення особи світом і собою у світі, що інтегрується в почуванні благополуччя, яке є головним показником психічного здоров'я особистості. Соціальна підтримка істотно допомагає протистояти деструктивному впливу стресорів, травмуванню психіки, послаблює їх руйнівні наслідки. Недостатня соціальна підтримка сприяє почуванню самотності, відчуженню від суспільства, від людей. Необхідною умовою та головним фактором саногенної соціальної підтримки є здоровий соціально-психологічний клімат і доброзичлива, людяна морально-психологічна атмосфера в соціумі [3, с. 122-123].

Серед наслідків психологічної нестійкості або значного психологічного навантаження виділимо такі. Для педагогічних працівників можуть бути характерними психологічні проблеми зростання емоційного виснаження та

професійного вигорання через формальну й напружену взаємодію; зниження зворотного зв'язку від здобувачів, що ускладнює розуміння їхніх потреб; труднощі у встановленні ефективної взаємодії зі здобувачами; зниження ефективності навчального процесу; зростання конфліктних ситуацій та дистанції у взаємодії зі здобувачами; зниження задоволеності професійною діяльністю.

Для здобувачів є притаманними проблеми зниження психологічної стійкості – труднощі у подоланні стресу, невпевненість у власних силах; підвищення тривожності, емоційного виснаження та страху помилки – постійне очікування негативної оцінки; пасивність у навчанні – уникання участі, зниження ініціативності; обмежений розвиток критичного мислення та креативності; соціальна ізоляція – відсутність підтримки, небажання ділитися переживаннями; зниження мотивації до навчання; труднощі адаптації до освітнього процесу або форм його проведення.

Викладачі відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, мотивації та розвитку адаптивності здобувачів, що є необхідною умовою їхньої професійної та особистісної самореалізації в складних умовах сучасності. Ефективна взаємодія між викладачами та здобувачами, використання адаптивних методик навчання та системна психологічна підтримка можуть значно підвищити рівень стресостійкості та адаптивності здобувачів у складних умовах воєнного стану. Формування стресостійкості здобувачів освіти є комплексним процесом, що поєднує грамотний педагогічний підхід та особисту відповідальність здобувачів за свій психологічний стан. Викладач у цьому контексті виконує важливу роль не лише як організатор навчального процесу, а й як наставник, що допомагає здобувачам освіти долати труднощі та зберігати внутрішню рівновагу [2, с. 142].

Враховуючи, що молоді люди відчувають значне навантаження на психічне здоров'я, вкрай необхідним, за дослідженнями І. Пеші та Т. Андрійченко, є процес інформування молоді щодо ризиків порушення психічного здоров'я, збереження психологічної рівноваги має стати одним із завдань молодіжної роботи. Для цього можна впроваджувати різноманітні заходи та методи. Зокрема, *організація інформаційних заходів*: проведення семінарів, лекцій, тренінгів, на яких спеціалісти можуть надавати пояснення молоді щодо впливу війни на психічне здоров'я та необхідності його збереження та зміцнення; *створення інформаційних ресурсів:* розробка брошур, пам'яток, відеоматеріалів, веб-сайтів, які вміщують корисну інформацію та поради молоді щодо збереження психічного здоров'я; *проведення групових занять*: організація групових зустрічей для обговорення аспектів підтримки психічного здоров'я в умовах війни, обміну досвідом та взаємопідтримки; *соціальні медіа*: використання соціальних мереж і інтернет-

платформ для поширення корисної інформації та спілкування з молоддю; *розробка програм навчання*: включення курсу з психічного здоров'я у навчальні програми шкіл, закладів вищої освіти та молодіжних організацій; *проведення анкетування та досліджень:* збір статистичних даних та проведення соціологічних досліджень для більш глибокого розуміння потреб та проблем молоді у воєнний період; *консультативна підтримка:* забезпечення для молоді можливості отримати фахову психологічну або психіатричну консультацію, з огляду на останнє - *співпраця з медичними установами*: взаємодія із медичними закладами щодо отримати необхідну медичну допомогу. Важливо враховувати культурні та психологічні особливості молодих людей й надавати інформацію та підтримку в доступній і довіреній формі [5, с. 111].

Воєнні події та їх тяглість в Україні спричиняють виникнення посттравтатичного стресу в усіх учасників освітнього процесу. Постравматичний стрес виступає складним конструктом, адже зумовлений комлексом причин та має багатовимірну характеристику. Разом з тим, перебуваючи у стресі, особистість набуває нових характеристик та може виробити нові риси або резильєтність, пристосування та под., що буде вказувати на постравматичне зростання. Обидва психологічних стани, і постравматичний стрес, і постравматичне зростання, характеризуються багатовимірністю та мультиаспектністю. Зокрема, Ю. Назар виділяє конструкти в концептуальних підходах до розуміння феномену посттравматичного зростання [4, с. 84-85], нами додано ймовірну практичну реалізацію заходів в освітніх закладах щодо попередження й виходу зі стресів та формування ментального здоров'я і психологічної стійкості:

Концептуальний підхід	Ознаки посттравма-тичного стресу	Ознаки посттравма-тичного зростання	Відносини, заходи: Особистість/ Колектив, соціум, освітній простір (*додано - Авт.*)
Еволюційний	Дезаптація	Активація інстинкту самозбереження та виживання, пристосування до змін навколиш-нього середовища	Психологічне консультування
Філософський	Стражданнння	Прийняття життєвих обставин та формування нового світогляду	Навчальні програми, онлайн-курси, виховні заходи, психологічні тренінги

Психоди намічний	Внутрішній конфлікт	Розвиток зрілих механізмів психологічного захисту	Інтеграція практик психологічної стійкості
Екзистенційний	Втрата сенсів	Пошук нових сенсів, зміна життєвих пріоритетів та цінностей	Психологічне консультування, адаптація, ресоціалізація, ППД (перша психологічна допомога)
Гуманістичний	Порушення самооцінки	Усвідомлення сили «Я», самоефективність, нові можливості	Розвиток емоційного інтелекту, групова робота
Позитивно-психологічний	Негативні афекти	Психологічне благополуччя	Практики формування резильєнтності (стійкості)
Когнітивний	Руйнація базових переко-нань про світ	Трансформація базових переконань про світ	Організація інформаційних заходів, створення інформаційних ресурсів, психологічні практики щодо стерсостійкості та ментального здоров'я, робота органів студентського самоврядування

Отже, за дослідженнями І. Ушакової, посттравматичне зростання має виражений позитивний зв'язок із різними аспектами психологічного благополуччя та суб'єктивного відчуття щастя, а найбільш тісні взаємозв'язки спостерігаються у сфері міжособистісних відносин, що підкреслює ключову роль соціальної підтримки та якості взаємодії з іншими людьми у процесі психологічної адаптації після травматичних подій. Автор підкреслює, що результати свідчать про те, що пережитий складний досвід може сприяти формуванню нових життєвих цілей, посиленню відчуття особистісної сили та більш глибокому усвідомленню цінності життя. У цілому, в умовах війни психологічний стан здобувачів вищої освіти характеризується поєднанням зниженого суб'єктивного благополуччя, помірного психологічного благополуччя та наявності потенціалу посттравматичного зростання. Найбільш уразливими є фізичний і контрольний компоненти функціонування, тоді як смисложиттєва сфера, міжособистісні стосунки та ціннісні орієнтації

виступають ключовими ресурсами адаптації та розвитку [6]. Для частини учасників освітнього процесу недооціненим залишається складова щодо тілесних практик задля забезпечення позитивного психологічного стану або слабка реалізація на практиці, хоча це є потужним ресурсом.

Здобувачам вищої освіти та науково-педагогічним працівникам слід приділяти значну увагу питанням формування стресостійкості як стосовно себе, так і в своїй діяльності. Емоційний інтелект відіграє надзвичайно важливу роль у соціалізації особистості та побудові і підтримці соціальних зв'язків. Безумовно, інтелект, спеціальні професійні компетентності, когнітивні зв'язки виступають фундаментом професійного становлення та розвитку. Однак емоційний інтелект сприяє новаторству, побудові командних проектів, роботі в соціальній сфері. Формування стресостійкості ще в період навчання допоможе здобувачам вищої освіти швидко адаптуватись на робочих місцях та якісно виконувати професійні обов'язки [7, с. 149].

Робота зі учасниками освітнього процесу має бути спрямована на формування усвідомленого ставлення до власного психічного здоров'я, важливості соціального виміру психологічної стійкості в освітньому середовищі. Це допоможе сформувати позитивні зміни на індивідуальному рівні, зокрема, підвищення рівня психологічної стійкості учасників освітнього процесу; розвиток навичок ефективної комунікації, емпатії та саморегуляції; зниження рівня тривожності, стресу та емоційного виснаження; формування здатності звертатися по допомогу та приймати підтримку; посилення відчуття психологічної безпеки та впевненості у взаємодії з іншими. У подальшому це дозволить якісніше здійснювати командну роботу та стане основою зростання рівня довіри та відкритості у взаєминах, формування культури взаємопідтримки та співпраці, підвищення згуртованості груп здобувачів освіти; зменшення кількості міжособистісних конфліктів; покращення якості комунікації «педагог–здобувач». У цілому для закладів освіти на інституційному рівні стоїть завдання створення психологічно безпечного освітнього середовища; інтеграція практик розвитку психологічної стійкості в освітній процес; підвищення якості освітнього процесу та задоволеності його учасників; зниження рівня емоційного вигорання серед педагогів та науково-педагогічних працівників; формування позитивного соціально-психологічного клімату в навчальному закладі; підвищення репутації закладу як безпечного та підтримувального освітнього простору.

Висновки. Отже, психологічна стійкість в освітньому середовищі під час воєнного стану формується поєднанням кількох підходів і рівнів впливу, які зазвичай реалізуються окремо, а саме індивідуальний, груповий та інституційний рівні, поєднуючи підтримку усіх учасників освітнього. На відміну від точкових ініціатив, він формує цілісну екосистему психологічної

стійкості. Таким чином, підтримка не обмежується разовими тренінгами чи консультаціями, а вбудовується в щоденну освітню практику (навчальні заняття, комунікацію, управлінські рішення), що забезпечує сталість результатів. зміщенні фокусу з «допомоги після проблеми» на попередження емоційного вигорання, тривожності та дезадаптації, синтезує принципи ненасильницької комунікації, елементи психологічної першої допомоги (ППД), розвиток емоційного інтелекту. Таке поєднання створює більш ефективну модель реагування на стрес і кризові ситуації та робить акцент на профілактиці, а не лише реагуванні, на зміщенні фокусу з «допомоги після проблеми», на попередженні емоційного вигорання, тривожності та дезадаптації. Таке поєднання створює більш ефективну модель реагування на стрес і кризові ситуації. У цілому, освітнє середовище виступає соціальним майданчиком, що відіграє провідну роль у створенні системної, інтегрованої та сталої моделі, яка не лише допомагає долати труднощі, а й розвиває психологічну стійкість як постійну компетентність учасників освітнього процесу.

Література

1. Горкушова Е. Роль соціальної підтримки у розвитку життєвої стійкості студентської молоді. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інтеграція психологічних і соціальних практик у формуванні життєстійкості особистості в умовах сучасних викликів» (20 травня 2026 року) : збірник наукових праць.* Вінниця: ВДПУ, 2026. Вип. 17(І). С. 335–337.
2. Крамська З. М. Роль викладача у формуванні стресостійкості та адаптивності здобувачів освіти в умовах військового стану. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 10. С. 137–143.
3. Москалець В., Федик О. Психологічна стійкість студентів в умовах злочинної війни Московії проти України. *Слобожанський науковий вісник.* Серія Психологія. 2024. Вип 1. С. 116–125.
4. Назар Ю. Концептуальні підходи до розуміння феномену посттравматичного зростання особистості. *Психологія і особистість.* 2024. № 1(25). С. 58–98.
5. Пеша І., Андрійченко Т. Збереження психічного здоров’я молоді в умовах повномасштабної війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2(11). С. 106–113.
6. Ушакова І. М. Посттравматичне зростання студентської молоді у воєнний час: психологічне благополуччя та щастя. URL: https://document.kdu.edu.ua/info_zab.
7. Ядловська О. С. Шляхи подолання стресостійкості здобувачами вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті*. № 6. 2023. С. 144–150.

Kapranov Y.
Doctor of Sciences (Philology), Habilitated Doctor (Linguistics),
Professor in the School of Humanities and Fine Arts,
VIZJA University (Warsaw, Poland)
https://orcid.org/0000-0003-2915-038X

EVALUATING MACHINE-TRANSLATED TEACHING MATERIALS IN EUROPEAN STUDIES: A FRAMEWORK FOR TERMINOLOGICAL AND SEMANTIC VERIFICATION

Abstract*. This article develops a procedure for verifying machine-translated teaching materials within European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach (ESPERIDTA). A synthesis of translation research supports criteria for terminology, meaning and instructional function. Constructed examples connect errors to revision and release decisions. The procedure requires empirical validation.*

Key words*: machine translation, European Studies, terminology, verification, teaching materials.*

Капранов Ян. Оцінювання навчальних матеріалів з європейських студій, перекладених за допомогою машинного перекладу: підхід до термінологічної та семантичної перевірки*. На матеріалі проєкту «European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach» (ESPERIDTA) розроблено процедуру перевірки машинного перекладу навчальних матеріалів. Синтез досліджень обґрунтовує критерії термінології, змісту та навчальної функції. Сконструйовані приклади пояснюють рішення щодо виправлення та використання перекладу. Надійність процедури потребує емпіричної перевірки.*

Ключові слова*: машинний переклад, європейські студії, термінологія, верифікація, навчальні матеріали.*

Relevance of the Study. Teaching European Studies across languages requires the accurate transmission of concepts, institutional distinctions and instructions. A translated paragraph may be grammatically acceptable while changing the actor responsible for an action, the scope of a condition or the relationship between a policy and its implementation. Such changes matter because students use teaching materials to build conceptual knowledge and complete

assessed tasks. Translation quality therefore needs to be examined in relation to what a learner is expected to understand and do.

Research provides grounds for this distinction. Sangmin-Michelle Lee examined Korean-to-English machine translation in an educational setting and found that different dimensions of output quality and source-text characteristics require attention [6]. These findings concern a particular language pair and task; they cannot establish the reliability of translations used in European Studies. They do, however, support assessing specific properties of a translation rather than treating readability as sufficient evidence of quality. Lynne Bowker's account of machine translation literacy instruction further establishes a pedagogical basis for teaching users to engage critically with translation tools [1].

The present study is part of European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach (ESPERIDTA). The module connects digital transformation with language policies, history, law, management and political science [8]. Its second-year syllabus includes translation technologies in the multilingual EU context and AI in translating EU documents [9]. These teaching priorities create a concrete setting for developing a verification procedure. The research problem addressed here is how established translation-quality principles can be organised into a practicable method for reviewing teaching resources in that setting.

Purpose of the Article. The purpose is to develop a framework that connects terminological and semantic verification with decisions about the educational use of a machine-translated resource. Three questions guide the analysis: which features need to be checked; how can identified discrepancies be documented and assigned significance; and what evidence should support a decision to revise, withhold or release a translation? The intended contribution is an explicit procedure for instructors and bilingual reviewers. Its effectiveness is not assumed from its design.

Main Material. Research approach and evidential scope. The study combines a focused, purposive reading of research on translation evaluation, machine translation literacy and post-editing with examination of ESPERIDTA's educational remit and second-year syllabus. Sources were selected for their relevance to error identification, contextual evaluation and instructional use. This is a conceptual and methodological synthesis, not a systematic literature review. The project documents establish the application context; they are not treated as a corpus of observed translation errors.

The procedure is illustrated through three constructed English–Polish examples. Each example isolates a single discrepancy while keeping the remaining wording broadly constant. The examples are analytical demonstrations, not outputs attributed to a translation engine, a student, or a project activity. No experimental sample, error frequency, inter-rater agreement or improvement in learning is

reported. This distinction allows the proposed procedure to be assessed on its explicit reasoning while reserving performance claims for a subsequent empirical study.

Conceptual basis. Samuel Läubli and colleagues demonstrate that the evaluation of translation quality depends on the qualifications of evaluators, access to linguistic context and the construction of reference translations [5]. For teaching resources, this supports reviewing a segment alongside its definition, examples and task instructions. A sentence-level judgement alone may overlook a change in reference or a contradiction elsewhere in the same resource.

The framework draws on the error-analytic approach developed by Arle Lommel, Hans Uszkoreit and Aljoscha Burchardt [7]. Markus Freitag and colleagues explain its adaptability: "MQM is a generic framework that provides a hierarchy of translation errors that can be tailored to specific applications" [3, p. 1460]. Their study also shows that evaluation procedures and evaluator expertise can materially affect system rankings [3]. The present proposal adapts the distinction between error types and their significance to educational use. It does not introduce a replacement for Multidimensional Quality Metrics (MQM), reproduce the full MQM taxonomy or claim validation as an MQM instrument.

These studies address complementary problems. Läubli and colleagues examine the conditions under which translation judgements are defensible, whereas Freitag and colleagues demonstrate the consequences of changes in the evaluation method and evaluator expertise [5; 3]. The inference for European Studies is that a quality judgement needs both contextual evidence and an explicit account of the discrepancy. The present framework therefore records the passage, the intended concept and the reason for correction together. A category label without this explanation would conceal the judgement that another reviewer needs to examine.

Five verification dimensions. The first dimension is terminological correspondence. The reviewer checks whether the target expression denotes the same concept as the source expression in the relevant disciplinary context. A familiar dictionary equivalent may be insufficient when the term has a specialised institutional meaning. The record should state the source term, proposed equivalent, subject field and supporting source. Where several equivalents are defensible, the reviewer should explain the choice rather than manufacture a single universally correct solution.

EU terminology resources provide evidence for that decision. The European Commission identifies IATE as a terminology management system that supports checking meanings, equivalents and contextual use [2]. An IATE entry must still be assessed against the domain and the passage under review. An institutional term used in a legal document and a broader pedagogical explanation may require different wording. For English–Polish resources, relevant official EU-language texts can provide additional contextual support. For Ukrainian resources, reviewers need to

identify the authority and status of the available Ukrainian rendering rather than assume that every translation has the same status as an EU official-language version.

The second dimension is propositional correspondence. The reviewer reconstructs who does what, to whom, under which conditions and within what scope. Negation, obligation, permission, quantity, comparison and temporal relations deserve explicit checks. The test is whether the translated sentence licenses an inference that the source does not support, or prevents an inference the source requires. A change from a possible action to an obligatory one should therefore be documented as a meaning change even when the target sentence is fluent.

The third dimension is consistency across the resource. Terms, abbreviations and institutional names should maintain the distinctions needed by the lesson. The reviewer checks whether the same referent is retained across paragraphs and whether a table, caption or task uses terminology compatible with the accompanying explanation. Consistency does not require mechanically repeating identical wording: a legitimate variation becomes problematic when it obscures a conceptual relationship or introduces ambiguity.

The fourth dimension is instructional equivalence. A translation should preserve the intellectual operation requested by a task. Distinguishing, comparing, evaluating, and listing are different activities. The reviewer compares the translated instruction with the learning objective and, where available, the assessment criteria. A resource may accurately reproduce its descriptive content yet require the wrong operation in its final question. This dimension makes educational function an explicit part of the review.

The distinction between language quality and educational adequacy is also supported by bringing Lee's study into dialogue with Bowker's instructional approach [6; 1]. Lee evaluates several properties of translated output; Bowker makes informed engagement with translation tools an object of instruction. Taken together, they support asking both whether a text preserves its source and whether learners can justify using it. This article extends that distinction to teaching resources: instructional equivalence concerns the operation required of the learner, so it cannot be inferred from grammatical accuracy alone.

The fifth dimension is referential integrity. Citations, document identifiers, dates, hyperlinks and quoted passages must remain attached to the claims they support. A translated quotation should be labelled as a translation when appropriate, and a paraphrase should not be presented as the original author's exact words. Reviewers should also identify problems originating in the source material. Translation verification cannot repair an inaccurate source by silently replacing its claims; the source requires a documented correction.

Applying the Verification Criteria

Example 1: loss of a terminological distinction. Consider the constructed source instruction: "Distinguish the Council of the European Union from the

European Council." A deliberately defective rendering is: "Odróżnij Radę Unii Europejskiej od Rady Unii Europejskiej." The second name has been collapsed into the first. A suitable rendering is: "Odróżnij Radę Unii Europejskiej od Rady Europejskiej." The defect is both terminological and instructional: the translation makes the requested comparison impossible. A record of this issue should identify the second institutional name, show the correction and explain why the distinction is essential to the task.

Example 2: alteration of modality. A constructed source states: "Students may use a translation tool, but they must justify their terminological choices." The defective version reads: "Studenci muszą korzystać z narzędzia tłumaczeniowego, ale muszą uzasadnić swoje wybory terminologiczne." Replacing "may" with "muszą" turns permission into obligation. The corrected first clause is "Studenci mogą korzystać z narzędzia tłumaczeniowego". The example demonstrates why lexical similarity and grammatical completeness cannot determine equivalence: both Polish versions are readable, but they prescribe different student behaviour.

Example 3: reduction of the required cognitive operation. The constructed source instruction is: "Evaluate whether the proposed measure addresses the identified problem." A defective translation asks: "Opisz, czy proponowany środek dotyczy zidentyfikowanego problemu." The intended operation is better preserved by "Oceń, czy proponowany środek odpowiada na zidentyfikowany problem." The difference concerns the task verb and the relationship expressed by "addresses". The reviewer should consult the intended assessment task before finalising the wording. The example illustrates instructional verification without implying that every occurrence of "describe" is an error or that one Polish formulation is uniquely acceptable.

Together, these demonstrations show how a verification record can connect a specific textual discrepancy with a reason for revision. They establish the internal operation of the proposed categories. They do not establish how frequently such errors occur in current translation systems or how reliably independent reviewers would classify them.

The examples also explain why severity must depend on the teaching purpose. Lommel, Uszkoreit and Burchardt provide a framework for specifying translation requirements and error categories, while Freitag and colleagues operationalise error analysis in a defined evaluation setting [7; 3]. In the present setting, conflating two institutional names defeats a lesson about their distinction, although the same wording might have a different consequence in another passage. The proposed severity definitions therefore require a documented connection to the learning objective rather than an automatic penalty attached to a word.

A Procedure for Review and Release

First, define the intended use. Record the source and target languages, intended learners, disciplinary topic and learning objective. Distinguish a translation

that will serve as an approved teaching resource from an uncorrected example intentionally used for error-analysis practice. The latter requires clear labelling and a pedagogical rationale; otherwise, a learner may mistake an error-bearing example for authoritative content.

Second, preserve the evidence. Save the source version, the original machine output, and the revised version separately. Record the translation service, date and available version information; where a generative model is used, retain the prompt and relevant settings. If version information is unavailable, record that limitation. A later rerun should not silently replace the output actually reviewed, because it would change the object of evaluation.

Third, review the source before correcting the target. Resolve unclear references and defective instructions with the content author. Then examine the source and target together using the five dimensions above. Each issue should have a location, category, explanation, supporting evidence and proposed correction – Mark an uncertain interpretation for adjudication rather than treating it as an established error. Record the primary error once and note secondary consequences to avoid inflating counts through duplicate coding.

Fourth, assign significance in relation to the learning task. The proposed categories are minor, major and critical. A minor issue affects presentation without changing the relevant concept or instruction. A major issue changes meaning or makes an important relationship ambiguous. A critical issue defeats a central learning objective, reverses a consequential instruction or makes an assessment item misleading. These are proposed operational definitions for this framework; they require calibration before use in comparative research. Significance may vary with the purpose of the resource, so the reviewer must provide a reason.

Fifth, revise and verify. A bilingual reviewer with relevant subject knowledge should check the proposed corrections. For material used in assessment or to explain a consequential institutional distinction, a second reviewer should independently examine the affected passages. Disagreement should be recorded before adjudication. Consultation with the content author may resolve a pedagogical intention, but it should not substitute for linguistic evidence concerning the translation.

Finally, document a release decision. This framework proposes that material intended as an approved teaching resource should have no unresolved major or critical discrepancy. The responsible reviewer should explicitly accept any remaining minor issue. The decision is a proposed editorial rule, not a statistically established threshold. A high average score must not cancel an unresolved error in a central concept. Release documentation should identify the approved version, reviewer and date, with renewed review whenever the source or translation changes.

Educational Use and Limitations

The review record can also structure a classroom activity: students identify a disputed passage, locate supporting evidence, propose a correction and explain its effect on meaning. Bowker's work provides a relevant precedent for treating machine translation literacy as an instructional responsibility [1]. The activity proposed here would assess the quality of the student's justification alongside the revised wording. It could be incorporated into the translation-related topics listed in ESPERIDTA's syllabus [9], but its educational benefit would need to be tested.

The procedure also makes review effort visible. Maarit Koponen's synthesis indicates that post-editing benefits depend on conditions such as output quality and the task; she cautions: "However, such benefits are not always guaranteed" [4, p. 142]. Instructors should therefore record time spent on verification if they wish to compare workflows. The number of words changed alone cannot demonstrate that a resource required little intellectual effort to review. Koponen's distinction between post-editing effort and a simple count of textual changes further informs the evaluation design [4]. A reviewer may make one consequential correction after substantial checking, while numerous mechanical corrections may require little interpretation. Accordingly, a pilot should record review time and the number of disputed decisions alongside the number of errors. Bowker's account of machine translation literacy supports examining the reasoning behind tool use [1]; here, the corresponding educational evidence would be the quality of students' explanations, assessed separately from the accuracy of the final translation.

Three limitations define the scope of the contribution. The literature was selected purposively, so the synthesis is not exhaustive. The illustrations are constructed, so no claim about actual system performance can be drawn from them. The proposed severity categories and release rule have not been tested for inter-rater reliability. A subsequent study should use a fixed corpus of teaching materials, preserve the original outputs, involve independent, qualified reviewers, and report disagreements before adjudication. It should examine both individual errors and aggregate results, and distinguish translation quality from learning outcomes. Evidence of better student learning would require a separate educational evaluation.

Conclusions. The proposed framework turns terminological and semantic verification into an explicit sequence of decisions about educational use. It connects five review dimensions–terminology, propositions, consistency, instructional equivalence and referential integrity – with documented corrections and a version-specific release decision. Its distinctive contribution is to connect an error's significance to the concept or operation a teaching resource is intended to convey.

For ESPERIDTA, the framework provides a methodological resource aligned with the module's existing translation-related teaching priorities. It can support the preparation of multilingual materials and the design of activities in which students justify translation decisions. The contribution is a reasoned, operational proposal. Its

reliability, workload and effect on learning remain questions for empirical investigation.

Funding and Disclaimer. This article was prepared within the Erasmus+ Jean Monnet Module "European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach" (ESPERIDTA), Grant Agreement No. 101172710 – ESPERIDTA – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are, however, those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

References

1. Bowker L. Machine translation literacy instruction for international business students and business English instructors. *Journal of Business & Finance Librarianship*. 2020. Vol. 25, No 1–2. Pp. 25–43.
2. European Commission. Resources for language professionals. URL: https://translation.ec.europa.eu/tools-and-resources/resources-language-professionals_en.
3. Freitag M., Foster G., Grangier D., Ratnakar V., Tan Q., Macherey W. Experts, Errors, and Context: A Large-Scale Study of Human Evaluation for Machine Translation. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*. 2021. Vol. 9. Pp. 1460–1474.
4. Koponen M. Is machine translation post-editing worth the effort? A survey of research into post-editing and effort. *The Journal of Specialised Translation*. 2016. No 25. Pp. 131–148.
5. Läubli S., Castilho S., Neubig G., Sennrich R., Shen Q., Toral A. A Set of Recommendations for Assessing Human–Machine Parity in Language Translation. *Journal of Artificial Intelligence Research*. 2020. Vol. 67. Pp. 653–672.
6. Lee S.-M. An investigation of machine translation output quality and the influencing factors of source texts. *ReCALL*. 2022. Vol. 34, No 1. Pp. 81–94.
8. Lommel A., Uszkoreit H., Burchardt A. Multidimensional Quality Metrics (MQM): A Framework for Declaring and Describing Translation Quality Metrics. Tradumàtica. 2014. No 12. Pp. 455–463.
9. VIZJA University. Erasmus+ Jean Monnet ESPERIDTA. URL: https://vizja.pl/en/european-projects/erasmus-jean-monnet-esperidta/.
10. VIZJA University. European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach. Academic year 2025/2026. Updated teaching syllabus. ESPERIDTA project documentation.

Pimenowa O.
Habilitated Doctor, University Professor,
School of Business, VIZJA University (Warsaw, Poland)
https://orcid.org/0000-0002-5531-6155

MANAGING THE LIFECYCLE OF DIGITAL TEACHING RESOURCES IN JEAN MONNET MODULES: RESPONSIBILITIES, QUALITY ASSURANCE AND REUSE

Abstract*. This article develops a lifecycle model for digital teaching resources within European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach (ESPERIDTA). Research on digital transformation and open educational resources supports responsibilities, quality decisions and reuse conditions. The model links maintenance to institutional handover upon funding. Its effectiveness and workload require testing.*

Key words*: digital teaching resources, lifecycle management, quality assurance, reuse, Jean Monnet Modules.*

Піменова О. Управління життєвим циклом цифрових навчальних ресурсів у модулях імені Жана Моне: обов'язки, забезпечення якості та повторне використання. *На матеріалі проєкту «European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach» (ESPERIDTA) запропоновано модель управління цифровими навчальними ресурсами. Синтез досліджень обґрунтовує розподіл відповідальності, перевірку якості та умови повторного використання. Модель пов'язує супровід ресурсів з інституційною передачею після фінансування. Її дієвість і трудомісткість потребують перевірки.*

Ключові слова*: цифрові навчальні ресурси, управління життєвим циклом, забезпечення якості, повторне використання, модулі Жана Моне.*

Relevance of the Study. A digital teaching resource remains useful only while its content, instructional purpose and conditions of use remain intelligible to the next instructor. Uploading a presentation or worksheet establishes availability at a particular moment. It does not identify who will correct an outdated policy reference, preserve an editable source or decide whether an adapted version is suitable for a different course. In a funded educational project, these decisions must

also survive the transition from a project team to the institution that will continue to use its outputs.

Gregory Vial situates digital transformation (DT) within organisational responses to technological change, including changes in value creation and the management of organisational barriers [8]. Applied to teaching resources, this perspective focuses on decision rights and recurring work. Lina María Castro Benavides and colleagues similarly connect transformation in higher education institutions (HEIs) with organisational, social and technological dimensions [3]. A repository, therefore, needs arrangements for academic review, maintenance, and continued use alongside its technical infrastructure.

This problem is addressed within European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach (ESPERIDTA). The grant documentation envisages a Digital European Studies e-Lab, the continued updating of its content, and the allocation of human and financial resources for continuation [6, Annex 1, section 3.3]. The 2025/2026 syllabus connects European Studies with digital languages, history, law, management and political science [9]. These materials provide a defined setting for examining how project commitments can become resource-level management decisions. The issue also concerns Polish–Ukrainian educational cooperation: a resource transferred between institutions needs an explicit account of its language, audience and adaptation conditions.

Purpose of the Article. The article aims to develop a lifecycle model that assigns responsibility for digital teaching resources, specifies evidence for quality decisions and supports their reuse after project funding ends. The research question is: how can the educational and continuation commitments documented for one Jean Monnet Module be translated into an auditable sequence of resource-management decisions? The contribution is a proposed decision structure and responsibility matrix. It is intended for adaptation to comparable modules; it does not establish a model’s effectiveness across the Jean Monnet programme.

Main Material. The study combines focused documentary analysis with a purposive synthesis of six research articles on digital transformation, repository quality and the sustainability of open educational resources. The documentary basis comprises the ESPERIDTA Grant Agreement, including its description of the action, and the updated syllabus for academic year 2025/2026. Relevant passages were examined for resource types, educational purposes, continuation commitments and responsibility implications. The analysis distinguishes what each document specifies, what it leaves undetermined at the individual-resource level and what the

present model proposes. This is a bounded design study, not a systematic literature review or an audit of the live e-Lab.

The grant description supports three management requirements: resources must serve the module's educational activities; the e-Lab is intended to continue with updated content; and continuation requires people and operating resources [6]. The syllabus supplies learning objectives and topics against which instructional suitability can be assessed [9]. Neither source, as used here, establishes a release history, maintenance workload or verified reuse record for individual files. Consequently, the model's stages, approval rules and indicators are proposals derived from the documentary requirements and literature. No interviews, user analytics or measured efficiency gains are reported.

Conceptual distinctions. A digital teaching resource is treated here as a bounded educational object, such as a worksheet, presentation or case study, together with the information needed to interpret and maintain it. Its lifecycle includes commissioning, development, review, publication, revision and eventual transfer or retirement. The object can remain the same pedagogically while its files and dependencies change. A revised instruction, translated version or updated external link therefore needs a traceable relationship to the resource from which it derives.

Digital availability and openness require separate decisions. UNESCO's Recommendation on Open Educational Resources defines OER as either public domain or as works under an open licence permitting access, reuse, adaptation and redistribution [7]. The present model applies to digital resources generally and does not assume that every ESPERIDTA file already meets this definition. For each resource, the manager must record the actual permissions and distinguish original material from third-party components. A publicly readable file may still have limited adaptation rights; a permissive licence does not establish that its content is current or pedagogically suitable.

The literature explains why management must extend beyond storage. Javiera Atenas and Leo Havemann identify repository-quality indicators, including authorship, metadata, peer review, multilingualism, licensing information, and the availability of original files [2]. Kati Clements, Jan Pawlowski and Nikos Manouselis classify approaches to repository quality assurance and collaborative quality processes [4]. These studies supply design considerations rather than a validated checklist for ESPERIDTA. The present model brings selected considerations together at the point where a named person decides whether a particular resource can be released or reused.

Institutional coordination is equally relevant. Castro Benavides and colleagues state: "The DT of a HEI is an organizational transformation that must be

comprehensive and holistic" [3, p. 18]. This supports treating content, staff responsibilities and technical maintenance as related aspects of implementation. More recently, Dilara Arzugül Aksoy, Engin Kurşun and Olaf Zawacki-Richter identify institutional policies, support, incentives, time, digital capabilities, access, and quality as factors affecting OER sustainability [1]. Their synthesis informs the model's attention to maintenance capacity; it does not demonstrate that assigning a resource owner alone will ensure continued use.

Responsibilities and Evidence Across the Lifecycle

The model separates four functions: academic ownership, review, repository management and release authorisation. The resource owner initiates revisions; the reviewer examines the content and its instructional suitability; the custodian manages files, access, and preservation; the coordinator authorises release. An institutional unit must accept the coordination role for continuation after the project. Team members may combine functions, but each decision needs a named responsible person. The author should not be the sole reviewer of substantial changes.

Table 1

Proposed responsibility and decision matrix

Stage	Lead function	Required evidence	Decision
Commission	Coordinator	Audience, learning objective, owner, intended use	Authorise scope
Develop	Resource owner	Editable source, references, permissions, dependency list	Send for review
Review	Reviewer	Findings, corrections and unresolved issues	Recommend release or revision
Publish	Custodian	Approved version, metadata, access check	Publish authorised version
Maintain	Resource owner	Review date, change trigger, revision record	Retain, revise or suspend
Transfer or retire	Coordinator and receiving unit	Accepted responsibility, maintenance capacity, archive record	Continue or retire

A shared register linked to the resource files can hold the evidence specified in Table 1. The allocation is proposed for institutional agreement. The coordinator remains accountable for authorising publication; the custodian executes that decision. This distinction prevents a successful upload from being mistaken for academic approval. Following the transfer, the receiving institutional unit assumes the decision-making role only if it has accepted it. A person's name in an old project document is insufficient evidence of an ongoing maintenance commitment.

The managerial mechanism becomes clearer when these perspectives are considered together. Vial treats digital transformation as organisational change, and Castro Benavides and colleagues examine that change within higher education [8; 3]. Aksoy, Kurşun and Zawacki-Richter locate OER sustainability across institutional, participant and material contexts [1]. For the present model, the implication is that keeping a repository online addresses only part of continuation. An institution must also sustain the decisions and work that keep its resources usable. This is the rationale for linking academic ownership to an accepted maintenance commitment.

Quality Decisions and Version Control

Commissioning begins with the intended learner activity. A resource should state what students are expected to understand or be able to do and what prior knowledge is assumed. Development then produces both the learner-facing file and a maintainable source. The accompanying record identifies the author, language, version, creation date, supporting references, permissions and external dependencies. For a resource that contains an interactive task, dependencies include the service or software required to perform it. These fields connect a file to the conditions under which it can serve its purpose.

The proposed release decision checks five aspects: disciplinary accuracy, alignment with the learning objective, usability and accessibility, permissions for the intended use, and completeness of the resource record. Accessibility review should, as applicable, examine heading structure, meaningful link labels, text alternatives, captions, and whether the required task can be completed without an avoidable access barrier. These checks are proposed practical tests, not a declaration of compliance with a particular accessibility standard. A reviewer should record an unresolved limitation and its effect on participation.

Atenas and Havemann's repository indicators help explain the role and limits of documentation [2]. Authorship, licensing and original files enable an instructor to identify a resource and assess whether adaptation is possible. They do not establish whether its explanation is correct for the intended course. Clements, Pawlowski, and Manouselis situate repository quality within a broader set of quality approaches [4]. The present model consequently requires both a complete resource record and substantive review. Metadata support a decision; the reviewer must still justify the resource's disciplinary and instructional suitability.

A resource should be withheld from approved teaching use when an unresolved issue changes its central explanation, prevents completion of the intended activity or leaves the intended distribution unauthorised. This is a proposed operational rule. Minor presentational issues may be accepted, provided a recorded reason and a correction plan are provided. The same rule does not require the withdrawal of historically situated material simply because it describes an earlier policy: such material remains usable when its historical status is explicit and appropriate to the task.

Version control should preserve the connection between what was reviewed and what students receive. Each release requires an identifier, an approval date, a responsible owner, and a change note. A working draft should not overwrite the approved version. Translations and adaptations should point to the source version and identify their own reviewer. A correction to the source should trigger an examination of dependent versions, rather than assuming that every translation automatically remains accurate. Repository records should make the current approved version easy to locate while retaining earlier versions where continued retention is appropriate.

Maintenance combines scheduled and event-driven review. The owner proposes a review interval based on the content's expected stability and checks the resource before its next instructional use. A changed policy, a discontinued external service, a broken link, or a reported instructional error can trigger an earlier review. The register records whether the resource is approved, under revision, suspended or retired. These states should be visible to instructors choosing materials; an archived file should not silently appear as a current recommendation.

Reuse and Continuation After Funding

A reuse decision asks whether the resource is suitable for the new audience and whether the proposed changes are permitted and feasible. Its record should identify the source version, adapting author, intended course and changes to language, examples or learning outcomes. The adapted version requires review proportional to those changes. For transfer between Polish and Ukrainian educational settings, instructors should check institutional terminology, assumed knowledge and the status of cited policy documents. Translation can support access, but it does not establish contextual equivalence.

This distinction also clarifies what reuse contributes to sustainability. Atenas and Havemann connect repository design with practices of retrieving, adapting and using resources [2], whereas de Langen examines the participation and value relationships needed to sustain OER provision [5]. Access is therefore an enabling condition, while continued educational use requires a receiving instructor or unit with a concrete purpose. For the proposed model, a reuse record should identify the actual application and adaptation work. A download alone does not provide sufficient evidence that a resource has entered another teaching process.

A constructed scenario illustrates this distinction. The ESPERIDTA syllabus includes Digital Transformation in EU Public Administration [9]. Suppose an instructor prepares a worksheet on this topic and a colleague later wishes to use a Ukrainian adaptation. The resource owner would supply the approved source, references and permissions record. The adapting instructor would identify the new audience and revise examples where necessary. A reviewer would check the adapted task, and the custodian would link the two versions. This scenario demonstrates the proposed allocation of decisions; it is not an account of a completed ESPERIDTA adaptation. Longer-term continuation requires an explicit agreement about work and resources. F. H. T. de Langen observes: "Most studies stress the importance of alignment in the strategy/goals of participants" [5, p. 62]. In his discussion, this observation forms part of an argument about value networks and participation. For a module resource, the managerial implication is that a receiving department must identify a reason to keep using the material and the capacity to maintain it. An expectation that former project members will continue unpaid maintenance is not a resourcing plan.

The proposed handover record therefore names the receiving unit, academic owner, technical custodian, storage location, next review and authorised uses. It also identifies recurring work: checking references, updating content, maintaining accessible formats, supporting dependencies and preserving files. Estimated staff time and operating costs should be recorded as estimates, then compared with actual maintenance work. Where capacity is insufficient, the institution can prioritise resources for continuing courses, simplify technically demanding activities, or retire resources with little justified future use. No cost savings are assumed from reuse alone.

The resourcing argument follows from de Langen's attention to sustainable participation and Aksoy and colleagues' identification of institutional support, incentives and staff time [5; 1]. Assigning an owner without capacity to act can create nominal accountability while leaving corrections undone. Conversely, requiring a separate committee for every minor change could consume time needed for maintenance itself. The proposed response is proportionate review: consequential changes receive substantive scrutiny, while routine corrections follow a documented lighter route. A pilot must examine whether this allocation preserves quality at an acceptable workload.

The grant's continuation section recognises the need for human and financial resources, while its planned Implementation Plan provides a setting in which operational recommendations can be developed [6, Annex 1, sections 3.3 and 4.2]. The lifecycle model can contribute to that planning by making resource-level choices explicit. It does not constitute the completed project deliverable, secure future institutional funding, or establish that the e-Lab has already implemented these procedures.

Evaluation and Limitations

Evaluation should distinguish management performance from educational impact. An initial pilot could examine the proportion of resources with an accepted owner, the proportion reviewed by their due date, the time needed to resolve substantive issues and the number of adaptations with a traceable source version. Each proportion needs a defined resource set and reporting date. Download counts can describe access, but they cannot establish meaningful reuse or learning. Evidence of reuse requires a documented application or adaptation; claims about learning require a separate educational evaluation.

The pilot should also record the workload created by the model. A demanding record-keeping system could discourage updates, while insufficient documentation could render approval and handover unverifiable. A practical test would ask another instructor to locate an approved resource, understand its permissions, identify its source files and prepare a justified adaptation. Recording incomplete information and time spent would allow the institution to revise the model. Any comparison across courses must account for differences in resource complexity and review needs.

The evidence base has clear limits. Two project documents establish a bounded application context, and the literature selection is purposive. The responsibility matrix has not been tested with ESPERIDTA staff or users. Documentation cannot, by itself, demonstrate academic quality, sustained participation, or post-grant viability. Different Jean Monnet Modules may need different role allocations and repository arrangements. The model should therefore be assessed through implementation and workload evidence before its wider adoption is recommended.

Conclusions. Managing digital teaching resources requires continuity of responsibility across creation, review, publication and reuse. The proposed model connects each stage to a lead function, a record of evidence and a decision about the resource’s status. Its distinctive contribution is the explicit transition from project coordination to accepted institutional responsibility, supported by version relationships, revision triggers and a maintenance plan.

For ESPERIDTA, the model translates documented educational and continuation commitments into a set of operational proposals. It provides a basis for deciding which resources can remain current, which need adaptation and which should be retired. The article establishes the rationale and structure of this approach; its effectiveness, administrative cost and educational consequences remain questions for a documented pilot.

Funding and Disclaimer

This article was prepared within the Erasmus+ Jean Monnet Module "European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach" (ESPERIDTA), Grant Agreement No 101172710 – ESPERIDTA – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are, however, those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

References

1. Aksoy D. A., Kurşun E., Zawacki-Richter O. Factors affecting the sustainability of open educational resource initiatives in higher education: A systematic review. *Review of Education*. 2025. Vol. 13, No 1. Article e70029.
2. Atenas J., Havemann L. Questions of quality in repositories of open educational resources: a literature review. *Research in Learning Technology*. 2014. Vol. 22. Article 20889.
3. Castro Benavides L. M., Tamayo Arias J. A., Arango Serna M. D., Branch Bedoya J. W., Burgos D. Digital Transformation in Higher Education Institutions: A Systematic Literature Review. *Sensors*. 2020. Vol. 20, No 11. Article 3291.
4. Clements K., Pawlowski J., Manouselis N. Open educational resources repositories literature review – Towards a comprehensive quality approaches framework. Computers in Human Behavior. 2015. Vol. 51, part B. P. 1098–1106.
5. de Langen F. H. T. Strategies for Sustainable Business Models for Open Educational Resources. The International Review of Research in Open and Distance Learning. 2013. Vol. 14, No 2. Pp. 53–66.
6. European Education and Culture Executive Agency. Grant Agreement No 101172710 – ESPERIDTA – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH. 2024. Annex 1: Description of the action. ESPERIDTA project documentation.
7. UNESCO. Recommendation on Open Educational Resources (OER). 25 November 2019. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer.
8. Vial G. Understanding digital transformation: A review and a research agenda. The Journal of Strategic Information Systems. 2019. Vol. 28, No 2. Pp. 118–144.
9. VIZJA University. European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach. Academic year 2025/2026. Updated teaching syllabus. ESPERIDTA project documentation.

Stadniczenko D.
PhD in Law, Assistant Professor,
School of Social Sciences, VIZJA University (Warsaw, Poland)
https://orcid.org/0000-0001-6826-3366

REUSING STUDENT FEEDBACK FOR RESEARCH IN HIGHER EDUCATION: LEGAL AND ETHICAL CONDITIONS

Abstract*. This article examines research reuse of student feedback within European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach (ESPERIDTA). The analysis of the GDPR, relevant Polish legislation, and educational research ethics distinguishes between the compatibility of purposes and the legal basis for processing, and the ethical acceptability of research. A proposed procedure addresses data selection, voluntary participation and publication risks. Its institutional effectiveness requires testing.*

Key words*: student feedback, data reuse, GDPR, research ethics, higher education.*

Стадніченко Д. Повторне використання відгуків студентів для досліджень у вищій освіті: правові та етичні умови. *На матеріалі проєкту «European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach» (ESPERIDTA) визначено умови дослідницького використання студентських відгуків. На основі аналізу GDPR, відповідних положень польського права та наукової літератури розмежовано сумісність цілей, правові підстави обробки даних і етичну допустимість дослідження. Запропоновано процедуру перевірки даних, добровільності участі та публікаційного ризику. Її дієвість потребує перевірки.*

Ключові слова: студентські відгуки, повторне використання даних, GDPR, дослідницька етика, вища освіта.

Relevance of the Study. Student feedback collected for course evaluation may subsequently be used in research. A lecturer may wish to compare evaluations across cohorts, analyse comments about digital teaching or quote a student's account in a conference paper. Such uses may introduce a new purpose and disclose the material to a wider audience. Permission to collect feedback for teaching evaluation does not, by itself, establish that every subsequent research use is lawful or ethically acceptable.

Sharon Slade and Paul Prinsloo connect the ethics of educational data use with power, surveillance, transparency and the contextual nature of student identity [9].

These concerns also arise in small questionnaire studies. The researcher may also assess the students, learn about their personal circumstances, and recognise the author of an apparently unsigned comment. Abelardo Pardo and George Siemens likewise connect privacy and ethics with trust, accountability and transparency in learning analytics [7].

The Erasmus+ Jean Monnet Module European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach (ESPERIDTA) provides a specific documentary context. Its grant description envisages participant surveys and student feedback as components of evaluation, while Article 15.2 requires lawful, fair and appropriately limited processing of personal data [5, Article 15.2; Annex 1, section 2.1.2]. The coexistence of evaluation and publication commitments raises a practical question about how feedback may pass from one activity to the other. The agreement establishes obligations and planned activities; it does not establish the legal status of any particular dataset.

Purpose of the Article. The article identifies the legal and ethical conditions for reusing student feedback in research and develops a review procedure for a Jean Monnet teaching project. It asks what an institution must establish before evaluation material becomes research data, and what additional review is needed before quotations or findings are published. The analysis applies existing requirements. It does not report an empirical audit of ESPERIDTA.

Main Material. Research approach. The study combines doctrinal analysis of the General Data Protection Regulation (GDPR) and the relevant Polish research provisions with a focused synthesis of four research articles on educational data ethics. The GDPR establishes the applicable EU rules. European Data Protection Board (EDPB) guidance informs their interpretation, while the British Educational Research Association (BERA) guidelines provide professional standards for educational research. BERA guidance is used as a professional benchmark, not as Polish law. The ESPERIDTA Grant Agreement supplies the institutional problem to which the proposed procedure is applied.

The four articles provide a focused conceptual basis for examining educational power relations [9], ethical principles [7], the distinction between analysis and intervention [2], and responsibilities in teacher-led settings [8]. They are not used as a systematic or exhaustive review of research on student feedback. Their application here requires attention to the differences between feedback reuse and broader learning analytics.

The analysis considers the purpose and legal basis of processing, the identifiability of participants, the conditions of participation and the disclosure of findings. The EDPB Guidelines 1/2026 are cited in their version adopted for public consultation on 15 April 2026 [4]. This status is retained throughout: consultation

guidance and legislative proposals mentioned in it are not treated as enacted amendments to the GDPR. Sources were checked on 12 October 2026, with the legal analysis updated on 26 October 2026. No student responses, consent forms or identifiable participant records were analysed, and no ethical approval for an empirical study is claimed.

Purpose and Lawful Processing

The institution must first identify the intended research use. Feedback for internal teaching improvement, evidence for grant reporting and data for a scholarly study may overlap, but their audiences and analytical aims can differ. A research proposal should specify its question, method, necessary variables and intended outputs. An activity does not qualify for the GDPR's research provisions solely because it is described as research. For existing material, the institution must also examine the information given when it was collected and any limits attached to the original collection.

Article 5(1)(b) GDPR provides that further processing for scientific research, in accordance with Article 89(1), is not considered incompatible with the original purposes. This facilitates research reuse, but purpose compatibility and lawfulness remain distinct issues [6, Articles 5, 6 and 89]. The EDPB's consultation guidance distinguishes between the presumption of compatibility and the assessment of whether the original legal basis can support further processing [4, paragraphs 19–24]. A new legal basis is therefore not invariably required; equally, the initial basis cannot simply be assumed to cover every research operation.

The controller must identify the legal basis under Article 6 for the proposed processing. Consent requires a free, specific, informed and unambiguous choice. Processing under Article 6(1)(e) must be necessary for a public-interest task grounded in Union or Member State law. Article 6(1)(f), where available, requires necessity and a balance between legitimate interests and the person's interests and fundamental rights; it is unavailable to public authorities in the performance of their tasks. A university's research mission or participation in an EU-funded project does not, by itself, satisfy these requirements [6, Articles 4(11), 6–7]. The controller should document the relevant national provisions where its chosen basis depends on them.

Free-text responses require particular scrutiny. A response about learning conditions might reveal health information, religious beliefs or political opinions. If the proposed processing involves such special categories, it also requires a condition under Article 9(2). Reliance on Article 9(2)(j) requires the relevant Union or Member State legal foundation and safeguards; Article 89 alone is insufficient [6, Articles 9 and 89]. Information unnecessary for the question should be excluded

from the research extract through a controlled process. The incidental disclosure of such information in a feedback form does not authorise its unrestricted use.

For research conducted by a Polish university, Article 469b of the Law on Higher Education and Science must also be considered. Paragraph 1 provides conditional derogations from Articles 15, 16, 18 and 21 GDPR where the exercise of those rights is likely to render the research objectives impossible or seriously impair them and the derogations are necessary. Paragraph 2 permits the necessary processing of special-category data for scientific research and development work, subject to the publication of results in a manner that prevents the identification of the individuals concerned. Paragraphs 3 and 4 prescribe safeguards and requirements concerning anonymisation and identifying information [10, Article 469b]. The applicable Article 6 basis and the conditions of Article 9 must still be established; these national provisions do not create a blanket authorisation to reuse student feedback.

A change of purpose also requires a review of the information provided to data subjects. Where data were obtained from students, Article 13(3) requires information about the further purpose and relevant additional information before further processing, subject to Article 13(4) where the data subject already has the information. Article 14 applies where personal data were not obtained from the data subject. Reliance on an exception under Article 14(5) requires a separate justification; the inconvenience of contacting former students does not, by itself, establish disproportionate effort [6, Articles 13–14]. The notice should explain the actual research use, recipients, retention and applicable rights in language the intended participants understand. This distinction is assessed from the controller's perspective: internal access by a researcher to records collected directly by the same university does not, by itself, make Article 14 applicable.

Voluntary Participation and Academic Dependence

Consent to participate in research and consent as the GDPR basis for data processing address related but different requirements. A study may require ethical agreement to participation while using another lawful processing basis. Conversely, an ethics decision cannot replace an Article 6 basis or an applicable Article 9 condition. The EDPB's consultation guidance expressly distinguishes participation consent from GDPR consent [4, paragraphs 53–55]. Participant information and study records should make this distinction explicit.

Academic dependence can weaken voluntariness. A student may reasonably associate a lecturer's invitation with assessment, references or future supervision. EDPB guidance addresses whether a person can refuse or withdraw consent without detriment [3, paragraphs 13–24]. BERA addresses the dual role of teacher and researcher and specifically discusses the movement of data between evaluation and

research [1, paragraphs 19–20]. A signed form records a choice; whether that choice was free depends on the circumstances in which it was made.

For a future ESPERIDTA study, the proposed safeguards are to separate research recruitment from grading, use an independent contact for participation decisions where feasible, and explain that refusal does not affect teaching, assessment or access to project activities. Recruitment after assessment may reduce pressure, although continuing supervisory relationships still matter. These are design recommendations, not claims about current project practice. A procedure must also explain what can be withdrawn, when identifiable records can still be located, and what happens after effective anonymisation. An administrative deadline cannot override the rights available under the GDPR.

Different stages of data processing may require different safeguards. Andrew Cormack observes: "Different measures may be needed at different stages of an activity" [2, p. 92]. His framework distinguishes analysis from intervention and predates the GDPR's application. That distinction informs the proposed procedure, but the applicable legal requirements are derived from the GDPR. For feedback reuse, access to source records, preparation of an analytical extract and publication each require an explicit decision about necessity and disclosure.

Cormack's distinction between analysis and intervention helps assess whether identification is necessary [2]. A study of course-level themes does not automatically require the identification needed to offer individual support. Slade and Prinsloo's attention to power and context strengthens the reason for examining that necessity [9]. Researchers should justify each link to an identifiable student in relation to the research question. Additional detail must be necessary for the research question and supported by a lawful basis for processing.

Identifiability and Publication

Removing names does not necessarily anonymise a feedback dataset. The original institution may retain a linking key or recognise students through a combination of course, language, dates and personal circumstances. Where it retains the means to reconnect coded records to individuals, those records remain personal data for that institution. Anonymity must be assessed against the means reasonably likely to be used to identify someone, including relevant contextual knowledge [6, recital 26 and Article 4(1) and (5)]. Describing a dataset as anonymous is not evidence that individuals can no longer be identified. The Court of Justice's judgment in EDPS v SRB, concerning the parallel framework in Regulation (EU) 2018/1725, further illustrates why the identifiability assessment must distinguish the controller's position from that of a recipient of pseudonymised data [11, paragraphs 76–86, 100–112].

Article 89(1) requires safeguards, particularly measures supporting data minimisation. Where the research purpose can be fulfilled through processing that no longer permits identification, it must be fulfilled in that manner [6, Articles 5(1)(c) and 89(1)]. Researchers should therefore use the least identifying dataset that can answer the research question. The study record should explain why any retained identifier, detailed characteristic or link to another source is needed. In a small cohort, details needed to interpret a qualitative account may also identify its author. Any decision to remove them should consider both disclosure risk and the validity of the resulting interpretation.

Publication requires a further assessment because its audience extends beyond the authorised research team. A distinctive sentence can identify its author to classmates or staff even without a name. Before using a student quotation, the researcher should examine its analytical necessity, the permission and information covering its use, contextual identifiability and foreseeable harm. Where a verbatim quotation creates avoidable disclosure risk, a thematic summary should be used if it adequately conveys the finding. A paraphrase must be labelled as such; a translation should be identified, and neither should be presented as an unchanged quotation. Where Article 469b(2) of Polish law applies, output review must also ensure that publication meets its non-identification condition [10]. The assessment must cover teachers and other individuals mentioned in responses as well as the students who supplied them [6, Article 4(1)].

Measures to prevent identification must not distort the findings. Suppressing only critical comments would distort the evidence. The researcher should apply disclosure criteria consistently, retain an authorised record of analytical decisions and report how exclusions affect interpretation. Small groups may require combining categories or omitting a breakdown. There is no universal cohort size that guarantees anonymity. Decisions should take account of the data and likely readers, including those familiar with the course. The same review applies to appendices, shared datasets and conference slides, not only the article’s main text.

Pardo and Siemens emphasise transparency and accountability, while Slade and Prinsloo examine the institutional power relations involved in the use of student data [7; 9]. Together, these perspectives explain why anonymisation alone cannot settle every ethical issue. A report may protect names yet portray a small language group or course cohort in a damaging or unsupported way. Publication review should therefore assess whether the evidence supports the interpretation and whether individuals are identifiable. In particular, critical feedback about an activity should not be recast as a stable characteristic of the students who provided it.

A Proposed Procedure for Feedback Reuse

Table 1 sets out the decisions to be documented before data are reused and findings published.

Table 1

Proposed decisions before research use and publication

Decision	Evidence to record	Responsible function
Define reuse	Research question, original purpose and necessary variables	Researcher
Establish authority	Legal basis, permissions and ethics review outcome or documented exemption under the applicable procedure	Controller and designated review bodies
Prepare data	Selected fields, disclosure risks and access restrictions	Authorised custodian
Approve outputs	Quotation and small-group checks; interpretation limits	Researcher and designated reviewer
Close or retain	Retention justification, national requirements, review date and deletion or anonymisation record	Controller and custodian

In their discussion of the Jisc learning analytics code of practice, María Jesús Rodríguez-Triana, Alejandra Martínez-Monés and Sara Villagrá-Sobrino state that "specific responsibility should be allocated for data collection, anonymisation, analysis, retention, and stewardship, as well as intervention" [8, p. 45]. Their analysis supports assigning responsibility at the course level, within the university's governance arrangements.

The institution acting as controller retains accountability. The researcher specifies the study and necessary data; an authorised custodian controls access and prepares the extract. The data protection officer advises within that role, while an ethics body or other designated authority assesses ethical acceptability under the applicable institutional procedure. Neither advisory involvement nor ethics review transfers the controller's responsibility to another person. The record should also state when formal ethics review is not required under the applicable institutional procedure. The controller's accountability and the data protection officer's advisory functions remain governed by the GDPR [6, Articles 4(7), 5(2), 24 and 38–39].

Rodríguez-Triana, Martínez-Monés and Villagrá-Sobrino show why ethical frameworks require attention to classroom context and the responsibilities placed on teachers [8]. Pardo and Siemens likewise emphasise transparency and accountability

in data use [7]. These arguments support a review record in which responsibility can be reconstructed: who selected the extract, who checked disclosure risk and who authorised access. The record should identify the decisions taken, not merely list the offices involved. The procedure therefore connects each role to evidence of a specific action, without assuming that documentation by itself guarantees ethical conduct.

A decision record should identify the approved dataset version, the persons authorised to access it, and the conditions that must be met before analysis. Unresolved legal or ethical issues should be recorded and addressed before the affected processing begins. New linkage, new recipients or a substantially changed question should trigger renewed review. Security measures must reflect the risks, and processing likely to result in high risk requires a data protection impact assessment under Article 35. Such an assessment is not automatically required for every small feedback study [6, Articles 32 and 35].

The purposes of processing and applicable obligations must justify retention periods. The record should distinguish material retained for grant administration from the research extract and specify a retention period or criteria, review responsibility and disposal method. Consent withdrawal, objections, and erasure requests require assessment under the applicable processing provisions. Processing for scientific research does not entail a general exemption from data-subject rights [6, Articles 5(1)(e), 7(3), 17, 21 and 89]. For processing within Article 469b of Polish law, personal data must be anonymised without delay once the research purpose has been achieved. Identifying information must be stored separately and may be combined with the research data only where the research purpose requires it [10, Article 469b(4)]. Any reliance on the derogations in paragraph 1 must be justified against its conditions.

Application to a Jean Monnet Module

In a hypothetical study, a lecturer wishes to reuse end-of-course ratings and comments to study students' reported experiences of learning about EU digital policy. The original notice described only course improvements, and one free-text response contains a recognisable personal account. Under the proposed procedure, the researcher would first specify the new question and examine the original collection conditions. The institution would determine the applicable processing basis and information duties. The researcher would then justify the required fields and address the personal account before preparing an analytical dataset. This example illustrates the proposed procedure and does not concern an actual ESPERIDTA dataset or participant.

If the records do not establish that the proposed reuse is lawful, the team should defer that analysis, narrow it to lawfully available anonymous material, or

design a new study with suitable information and safeguards. A future consent request cannot validate an earlier unlawful operation retrospectively. The project's publication objectives remain relevant to planning, but they do not override participant rights. For ESPERIDTA, this follows from reading its feedback commitments together with its express data-protection obligations [5]. Accessing or transforming personal data to produce an anonymous extract is itself processing and requires an applicable legal basis and safeguards; subsequent anonymisation does not retrospectively legitimise unlawful processing [6, Articles 4(2) and 6].

The procedure is also relevant to Polish–Ukrainian educational cooperation: institutions can share questionnaires, coding guidance and genuinely anonymous findings without assuming that access to identifiable responses follows from partnership membership. Where personal data are disclosed to a separate recipient outside the European Economic Area, the EU-based institution must also examine the applicable Chapter V transfer requirements, alongside lawfulness, controller roles and security [6, Articles 44–49]. Making data available through remote access to such a recipient may also constitute a transfer; sending a copy of a file is not a prerequisite [12, section 2.2]. This analysis concerns the EU-based institution's obligations. A particular international study may also be subject to other national rules.

Limitations and Further Evaluation

The procedure has not been evaluated in institutional practice. Its feasibility depends on access to the original notices, records of collection, responsible staff and an operational ethics process. Learning analytics literature informs its design, but feedback analysis has a different scope from continuous monitoring or predictive intervention. The Polish provisions discussed here, along with the applicable institutional procedures, require examination for each application. The procedure does not itself authorise the reuse of any dataset.

Cormack's discussion of choice and Slade and Prinsloo's account of educational context also raise a question about selection bias [2; 9]. The students whose feedback is available for research may differ from those whose material cannot be included in the research. Exclusions made for ethical or legal reasons can therefore alter what a dataset represents. A future study should report the eligible and included material, explain exclusions at an appropriately non-identifying level and restrict its claims to the evidence obtained.

A pilot could assess whether independent reviewers can reconstruct why a dataset was released, whether researchers understand the conditions attached to it, and whether output review detects identifying material. It should record review time, unresolved cases and the effect of necessary exclusions on the research question. Such a pilot would be needed to establish whether the procedure reduces disclosure

incidents or improves institutional decision-making; no such effects have yet been demonstrated.

Conclusions. Research use of student feedback requires a specified purpose and safeguards addressing academic dependence and the risks of disclosure. Where such use involves the processing of personal data, an applicable legal basis must also be established. The GDPR provisions facilitating scientific research do not dispense with these requirements. Ethical assessment adds scrutiny of voluntariness, harm and representation, while data protection analysis addresses the conditions for processing personal information. Both assessments should be documented, since ethical approval cannot substitute for a legal basis for processing.

The proposed procedure connects these requirements to decisions about dataset preparation, access, output review and retention. Applied to ESPERIDTA, it translates documented evaluation and data-protection commitments into a research-governance proposal. The procedure requires the institution to record its reasons for permitting, limiting or refusing reuse. Its feasibility and effectiveness require evaluation in practice.

Funding and Disclaimer

This article was prepared within the Erasmus+ Jean Monnet Module "European Studies for Supporting Polish Education and Research in Digital Transformation: Interdisciplinary Approach" (ESPERIDTA), Grant Agreement No. 101172710 – ESPERIDTA – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are, however, those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.

References

1. British Educational Research Association. Ethical Guidelines for Educational Research. 5th ed. London: BERA, 2024. URL: https://www.bera.ac.uk/publication/ethical-guidelines-for-educational-research-fifth-edition-2024.
2. Cormack A. N. A Data Protection Framework for Learning Analytics. Journal of Learning Analytics. 2016. Vol. 3, No 1. Pp. 91–106.
3. European Data Protection Board. Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679. Version 1.1. Adopted on 4 May 2020. URL: https://www.edpb.europa.eu/documents/guideline/guidelines-052020-on-consent-under-regulation-2016679_en.

4. European Data Protection Board. Guidelines 1/2026 on processing of personal data for scientific research purposes. Adopted on 15 April 2026. Version for public consultation. URL: https://www.edpb.europa.eu/public-consultations/guidelines-12026-on-processing-of-personal-data-for-scientific-research_en.
5. European Education and Culture Executive Agency. Grant Agreement No 101172710 – ESPERIDTA – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH. 2024. Including Annex 1: Description of the action. ESPERIDTA project documentation.
6. European Parliament and Council of the European Union. Regulation (EU) 2016/679 of 27 April 2016 on the protection of natural persons about the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. 2016. L 119. Pp. 1–88.
7. Pardo A., Siemens G. Ethical and privacy principles for learning analytics. British Journal of Educational Technology. 2014. Vol. 45, No 3. Pp. 438–450.
8. Rodríguez-Triana M. J., Martínez-Monés A., Villagrá-Sobrino S. Learning Analytics in Small-scale Teacher-led Innovations: Ethical and Data Privacy Issues. Journal of Learning Analytics. 2016. Vol. 3, No 1. Pp. 43–65.
9. Slade S., Prinsloo P. Learning Analytics: Ethical Issues and Dilemmas. American Behavioral Scientist. 2013. Vol. 57, No 10. Pp. 1510–1529.
10. Republic of Poland. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Law on Higher Education and Science]. Consolidated text: Dz. U. 2026, poz. 1362. Article 469b. URL: https://eli.gov.pl/eli/DU/2026/1362/ogl.
11. Court of Justice of the European Union. European Data Protection Supervisor v Single Resolution Board. Judgment of 4 September 2025. Case C-413/23 P. ECLI:EU:C:2025:645. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62023CJ0413.
12. European Data Protection Board. Guidelines 05/2021 on the Interplay between the application of Article 3 and the provisions on international transfers as per Chapter V of the GDPR. Version 2.0. Adopted on 14 February 2023. URL: https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-052021-interplay-between-application-article-3_en.

Zemlianska A.V.
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Associate professor of the Department of Social Sciences and Humanities
https://orcid.org/0000-0002-5231-9262
Legeza D.H.
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Marketing
https://orcid.org/0000-0003-4545-0366
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

ANXIETY, UNCERTAINTY, AND THE SEARCH FOR MEANING: THE POSSIBILITIES OF PHILOSOPHY IN TRAUMA-INFORMED TEACHING

Abstract. *The article presents a philosophical and methodological analysis of the phenomena of anxiety and uncertainty within the context of contemporary trauma-informed teaching. Existential challenges – precipitated by global crises and military conflict – are interpreted not merely as psychological disruptors, but as ontological shifts within the individual. The role of philosophy is substantiated as both a therapeutic and didactic instrument, capable of transforming traumatic experience into a space for reflection, critical thinking, and the construction of new meanings in life. The article further examines the specific ways in which a safe educational environment can be established through the application of philosophical tools (such as dialogue, phenomenological reduction, and conceptualization).*

Key words: *anxiety, uncertainty, search for meaning, trauma-informed teaching, existential philosoph.*

Землянська А.В., Легеза Д.Г. Тривога, невизначеність і пошук сенсу: можливості філософії у травмочутливому викладанні. *У статті здійснено філософсько-методологічний аналіз феноменів тривоги та невизначеності в контексті сучасного травмочутливого викладання. Екзистенційні виклики, зумовлені глобальними кризами та воєнними діями, інтерпретуються не лише як психологічні деструктори, а й як онтологічні зрушення особистості. Обґрунтовано роль філософії як терапевтичного та дидактичного інструменту, що дозволяє трансформувати травматичний досвід у простір для рефлексії, критичного мислення та конституювання нових життєвих сенсів. Розглянуто специфіку побудови безпечного освітнього простору через*

залучення філософського інструментарію (діалог, феноменологічна редукція, концептуалізація).

Ключові слова: *тривога, невизначеність, пошук сенсу, травмочутливе викладання, екзистенційна філософія.*

The relevance of the study. The contemporary sociocultural and geopolitical landscape – marked by protracted crises, military conflicts, and radical instability – plunges participants in the educational process into a state of permanent existential threat. Anxiety and uncertainty are no longer merely symptoms of individual psychological distress; rather, they have become fundamental ontological characteristics of modern human existence. This is highlighted, for instance, in the research of A. Boyko [1], O. Karachynskyi, L. Kondratiuk, V. Lytovchenko [5], I. Telenga [9], and others, who point out that amidst the chronic instability of human existence, a state of anxiety becomes an integral feature of that existence. Consequently, as traditional institutional supports collapse and predictable life trajectories disintegrate, education faces the necessity of a radical paradigmatic transformation.

In the context of addressing the need to integrate psychological insights regarding trauma into pedagogical practice, «trauma-informed teaching» has emerged as a timely response. However, when confined strictly to psychological or clinical frameworks, this approach often overlooks the core philosophical dimension of the issue: the destruction of an individual's system of meaning. Philosophy – with its centuries-long tradition of reflecting on limit situations, fear, the absurd, and freedom – is uniquely positioned to provide trauma-informed teaching with the necessary methodological and axiological foundation.

This article aims to explore the heuristic and therapeutic potential of philosophy within the framework of trauma-informed teaching, specifically its capacity to transform experiences of anxiety and uncertainty into productive starting points for the pursuit of personal meaning.

Presentation of the main material. In traditional clinical discourse, anxiety is often viewed as a destructive state that should be reduced. In this context, researchers typically frame anxiety within social, interpersonal, and environmental contexts, defining it as a «disruption of the harmonious interaction between the individual and their environment» [2, p. 41].

However, the philosophical tradition of existentialism (S. Kierkegaard, M. Heidegger, J.-P. Sartre, et al.) offers a fundamentally different perspective. In his work «The Concept of Anxiety» («Begrebet Angest», 1844), S. Kierkegaard distinguished between *fear* – a reaction to a specific empirical threat – and *anxiety* (*Angest*), which he described as a state confronting «nothingness» – a «dizziness of

freedom» [cited in: 8, p. 162]. In his view, anxiety (*Angest*) is a person's dread regarding the possibility of choice and the boundless freedom to make that choice.

M. Heidegger defined anxiety (*Angst*) as a fundamental existential that tears an individual away from everyday anonymity (*Das Man*) and inauthentic existence, bringing them face-to-face with their own authentic being («Being and Time», 1927). Essentially, anxiety (a concept that gave rise to the understanding of existential anxiety) arises in an individual when all self-evident meanings and familiar truths lose their significance; consequently, the individual experiences the instability of a world that was once familiar, feeling a sense of bewilderment and disorientation [see: 6].

Psychic trauma caused by external catastrophic events is an individual's violent encounter with existential anxiety and radical uncertainty. Trauma destroys what the British sociologist A. Giddens called «ontological security» – the basic confidence in the stability of the world and the predictability of other people's actions («Modernity and Self-Identity», 1991). In a situation of trauma, the world opens up as a chaotic, absurd, and dangerous space.

In the context of teaching, this means that a student or pupil who has survived a traumatic experience is in a state of cognitive and emotional paralysis not simply due to the dysfunction of neural connections [see: 11, p. 306], but because of a fundamental crisis of trust in existence. The philosophical approach in trauma-sensitive learning is not to deny anxiety, but to recognize its legitimacy as a natural response to abnormal circumstances. The teacher's task is to help transform destructive neurotic anxiety into constructive existential anxiety, which becomes a driving force for self-discovery.

The understanding of philosophy as a practical tool for healing the soul dates back to antiquity. Hellenistic schools (Stoicism, Epicureanism, Skepticism) saw philosophical knowledge not as abstract theorizing, but as the «art of living» (techne biou) and medicine for the mind. Epicurus directly noted: «Vain words of that philosopher, which do not cure any human suffering. Just as there is no benefit from medicine if it does not expel diseases from the body, so also from philosophy if it does not cure diseases of the soul (our translation. – *A.Z.*)» [cited for: 4, p. 189]. Stoics (Seneca, Epictetus, Marcus Aurelius) developed unique practices of mental self-regulation, based on the distinction between what depends on a person (internal attitudes, evaluations, will) and what does not depend on him or her (external events, fate, crises).

In the 20th century, this tradition was extended through V. Frankl's existential analysis and the concept of philosophical counseling (developed by G. Achenbach). Drawing on his experience in Nazi concentration camps, Frankl demonstrated that the most effective countermeasure against the «existential vacuum» and trauma is

the discovery of meaning – an approach he termed «logotherapy». In his book «Man's Search for Meaning», Frankl – paraphrasing F. Nietzsche – argued that a human being can endure almost any «*how*» of living, provided they understand the «*why*» [see: 10].

Within the context of secondary and higher education, philosophy can fulfill a therapeutic function by «decentering» individual suffering. When students realize that their fear, loneliness, and sense of meaninglessness are not unique personal aberrations but rather universal human experiences – articulated by great thinkers of the past – their sense of isolation diminishes. Philosophical texts serve as a mirror in which the traumatized «self» finds validation for its own inner experiences.

Integrating the potential of philosophy into a trauma-informed educational process requires specific methodological tools. Three key strategies can be identified:

1. Conceptualization of experience – translating the affective, chaotic experience of trauma and anxiety into a rational dimension. The use of philosophical categories creates a «safe distance» between the subject and their pain. The students learn to perceive their state not as a hopeless dead end, but as a philosophical problem concerning freedom, choice, or identity.

2. The dialogical method (Socratic dialogue) – structuring communication based on the philosophy of dialogue, utilizing a system of open-ended questions rather than lectures or advice [12]. Instead of acting as a one-way transmitter of knowledge, the educator becomes a partner in shared reflection (an «I–You» relationship, as opposed to an «I–It» relationship). Socratic questioning helps students independently uncover hidden sources of resilience and re-evaluate their own life perspectives. Trauma-informed pedagogy is, to a significant extent, built upon this approach [see: 7].

3. Existential reading and hermeneutics – engaging with texts that directly address the experience of overcoming crises. The collaborative analysis of works by authors such as A. Camus (for example, the concept of the Sisyphusian rebellion as a rejection of despair), S. Kierkegaard, or contemporary writers allows for the establishment of a connection between another person's search for meaning and one's own internal state.

Another important element is the implementation of a phenomenological approach, specifically the method of «epoché» (suspension of judgment). In a trauma-informed classroom, this translates into refraining from making hasty assessments or stereotyping students' behavior, and instead creating conditions that allow for the free expression of their authentic experiences.

The ultimate goal of trauma-sensitive teaching, reinforced by philosophical reflection, is not just adaptation of the student to the existing stressors, but his full-

fledged personal growth (post-traumatic growth). Uncertainty, which was previously perceived exclusively as a threat, opens up in philosophical discourse as a horizon of possibilities, a space for creativity and freedom of self-determination.

Philosophy teaches us to think of a crisis as a «Kairos» [3] or a «moment of choice» (J.-P. Sartre) – a decisive moment, a breaking point in everyday life, which requires taking responsibility for one's own life. The teacher, using a trauma-sensitive approach, shifts the emphasis from the question «Why do I need this?» to the question «What can I use it for? What values can I realize here and now?» Thus, the educational process turns into a joint design of the future, where knowledge becomes not an end in itself, but a tool for existential rooting in the world.

Conclusions. Anxiety and uncertainty are inseparable companions of the modern person who experiences individual or collective trauma. Trauma-sensitive teaching, devoid of a worldview dimension, risks turning into a set of purely regulatory psychotechniques. Philosophy brings back a deep, meaningful context to education, offering conceptual frameworks for understanding suffering, tools for de-isolation of the traumatized subject, and methods for transforming chaos into new life meanings.

The use of philosophical potential allows to change the optics of crisis perception: from passively experiencing the destruction of the world to active, responsibly constituting one's own existence. Education built on such foundations becomes not just a space for information transfer, but an effective practice of existential support and human development.

Література

1. Бойко А. Феномен безпеки як форма сучасного мислення: філософський аналіз. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект* : матеріали XII Всеукраїнської наук.-теор. конф. (02–03 квітня 2026 р., м. Черкаси). Черкаси : ЧДТУ, 2026. С. 107–111.
2. Іванова Т. В., Коляда Н. В., Гунбіна Г. І. Феномен тривоги: психологічні та семантичні ракурси. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2024. Вип. 1. С. 37–41.
3. Кайрос. *Горох*. URL: https://goroh.pp.ua/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%BA%D0%B0%D0%B9%D1%80%D0%BE%D1%81.
4. Кравченко П., Мокаленко С. Щастя як загальна мета людського життя в епікурейській етиці (стаття друга). *Філософські обрії*. 2008. № 20. С. 186–199.
5. Литовченко В. П., Кондратюк Л. Р., Карачинський О. А. Феномен тривожності як філософська проблема сучасного суспільства. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. № 17.

6. Мартін Гайдеґґер: біографія, буття-у-світі, тривога, автентичність та екзистенційна психологія. *Психологічна енциклопедія*. 2026. URL: https://www.psykholoh.com/post/%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D0%BD-%D0%B3%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D2%91%D2%91%D0%B5%D1%80.
7. Основи травма-чутливого викладання у закладах вищої освіти: навч.-метод. посібн. для викладачів закладів вищої освіти / авт. кол.: М. Бойченко, А. Вертель, О. Виговська та ін. ; наук. ред.: Т. Головатенко. 2026. 166 с.
8. Сторож О. В. Тривожність як детермінанта творчої соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць. Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 44. С. 160–165.
9. Теленга І.О. Тривожність особистості в умовах невизначеності : кваліфікаційна робота магістра. Одеса, 2024. 102 с.
10. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 160 с.
11. Zemlianska A. Genially Digital Escape Rooms as a Micronearning Tool in the Context of a Trauma-informed Approach. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти*: збірник науково-методичних праць. Запоріжжя : ТДАТУ, 2026. Вип. 29. С. 305–313.
12. The Different Approaches to Philosophical Practice. URL: https://www.laurencebouchet-pratiquephilosophique.com/en/articles/les-differents-courants-de-la-pratique-philosophique.

****

ІКТ В ОСВІТІ ТА ІНШИХ СФЕРЕХ ДІЯЛЬНОСТІ

****

Баздирєв Л.В.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https//orcid.org/0009-0003-2718-3740
Науковий керівник: ст. викл. Зінов'єва О.Г.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Анотація. *У статті розглянуто основні напрями використання інформаційно-комунікаційних технологій в сучасному сільському господарстві. Проаналізовано роль цифровізації у підвищенні ефективності аграрного виробництва. Визначено основні переваги цифрових технологій для аграрного сектору та проблеми, що виникають під час їх впровадження.*

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація, сільське господарство.*

Bazdyrev L. Use of information and communication technologies in agriculture. *The article examines the main areas of application for information and communication technologies in modern agriculture. It analyzes the role of digitalization in enhancing the efficiency of agricultural production. Furthermore, it identifies the key advantages of digital technologies for the agricultural sector, as well as the challenges that arise during their implementation.*

Key words: *information and communication technologies, digitalization, agriculture.*

Актуальність дослідження. Сільське господарство є стратегічно важливою галуззю економіки, від ефективності якої значною мірою залежить продовольча безпека держави. Водночас сучасне аграрне виробництво функціонує в умовах значних економічних, екологічних та кліматичних викликів. Зміни погодних умов, деградація ґрунтів, обмеженість водних ресурсів, зростання вартості матеріальних ресурсів та необхідність підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь потребують пошуку нових підходів до організації виробничих процесів.

Одним з важливих напрямів розвитку аграрного сектору є його цифровізація. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дає можливість збирати, зберігати, передавати та аналізувати значні обсяги інформації про стан ґрунтів, посівів, погодні умови, техніку та інші складові

виробничого процесу. Отримані дані можуть використовуватися для прогнозування врожайності, оптимізації технологічних операцій та підвищення обґрунтованості управлінських рішень [1, с. 79-80].

Для України питання цифровізації сільського господарства має особливе значення. Аграрний сектор є важливою складовою національної економіки та важливим джерелом експортних надходжень [4, с. 1-5]. Тому підвищення ефективності використання земельних і водних ресурсів, удосконалення управління виробничими процесами та впровадження інноваційних технологій є актуальними завданнями його розвитку.

Метою статті є аналіз основних напрямів використання інформаційно-комунікаційних технологій у сільському господарстві, виявлення їх переваг для аграрного виробництва та визначення головних перешкод, що стримують цифрову трансформацію галузі.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-комунікаційні технології являють собою сукупність технічних засобів, програмного забезпечення та мережевих рішень, призначених для збирання, обробки, зберігання, передавання та використання інформації. У сільському господарстві їх застосування охоплює практично всі етапи виробничої діяльності: від планування посівної кампанії до збирання, зберігання та реалізації продукції.

Цифровізація аграрного сектору передбачає використання різноманітних технологій, серед яких мобільні застосунки, супутникові системи, сенсори, геоінформаційні системи, хмарні платформи, робототехніка та інструменти штучного інтелекту. Їх інтеграція дозволяє створювати інформаційне середовище, у якому дані з різних джерел об’єднуються для подальшого аналізу та використання в управлінській діяльності.

Важливим напрямом цифровізації є точне землеробство, яке передбачає диференційоване управління сільськогосподарськими операціями з урахуванням особливостей окремих ділянок поля. Його основою є використання просторових даних, супутникової навігації, сенсорних систем та спеціалізованого програмного забезпечення.

Застосування такого підходу дозволяє перейти від однакової технології обробки всієї площі поля до диференційованого використання ресурсів відповідно до фактичного стану ґрунту та рослин. Це сприяє оптимізації витрат, раціональному використанню добрив і води та підвищенню ефективності виробництва [4, с. 70-72].

Важливе місце серед ІКТ займають геоінформаційні системи (ГІС), які забезпечують роботу з просторовими даними та дозволяють поєднувати картографічну інформацію з різноманітними характеристиками об’єктів.

У сільському господарстві ГІС можуть використовуватися для картографування земельних угідь, аналізу ґрунтового покриву, оцінювання рельєфу, моніторингу посівів, планування зрошення та аналізу врожайності.

Особливо важливою є можливість інтеграції різних інформаційних шарів. Наприклад, на одну карту можна накласти межі земельних ділянок, результати лабораторного аналізу ґрунтів, супутникові знімки, інформацію про рельєф та метеорологічні показники. Це дозволяє сформувати комплексне уявлення про стан конкретного аграрного об'єкта. Поєднання геоінформаційних систем із технологіями дистанційного зондування та точного землеробства створює можливості для комплексного управління земельними ресурсами.

Одним з важливих джерел інформації для сучасного сільського господарства є технології дистанційного зондування Землі (ДЗЗ). Вони передбачають отримання інформації про поверхню Землі без безпосереднього контакту з досліджуваними об'єктами. Отримані супутникові дані можуть інтегруватися до ГІС, що дозволяє створювати тематичні карти та використовувати їх для подальшого аналізу й планування агротехнологічних операцій.

Датчики вологості та температури ґрунту, метеостанції, пристрої контролю зрошення, системи моніторингу, мікроклімату в теплицях і тваринницьких приміщеннях утворюють основу Інтернету речей в аграрній галузі. Дані з датчиків передаються через мобільні мережі або спеціалізовані радіопротоколи на сервер чи в хмару, де автоматично обробляються. Це дозволяє, наприклад, запускати полив лише тоді, коли вологість ґрунту опускається нижче заданого порогу.

Безпілотні летальні апарати стали доступним інструментом оперативного моніторингу полів. Дрони з мультиспектральними камерами дозволяють отримувати знімки високої роздільної здатності незалежно від хмарності, що особливо важливо під час вегетації. Крім розвідки, їх використовують для оцінювання густоти сходів, виявлення осередків шкідників і хвороб, картографування пошкоджень від граду чи підтоплення, а в окремих випадках – для точкової обробки рослин.

Одним із найбільш перспективних напрямів цифрової трансформації сільського господарства є використання штучного інтелекту (ШІ) та методів машинного навчання. Аграрне виробництво характеризується значними обсягами різнорідних даних: супутниковими зображеннями, результатами аналізу ґрунтів, метеорологічними показниками, інформацією про врожайність та даними сенсорних систем. Методи машинного навчання

дозволяють виявляти закономірності в цих масивах даних і використовувати їх для прогнозування та класифікації. Основними напрямами застосування ШІ в сільському господарстві є прогнозування врожайності, виявлення хвороб рослин, розпізнавання бур'янів, оцінювання стану ґрунтів, прогнозування потреби у воді та оптимізація технологічних операцій [3, с. 67-69].

Наприклад, алгоритми комп'ютерного зору можуть аналізувати зображення рослин і визначати ознаки можливих захворювань. Моделі машинного навчання можуть використовувати історичні дані про врожайність, погодні умови та характеристики ґрунтів для прогнозування майбутніх результатів виробництва. Подібні технології також застосовуються для оцінювання стану посівів за супутниковими знімками та даними безпілотних літальних апаратів, що дозволяє своєчасно виявляти проблемні ділянки й планувати відповідні агротехнічні заходи.

Особливе значення мають системи підтримки прийняття рішень, які поєднують дані про поле, погоду, ґрунт і ринкову ситуацію та формують рекомендації для агронома чи фермера. Дедалі більшого поширення набувають інтелектуальні консультаційні сервіси, що використовують бази знань і мовні моделі, щоб надавати виробникам зрозумілі поради з агротехніки [2, с. 118-120]. Втім, якість таких рекомендацій безпосередньо залежить від достовірності даних і знань, покладених в основу системи, тому результати завжди потребують критичної перевірки фахівцем.

Програмні системи управління господарством дозволяють вести облік полів, техніки, витрат і виробничих операцій, формувати звітність та аналізувати рентабельність культур. Вони також забезпечують накопичення виробничої інформації, що дає змогу порівнювати результати діяльності за різні періоди та обґрунтовувати управлінські рішення. На основі цих відомостей можна планувати використання матеріальних і технічних ресурсів, контролювати виконання робіт та оцінювати ефективність окремих виробничих процесів. Хмарні рішення зменшують потребу у власній ІТ-інфраструктурі, що робить їх доступнішими для малих господарств. ІКТ також трансформують взаємодію аграріїв із зовнішнім середовищем: через електронні сервіси подаються документи та заявки, ведуться державні реєстри, відбувається онлайн-торгівля сільськогосподарською продукцією, ресурсами й послугами. Мобільні застосунки та месенджери забезпечують швидкий обмін інформацією між агрономами, механізаторами, постачальниками й консультантами, а дистанційні освітні формати підвищують кваліфікацію сільських товаровиробників.

Попри очевидні переваги, цифровізація аграрної галузі пов’язана з рядом проблем. Однією з основних є вартість цифрового обладнання та програмного забезпечення. Придбання сенсорів, навігаційних систем, дронів та спеціалізованих програм може бути фінансово складним для невеликих фермерських господарств. Іншою проблемою є недостатній рівень цифрових компетентностей працівників. Для ефективного використання цифрових технологій необхідно не лише мати відповідне обладнання, а й володіти навичками роботи з даними та програмними системами. Додаткові труднощі виникають через обмежений доступ до стабільного інтернет-з’єднання в окремих сільських районах, а також несумісність програмних рішень різних виробників. Це ускладнює інтеграцію даних і створює перешкоди для формування єдиного інформаційного середовища господарства.

Отже, ефективна цифровізація потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток інфраструктури, фінансову підтримку, підготовку фахівців та впровадження механізмів захисту інформації.

Висновки. Інформаційно-комунікаційні технології є одним із ключових чинників трансформації сучасного сільського господарства. Їх використання дозволяє перейти від традиційних підходів до управління виробничими процесами на основі актуальних даних, прогнозних моделей та інтелектуального аналізу інформації. Водночас результативність таких перетворень залежить від доступності цифрових рішень, готовності працівників до їх використання та здатності господарств інтегрувати нові технології у виробничу діяльність.

Література

1. Газуда М. В., Газуда Л. М., Герцег В. А. Ключові аспекти цифровізації сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка».* 2024. № 1(63). С. 79–86.
2. Зінов’єва О. Г., Шаров С. В., Прийма С. М. Використання інтелектуальних дорадчих систем в сільському господарстві. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. С. 116–121.
3. Кунуп Т. В. Інтернет речей та штучний інтелект у сільському господарстві. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2024. № 5(285). С. 65–71.
4. Prikhodko D., Sikachyna O., Pedersen E., Sylvester G., Rybchynshyi R. Digital technologies in the grain sector of Ukraine. FAO Investment Centre Country Highlights. № 18. Rome: FAO, 2022.

Галчанська В.В.
асистент кафедри комп'ютерних наук
https://orcid.org/0009-0006-6485-4699
Терещук С.І.
доктор педагогічний наук, професор
доцент кафедри комп'ютерних наук
https://orcid.org/0000-0002-1084-5838
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СТРУКТУРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛУ MICROSOFT WORD ТА EXCEL

Анотація. *У статті теоретично обґрунтовано сутність культури структурування інформації як ключового компонента інформатичної компетентності під час роботи з офісними пакетами. Проаналізовано основні когнітивні та методичні бар'єри користувачів, зумовлені пріоритетом ручного візуального форматування над логічною організацією даних у текстових і табличних процесорах. Розкрито дидактичний потенціал засобів автоматизації Microsoft Word (системи стилів, навігації, розділів) та принципів побудови нормалізованих динамічних таблиць у Microsoft Excel для розвитку системного мислення здобувачів освіти.*

Ключові слова: *культура структурування інформації, інформатична компетентність, текстовий процесор Microsoft Word, табличний процесор Microsoft Excel.*

Galchanska V.V., Tereshchuk S.I. Developing a culture of information structuring while studying the functionality of Microsoft word and excel. *The article theoretically substantiates the essence of information structuring culture as a key component of digital competence when working with office suites. The main cognitive and methodological barriers faced by users, caused by prioritizing manual visual formatting over the logical organization of data in word processors and spreadsheets, are analyzed. The didactic potential of Microsoft Word automation tools (style systems, navigation, sections) and the principles of building normalized dynamic tables in Microsoft Excel for developing students' systems thinking are revealed.*

Key words: *information structuring culture, digital competence, Microsoft Word processor, Microsoft Excel spreadsheet.*

Актуальність. Стрімка цифровізація всіх сфер суспільного життя висуває нові вимоги до інформатичної підготовки фахівців. Володіння офісними програмними пакетами, зокрема текстовим процесором Microsoft Word та табличним процесором Microsoft Excel, давно перейшло з категорії додаткових переваг у статус базової професійної компетентності. Попри уявну простоту та поширеність цих інструментів, практика освітньої та професійної діяльності свідчить про суттєвий розрив між реальними функціональними можливостями сучасного офісного програмного забезпечення та рівнем його використання пересічними користувачами [9, с. 152].

Головною причиною цієї проблеми є усталений підхід до навчання роботі з офісними додатками, який часто зводиться до поверхневого ознайомлення з елементами інтерфейсу. У результаті здобувачі освіти сприймають текстовий процесор виключно як електронну друкарську машинку, а табличний процесор – як калькулятор із сіткою для малювання бланків. Таке бачення породжує низьку культуру роботи з електронними даними: користувачі витрачають значні часові ресурси на ручне форматування великих масивів тексту, використовують пробіли замість засобів вирівнювання, хаотично об’єднують клітинки в таблицях, що унеможливлює подальшу автоматизовану обробку інформації [4, с. 48].

У сучасних умовах, коли обсяги даних постійно зростають, а в офісне середовище активно інтегруються технології хмарних обчислень та штучного інтелекту, на перший план виходить не вміння користуватися конкретними кнопками меню, а культура структурування інформації. Розуміння логічної ієрархії документа, відокремлення змісту від його візуального подання, а також дотримання принципів табличної організації даних є фундаментом для подальшого опанування баз даних, аналітики та алгоритмізації. Отже, переорієнтація методики викладання інформатики з механічного заучування інструментів на формування системного підходу до організації даних є актуальним науково-методичним завданням.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності культури структурування інформації та визначенні методичних підходів до її формування у здобувачів освіти під час вивчення функціоналу Microsoft Word та Microsoft Excel.

Виклад основного матеріалу. У сучасній інформатиці поняття «структурування інформації» розглядається як процес упорядкування, класифікації та встановлення логічних зв’язків між окремими елементами даних з метою їх ефективного зберігання, пошуку та подальшої обробки. Коли йдеться про роботу з офісним програмним забезпеченням, культура структурування інформації набуває ознак інтегрованої професійної якості.

Вона передбачає усвідомлене ставлення користувача до електронного документа не як до статичного графічного зображення чи відбитка на папері, а як до динамічної інформаційної моделі, що має чітку внутрішню архітектуру.

Фундаментальним принципом високої культури роботи з електронними документами є відокремлення змісту та логічної структури від візуального оформлення. У професійному середовищі текст або таблиця спочатку проєктуються як система взаємопов'язаних об'єктів (заголовків, абзаців, полів даних, записів), і лише на завершальному етапі до цих об'єктів застосовуються правила візуального відображення. Проте в освітній практиці спостерігається зворотна тенденція: більшість здобувачів освіти приступають до оформлення документа без попереднього проєктування його структури, орієнтуючись виключно на зовнішній вигляд сторінки на екрані монітора [1, с. 6].

Аналіз педагогічного досвіду дозволяє виокремити низку когнітивних та методичних бар'єрів, які перешкоджають формуванню цієї культури. Першим і найбільш поширеним є так званий «синдром друкарської машинки», або інерція паперового мислення. Користувачі механічно переносять алгоритми роботи з паперовими носіями у цифрове середовище. Замість використання системних засобів розмітки сторінки застосовується ручне позиціонування елементів: багаторазове натискання клавіші пробілу для вирівнювання тексту, використання порожніх абзаців для переходу на нову сторінку чи ручне вписування номерів у змісті документа. Такі дії руйнують логічну цілісність файлу та роблять його непридатним для коректного відображення при зміні параметрів сторінки або відкритті на іншому пристрої [2, с. 70].

Другим суттєвим бар'єром виступає пріоритет візуальної естетики над машинними даними, що особливо гостро проявляється під час роботи з електронними таблицями. Намагаючись зробити таблицю візуально привабливою для людини, користувачі вдаються до хаотичного об'єднання клітинок, розміщення кількох різнорідних показників в одній комірці або використання кольорової заливки як єдиного способу групування даних замість створення окремого стовпця з категорією. У результаті таблиця втрачає структуру бази даних, що унеможливлює застосування стандартних алгоритмів сортування, фільтрації та побудови зведених звітів.

Третім фактором є фрагментарність вивчення функціоналу офісних пакетів у традиційних навчальних програмах. Навчання часто будується за принципом поверхневого огляду меню, де учні окремо вивчають форматування шрифтів, окремо вставку таблиць і окремо побудову діаграм. За такого підходу втрачається системне бачення того, як ці інструменти взаємодіють між собою. Користувач знає, як змінити розмір літер, але не розуміє, навіщо існують вбудовані стилі та як вони пов'язані з навігацією по

документу. Отже, формування культури структурування інформації вимагає зміни самої філософії навчання. Замість відповіді на запитання про те, яку кнопку натиснути для зміни накреслення шрифту, викладач повинен акцентувати увагу на тому, як пояснити програмі семантичну роль кожного фрагмента тексту.

Попри різне функціональне призначення, текстовий процесор Microsoft Word та табличний процесор Microsoft Excel базуються на спільній методологічній основі – ієрархічній організації даних. Усвідомлення цієї єдності дозволяє вибудувати наскрізну методику навчання, де навички, набуті в одному середовищі, логічно доповнюють і підсилюють компетентності в іншому.

У контексті вивчення текстового процесора Microsoft Word ключовим інструментом формування культури структурування є система стилів. Стиль у сучасному текстовому редакторі слід розглядати не просто як набір параметрів форматування (шрифт, колір, міжрядковий інтервал), а як семантичний тег, що визначає місце абзацу в загальній ієрархії документа. Коли користувач послідовно застосовує вбудовані або власні стилі заголовків різних рівнів, документ перетворюється з неструктурованого потоку символів на деревоподібну структуру. Це відкриває доступ до важливих засобів автоматизації: роботи з областю навігації, швидкого переміщення цілих розділів без ризику втратити частину тексту, автоматичної генерації та оновлення змісту, а також створення перехресних посилань. Крім того, використання стилів формує у здобувачів освіти розуміння об’єктно-орієнтованого підходу, адже зміна властивостей одного базового стилю миттєво оновлює вигляд усіх пов’язаних із ним елементів у межах усього файлу [5, с. 102].

Важливу роль у структуруванні текстових документів відіграє також коректне керування розривами розділів та сторінок, використання табуляції та колонтитулів. Навчання цим інструментам демонструє, що кожен елемент сторінки має чітко визначену область існування. Розуміння різниці між розривом рядка, розривом абзацу та розривом розділу формує дисципліну верстки, яка в подальшому є критично важливою при вивченні мов розмітки гіпертексту (HTML) та каскадних таблиць стилів (CSS).

Переходячи до вивчення табличного процесора Microsoft Excel, акцент у навчанні зміщується від ієрархічної структури до реляційної моделі організації даних. Головним дидактичним завданням на цьому етапі є формування розуміння концепції «нормалізованої» або «розумної» таблиці. Користувач повинен засвоїти, що електронна таблиця – це насамперед сховище структурованих записів, де кожен рядок відповідає окремому об’єкту

або події, а кожен стовпець описує конкретний атрибут цього об’єкта і містить дані строго одного типу [3, с. 28].

Використання інструменту форматування даних як динамічної таблиці (Table) у Microsoft Excel має високий навчальний потенціал. Воно привчає користувачів дотримуватися чітких правил архітектури даних: уникати порожніх рядків і стовпців усередині масиву, відмовитися від об’єднання клітинок у робочій області, використовувати структуровані посилання замість абстрактних координат комірок. Такий підхід закладає фундамент для розуміння принципів роботи реляційних баз даних та мови запитів SQL. Крім того, важливою складовою культури структурування в Excel є архітектурне розділення робочої книги на три логічні шари: шар вихідних («сирих») даних, шар розрахункових моделей та шар візуалізації і звітності (зведених таблиць та діаграм). Дотримання цього принципу гарантує прозорість обчислень, мінімізує ризик виникнення каскадних помилок у формулах та забезпечує легкість масштабування табличної моделі при надходженні нової інформації [7, с. 136].

Ефективне формування культури структурування інформації потребує перегляду традиційної послідовності викладання навчального матеріалу та впровадження спеціальних дидактичних прийомів. Основою методики має стати принцип «від логічної архітектури до візуального дизайну». Освітній процес слід будувати таким чином, щоб здобувачі освіти на першому етапі роботи над будь-яким практичним завданням створювали виключно змістовий каркас документа. Під час роботи в текстовому процесорі це означає написання або імпорт неформатованого тексту з подальшим призначенням стилів заголовків, списків та основного тексту без зміни параметрів шрифту чи кольору. Лише після перевірки коректності побудованої ієрархії в області навігації дозволяється переходити до налаштування візуального вигляду стилів. Аналогічний підхід застосовується і в табличному процесорі: спочатку проєктується структура полів, визначаються типи даних та перевіряється цілісність масиву, і лише на завершальному етапі налаштовується формат відображення чисел, межі та кольорова гама [6, с. 34].

Важливим методичним прийомом, що дозволяє швидко подолати інерцію ручного форматування, є використання методу «антиприкладів». Замість того, щоб пропонувати здобувачам створювати документ із чистого аркуша, викладач надає їм заздалегідь підготовлений файл значного обсягу (наприклад, на десять-п’ятнадцять сторінок), оформлений із грубими порушеннями правил структурування: із використанням пробілів для відступів, порожніх рядків для розриву сторінок, ручною нумерацією розділів або об’єднаними клітинками в таблицях. Завдання полягає у швидкій

модифікації цього документа – додаванні нового розділу в середину тексту, зміні орієнтації однієї сторінки або побудові підсумкового звіту за категоріями. Стикаючись із неможливістю швидко виконати завдання через руйнування візуальної розмітки, здобувачі освіти на власному досвіді усвідомлюють критичну необхідність системного підходу та переваги інструментів автоматизації [8, с. 141].

Не менш значущою педагогічною умовою є впровадження наскрізних інтегрованих завдань, які демонструють взаємозв'язок між текстовим і табличним процесорами як елементами єдиної інформаційної системи. Прикладом такого завдання є підготовка аналітичного звіту або наукової роботи, де вихідні дані зберігаються та обробляються в структурованій таблиці Microsoft Excel, а підсумкові показники та графіки динамічно інтегруються в текстовий документ Microsoft Word. У процесі виконання такої роботи користувач починає сприймати офісні програми не як ізольовані утиліти, а як середовище для керування інформаційними потоками, де зміна даних у першоджерелі автоматично оновлює кінцевий документ [10, с. 162].

Окрему увагу в методиці навчання слід приділити формуванню навичок перевірки документа на доступність. Сучасні офісні пакети містять вбудовані засоби діагностики структури, які перевіряють наявність альтернативного тексту для зображень, правильність порядку читання елементів, логічність заголовків таблиць та контрастність тексту. Залучення здобувачів освіти до використання цих інструментів виховує відповідальність за якість створеного цифрового продукту та готує їх до роботи в умовах сучасних стандартів електронного документообігу.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що культура структурування інформації є системоутворюючим компонентом інформатичної компетентності сучасного фахівця. Вона забезпечує перехід від репродуктивного копіювання візуальних зразків до свідомого проєктування електронних документів як цілісних інформаційних моделей.

Аналіз функціоналу Microsoft Word та Microsoft Excel засвідчив, що обидва пакети володіють великим дидактичним потенціалом для розвитку алгоритмічного та системного мислення. Опанування системи стилів, засобів навігації та розділів у текстовому процесорі, а також принципів нормалізації даних, динамічних таблиць і багатошарової архітектури книг у табличному процесорі закладає міцний теоретико-практичний фундамент для подальшого вивчення вебтехнологій, реляційних баз даних та систем аналізу великих даних.

Література

1. Анохіна Т., Мелко К. Шляхи автоматизації роботи викладача вищої школи. *Львівський філологічний часопис.* 2025. № 18. С. 5–12.
2. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2. № 69. С. 70–74.
3. Дивак В., Юрченко Ю., Тищенко І. Особливості застосування MS Excel online у практиці підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей. *New pedagogical thought.* 2021. № 105.1. С. 28–35.
4. Кривонос, О., Кривонос М. Використання елементів дистанційного навчання у процесі вивчення сучасних інформаційних технологій студентами-філологами. *Міжнародний науковий журнал.* 2016. № 2. С. 48–55.
5. Марченко С. Підготовка майбутніх учителів технологій до автоматизованої роботи з даними в текстовому редакторі Microsoft Word. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.* 2025. № 3.59. С. 100–109.
6. Онищенко А. В. Використання MS Excel у педагогічній діяльності. Збірник тез доповідей студентів історичного факультету, студентського самоврядування МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки-2016/За заг. ред. д.. політ. н., проф. КВ Балабанова, д.е.н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь, 2016. 144 с.
7. Радзіховська, Л., Гусак Л. Використання табличного процесора MS EXCEL у викладанні дисциплін професійного спрямування в економічних ЗВО. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems.* 2019. № 54. С. 136–139.
8. Форостовська Т. Дидактичні та функціональні можливості програмного пакету Excel під час викладання хімічних дисциплін. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2019. № 2.177. С. 138–143.
9. Шаров С., Шарова Т. Формування індивідуальної освітньої траєкторії студента засобами інформаційної системи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2018. № 19. С. 149–154.
10. Юрченко І. MS Office (Excel) в дослідженні ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Наукова молодь-2023»* (21 листопада 2023 р., м. Київ). К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2023. 338 с.

Гуляко В.В.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0003-1817-7963
Шаров С.В.
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри комп'ютерних наук
https://orcid.org/0000-0001-5732-9980
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН З ПРОГРАМУВАННЯ

Анотація. *У статті проаналізовано можливості використання штучного інтелекту (ШІ) під час викладання фахових дисциплін з програмування. Розглянуто застосування ШІ для персоналізації навчання, аналізу та генерації програмного коду, пошуку і виправлення помилок, надання оперативного зворотного зв'язку. Охарактеризовано основні режими взаємодії здобувачів освіти з ШІ-інструментами. Визначено переваги та ризики використання ШІ, зокрема можливість поверхневого засвоєння знань у разі неусвідомленого використання готових рішень. Обґрунтовано доцільність поєднання традиційних методів викладання з інструментами ШІ за збереження провідної ролі викладача.*

Ключові слова*: штучний інтелект, програмування, освітній процес, персоналізація навчання, ШІ-інструменти.*

Huliako V.V., Sharov S.V. The use of artificial intelligence in teaching professional programming disciplines*. The article analyzes the possibilities of using artificial intelligence in teaching specialized programming disciplines. The use of AI for personalized learning, program code analysis and generation, error detection and correction, test creation, and providing immediate feedback is considered. The main modes of interaction between students and AI tools are characterized, including assistant, dialogue, generation, and agent modes. The advantages and risks of AI use are identified, including the risk of superficial knowledge acquisition resulting from the uncritical use of ready-made solutions. The expediency of combining traditional teaching methods with AI tools while maintaining the leading role of the teacher is substantiated.*

Key words: *artificial intelligence, programming, educational process, personalized learning, AI tools.*

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток цифрових технологій супроводжується активним впровадженням штучного інтелекту (ШІ) в різні сфери діяльності, зокрема в освіту. Формування фахових компетентностей майбутніх спеціалістів тісно пов’язане з тим, як здобувачі вищої освіти та викладачі використовують інструменти ШІ в освітньому процесі та наскільки цей процес є усвідомленим. Важливого значення це набуває в умовах постійного розвитку цифрових технологій та зміни вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців.

Сьогодні технології ШІ активно інтегруються в освітні програми та цифрові засоби навчання. Розвиток штучного інтелекту відкриває нові можливості для вдосконалення освітнього процесу, персоналізації навчання та підтримки здобувачів освіти. Водночас поширення таких технологій створює нові ризики, що пов’язані з організацією освітнього процесу, академічною доброчесністю, рівним доступом до можливостей цифрових платформ.

Досить актуальним є використання штучного інтелекту під час викладання фахових дисциплін з програмування. Сучасні ШІ-інструменти можуть допомагати здобувачам вищої освіти під час складання та аналізу програмного коду, пошуку і виправлення помилок, пояснення складних фрагментів програмного коду тощо. Такі можливості можуть сприяти підвищенню ефективності навчання та формуванню у здобувачів освіти практичних навичок з програмування. Водночас доступність готових відповідей і програмного коду створює ризик їх неусвідомленого використання, що може негативно вплинути на самостійність, критичне мислення та глибину засвоєння навчального матеріалу.

Тому актуальною проблемою є висвітлення можливостей штучного інтелекту під час викладання фахових дисциплін з програмування та надання методичних порад щодо їх використання. Це надасть можливість використовувати переваги сучасних ШІ-інструментів із збереженням активної самостійної навчальної діяльності майбутніх програмістів та формуванням у них необхідних фахових і цифрових компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження охоплюють широкий спектр питань щодо застосування штучного інтелекту (ШІ) в освіті – від загальних тенденцій цифровізації до конкретних інструментів вивчення програмування. На загальносистемному рівні С. Шаров визначає ключові напрямки використання систем штучного інтелекту, підкреслюючи, що їхнє впровадження в освіту та науку є вимогою часу. Зі свого боку, О. Деордиця досліджує трансформацію процесів розробки програмного забезпечення під впливом технологій ШІ.

Питанням безпосередньої інтеграції ШІ у навчальний процес присвячено праці дослідників. Зокрема, І. Михайлюк і О. Мурава зосереджуються на практичному впровадженні ШІ під час вивчення мови програмування С. Вчені В. Вембер та ін. досліджують можливості й виклики використання ШІ у навчанні здобувачів освіти спеціальностей «Комп'ютерні науки» та «Інженерія програмного забезпечення», акцентуючи увагу на автоматизації перевірки знань та індивідуалізації навчання. Водночас І. Гевлич обґрунтовує важливість формування цифрових навичок та аналізує потенціал ШІ у розвитку прикладних компетентностей майбутніх фахівців.

Науковці звертають увагу на наявність численних видів програмного забезпечення з підтримкою штучного інтелекту. Так, у роботі Р. Богуна та ін. досліджуються інтегроване середовище GitHub Copilot та пропонуються інноваційні завдання для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти. І. Візнюк, Н. Буглай, Л. Куцак дослідили роль цифрових інструментів і чат-ботів у відборі навчального матеріалу та зборі статистики для зворотного зв'язку. Аналогічне програмне забезпечення розглядають І. В. Машкіна та ін., які аналізують потенціал генеративних моделей, зокрема ChatGPT у якості інтерактивних помічників для підвищення навчальної мотивації здобувачів вищої освіти та персоналізації освітніх траєкторій.

Незважаючи на значний потенціал штучного інтелекту у сфері освіти, науковці наголошують на ризиках, пов'язаних з академічною доброчесністю, зниженням рівня критичного мислення, послабленням навичок самостійного опрацювання навчальної інформації та розв'язання проблем. Особливої уваги це питання набуває під час підготовки майбутніх ІТ-фахівців, які повинні опановувати кілька мов програмування та сучасні програмні технології, а також уміти застосовувати отримані знання під час розробки програмних продуктів. Дослідники наголошують на необхідності забезпечення балансу між використанням сучасних цифрових інструментів і розвитком у здобувачів вищої освіти алгоритмічного мислення та навичок самостійного програмування. З огляду на зазначені тенденції виникає потреба у більш детальному розгляді дидактичних аспектів використання штучного інтелекту під час викладання фахових дисциплін з програмування.

Метою статті є аналіз можливостей використання штучного інтелекту під час викладання фахових дисциплін з програмування та визначення особливостей його інтеграції в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. В освітньому процесі штучний інтелект використовується для реалізації різних педагогічних технологій, зокрема адаптивного та персоналізованого навчання, автоматичного оцінювання програмного коду із можливістю аналізу відповідей і надання

персоналізованої допомоги, а також оцінювання здобувачами освіти діяльності викладачів [9, с. 138]. Однією з важливих переваг використання ШІ в освіті є можливість персоналізації навчання. Кожен здобувач освіти має власний рівень підготовки, темп засвоєння матеріалу та індивідуальні освітні потреби. Водночас традиційне навчання часто орієнтується на усереднений рівень академічної групи. Застосування інструментів штучного інтелекту дає змогу частково подолати це обмеження через формування індивідуального профілю здобувача освіти та адаптувати освітній процес до його освітніх потреб. На основі такого профілю викладачі можуть більш точно оцінювати рівень підготовки здобувачів освіти, визначати труднощі у засвоєнні матеріалу та сприяти покращенню результатів навчання [3, с. 17].

Важливого значення можливості персоналізації навчання набувають під час викладання фахових дисциплін з програмування. В даному випадку ШІ може одночасно виступати засобом навчання, інструментом розробки та джерелом оперативного зворотного зв'язку. Згідно з дослідженням В. Вембер, з 95 опитаних здобувачів освіти 86,3 % респондентів використовують штучний інтелект під час розв'язання задач із програмування [2, с. 4]. Це цілком закономірно, оскільки під час вивчення дисциплін, пов'язаних із програмуванням, можливості ШІ набувають безпосереднього прикладного характеру. Штучний інтелект використовується для автоматичного виявлення та виправлення помилок у програмах, аналізу програмного коду, виявлення помилкових або неефективних підходів та пошуку більш оптимальних рішень. Крім того, ШІ може допомагати здобувачам освіти створювати автоматичні тести для перевірки правильності програмного коду, зокрема генерувати тестові випадки для конкретних вхідних даних.

Необхідність опанування таких можливостей зумовлена також змінами, що відбуваються у професійній діяльності ІТ-фахівців. Сучасний розвиток інженерії програмного забезпечення (ПЗ) характеризується активною інтеграцією технологій штучного інтелекту в процеси розробки та супроводу програмних систем. Сучасна модель життєвого циклу розробки ПЗ (Software Development Life Cycle, SDLC) зазнає певних змін зазнає певних змін, оскільки частина інженерних процесів поступово автоматизується за допомогою інтелектуальних алгоритмів [5, с. 3]. У цьому контексті вміння програмувати, аналізувати дані та інтегрувати рішення на базі штучного інтелекту розцінюються як ключові навички сучасних фахівців, що підсилюють їхню конкурентоспроможність [4, с. 335]. Такі зміни зумовлюють необхідність ознайомлення майбутніх ІТ-фахівців із сучасними інструментами, що інтегрують можливості ШІ безпосередньо у процес програмування.

Значні можливості для цього надають інтегровані середовища розробки з підтримкою ШІ. Вони надають інтелектуальну підтримку в реальному часі, зокрема автозаповнення та генерація програмного коду, пояснення його логіки, пошук і виправлення помилок та ін. Завдяки цьому здобувачі освіти можуть швидше опановувати мовами програмування, експериментувати з різними варіантами програмної реалізації, аналізувати власні помилки та розвивати критичне мислення [1, с. 77].

До основних переваг впровадження ШІ у процес викладання програмування можна віднести автоматизацію перевірки завдань, персоналізацію навчання, генерацію варіативних завдань, розвиток практичних навичок аналізу, оптимізації програмного коду та творчого пошуку способів розв'язання задач [7, с. 149]. Крім того, використання ШІ дозволяє оперативно виявляти типові помилки, пояснювати причини їх виникнення та пропонувати альтернативні підходи до реалізації програмних рішень. Сучасні ШІ-інструменти можуть працювати у декількох основних режимах взаємодії зі здобувачами освіти, що можуть бути адаптовані до освітніх цілей. При цьому їх функціональні можливості та рівень автономності можуть відрізнятися. Основними режимами є:

1. Режим асистента передбачає пропонування варіантів завершення рядка або цілого блоку коду в реальному часі. Це дозволяє здобувачам освіти зменшити кількість синтаксичних помилок і швидше створювати шаблонні фрагменти програмного коду. Водночас такі підказки можуть використовуватися для ознайомлення з поширеними конструкціями мови програмування та прикладами їх практичного застосування.

2. Режим діалогу реалізується через інтегрований чат, до якого можна ставити запитання природною мовою. Наприклад, здобувач освіти може попросити пояснити фрагмент програмного коду, визначити різницю між певними конструкціями мови програмування або запропонувати інший спосіб реалізації алгоритму. ШІ може рекомендувати здобувачам освіти відповідні онлайн-курси, навчальні завдання та інформаційні ресурси, візуалізувати процеси побудови алгоритмів, забезпечувати миттєвий зворотний зв'язок щодо написаного коду. Особливе значення цей режим має під час самостійної роботи, коли здобувач освіти може отримати додаткове пояснення складного матеріалу без необхідності очікувати консультації викладача.

3. В режим генерації здобувач освіти формулює завдання природною мовою, після чого ШІ генерує відповідний програмний код. Цей режим також може застосовуватися для рефакторингу наявного коду та виправлення помилок. Згенеровані програмні рішення можуть використовуватися як основа

для подальшого аналізу, тестування та порівняння різних способів реалізації поставленого завдання.

4. Режим агента передбачає виконання складних завдань, розрахованих на багато етапів. Наприклад, він може проаналізувати проєкт, знайти потенційні вразливості, запропонувати способи їх усунення та створити unit-тести. У цьому режимі ШІ-агент може самостійно розбивати поставлене завдання на окремі етапи та виконувати їх [1, с. 78]. На відміну від інших режимів, агентна взаємодія передбачає більший рівень автономності та можливість послідовного виконання взаємопов'язаних операцій із програмним проєктом.

Використання таких режимів надає можливість залучати ШІ на різних етапах розробки програмного забезпечення. Такі інструменти, як ChatGPT [8, с. 261], Copilot, Gemini дозволяють швидко отримувати відповіді, підказки щодо програмного коду та приклади його реалізації [4, с. 336]. Разом із тим результати генерації потребують перевірки, оскільки ШІ може пропонувати синтаксично коректний, але логічно помилковий або неоптимальний код. Тому важливо формувати у здобувачів освіти навички критичного оцінювання отриманих рекомендацій та самостійного тестування програмних рішень. Внаслідок цього ШІ під час викладання програмування можна застосовувати для автоматизації окремих навчальних завдань та підготовки здобувачів освіти до використання сучасних інструментів для розробки програмного забезпечення. В свою чергу, це дозволить підвищити ефективність розвитку прикладних фахових компетентностей.

Результативність застосування ШІ під час вивчення програмування залежить від можливостей конкретних інструментів та способів їх інтеграції в освітній процес. Важливими завданнями в цьому контексті є вибір відповідного ШІ-інструменту та визначення його ролі у виконанні навчальних завдань. При цьому необхідно створювати умови, за яких майбутні ІТ-фахівці замість отримання готових відповідей аналізують запропоновані рішення, знаходять помилки та обґрунтовують власний підхід. Така інтеграція дає змогу використовувати можливості ШІ для підтримки навчання, коли здобувачі проявляють самостійність у розв'язанні навчальних завдань та розвивають критичне мислення.

Ефективність використання ШІ залежить від того, наскільки усвідомлено здобувачі освіти застосовують ці інструменти. Одним із основних ризиків є неусвідомлене використання результатів роботи генеративного штучного інтелекту без їх належного аналізу та осмислення. Це може призвести до поверхневого засвоєння знань та відсутності глибокого розуміння принципів і технологій, необхідних майбутнім фахівцям [6, с. 135].

Для запобігання цьому ризику у навчальних завданнях слід передбачати отримання кінцевого програмного коду з обов'язковим поясненням логіки його побудови та обґрунтуванням обраного способу розв'язання. Це дозволяє використовувати ШІ як допоміжний засіб, зберігаючи необхідність самостійного мислення майбутнього ІТ-фахівця.

Доцільним є поєднання традиційних методів викладання з інструментами штучного інтелекту, що дає змогу врахувати індивідуальні особливості навчання здобувачів освіти, підвищити навчальну мотивацію, звільнити час викладача для більш творчої та методичної роботи [2, с. 11]. Наприклад, після пояснення викладачем нового алгоритму здобувачі освіти можуть використовувати ШІ для отримання додаткових пояснень, прикладів програмного коду або альтернативних способів розв'язання навчального завдання. Під час практичної роботи такі інструменти можуть допомогти знаходити помилки у програмному коді та пояснювати причини їх виникнення. Викладач водночас може зосередитися на поясненні складних питань, обговоренні різних підходів до розв'язання задач та індивідуальній підтримці здобувача освіти.

Висновки. Проведений аналіз показав, що використання штучного інтелекту під час викладання фахових дисциплін з програмування розширює можливості організації освітнього процесу. Інструменти ШІ можуть застосовуватися для персоналізації навчання, аналізу та генерації програмного коду, пошуку і виправлення помилок, створення тестів, надання оперативного зворотного зв'язку та підтримки здобувачів освіти під час виконання практичних завдань. Використання сучасних ШІ-інструментів також сприяє ознайомленню майбутніх ІТ-фахівців із технологіями, які вже інтегруються у професійні процеси розробки програмного забезпечення, та формуванню практичних фахових компетентностей.

Водночас результативність застосування штучного інтелекту залежить від способів його інтеграції в освітній процес. Надмірне використання готових рішень без їх аналізу може призводити до поверхневого засвоєння навчального матеріалу, зниження самостійності та недостатнього розуміння принципів програмування. Тому навчальні завдання доцільно будувати таким чином, щоб використання ШІ передбачало аналіз отриманих результатів, пояснення логіки програмного коду, пошук помилок та обґрунтування обраних рішень. Доцільним також є поєднання традиційних методів викладання з інструментами ШІ, за якого викладач зберігає провідну роль в організації навчання, а штучний інтелект використовується як додатковий засіб підтримки пізнавальної та практичної діяльності здобувачів освіти.

Література

1. Богун Р. І., Одрібець Н. В., Веденєєва О. А. Інтегровані середовища розробки з підтримкою штучного інтелекту: нові можливості для вивчення програмування студентами. *Інфокомунікаційні та комп'ютерні технології*. 2025. № 1(09). С. 76–81.
2. Вембер В. П. та ін. Можливості та виклики використання штучного інтелекту у навчанні фахових дисциплін студентів спеціальностей «Комп'ютерні науки» та «Інженерія програмного забезпечення». *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2025. № 19. С. 1–16
3. Візнюк І. М., Буглай Н. М., Куцак Л. В., Поліщук А. С., Киливник В. В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. 2021. № 59. С. 14–22
4. Гевлич І. Використання ШІ при формуванні навичок програмування та обробки економічної інформації. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences.* 2025. № 344(4). С. 334–338.
5. Деордиця О. Трансформація процесів розробки програмного забезпечення під впливом технологій штучного інтелекту. *Економіка та суспільство*. 2026. № 85. С. 1–8.
6. Машкіна І. В., Глушак О. М., Вембер В. П. Використання штучного інтелекту для підвищення ефективності навчання комп'ютерних мереж студентів спеціальності «Комп'ютерні науки». *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2025. № 3. С. 131–140.
7. Михайлюк І., Мурава О. Впровадження штучного інтелекту в навчальний процес при вивченні дисципліни «Основи програмування мовою Сі». *Інформаційні технології та суспільство*. 2025. № 1(16). С. 145–150.
8. Мірошниченко М. Ю., Чернова Г. В. Можливості штучного інтелекту для підтримки програмування. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 258–263.
9. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 136–144.

Дереза О.О.
кандидат технічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри
інженерної механіки та комп'ютерного проєктування
https://orcid.org/0000-0003-2652-9853
Супрун М.В.
асистент кафедри інженерної механіки
та комп'ютерного проєктування
https://orcid.org/0009-0000-5903-1336
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ CAD/CAM/CAE-СИСТЕМ У СУЦІЛЬНИЙ ЦИКЛ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ

Анотація. *У статті досліджено проблеми та перспективи інтеграції сучасних CAD/CAM/CAE-систем у наскрізний процес підготовки інженерних фахівців у закладах вищої освіти. Розглянуто стан українського ринку програмного забезпечення для автоматизованого проєктування. Наведено орієнтовний план наскрізного впровадження програмних продуктів у навчальний процес.*

Ключові слова: інженерні кадри, наскрізне проєктування, хмарні обчислення.

Dereza O., Suprun M. Integration of modern CAD/CAM/CAE systems into the comprehensive cycle of specialist training. *This article examines the challenges and prospects of integrating modern CAD/CAM/CAE systems into the end-to-end training process for engineering professionals in higher education institutions. The state of the Ukrainian market for computer-aided design (CAD) software is reviewed. A tentative plan for the comprehensive implementation of software products into the educational process is presented.*

Key words: *engineering personnel, end-to-end design, cloud computing.*

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток автоматизації, штучного інтелекту (AI), зелених технологій та концепції Індустрії 4.0/5.0 зумовлює певні вимоги до інженерних і технічних фахівців. Сучасний інженер – не просто виконавець, а розробник, який працює на стику кількох дисциплін.

Крім знань в одній конкретній галузі й роботи в базових CAD-системах, знання стандартного програмного забезпечення (ПЗ) та трансформація вимог ринку праці диктують необхідність опанувати сучасні навички. Це

міждисциплінарність (T-shaped): поєднання бази з IT; data-driven інженерія: програмування, хмарні обчислення, робота з AI. Концепція Індустрії 5.0 передбачає перехід до екологічного виробництва, врахування зелених стандартів (Green Skills). Адаптація до сучасного ринку праці неможлива без lifelong learning: постійного перенавчання через швидке застарівання технологій.

Головною умовою формування конкурентоспроможних фахівців є інтеграція сучасних CAD/CAE/CAM-систем у процес підготовки інженерних кадрів. Потрібен перехід від ізольованого вивчення окремих програм до опанування наскрізного проєктування в межах PLM-систем:

- CAD: Створення 3D-моделі деталі або механізму, розробка конструкторської документації;
- CAE: Віртуальні випробування створеної моделі (на міцність, теплопровідність, гідрогазодинаміку);
- CAM: Автоматизована розробка керуючих програм для верстатів з ЧПК або підготовка до адитивного виробництва на основі скоригованої 3D-моделі.

Для комплексного навчання зазвичай обирають один або кілька програмних комплексів.

Мета статті – дослідження ефективності використання функціоналу програмного забезпечення CAD/CAM/CAE-систем у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Проєктування механічних систем різного рівня складності неможливе без високої точності, оперативності та адаптивності проєктних рішень. Сьогодні розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення дистанційного та змішаного навчання створюють нові вимоги до інструментів, що забезпечують організацію освітнього процесу [2, с. 263].

Можливості використання інформаційних технологій (ІТ) в освітньому процесі розкрито в працях багатьох авторів. Зміни, які відбуваються в освітніх процесах за допомогою ІТ, вимагають нових навичок та знань від студентів та викладачів [3, с. 159].

Використання ІТ є невід’ємною складовою сучасного машинобудування. Для автоматизації проєктування виробів використовують САПР. Одним з таких програмних продуктів, що використовувався студентами майже всіх українських вишів до недавнього часу, був «КОМПАС-3D» компанії «АСКОН». Це було зумовлено попитом на ринку праці на інженерів зі знанням «КОМПАС». Сьогодні використання цього програмного забезпечення є насамперед аморальним, але існують й інші причини недоцільності його застосування.

Проведено аналіз українського ринку систем автоматизованого проєктування на основі вибірки аналогів із подібним функціоналом. Вибрано найпопулярніше програмне забезпечення, яке користується попитом. На сайті «rabota.ua» у розділі «Виробництво-інженери-технологи» переглянуто понад 250 оголошень за ключовими словами відповідно до обраного програмного забезпечення [7].

Слід зазначити, що програмні продукти компанії «Autodesk» займають лідируючі позиції на ринку САПР. «SolidWorks» – також потужний інструмент для конструкторсько-технологічного проєктування, що користується великою популярністю серед українських підприємств. За результатами аналізу створено діаграму, що відображає попит на фахівців залежно від рівня володіння програмним забезпеченням (рис. 1).

«КОМПАС 3D», хоча й зручний у двовимірному проєктуванні, має доволі повільний розвиток тривимірної складової та відносно слабкий функціонал. Санкції, відсутність ліцензії та моральні аспекти роблять використання цього продукту безперспективним і недоречним.

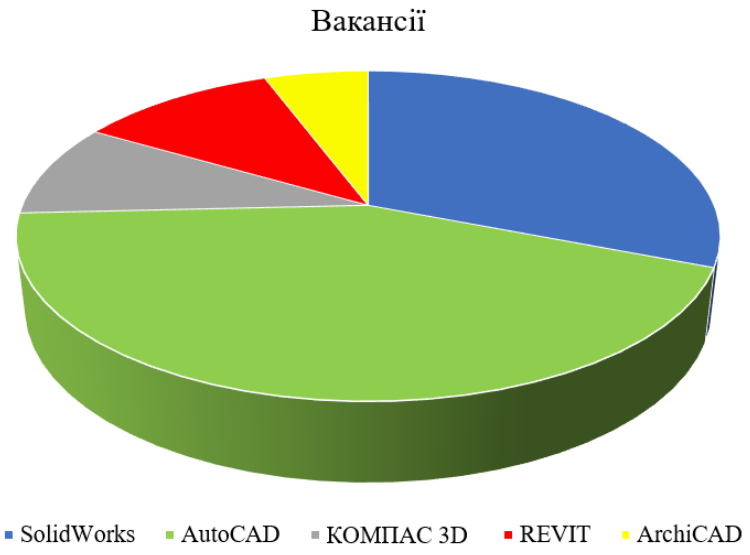

Рисунок 1. Діаграма попиту програмного забезпечення

Щоб підготовка кадрів відповідала запитам ринку, закладам вищої освіти (ЗВО) доцільно впроваджувати дуальну освіту та співпрацювати з бізнесом. Залучення промислових компаній до фінансування дає змогу реалізувати проєкти на замовлення підприємств у конкретному ПЗ. Виконання міждисциплінарних проєктів об’єднує студентів-конструкторів (CAD), студентів-розрахункових інженерів (CAE) та студентів-технологів (CAM) в одну команду для розробки одного виробу. Перехід на платформи на кшталт Autodesk Fusion 360 забезпечує командну роботу над проєктом у хмарі.

Інтеграція офіційних сертифікаційних іспитів вендорів (наприклад, CSWA/CSWP від SolidWorks) у випускні екзамени дає студенту міжнародний сертифікат ще до отримання диплома.

Компанія Autodesk також пропонує градацію іспитів залежно від рівня досвіду користувача. Сертифікати Autodesk визнаються у всьому світі, підвищують вартість спеціаліста на ринку праці та надають цифровий бейдж (через платформу Credly).

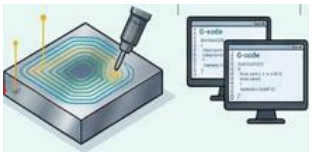
Наскрізна інтеграція продуктів та утиліт (End-to-End) і хмарні технології компанії Autodesk дозволяють спільно працювати над проєктами без втрати даних під час переходу між різними етапами розробки.

Компанія Autodesk Inc. (США) є основним постачальником програмного забезпечення для систем автоматизованого проєктування (САПР/CAD) та мультимедійних засобів для персональних комп'ютерів [1, с. 8].

Для побудови суцільного циклу підготовки сучасного фахівця пропонується екосистема взаємопов'язаних CAD/CAM/CAE-продуктів на прикладі найбільш потужного програмного забезпечення Autodesk – продуктів і утиліт [10].

Таблиця 1

План інтеграції продуктів Autodesk у навчальний процес

Етап навчання	Дисципліна	Продукт Autodesk	Результат для студента	
1-2 курс (Базовий)	Інженерна графіка, Вступ до фаху	AutoCAD, Fusion 360 (CAD)	Навички 2D/3D-моделювання базових деталей	
3 курс (Конструкторський)	Деталі машин, Опір матеріалів, ТММ	Inventor, Fusion Simulation / Nastran	Створення складних редукторів, вузлів, проведення міцнісних розрахунків	
4 курс (Технологічний)	Технологія машинобудування, ЧПК	Fusion CAM, PowerMill	Розробка технологічного процесу виготовлення, написання G-коду для верстата	

Магістратура/ Диплом	Комплексне проєктування, Робототехніка	Уся екосистема + Fusion Team, Generative Design	Створення виробу - від ШІ-ідеї до готової деталі на верстаті - в межах командної роботи.	

Проєктування та конструювання (CAD) формують базові навички 2D-креслення та складного 3D-моделювання. Інженерний аналіз та симуляція (CAE) навчають методам перевірки конструкцій на міцність, теплостійкість, гідрогазодинаміку перед виготовленням.

Автоматизація виробництва (CAM) готує фахівців до реального виробництва: створення керуючих програм для верстатів із ЧПК (CNC) та 3D-принтерів. Студенту не потрібно вивчати три різні інтерфейси для CAD, CAE та CAM. Все знаходиться в одній програмі, що критично скорочує час на адаптацію. Autodesk надає безкоштовні освітні ліцензії (Autodesk Education Plan) для студентів та викладачів терміном на 1 рік із можливістю щорічного подовження.

Екосистема SOLIDWORKS від Dassault Systèmes також є ідеальним інструментом для цього завдяки повній асоціативності даних: зміна геометрії в CAD-моделі автоматично оновлює результати розрахунків у CAE та траєкторії інструментів у CAM.

Завдяки такій лінійці продуктів навчальний заклад отримує закриту екосистему, де студент проходить шлях від першого ескізу деталі до її віртуального тестування, розрахунку вартості виробництва та симуляції обробки на металорізальному верстаті. Вибір CAD/CAM/CAE-системи залежить від вашої галузі, рівня складності завдань і того, чи працюєте ви самостійно, чи в команді. Універсальної програми не існує; слід обирати залежно від можливостей використання та поставлених завдань.

Впровадження потужнішого програмного забезпечення в освітній процес супроводжується низкою труднощів. Таких, як вартість ліцензій, необхідність у потужному комп'ютерному обладнанні, нестача кваліфікованого викладацького складу, який не встигає перекваліфікуватися відповідно до швидкого оновлення програмного забезпечення.

Інтеграція сучасних CAD/CAM/CAE-систем у підготовку інженерів є потужним каталізатором досягнення кількох Цілей сталого розвитку (ЦСР)

ООН [4, 5]. Вона трансформує підхід до проєктування, зменшуючи використання фізичних ресурсів і оптимізуючи виробничі процеси.

Топологічна оптимізація в CAD-системах дозволяє створювати надміцні, але водночас легкі конструкції, що потребують менше матеріалів для виготовлення. CAM-системи (виробництво) навчають оптимізувати траєкторії різання інструментами та розкрою матеріалів. Це радикально зменшує обсяг промислових відходів і браку.

Віртуальне тестування (CAE-системи) дозволяє проводити симуляції навантажень, термодинамічних процесів та аеродинаміки в цифровому середовищі, що мінімізує потребу в створенні та руйнуванні фізичних прототипів, заощаджуючи сировину й енергію. Створення полегшених деталей (завдяки CAD/CAE) у майбутньому знизить вагу транспорту та обладнання. Навчання переходить від застарілих теоретичних методик до практикоорієнтованого цифрового проєктування. Майбутні фахівці здобувають навички, які повністю відповідають сучасним вимогам глобального ринку праці. Випускники стають конкурентоспроможними фахівцями високої кваліфікації. Це сприяє підвищенню продуктивності праці на підприємствах, стимулює інноваційну економіку та забезпечує молодим інженерам високий рівень доходу.

Таким чином, цифровізація інженерної освіти не просто вчить створювати деталі, а формує у майбутніх інженерів екологічне мислення – вміння мінімізувати екологічний слід виробу ще на етапі його проєктування.

Висновки. Сучасна концепція індустрії вимагає від вищої школи підготовки міждисциплінарних фахівців, які володіють навичками data-driven інженерії, обирають екологічні рішення та готові до постійного навчання протягом усього життя (lifelong learning). Аналіз ринку праці свідчить про високий попит на фахівців зі знанням світових екосистем, таких як Autodesk (Inventor, Fusion 360) та SOLIDWORKS.

Впровадження єдиної CAD/CAM/CAE-екосистеми (зокрема, хмарних рішень типу Autodesk Fusion) забезпечує асоціативність даних, дозволяє уникнути втрат інформації між етапами розробки виробу, прискорює адаптацію студентів завдяки єдиному інтерфейсу та дає змогу реалізовувати командні міждисциплінарні проєкти.

Література

1. Дереза О. О., Вершков О. О., Тетервак І. Р. Функціональне проєктування в середовищі AUTODESK INVENTOR : навчальний посібник. Одеса : Олді+, 2025. 204 с.

2. Терещук С. І., Шаров С. В. Google Workspace for Education: імплементація в освітній процес. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 262–271.
3. Штаєр Р. В., Назаров В. С., Кравець О. В. Можливості використання інформаційних технологій в освітньому процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2023. Вип. 2 (53). С. 156–160.
4. Goal 4: Quality education. URL: https://globalgoals.org/goals/4-quality-education/.
5. Goal 9: Industry, Innovation and Infrastructure. URL: https://globalgoals.org/goals/9-industry-innovation-and-infrastructure/.
6. Li N., Liu C. Computer-Aided Industrial Design in the Context of Intelligent Manufacturing. Computer-Aided Design & Applications. 2025. Vol. 22(S9). Pp. 14–26.
7. Rabota.ua: офіційний сайт. URL: https://robota.ua/.
8. Sapundzhi F. et al. Application and Development of CAD/CAM Technologies in the Modern Metalworking Industry. *Engineering Proceedings*. 2026. Т. 122. № 1. С. 22.
9. SOLIDWORKS Design Help 2026. URL: https://help.solidworks.com/2026/english/SolidWorks/sldworks/c_learn_tab.htm?id=2.6.3.
10. Unified CAD/CAM for precision and efficiency. URL: https://www.autodesk.com/uk/solutions/cad-cam.

Дяденчук А.Ф.
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики і фізики,
https://orcid.org/0000-0002-6625-9985
Малкіна В.М.
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри комп'ютерних наук,
https://orcid.org/0000-0002-2076-2032
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СИСТЕМА МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ХАРАКТЕРИСТИК ФОТОЕЛЕКТРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ

Анотація. *Розроблено інтелектуальну систему моделювання та прогнозування характеристик фотоелектричних перетворювачів на основі гетероструктур плівка/кремній у середовищі MATLAB App Designer. Система поєднує розрахунок вольт-амперних і потужнісних характеристик за однодіодною моделлю, автоматизований аналіз SEM-зображень для визначення розміру зерен і пористості та прогнозування ККД методом градієнтного бустингу. Точність моделі на тестовій вибірці становить R^2=0,981, RMSE=0,34 відсоткового пункту. Розробка забезпечує комплексне оцінювання електричних і структурно-морфологічних характеристик ФЕП та автоматизацію досліджень гетероструктурних сонячних елементів.*

Ключові слова: *фотоелектричний перетворювач; однодіодна модель; SEM-зображення; градієнтний бустинг; машинне навчання; MATLAB.*

Dyadenchuk A., Malkina V. **Intelligent system for modeling and predicting the characteristics of photovoltaic converters.** *An intelligent system for modeling and predicting the characteristics of photovoltaic converters based on film/silicon heterostructures has been developed using MATLAB App Designer. The system combines the calculation of current–voltage and power characteristics using the single-diode model, automated SEM image analysis to determine grain size and porosity, and efficiency prediction using gradient boosting. The model achieves R^2=0.981 and RMSE=0.34 percentage points on the test dataset. The developed system enables comprehensive assessment of the electrical, structural, and morphological characteristics of photovoltaic converters and automates research on heterostructured solar cells.*

Key words*: photovoltaic converter; single-diode model; SEM images; gradient boosting; machine learning; MATLAB.*

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток відновлюваної енергетики, зокрема сонячної, зумовлює необхідність підвищення ефективності фотоелектричних перетворювачів (ФЕП). Збільшення кількості сонячних електростанцій вимагає застосування новітніх методів аналізу, моделювання та прогнозування характеристик ФЕП для оптимізації процесів проєктування, експлуатації та технічного обслуговування. Особливу увагу в цьому контексті привертають гетероструктурні фотоелектричні перетворювачі. Коефіцієнт корисної дії (ККД) гетероструктурних перетворювачів залежить від параметрів структури (товщини шарів, рівня легування, ширини забороненої зони), умов експлуатації (температури, освітленості), а також від морфології плівок (розміру зерен і пористості). Експериментальний підбір оптимальної структури потребує значних витрат, тому актуальним є використання моделювання на початковому етапі процесів виготовлення гетероструктур [1]. Традиційні математичні моделі часто не здатні повністю враховувати складні взаємозв'язки між цими факторами, що призводить до зниження точності прогнозування енергетичних характеристик та ефективності роботи сонячних енергетичних систем.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розроблення інтелектуальних систем моделювання та прогнозування фотоперетворювачів. Використання методів штучного інтелекту, машинного навчання та аналізу великих обсягів даних дає змогу автоматизувати процес оцінювання стану ФЕП, підвищити точність прогнозування їхніх електричних параметрів і виробітку електроенергії, а також своєчасно виявляти відхилення та потенційні несправності.

Літературний огляд. Електричні характеристики та ККД сонячних елементів визначаються як параметрами напівпровідникових матеріалів, так і особливостями морфології сформованих шарів, технологією виготовлення та умовами експлуатації.

Одним із базових напрямів досліджень є математичне моделювання фотоелектричних перетворювачів. Однією з найбільш цитованих робіт у цьому напрямі є дослідження [11], у якому запропоновано підхід до моделювання фотоелектричних масивів на основі однодіодної еквівалентної схеми. Запропонована авторами модель забезпечує достатню точність розрахунку вольт-амперних характеристик (ВАХ) та залишається однією з найбільш поширених при дослідженні сонячних елементів.

Для більш детального аналізу процесів перенесення заряду в багатошарових структурах застосовуються фізично орієнтовані моделі, засновані на розв'язуванні рівнянь Пуассона та неперервності носіїв заряду. Такі підходи реалізовані в спеціалізованих програмних комплексах SCAPS-

1D, AFORS-HET та PC1D. Зокрема, SCAPS-1D активно використовується для дослідження тонкоплівкових і перовскітних сонячних елементів, тоді як AFORS-HET орієнтований на моделювання гетероструктурних фотоелектричних систем [4]. Огляд сучасних програмних засобів для дослідження тонкоплівкових сонячних елементів наведено в роботі Salgado-Conrado та співавторів [9].

Останнім часом значна увага приділяється моделюванню гетероструктурних ФЕП на основі оксидних і пористих напівпровідникових матеріалів [6]. Дані дослідження підтверджують перспективність використання чисельного моделювання для оцінювання характеристик фотоелектричних систем ще на етапі проєктування.

Паралельно розвивається напрям аналізу мікроструктури фотоелектричних матеріалів. Для дослідження морфології напівпровідникових плівок широко застосовуються методи скануючої електронної мікроскопії (SEM). Обробка SEM-зображень дозволяє отримувати кількісні характеристики структури матеріалу, зокрема середній розмір зерен, пористість, концентрацію дефектів та інші параметри, що впливають на електричні властивості фотоелектричних перетворювачів. Для аналізу таких зображень часто використовуються програмні комплекси ImageJ/Fiji та Gwyddion [10].

Крім того, сучасні тенденції свідчать про активне впровадження методів штучного інтелекту для автоматизації аналізу мікроструктури матеріалів. У роботі [13] та співавторів запропоновано підхід PerovSegNet для автоматичної сегментації SEM-зображень перовскітних матеріалів на основі глибокого навчання. Використання нейронних мереж дозволило автоматизувати виявлення структурних компонентів і дефектних областей, що значно підвищує швидкість та об’єктивність аналізу [13].

Ще одним важливим напрямом є застосування методів машинного навчання для прогнозування характеристик подібних пристроїв. Meftahi та співавтори продемонстрували можливість використання моделей машинного навчання для прогнозування коефіцієнта перетворення енергії органічних фотоелектричних систем на основі структурних параметрів матеріалів [7]. Подібні підходи використовуються також для прогнозування потужності сонячних електростанцій, оцінювання деградації фотоелектричних модулів та виявлення несправностей у їх роботі [5].

Окрему увагу дослідників привертає поєднання аналізу зображень із методами машинного навчання. Робота Durmaz та співавторів демонструє ефективність застосування згорткових нейронних мереж для вилучення інформативних ознак складних мікроструктурних матеріалів та встановлення

зв’язку між їх морфологією і функціональними властивостями [3]. Це відкриває можливість створення комплексних інтелектуальних систем, здатних автоматично аналізувати структуру матеріалу та прогнозувати експлуатаційні характеристики фотоелектричних пристроїв. Серед сучасних алгоритмів машинного навчання для прогнозування характеристик енергетичних систем значного поширення набули ансамблеві методи, зокрема градієнтний бустинг, які демонструють високу точність при роботі з нелінійними багатофакторними залежностями та обмеженими наборами даних [2].

Таким чином, аналіз наукових публікацій показав, що існуючі програмні засоби переважно орієнтовані або на фізичне моделювання фотоелектричних структур (SCAPS-1D, AFORS-HET, PC1D), або на обробку SEM-зображень (ImageJ/Fiji), або на окреме застосування методів машинного навчання. Водночас питання інтеграції фізичного моделювання, автоматизованого аналізу SEM-зображень та прогнозування характеристик фотоелектричних перетворювачів у межах єдиного інтерактивного програмного середовища залишається недостатньо дослідженим. Все це й обумовлює актуальність розроблення системи, яка поєднуватиме зазначені підходи для підвищення ефективності аналізу та проєктування фотоелектричних структур.

Метою роботи є розроблення інтелектуальної системи моделювання та прогнозування характеристик фотоелектричних перетворювачів на основі поєднання фізичного моделювання, аналізу SEM-зображень та методів машинного навчання для оцінювання впливу структурних і морфологічних параметрів на коефіцієнт корисної дії фотоелектричних пристроїв.

Виклад основного матеріалу. Систему реалізовано як автономний застосунок у середовищі MATLAB App Designer: головний клас успадковує matlab.apps.AppBase, а компонування інтерфейсу формується програмно за допомогою сіткових контейнерів. Вікно складається з трьох функціональних областей (рис. 1): ліворуч – панель параметрів структури, у центрі – графік вольт-амперної та потужнісної характеристик із картками результатів і блоком порівняння прогнозу машинного навчання та фізичної моделі, праворуч – панель аналізу SEM-зображення. Розрахункова логіка винесена в окремі функції (фізична модель, аналіз зображення, навчання регресійної моделі, база матеріалів), тому інтерфейс не залежить від розрахункових модулів. Навчена модель кешується у файлі й під час наступних запусків завантажується без повторного навчання.

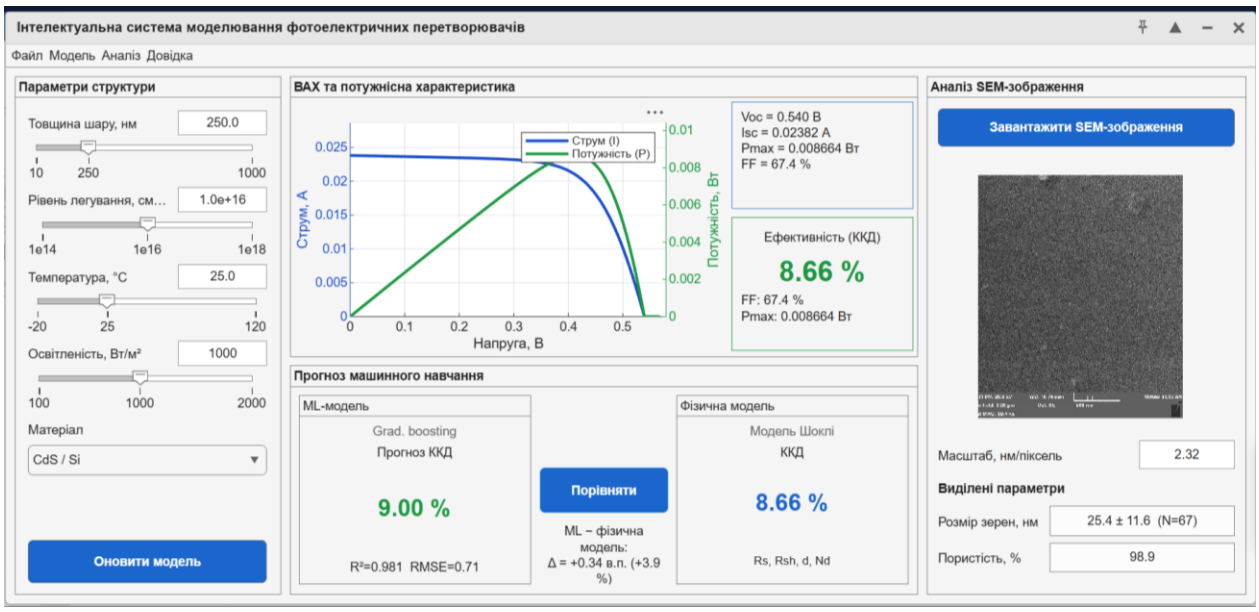

Рис. 1. Інтерфейс застосунку

Користувач задає товщину шару, рівень легування, температуру, освітленість і матеріал; кожен числовий параметр можна змінювати повзунком або введенням значення, а допустимі межі контролюються полем введення (табл. 1). Розрахунок оновлюється автоматично після кожної зміни параметра.

Таблиця 1

Вхідні параметри системи

Параметр	**Діапазон**	**Початкове значення**
Товщина шару, нм	10 – 1000	200
Рівень легування, $см^{-3}$	10^{14} – 10^{18}	10^{16}
Температура, °C	–20 – 120	25
Освітленість, $Вт/м^2$	100 – 2000	1000
Масштаб SEM-зображення, нм/піксель	0,001 – 100000	1

Фізичний модуль розраховує ВАХ на основі однодіодної еквівалентної моделі сонячного елемента [11], яка розв’язується чисельно ітераційним методом Ньютона. Модель враховує поправки на товщину шару та рівень легування. База містить п’ять матеріалів плівок: ZnO, CdS, TiO_2, CuO та Ga_2O_3, як підкладку використано кремній. Розрахунок виконується для елемента площею 1 $см^2$. За кривою потужності визначаються напруга холостого ходу

V_{oc}, струм короткого замикання I_{sc}, максимальна потужність P_{max} , коефіцієнт заповнення FF та ККД.

Модуль аналізу SEM-зображень завантажує зображення, виконує попередню обробку, бінаризацію за методом Оцу [8] та сегментацію зерен алгоритмом водорозділу (watershed) [12], що дає змогу розділяти зерна, які дотикаються. За заданим масштабом (нм/піксель) система обчислює середній розмір зерен зі стандартним відхиленням, кількість виявлених зерен і пористість. Наприклад, для зображення з масштабом 2,32 нм/піксель (рис. 1) виділено 67 зерен, середній розмір яких становить 25,4 ± 11,6 нм, пористість – 98,9 %.

Для прогнозування ККД застосовано регресійну модель на основі градієнтного бустингу (алгоритм LSBoost). Вектор ознак складається з п’яти величин: ширини забороненої зони матеріалу E_g, товщини шару d, десяткового логарифма рівня легування $lg\ N_d$, температури T та освітленості G. Використання логарифму рівня легування зумовлено зміною цієї величини на чотири порядки. Метрики якості моделі (R^2 і RMSE) відображаються в інтерфейсі.

Висновки. У роботі розроблено інтелектуальну систему, яка в єдиному інтерактивному середовищі MATLAB поєднує розрахунок характеристик ФЕП за однодіодною моделлю, автоматизований аналіз SEM-зображень і прогнозування ККД методом градієнтного бустингу та дає змогу зіставляти результати фізичної моделі та моделі машинного навчання. На даних, згенерованих фізичною моделлю для п’яти гетероструктур плівка/кремній, модель машинного навчання відтворює результати розрахунку з R^2=0,981 та RMSE=0,34 в.п. Подальший розвиток системи пов’язаний із включенням морфологічних ознак до вектора ознак, розширенням навчальної вибірки та перевіркою на експериментальних зразках гетероструктур.

Література

1. Дяденчук А. Ф. Гетероструктури на основі поруватих напівпровідників (Si, A2B6 та A3B5) : дис. ... канд. техн. наук : 05.27.06 «Технологія, обладнання та виробництво електронної техніки». Київ, 2018. 184 с.
2. Aksoy N., Genc I. Predictive models development using gradient boosting based methods for solar power plants. *Journal of Computational Science*. 2023. Vol. 67. Article 101958.
3. Durmaz A. R., Müller M., Lei B., Thomas A., Britz D., Holm E. A., et al. A deep learning approach for complex microstructure inference. *Nature Communications*. 2021. Vol. 12, No 1. Art. 6272.

4. Froitzheim A., Stangl R., Elstner L., Kriegel M., Fuhs W. AFORS-HET: a computer-program for the simulation of heterojunction solar cells to be distributed for public use. *3rd World Conference on Photovoltaic Energy Conversion, 2003. Proceedings of.* 2003. Vol. 1. Pp. 279–282.
5. Hwang H. P. C., Ku C. C. Y., Chan J. C. C. Detection of malfunctioning photovoltaic modules based on machine learning algorithms. *IEEE Access*. 2021. Vol. 9. Pp. 37210–37219.
6. Ismail G. M., Can E., Taha H. H., El-Bary A. A., Elidy E., Lotfy K. Photo-thermoelastic wave propagation in porous semiconductor metamaterials with coupled plasma and thermal effects. *Archive of Applied Mechanics*. 2025. Vol. 95, No. 9. Article 216.
7. Meftahi N., Klymenko M., Christofferson A. J., Bach U., Winkler D. A., Russo S. P. Machine learning property prediction for organic photovoltaic devices. npj *Computational Materials*. 2020. Vol. 6, No 1. Art. 166.
8. Otsu N. A threshold selection method from gray-level histograms. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics*. 1979. Vol. 9, No 1. Pp. 62–66.
9. Salgado-Conrado L., Álvarez-Macías C., Reyes-Durán B. A Review of Simulation Tools for Thin-Film Solar Cells. *Materials*. 2024. Vol. 17, No 21. Article 5213.
10. Sharifi T., Bohinc B., Deev D., Strok M., Lapanje A., Rijavec T. Development of Bio-Photoelectrochemical Hybrids for Solar Energy Conversion. *Electrochemical Society Transactions*. 2024. Vol. 113, No 10. Pp. 43–48.
11. Villalva M. G., Gazoli J. R., Ruppert Filho E. Comprehensive approach to modeling and simulation of photovoltaic arrays. *IEEE Transactions on power electronics*. 2009. No. 24(5). Pp. 1198–1208.
12. Vincent L., Soille P. Watersheds in digital spaces: an efficient algorithm based on immersion simulations. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*. 1991. Vol. 13, No 6. Pp. 583–598.
13. Wang L., Hu T., Pan J., Zhang H., Zhan Y., Cai X. Automated and Scalable SEM Image Analysis of Perovskite Solar Cell Materials via a Deep Segmentation Framework. npj *Computational Materials*. 2026.

Климаков О.Є.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0005-6185-0759
Грушко С.С.
кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри комп'ютерних систем та мереж
Національний університет «Запорізька політехніка»,
https://orcid.org/0000-0002-0064-408X

ПРОТОТИП АПАРАТНОГО ВУЗЛА КОНТРОЛЮ ЦІЛІСНОСТІ ОСВІТНІХ ДАНИХ НА ОСНОВІ ПРОГРАМОВАНОЇ ЛОГІКИ

Анотація. *У роботі представлено прототип апаратного вузла контролю цілісності освітніх даних на основі програмованих логічних інтегральних схем, що виконує швидку перевірку відповідності академічних записів еталонним геш-значенням за мінімальних витрат ресурсів кристала. Запропоновано модульну розподілену архітектуру з кількома ПЛІС-вузлами та центральним вузлом маршрутизації як концепцію масштабованого рішення. Обчислювальним ядром слугує модуль гешування, доповнений модулем звірення обчисленого й еталонного значень. Експериментально підтверджено високу ресурсну ефективність реалізації на платформі Intel Cyclone V. Прототип призначено для апробації архітектури та подальшого розвитку в напрямі криптографічно стійких алгоритмів.*

Ключові слова: *контроль цілісності, освітні дані, програмована логіка, гешування, ПЛІС.*

Klymakov O., Hrushko S. A Prototype hardware unit for controlling the integrity of educational data based on programmable logic. *The paper presents a prototype hardware unit for controlling the integrity of educational data based on field-programmable gate arrays, which performs fast verification of academic records against reference hash values with minimal use of chip resources. A modular distributed architecture comprising several FPGA nodes and a central routing node is proposed as a concept of a scalable solution. The computational core is a hashing module complemented by a module that compares the computed and reference values. The high resource efficiency of the implementation on the Intel Cyclone V platform is confirmed experimentally. The prototype is intended for validating the architecture and for further development towards cryptographically strong algorithms.*

Key words: *integrity control, educational data, programmable logic, hashing, FPGA.*

Актуальність дослідження. Цифрова трансформація освіти супроводжується переходом критично важливих академічних даних – оцінок, відомостей, результатів атестації – до інформаційних систем закладів вищої освіти. Це загострює проблему захисту таких даних від несанкціонованого викривлення та підробки, адже будь-яка незафіксована зміна оцінки підриває довіру до освітнього процесу [1]. Задля запобігання підробці академічних документів активно досліджують різні підходи, зокрема з використанням блокчейну та гешування [2], однак питання ефективного апаратного контролю цілісності залишається відкритим.

Основою контролю цілісності слугують геш-функції: обчислене для запису геш-значення звіряється з еталонним, і будь-яка розбіжність сигналізує про зміну даних [3]. Програмовані логічні інтегральні схеми (ПЛІС) завдяки апаратному паралелізму та детермінованій затримці дають змогу виконувати таку перевірку зі сталою швидкодією, не навантажуючи центральний процесор. Ефективність апаратної реалізації гешування та шифрування на ПЛІС підтверджено в низці досліджень як для універсальних платформ, так і для окремих криптографічних алгоритмів [4; 5].

Попри це, бракує компактних і економічно доступних апаратних рішень для контролю цілісності освітніх даних, які можна було б інтегрувати в наявне інформаційне середовище закладу. Відкритим залишається й питання побудови масштабованих модульних архітектур, здатних обробляти зростаючі обсяги записів без істотного нарощування апаратних витрат.

Мета статті. Метою роботи є розроблення прототипу апаратного вузла контролю цілісності освітніх даних на основі ПЛІС, що забезпечує швидку та ресурсоощадну перевірку відповідності академічних записів еталонним значенням. Досягнення мети передбачає побудову модульної архітектури, реалізацію обчислювального ядра гешування на ПЛІС та експериментальну перевірку його ресурсної ефективності.

Виклад основного матеріалу. Запропонована архітектура, апаратну реалізацію ядра якої детально викладено в [6], передбачає розподілену схему: кілька ПЛІС-вузлів, об’єднаних у мережу з центральним вузлом маршрутизації, що в перспективі дає змогу масштабувати оброблення під обсяги даних інформаційного середовища закладу. Структура охоплює взаємодію користувача через вебінтерфейс, серверну частину для оброблення запитів, ПЛІС-вузли для обчислень та зв’язок зі структурою зберігання еталонних верифікаційних записів. Кожен вузол містить три складники: модуль приймання даних (буферизація та попереднє оброблення вхідного потоку), модуль гешування (обчислювальне ядро) та модуль перевірки

(звірення обчисленого й еталонного значень із формуванням ознаки цілісності).

Систему оформлено як єдиний Verilog-модуль із чітко визначеними інтерфейсами. Модуль працює у двох режимах: за mode = 0 обчислюється геш-значення вхідних даних, а за mode = 1 додатково виконується його звірення з еталоном, і результат перевірки цілісності фіксується в окремому сигналі. Стандартизовані сигнали тактування, скидання та валідації забезпечують коректне синхронне оброблення потоку даних.

У прототипі системи як обчислювальне ядро застосовано геш-функцію Jenkins, що вирізняється простотою апаратного втілення та низькими вимогами до ресурсів [7]. Її реалізація зводиться до послідовного оброблення байтів простими арифметико-логічними операціями: додаванням поточного байта до накопичувача, зсувом ліворуч із наступним додаванням та операцією «виключне АБО» з результатом правого зсуву; на завершальному етапі виконуються додаткові перетворення для рівномірнішого розподілу значень. Модуль звірення уможливлює зіставлення обчисленого гешу з еталонним та автоматичне виявлення розбіжностей.

Прототип реалізовано й перевірено в середовищі Quartus II 13.1 із симуляцією в Active-HDL 10.1. Синтез на платформі Intel Cyclone V засвідчив високу ресурсну ефективність: задіяно лише 134 адаптивні логічні модулі з 18 860 доступних, тобто менше 1 % ресурсів кристала. Такий низький рівень споживання дає змогу розміщувати на одній мікросхемі кілька екземплярів вузла та виконувати паралельну перевірку багатьох записів. Функціональне тестування підтвердило коректність роботи: для контрольного вхідного слова 0x7FF0F050 модуль обчислив очікуване геш-значення 0xCAB2DBE3, що збіглося з еталонним результатом. Економічна доступність та низьке енергоспоживання Cyclone V роблять рішення придатним для тривалої роботи у складі інформаційних систем закладів освіти [8].

Модульність архітектури закладає основу для масштабування: за потреби кількість ПЛІС-вузлів може нарощуватися відповідно до обсягів академічних даних. Такий підхід узгоджується з практикою апаратної реалізації криптографічних геш-функцій на ПЛІС, зокрема алгоритмів сімейства SHA-3 [9].

Висновки. Представлено прототип апаратного вузла контролю цілісності освітніх даних на базі ПЛІС Intel Cyclone V, що забезпечує швидку перевірку відповідності академічних записів еталонним значенням за мінімальних ресурсних витрат (134 адаптивні логічні модулі з 18 860, тобто менше 1 %). Модульна архітектура закладає основу для масштабування під обсяги інформаційного середовища закладу, а поєднання модуля гешування з

модулем звірення уможливлює автоматичне виявлення змін у даних. Низьке енергоспоживання робить рішення придатним для тривалої експлуатації. Перспективи подальших досліджень пов'язані з інтеграцією прототипу в реальні інформаційні середовища закладів освіти та з розширенням функціоналу засобами цифрового підпису, керування ключами та протоколів автентифікації.

Застосована в поточній реалізації геш-функція Jenkins має демонстраційний (тестовий) характер і не є криптографічно стійкою: вона придатна для апробації архітектури та оцінювання ресурсної ефективності, однак уразлива до навмисного добору колізій. Для практичного впровадження системи захисту освітніх даних цей алгоритм необхідно замінити криптографічно стійкою геш-функцією (наприклад, SHA-256), що унеможливить цілеспрямовану підробку записів без зміни їхнього геш-значення [10; 11].

Література

1. Грушко С. С., Тіменко А. В. Сучасні підходи до верифікації та захисту освітніх даних у цифрових системах. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 185–193.
2. Fernández-Blanco G., Froiz-Míguez I., Fraga-Lamas P., Fernández-Caramés T. M. A Blockchain Based System for Preventing Academic Forgery: Design and Practical Evaluation for CPU-Based and Low-Power Computers. Proceedings of the 2024 6th International Conference on Blockchain Computing and Applications (BCCA). Dubai, UAE, 2024. Pp. 406–413.
3. Menezes A. J., van Oorschot P. C., Vanstone S. A. Handbook of Applied Cryptography. Boca Raton : CRC Press, 1996. 780 p.
4. Szefer J., Chen Y. Y., Lee R. B. General-Purpose FPGA Platform for Efficient Encryption and Hashing. Proceedings of the 21st IEEE International Conference on Application-Specific Systems, Architectures and Processors (ASAP). Rennes, France, 2010. Pp. 309–312.
5. San İ., At N. Compact Keccak Hardware Architecture for Data Integrity and Authentication on FPGAs. Information Security Journal: A Global Perspective. 2012. Vol. 21, № 5. Pp. 231–242.
6. Климаков О. Є., Грушко С. С., Зеленьова І. Я., Тіменко А. В., Голуб Т. В. Апаратна реалізація навчальної системи верифікації освітніх даних на базі FPGA. *Наукові праці Донецького національного технічного університету.* Серія: Проблеми моделювання та автоматизації проектування. 2026. № 1(23). С. 68–74.
7. Jenkins B. A Hash Function for Hash Table Lookup. Dr. Dobb's Journal. 1997. URL: http://www.burtleburtle.net/bob/hash/doobs.html.

8. Cyclone V FPGA and SoC FPGA. Altera : веб-сайт. URL: https://www.altera.com/products/fpga/cyclone/v.
9. Rao M., Newe T., Grout I. Secure Hash Algorithm-3 (SHA-3) Implementation on Xilinx FPGAs, Suitable for IoT Applications. International Journal on Smart Sensing and Intelligent Systems. 2014. Vol. 7, No 5. Pp. 1–6.
10. Kammoun M., Elleuchi M., Abid M., Obeid A. M. HW/SW architecture exploration for an efficient implementation of the secure hash algorithm SHA-256. Journal of Communications Software and Systems. 2021. Vol. 17, № 2. Pp. 87–96.
11. Sharma N., Kumar N., Gupta A. Simulation and Synthesis of SHA-256 Using Verilog HDL for Blockchain Applications. Lecture Notes in Networks and Systems. Vol. 648. Springer, 2023.

Коломоєць Г.П.
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
https://orcid.org/0000-0003-3667-0316
Гуляко В.В.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0003-1817-7963
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

Анотація. *У статті проаналізовано особливості сучасних операційних систем Windows, Linux і macOS, визначено їхні переваги та сфери професійного використання. Встановлено, що вибір операційної системи залежить від завдань користувача, вимог програмного забезпечення та специфіки професійної діяльності. Розглянуто методичні підходи до вивчення операційних систем в університеті, що сприяють поглибленню знань про операційні системи та розвитку практичних навичок майбутніх IT-фахівців.*

Ключові слова*: здобувачі вищої освіти, методика викладання, Windows, Linux, macOS.*

Guliako V.V., Kolomoiets H.P. Analysis of modern operating systems and methodology for teaching them at the university. *The article analyzes the features*

of modern operating systems, including Windows, Linux, and macOS, and identifies their advantages and areas of professional use. It is established that the choice of an operating system depends on user tasks, software requirements, and the specific nature of professional activities. Methodological approaches to teaching operating systems at the university level are considered, contributing to a deeper understanding of operating systems and the development of practical skills among future IT professionals.

Key words: *higher education students, teaching methodology, Windows, Linux, macOS.*

Актуальність дослідження. Операційна система (ОС) є базовим компонентом програмного забезпечення комп'ютера, що забезпечує взаємодію апаратних ресурсів, прикладних програм і користувача. Вибір операційної системи впливає на сумісність програмного забезпечення, ефективність використання ресурсів, можливості адміністрування та організацію робочого середовища. Для майбутніх ІТ-фахівців важливо розуміти відмінності між сучасними операційними системами, їхні переваги, обмеження та сфери застосування. Вивчення операційних систем особливо важливо для майбутніх системних адміністраторів, фахівців із розроблення програмного забезпечення. Знання особливостей Windows, Linux і macOS надасть змогу обґрунтовано вибирати робоче середовище відповідно до вимог ІТ-проєкту, використовувати відповідні інструментальні засоби та розуміти принципи функціонування комп'ютерних систем.

Питання розвитку та використання операційних систем висвітлені у відповідних наукових працях. Так, П. Гуменний, А. Федорчук і М. Лось дослідили розвиток операційних систем від пакетної обробки даних до віртуалізованих середовищ. Ю. Лотюк аналізував популярність сучасних операційних систем, їхні архітектурні особливості та сфери застосування. Н. Кайдан і В. Панюхно порівнюють Windows і Linux в контексті особливостей використання та вимог до комп'ютерних ресурсів. В контексті освітнього процесу у роботі В. Юскович-Жуковської та Ю. Лотюк розглядаються тенденції розвитку операційних систем і їхній вплив на формування професійних навичок майбутніх ІТ-фахівців. Т. Григор'єва, В. Горбачов та інші науковці дослідили адаптивний підхід до навчання роботи з операційними системами, зокрема можливість диференціювати завдання відповідно до рівня підготовки здобувачів вищої освіти. Водночас актуальним залишається узагальнення характеристик сучасних настільних операційних

систем з погляду їхнього професійного використання та визначення підходів до їх вивчення у закладах вищої освіти.

Метою статті є аналіз особливостей сучасних операційних систем Windows, Linux і macOS, визначення їхніх переваг та сфер професійного використання, а також розгляд основних підходів до вивчення операційних систем у процесі підготовки майбутніх ІТ-фахівців.

Виклад основного матеріалу. Операційні системи забезпечують керування процесами, оперативною пам'яттю, файловими системами, пристроями введення-виведення та доступом до системних ресурсів. Водночас конкретні способи реалізації цих функцій, інструменти адміністрування та підтримка програмного забезпечення залежать від архітектури операційної системи. Windows, Linux і macOS є популярними операційними системами, які використовують для повсякденної роботи, програмування, адміністрування та виконання професійних завдань. Вони мають спільне призначення, але відрізняються принципами організації, доступністю системних компонентів, можливостями налаштування та особливостями взаємодії з апаратним забезпеченням. Зупинимося на цих операційних системах більш детально.

ОС Windows широко використовується у корпоративному середовищі, офісній роботі, під час розробки прикладного програмного забезпечення та адміністрування інформаційних систем. Важливою перевагою Windows є підтримка значної кількості прикладних програм і засобів розробки. Водночас вимоги до апаратного забезпечення залежать від версії ОС, конфігурації комп'ютера та встановленого програмного забезпечення [8]. Windows 11 є сучасною операційною системою, призначеною для широкого кола користувацьких і професійних завдань.

ОС Linux вирізняється гнучкістю, можливістю розширеного налаштування та підтримкою різноманітних апаратних архітектур [6]. Різноманітні дистрибутиви Linux використовують на персональних комп'ютерах, серверах, мережевому обладнанні та вбудованих пристроях. Розвинені засоби адміністрування, доступність системних інтерфейсів і документації створюють умови для вивчення принципів роботи ядра, процесів, файлових систем, мережевих служб і прав доступу. Значення Linux особливо помітне у сферах системного програмування, мережевого адміністрування, DevOps і розгортання серверної інфраструктури. Відкритий код багатьох компонентів Linux дає змогу досліджувати їхню реалізацію, змінювати конфігурацію та пристосовувати систему до конкретних завдань [3, с. 5095]. Водночас рівень складності роботи залежить від обраного

дистрибутива та необхідності самостійно налаштовувати системні компоненти.

ОС macOS була створена для комп'ютерів Apple, що характеризується інтеграцією з апаратним забезпеченням виробника та власною програмною екосистемою [7]. Вона використовується для розробки програмного забезпечення під платформи Apple, роботи з мультимедійними застосунками та виконання завдань, для яких важлива сумісність із відповідними інструментами та сервісами.

Виходячи з цього, вибір операційної системи визначається не лише її технічними характеристиками, а й призначенням комп'ютера, доступністю потрібного програмного забезпечення, вимогами до апаратної платформи та професійними завданнями користувача. Основні відмінності між розглянутими операційними системами можна узагальнити за кількома критеріями (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння характеристик найбільш відомих операційних систем

Критерій	Windows 11	Linux	macOS
Основні сфери використання	Офісні, прикладні та корпоративні завдання	Сервери, програмування, DevOps, адміністрування, вбудовані системи	Розроблення програм для платформ Apple, мультимедійні та прикладні завдання
Налаштування системи	Широкі можливості, частина компонентів керується системними засобами	Значні можливості налаштування залежно від дистрибутива	Інтегроване середовище з орієнтацією на обладнання Apple
Інструменти адміністрування	Графічні інструменти, командний рядок, PowerShell	Командний рядок, системні утиліти, графічні інструменти	Графічні інструменти та командний рядок
Особливості програмування	Широка підтримка	Зручне середовище для	Основна платформа для

	прикладних середовищ, зокрема засобів розроблення для Windows	системного програмування, серверних і кросплатформних проєктів	роботи з Xcode та розроблення програм для екосистеми Apple
Залежність від апаратного забезпечення	Вимоги залежать від версії ОС і конфігурації пристрою	Залежить від дистрибутива, графічного середовища та призначення системи	Орієнтована на підтримувані комп'ютери Apple

На нашу думку, універсальної операційної системи, яка однаково добре відповідала б усім завданням, немає. Windows вирізняється широким вибором прикладного програмного забезпечення та поширеністю в корпоративному середовищі. Linux надає значні можливості для налаштування й адміністрування, а macOS є важливою платформою для розробки програмного забезпечення в екосистемі Apple. Відмінності стосуються також використання апаратних ресурсів. Так, у дослідженні Н. Кайдан і В. Панюхно порівнювалися Windows 10 і Linux Mint 17.2 Cinnamon, зокрема за вимогами до ресурсів комп'ютера [4, с. 94].

З іншого боку, вибір операційної системи є одним із практичних питань, з якими стикаються розробники програмного забезпечення. Він залежить від мови програмування, доступних середовищ розробки, цільової платформи та вимог конкретного ІТ-проєкту. Наприклад, розробка програмного забезпечення з використанням Swift і Xcode пов'язана з macOS. Мова C# зазвичай використовується для розробки програмних рішень під ОС Windows, хоча сучасні засоби .NET дають змогу створювати кросплатформні застосунки. Такі мови програмування, як Python, Java, PHP і Ruby, підтримують роботу в різних операційних системах [5, с. 391].

Часто вибір робочого середовища залежить від особливостей проєкту, інструментальних засобів, середовища розгортання та професійних уподобань розробника [3]. Наприклад, Linux використовується ІТ-фахівцями, які мають справу із серверними системами, мережевими службами, контейнеризацією, автоматизацією розгортання та системним програмуванням. Windows залишається актуальною платформою для розробки прикладних програм, роботи з корпоративним програмним забезпеченням та використання інструментів, що мають специфічні вимоги до операційної системи. macOS

має значення для розробників програмного забезпечення, які працюють із програмами для комп'ютерів і мобільних пристроїв Apple.

Як наслідок, майбутньому ІТ-фахівцю доцільно знати кілька операційних систем і розуміти їхні особливості. Така підготовка допомагає вибирати відповідне середовище для розробки, тестування та супроводу програмного забезпечення, а також полегшує адаптацію до різних умов професійної діяльності. Для вирішення цих задач ОП «Комп'ютерні науки», за якою здійснюється підготовка здобувачів освіти Таврійського державного агротехнологічного університету, передбачає опанування обов'язковим освітнім компонентом «Операційні системи».

Вивчення операційних систем у підготовці студентів комп'ютерних спеціальностей поєднує теоретичні відомості з практичними завданнями. На нашу думку, доцільно розглядати не лише користувацький інтерфейс, а й принципи керування процесами, файлами, системними ресурсами, правами доступу та мережевими службами. Окреме місце може посідати вивчення Linux, оскільки ця операційна система може встановлюватись на різні апаратні платформи, надає можливість досліджувати системні механізми та пропонує вільно розповсюджувані дистрибутиви. Водночас завдання потрібно добирати відповідно до попередньої підготовки здобувачів освіти, про що наголошено у роботі Т. Григор'євої та ін. Для впорядкування практичних завдань можна розподіляти навчальні завдання щодо встановлення або налаштування ОС на логічно завершені кроки. Такий підхід допомагає локалізувати помилки та краще зрозуміти взаємозв'язок між окремими операціями [1, с. 42].

Для практичної роботи з операційними системами також доцільно використовувати віртуальні машини. Вони дають змогу досліджувати різні конфігурації, встановлювати операційні системи та виконувати адміністративні завдання без необхідності змінювати основну систему комп'ютера. Віртуалізація може доповнювати теоретичне вивчення Windows і Linux практичними вправами з розгортання образів операційних систем та керування налаштуванням віртуальних машин.

Висновки. Отже, операційні системи є важливою складовою сучасної ІТ-інфраструктури, а їх вивчення необхідне для підготовки майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій. Аналіз Windows, Linux і macOS засвідчив, що кожна з цих систем має власні особливості, переваги та сфери застосування. Тому під час навчання важливо не лише розглядати їхні функціональні можливості, а й формувати вміння обирати операційну систему відповідно до професійних завдань. Поєднання теоретичного матеріалу з практичними заняттями, використання командного рядка та віртуальних

машин сприяє кращому розумінню принципів роботи операційних систем і розвитку практичних компетентностей здобувачів вищої освіти.

Література

1. Григор'єва Т., Горбачов В., Русу О., Педяш В. Адаптивне навчання роботі з операційними системами. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. № 13(10). С. 38–48.
2. Гуменний П. В., Федорчук А. Л., Лось М. В. Еволюція операційних систем: від пакетної обробки даних до віртуалізованих середовищ. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 49. С. 1281–1296.
3. Лотюк Ю. Г. Аналіз популярності сучасних операційних систем. *Наука і техніка сьогодні*. 2026. № 5(59). С. 5092–5104.
4. Кайдан Н. В., Панюхно В. Д. Аналіз сучасних операційних систем на прикладі останніх версій Windows та Linux. *Збірник наукових праць фізико-математичного факультету ДДПУ*. 2016. № 6. С. 92–96.
5. Юскович-Жуковська В., Лотюк Ю. Тенденції розвитку операційних систем та їх вплив на формування скілів майбутніх IT-фахівців. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*. 2024. № 339(4). С. 390–396.
6. About the Linux Foundation : Linux Foundation Official Website. URL: https://www.linuxfoundation.org/about.
7. macOS Ecosystem and App Development : Apple Developer Documentation. URL: https://developer.apple.com/macos/.
8. Windows System Requirements and Hardware Specifications : Microsoft Support. URL: https://support.microsoft.com/en-us/windows.

Лигін М.А.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
*https://orcid.org/*0009-0001-8725-9239
Науковий керівник: д.філол.н., професор Шарова Т.М.

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ В АГРОБІЗНЕСІ: ІНСТРУМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. *У статті розглянуто сутність цифрового маркетингу та особливості його застосування в агробізнесі України. Проаналізовано основні цифрові інструменти, якими користуються аграрні підприємства, визначено проблеми, що стримують їх впровадження, та окреслено вплив воєнного стану на маркетингову діяльність аграріїв. Запропоновано напрями підвищення ефективності цифрового маркетингу в аграрному секторі.*

Ключові слова: *цифровий маркетинг, агробізнес, аграрні підприємства, соціальні мережі, діджиталізація.*

Lyhin M.A. Digital marketing in agribusiness: tools, problems and development prospects. *The article examines the essence of digital marketing and the specifics of its application in the agribusiness of Ukraine. The main digital tools used by agricultural enterprises are analysed, the problems hindering their implementation are identified, and the impact of martial law on the marketing activities of farmers is outlined. Directions for improving the effectiveness of digital marketing in the agricultural sector are proposed.*

Key words: *digital marketing, agribusiness, agricultural enterprises, social media, digitalization.*

Актуальність дослідження. Аграрний сектор є однією з провідних галузей економіки України та основою її експортного потенціалу. Водночас конкуренція на ринках сільськогосподарської продукції, засобів виробництва та агропослуг постійно зростає, а покупці – як фермери, так і кінцеві споживачі – дедалі частіше шукають інформацію і приймають рішення про купівлю в інтернеті. За таких умов традиційні методи просування (виставки, друкована реклама, особисті продажі) вже не забезпечують достатнього охоплення аудиторії. Повномасштабна війна додатково ускладнила роботу аграріїв: зруйновано частину логістичних ланцюгів, обмежено проведення офлайн-

заходів, змінилися ринки збуту. Тому питання ефективного використання цифрового маркетингу в агробізнесі є надзвичайно актуальним.

Метою роботи є розкрити особливості цифрового маркетингу в агробізнесі, проаналізувати його основні інструменти, визначити проблеми їх застосування та запропонувати напрями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Цифровий маркетинг – це комплекс заходів з просування товарів, послуг і брендів з використанням цифрових каналів: вебсайтів, пошукових систем, соціальних мереж, месенджерів, електронної пошти та мобільних застосунків. На відміну від традиційного маркетингу, він дозволяє точно націлювати повідомлення на конкретну аудиторію, вимірювати результати кожної рекламної кампанії та швидко коригувати стратегію.

Застосування цифрового маркетингу в агробізнесі має низку особливостей, які відрізняють його від інших галузей. По-перше, це сезонність: попит на насіння, добрива, засоби захисту рослин і техніку різко зростає у певні періоди року, тому рекламні кампанії потрібно планувати відповідно до календаря польових робіт. По-друге, значна частина ринку працює у форматі B2B, де рішення про купівлю приймається довго, а сума угоди є великою, тому покупець потребує детальної інформації та довіри до постачальника. По-третє, цільова аудиторія часто проживає в сільській місцевості, де якість інтернет-зв'язку нижча, а рівень цифрової грамотності – різний. По-четверте, для аграріїв важливою є практична користь: їх більше переконують результати на полі, ніж яскраві рекламні гасла [7].

Застосування цифрових технологій в агромаркетингу також дає змогу агробізнесу збирати та аналізувати великі обсяги даних, що допомагає краще розуміти ринкові тенденції, прогнозувати попит та оптимізувати ціноутворення. Основні інструменти цифрового маркетингу, які використовуються аграрними підприємствами, розглянемо далі. Корпоративний вебсайт і пошукова оптимізація (SEO) дозволяють аграрному підприємству мати власний інтернет-ресурс, який знаходять через пошукові системи. На сайті доцільно розміщувати каталог насіння, засобів захисту рослин чи техніки з характеристиками, цінами та формою онлайн-замовлення [6, с. 521].

Контекстна і таргетована реклама (Google Ads, Meta Ads) – це платні оголошення, які показуються лише цільовій аудиторії. Наприклад, постачальник добрив може запускати рекламу у визначених регіонах безпосередньо перед початком посівної кампанії. SMM, тобто просування у соціальних мережах і месенджерах (Facebook, Instagram, YouTube, Telegram), дає змогу показувати відео з полів, результати демонстраційних посівів, вести

Telegram-канали з актуальними цінами на зерно. Контент-маркетинг полягає у створенні корисних матеріалів для аудиторії: агрономічних статей, вебінарів, порад щодо захисту рослин. Такий контент формує довіру до компанії як до експерта [3, с. 176].

E-mail і месенджер-розсилки забезпечують пряму персоналізовану комунікацію з клієнтами, наприклад нагадування про сезонні знижки чи нові надходження товарів для постійних покупців. CRM-системи та вебаналітика допомагають вести облік клієнтів і аналізувати їхню поведінку, зокрема сегментувати фермерів за площею, культурами та історією закупівель. Електронні торгові майданчики, своєю чергою, використовуються для продажу зерна та фермерської продукції і пошуку логістичних послуг.

Найпоширенішим інструментом серед аграрних підприємств є соціальні мережі. Дослідження І. Гущі та А. Журби, проведене на основі статистичних даних за 2018–2022 роки, показало, що попри скорочення кількості агропідприємств через економічні чинники та війну, частка тих, хто використовує цифрові інструменти, залишилася відносно стабільною. Водночас автори зазначають, що інші цифрові платформи, наприклад блоги чи мікроблоги, аграрії використовують мало, тобто набір інструментів залишається вузьким [1, с. 1002].

Корпоративні вебсайти є в дедалі більшої кількості аграрних підприємств, однак їх функціональність часто не відповідає сучасним вимогам. Зокрема, онлайн-замовлення та персоналізація контенту доступні лише на невеликій частині сайтів аграрних компаній. Це означає, що сайт часто виконує лише роль «візитівки» і не допомагає продавати.

Окремої уваги заслуговує поєднання пошукової оптимізації (SEO) та платної реклами (PPC). Пошукова оптимізація забезпечує стабільний органічний трафік у довгостроковій перспективі, а контекстна реклама дозволяє швидко отримати клієнтів у пік сезону. Науковці відзначають, що саме відсутність єдиних підходів до поєднання цих інструментів обмежує ефективність маркетингових стратегій малих і середніх агропідприємств [2, с. 6].

Важливим є і рівень застосування цифрових комунікацій залежно від розміру підприємства. Великі агрохолдинги мають власні маркетингові відділи, використовують CRM-системи, email-маркетинг та аналітику даних, тоді як невеликі фермерські господарства переважно обмежуються сторінкою у соціальній мережі та месенджерами. Через це малий агробізнес втрачає частину потенційних клієнтів, зокрема на зовнішніх ринках [4, с. 180].

Станом на сьогодні відомо, що за результатами онлайн-опитування 325 українських фермерів, інтернет-медіа (соціальні мережі, мобільні застосунки

та спеціалізовані вебсайти) допомогли підтримувати ланцюги постачання продовольства в умовах війни. Цікаво, що постачання всередині України частіше координувалося через вебсайти, а до сусідніх країн – через соціальні мережі. Отже, цифрові канали стали для аграріїв не лише засобом реклами, а й інструментом збереження бізнесу.

Попри очевидні переваги, впровадження цифрового маркетингу в агробізнесі стримується низкою проблем, зокрема:

- низький рівень цифрової грамотності частини аграріїв і нестача кваліфікованих маркетологів, які розуміються на специфіці аграрного ринку.
- слабка інфраструктура, зокрема недостатня якість мобільного інтернету в сільській місцевості.
- переважання традиційних підходів до маркетингу та недовіра до нових інструментів.
- відсутність цілісної цифрової стратегії: інструменти використовуються безсистемно, без аналізу результатів [5, с. 4].

Міжнародний досвід свідчить, що цифрові маркетингові стратегії, засновані на соціальних мережах, електронній комерції та інтегрованому брендингу, суттєво розширюють ринки збуту аграрної продукції, а бар'єри, пов'язані з цифровою грамотністю, частково долаються завдяки цільовим навчальним програмам і менторству [8, с. 12].

На основі проведеного аналізу можна виділити такі напрями розвитку цифрового маркетингу в агробізнесі України: удосконалення корпоративних сайтів (додавання каталогів з цінами, онлайн-замовлення, мобільної версії), комплексне використання SEO та контекстної реклами з урахуванням сезонності попиту, розвиток контент-маркетингу (відео з полів, вебінари, практичні поради), який формує довіру до бренду, впровадження CRM-систем і вебаналітики для сегментації клієнтів, вихід на зарубіжні ринки через англомовні сторінки та міжнародні торгові платформи, підвищення цифрової грамотності працівників шляхом навчання та співпраці з закладами вищої освіти.

Висновки. Цифровий маркетинг стає невід'ємною частиною сучасного агробізнесу. Він дозволяє аграрним підприємствам розширювати коло клієнтів, точніше націлювати рекламу та оцінювати її результати. В умовах війни цифрові канали допомогли аграріям зберегти зв'язок з покупцями та підтримати ланцюги постачання. Водночас більшість підприємств використовує лише базові інструменти – переважно соціальні мережі, а їхні вебсайти часто не мають функцій онлайн-продажу. Основними перешкодами

залишаються низька цифрова грамотність, слабка інфраструктура в сільській місцевості та нестача коштів. Для подальшого розвитку агробізнесу необхідно переходити від безсистемного використання окремих інструментів до комплексної цифрової маркетингової стратегії, яка враховує сезонність, специфіку аграрної аудиторії та можливості виходу на міжнародні ринки.

Література

1. Гуща І., Журба А. Особливості застосування цифрового маркетингу в агробізнесі. *Path of Science.* 2024. Vol. 10. No 8. С. 1000–1009.
2. Бондаренко В. М., Омельяненко О. В. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України в контексті розвитку цифрової маркетингової діяльності. *Економіка та суспільство.* 2024. № 59. С. 1–9.
3. Чукурна О. П., Корольов О. П. Інтеграція цифрових маркетингових комунікацій у стратегії розвитку аграрної галузі України в умовах глобалізації. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка.* 2025. № 47. С. 176–182.
4. Скакун О., Луцій О. Теоретико-методичні основи інтеграції платної реклами та SEO в систему інтернет-комунікацій аграрного підприємства. *Облік і фінанси.* 2025. № 2(108). С. 174–182.
5. Ольховський А., Мініна В. Діджиталізація агробізнесу: впровадження ІТ-рішень у сільське господарство. *Економіка та суспільство.* 2025. №74. С. 1–7.
6. Asogwa C. E., Oyesomi K., Olijo I. I. et al. Impact of Internet-based media on food supply chain among Ukrainian farmers following Russia’s invasion. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies.* 2025. № 15(3). Pp. 518–530.
7. Relawati R., Ariadi B. Y., Trushkina N. Digital Marketing Strategies for Agriculture: *Indonesia and Ukraine. BIO Web of Conferences.* 2025. № 201. Pp. 03003.
8. Sharov S., Pryima S., Sharova T., Zinovieva O. Development of digital extension platforms as a direction of digital transformation of agricultural production. *Věda a perspektivy.* 2026. № 7(62). Pp. 11–19.

Михайлов В.О.
аспірант
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0004-0365-5202

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ

Анотація. *У статті здійснено аналіз основних підходів до підвищення ефективності великих мовних моделей (ВММ) і зменшення фактологічних неточностей («галюцинацій»). Розглянуто три групи методів – оптимізацію інструкцій і системні обмеження (prompting/grounding), генерацію з доповненим пошуком (RAG) та інтеграцію зі структурованими базами знань і онтологіями. Для кожного підходу описано спосіб практичного застосування, а також оцінено його переваги й недоліки за критеріями точності, ресурсомісткості та гнучкості оновлення знань. Окремо відзначено предметні галузі (медицина, юриспруденція, аграрне консультування), де вимоги до точності відповіді ВММ є особливо високими. Доведено, що найкращий результат дає не нарощування параметрів моделі, а комбінування кількох підходів відповідно до конкретної задачі.*

Ключові слова: *великі мовні моделі, галюцинації штучного інтелекту, генерація з доповненим пошуком, промпт-інжиніринг, онтології.*

Mykhailov V. Improving the efficiency of using large language models. *The article analyzes the main approaches to improving the efficiency of large language models (LLMs) and reducing factual inaccuracies ("hallucinations"). Three groups of methods are examined: optimization of instructions and system constraints (prompting/grounding), retrieval-augmented generation (RAG), and integration with structured knowledge bases and ontologies. For each approach, the method of practical application is described, and its advantages and disadvantages are assessed by the criteria of accuracy, resource intensity, and knowledge-update flexibility. Domain-specific fields (medicine, law, agricultural consulting) with particularly high accuracy requirements are separately noted. It is shown that the best results come not from scaling model parameters, but from combining several approaches according to the specific task.*

Key words: *large language models, artificial intelligence hallucinations, retrieval-augmented generation, prompt engineering, ontologies.*

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток генеративного штучного інтелекту зумовлює його активне застосування в освітній, науковій і професійній діяльності. Великі мовні моделі (ВММ) демонструють високий рівень мовної переконливості: вони генерують зв'язні, стилістично бездоганні відповіді практично на будь-який запит. Проте ця переконливість приховує суттєву проблему – схильність моделей до «галюцинацій», тобто генерування фактологічно неточної, але правдоподібної інформації [7]. Користувач, не маючи підстав сумніватись у грамотно сформульованій відповіді, ризикує сприйняти вигадані факти як достовірні.

Дослідниця Гмиря Т. слушно зауважує, що тексти, згенеровані штучним інтелектом, попри високий рівень мовної організації, можуть містити «фактичні неточності, спрощені інтерпретації або узагальнення» [3, с. 85], а тому формування навичок критичної перевірки згенерованого контенту є обов'язковою складовою відповідального використання штучного інтелекту. Особливої гостроти ця проблема набуває в галузях, де ціна помилки висока, – медицині, юриспруденції, аграрному консультуванні, технічній експертизі: некритично прийнята рекомендація ВММ там загрожує вже не лише академічною доброчесністю, а економічними й безпековими наслідками.

Відповідно, актуальним є систематичний аналіз підходів, що дозволяють підвищити ефективність ВММ і зменшити ризик галюцинацій, із зіставленням їхніх переваг, недоліків і доцільності застосування за різних умов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Галюцинації великих мовних моделей мають системну природу: вони виникають на всіх етапах життєвого циклу моделі – від якості й повноти навчальних даних до особливостей генерації відповіді – закорінені в самому принципі ймовірнісного передбачення тексту, а не у випадковій «помилці» моделі [1, с. 99]. Саме тому підключення моделі до зовнішніх верифікованих джерел знань, а не нарощування її параметрів, дозволяє суттєво знизити ризик вигаданих фактів [1, с. 100].

Найбільш розробленим технічним рішенням цієї проблеми є генерація з доповненим пошуком (RAG): модель не покладається лише на власну «пам'ять», а звертається до зовнішнього індексу документів і формує відповідь на основі знайдених фрагментів. Архітектури RAG пройшли шлях від найпростіших пошуково-генеративних конвеєрів до розширених і модульних рішень із переранжуванням та стисненням контексту [9, с. 9460]. Паралельно розвивається дешевший і швидший у впровадженні напрям – оптимізація інструкцій: описано понад 40 технік промпт-інжинірингу, частина яких спрямована саме на зменшення галюцинацій [10]. Проте обидва підходи мають спільне вразливе місце: якість RAG-систем критично залежить від

відповідності моделі ембедингу конкретній предметній галузі, а традиційні метрики пошуку (MRR, NDCG) недостатньо відображають повноту зібраних доказів, що ускладнює об'єктивну оцінку таких систем [8].

Глибшу прив'язку до фактажу забезпечує інтеграція зі структурованими базами знань і онтологіями, що формалізують предметну галузь у вигляді понять і логічних зв'язків між ними [2]. Практичну реалізацію такого підходу демонструють О. Г. Зінов'єва, С. В. Шаров та С. М. Прийма: платформа Semantic MediaWiki, інтегрована з онтологією ALE, де ВММ виконує роль інтелектуального асистента, що адаптує пояснення до рівня підготовки користувача [4, с. 119–120]. Варто також ураховувати, що формування локальних баз знань для подібних систем піднімає питання прав власності на вихідні матеріали – проблематику, дотичну до авторського права в цифровій освіті [5, с. 190].

Водночас наявні праці здебільшого розглядають ці підходи ізольовано, без зведеного порівняння їхніх переваг і недоліків, що й зумовлює доцільність систематизації, здійсненої в цій статті.

Мета статті – здійснити аналіз основних підходів до підвищення ефективності великих мовних моделей та зменшення фактологічних неточностей (галюцинацій), описати способи їх практичного застосування та оцінити переваги й недоліки кожного з них.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо три основні підходи до підвищення ефективності ВММ – від найдешевшого у впровадженні до більш ресурсомісткого. Оптимізація інструкцій та системні обмеження передбачає керування поведінкою вже готової моделі без жодного додаткового навчання – лише за рахунок формулювання запиту й налаштувань генерації.

Вчений Sahoo P. зі співавторами систематизували понад 40 технік промпт-інжинірингу [10]. Частина з них – прості структурні прийоми: чітке визначення ролі й меж компетенції моделі (наприклад, «відповідай лише як фаховий консультант із земельного права, спираючись виключно на чинне законодавство»), кілька прикладів бажаного формату відповіді та покрокове міркування, коли модель пояснює проміжні кроки аргументації замість того, щоб одразу видавати готовий висновок, – це полегшує виявлення логічних розривів ще до фінальної відповіді.

Окремо варто виділити ланцюг верифікації та ланцюг нотаток, оскільки вони прицільно спрямовані на зменшення галюцинацій. У першому випадку модель спочатку формує чернетку відповіді, потім самостійно генерує низку перевірочних запитань до власних тверджень, відповідає на кожне з них окремо – звіряючись із вихідним матеріалом, а не покладаючись на вже сформульовану відповідь, – і лише після цього переглядає й виправляє

початковий варіант там, де виявлено розбіжності. У другому випадку, отримавши фрагменти контексту (наприклад, із бази знань чи RAG-пошуку), модель зобов'язана спершу явно виписати нотатки про те, яка частина наданого матеріалу підтверджує, суперечить чи не стосується поставленого питання, і лише на основі цих нотаток сформулювати фінальну відповідь. Такий проміжний крок змушує модель прив'язувати кожне твердження до конкретного джерела та визнавати, коли надані документи нерелевантні або суперечливі, замість сліпо спиратися на весь наданий контекст [10].

Системні обмеження доповнюють ці прийоми на рівні конфігурації моделі: зниження температури генерації зменшує варіативність і творчу імпровізацію відповіді, явна вимога посилатися лише на наданий контекст і відмовлятися відповідати за його межами запобігає «додумуванню» фактів, а структуроване обмеження формату виходу (наприклад, обов'язкове зазначення джерела твердження) полегшує подальшу перевірку відповіді людиною.

Генерація з доповненим пошуком часто називається метод RAG, який уперше запропонував Lewis P. з колегами, що в своїй основі поєднує власні знання моделі із зовнішньою базою документів [9, с. 9460]. Його робота складається з трьох кроків: спочатку спеціальний модуль знаходить потрібні фрагменти в перевірених джерелах, потім додає їх до запиту користувача, а після цього модель формує точну відповідь на основі знайденої інформації.

Типові сценарії – підключення моделі до внутрішніх регламентів, актуальних нормативно-правових актів, методичних матеріалів чи вузькогалузевих баз даних. Y. Gao та співавтори систематизують розвиток RAG у вигляді трьох послідовних етапів. «Наївна» RAG обмежується єдиним циклом «пошук → генерація»: система шукає документи за початковим запитом і одразу передає їх моделі, не перевіряючи релевантність і не адаптуючи запит під особливості корпусу. Розширена RAG усуває цю вразливість, додаючи проміжні кроки – переформулювання запиту перед пошуком (щоб точніше відобразити інформаційну потребу користувача) і переранжування знайдених документів за релевантністю (щоб відсіяти шум і підняти найкорисніші фрагменти нагору).

Модульна RAG об'єднує ці компоненти у гнучкий, адаптивний конвеєр: пошук може виконуватися ітеративно, у кілька кроків, якщо перша спроба не дала достатньо доказів, а знайдений контекст стискається перед передачею генератору – це економить обсяг контекстного вікна моделі й знижує ризик потрапляння суперечливих чи нерелевантних фрагментів у підсумкову відповідь [7].

Інтеграція зі структурованими базами знань та семантичними онтологіями передбачає формалізацію предметної галузі у вигляді онтології – не просто переліку термінів, а системи понять, їхніх властивостей і логічних зв'язків між ними, систематизованої в [2]. Наприклад, поняття «пшениця» в такій моделі матиме властивості (терміни сівби, рекомендована доза добрива) і зв'язки з іншими поняттями (є різновидом «зернової культури», сприйнятлива до «бурої іржі»). Саме завдяки цим формальним зв'язкам система здатна не лише знаходити текст за ключовими словами (як RAG), а й робити логічний висновок – наприклад, визначити потребу в обробці фунгіцидом навіть тоді, коли зв'язок не сформульований в жодному окремому документі дослівно, а випливає з комбінації кількох фактів в онтології. Так само онтологія дозволяє автоматично виявляти суперечності: якщо один документ рекомендує добриво, а інший прямо забороняє його для цієї культури, логічні правила онтології фіксують конфлікт, тоді як RAG просто видав би обидва фрагменти, не помітивши протиріччя.

Показовим прикладом є архітектура, запропонована О.Г. Зінов'євою, С.В. Шаровим та С.М. Приймою для аграрного консультування: онтологія ALE (Advisory Learning Ecosystem), описана мовою OWL, формалізує компетенції фахівців, агротехнічні практики та культури, а платформа Semantic MediaWiki зберігає ці знання у вигляді структурованих, придатних до запитів фактів. ВММ у цій архітектурі не генерує пояснення довільно, а спирається на семантичний профіль конкретного користувача – його рівень освіти, досвід, спеціалізацію господарства й результати попереднього навчання, – і формує індивідуальну навчальну траєкторію та пояснення відповідної складності, при цьому кожне твердження згенерованої відповіді звіряється із семантичним базисом, який виконує роль контролера достовірності [4, с. 119–120].

Висновки. Аналіз підходів до підвищення ефективності великих мовних моделей показав, що кожен із них має власне співвідношення точності, вартості впровадження та гнучкості оновлення знань. Промпт-інжиніринг і системні обмеження – найшвидший і найдешевший спосіб, але з обмеженим ефектом; генерація з доповненим пошуком (RAG) забезпечує оптимальний баланс точності, вартості й гнучкості оновлення для більшості практичних задач; інтеграція з онтологіями та структурованими базами знань (на прикладі моделі ALE [4]) дає найвищу довгострокову точність ціною значних початкових витрат.

Ефективність використання ВММ досягається не нарощуванням параметрів базової моделі, а добором і комбінуванням методів прив'язки до фактажу відповідно до конкретної задачі, що є особливо важливим у галузях з

високою ціною помилки. При цьому жоден із технічних методів не скасовує потреби в культурі критичної верифікації згенерованого контенту користувачем. Перспективи подальших досліджень – емпіричне порівняння ефективності комбінованих підходів на матеріалі конкретних предметних галузей.

Література

1. Андрощук М. В. Сучасні підходи до використання баз знань для вирішення проблем великих мовних моделей. *Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки.* 2024. Том 7. С. 98–101.
2. Гладун А. Я., Рогушина Ю. В. Семантичні технології: принципи та практики. Київ: ТОВ «ВД «АДЕФ-Україна», 2016. 308 с.
3. Гмиря Т. П. Генеративний штучний інтелект та академічна доброчесність у підготовці майбутніх філологів. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 80–88.
4. Зінов'єва О. Г., Шаров С. В., Прийма С. М. Використання інтелектуальних дорадчих систем в сільському господарстві. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 116–121.
5. Шарова Т. М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–196.
6. Gao Y., Xiong Y., Gao X., Jia K., Pan J., Bi Y., Dai Y., Sun J., Wang M., Wang H. Retrieval-Augmented Generation for Large Language Models: A Survey. arXiv preprint arXiv:2312.10997. 2023. 21 p.
7. Huang L. et a. Survey on Hallucination in Large Language Models: Principles, Taxonomy, Challenges, and Open Questions. ACM Transactions on Information Systems. 2025.
8. Husain H., Clavié B., Thakur N., Weller O., Chaffin A., Bischof B., Chaurasia A. Beyond Naive RAG: Practical Advanced Methods: Advanced Retrieval & Evaluation Techniques for Production Systems. 2025. 140 p.
9. Lewis P. et al. Retrieval-augmented generation for knowledge-intensive nlp tasks. Advances in neural information processing systems. 2020. T. 33. Pp. 9459–9474.
10. Sahoo P., Singh A. K., Saha S., Jain V., Mondal S., Chadha A. A Systematic Survey of Prompt Engineering in Large Language Models: Techniques and Applications. 2024. 24 p.

Овчар П.В.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0003-8660-7291

ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ПОЛЬОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ПІВДЕННОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті проаналізовано сучасний стан та перспективи впровадження екологічно безпечних технологій вирощування польових культур у посушливих умовах Південного степу України. Розкрито практичний потенціал мінімізації обробітку ґрунту, біологізації живлення та використання сидератів як ключових чинників збереження ґрунтової вологи та відновлення родючості. Обґрунтовано необхідність поступового відходу від надмірного хімічного навантаження на користь біологічних препаратів і раціональних агротехнічних прийомів, орієнтованих на сталий розвиток агроекосистем.*

Ключові слова: *агрономія, екологічні технології, біологізація, продуктивна волога, польові культури.*

Ovchar P. Ecologically safe technologies for field crop cultivation in the conditions of the southern steppe of Ukraine. *The article analyzes the current state and prospects of implementing ecologically safe technologies for field crop cultivation in the arid conditions of the Southern Steppe of Ukraine. It reveals the practical potential of soil tillage minimization, nutrient biologicals application, and green manure usage as key factors for soil moisture conservation and fertility restoration. The study substantiates the necessity of a gradual shift away from excessive chemical loads towards biological products and rational agrotechnical practices oriented at the sustainable development of agroecosystems.*

Key words: *agronomy, ecological technologies, biologicalization, productive moisture, field crops.*

Актуальність дослідження. Сучасне сільськогосподарське виробництво в Україні перебуває на етапі необхідності глибинних технологічних трансформацій. Особливо гостро це відчувається в умовах Південного степу, де вирощування зернових та олійних культур щороку ускладнюється через наростаючий дефіцит опадів, температурні стреси та часті посухи [1, с. 14]. Традиційна система землеробства, яка роками

базувалася на інтенсивному відвальному обробітку та високих дозах синтетичних мінеральних добрив і пестицидів, на сьогодні суттєво вичерпала свій ресурс і призводить до зворотного ефекту – деградації агроландшафтів [5, с. 88].

Аналіз стану степових ґрунтів свідчить, що регулярна глибока оранка прискорює мінералізацію гумусу, руйнує природну структуру ґрунту та сприяє утворенню щільної кірки. За таких умов пріоритетним завданням агрономічної науки та практики постає не тимчасова максималізація врожайності будь-якою ціною, а збереження й відновлення природно-ресурсного потенціалу землі для забезпечення її довготривалої продуктивності [3, с. 45].

Сучасний етап розвитку аграрного сектору в умовах Південного Степу України вимагає впровадження інноваційних підходів, які гармонійно поєднують економічну ефективність та екологічну безпеку. Важливим інструментом у мінімізації пестицидного навантаження, оптимізації використання водних ресурсів та збереженні родючості ґрунтів стає цифрова трансформація виробничих процесів. Впровадження інтелектуальних цифрових дорадчих платформ та систем підтримки прийняття рішень на основі концепції Agriculture 5.0 дозволяє аграріям оперативно реагувати на кліматичні виклики регіону та впроваджувати точне, ресурсоощадне землеробство. Такий технологічний перехід забезпечує не лише контроль за екологічним станом агроекосистем, а й підвищує загальну культуру ведення сільського господарства в умовах змін клімату [7, с. 11].

Екологічно безпечні технології виступають ефективним інструментом, що дозволяє гармонійно поєднати збереження довкілля зі стабільною економічною ефективністю виробництва. В умовах сучасних кліматичних змін особливої ваги набуває перегляд класичних технологічних карт на користь агроприйомів, спрямованих на накопичення, збереження та максимально раціональне використання продуктивної вологи [6, с. 102]. З огляду на це, виникає потреба комплексного аналізу та обґрунтування доступних, біологічно орієнтованих агротехнологій, адаптованих до ґрунтово-кліматичних специфік даного регіону [2, с. 116].

Метою статті є узагальнення системних підходів щодо застосування екологічно безпечних елементів технологій вирощування польових культур в умовах Південного степу України, а також обґрунтування їхньої ролі у збереженні ґрунтової родючості та оптимізації водного режиму.

Виклад основного матеріалу. Оцінка умов ведення землеробства в степовій зоні показує, що головним чинником, який лімітує ростові процеси та формувальний потенціал польових культур, є наявність доступної вологи в

ґрунті. Класична глибока оранка в посушливих регіонах супроводжується значними втратами води через активне випаровування з розпушеного шару, а також підвищує ризики прояву вітрової ерозії [1, с. 19].

В умовах жорсткого гідротермічного режиму Південного Степу України традиційна глибока оранка призводить до прискореної деградації агроекосистем та критичних втрат продуктивної вологи. Ефективною та екологічно безпечною альтернативою є перехід на ресурсозберігаючі системи обробітку ґрунту, зокрема мінімальну (Strip-till, Mulch-till) або нульову (No-till). Формування на поверхні поля постійного мульчуючого шару з пожнивних залишків попередників виконує роль природного захисного екрана. Цей шар нівелює дію сонячної інсоляції, захищаючи ґрунт від надмірного перегріву в критичний літній період, та суттєво знижує непродуктивне випаровування води з орного горизонту [3, с. 47].

Окрім оптимізації водного балансу, збереження рослинних решток активізує діяльність корисної мікрофлори та дощових черв'яків, що зупиняє ерозійні процеси й сприяє поступовому відновленню природної структури ґрунтового профілю. Водночас успішне моделювання та управління такими складними біологізованими системами землеробства потребує постійного збору даних і точного прогнозування, що стає можливим завдяки впровадженню інтелектуальних цифрових дорадчих платформ на базі новітніх агротехнологій [2, с. 118].

Невід'ємною складовою екологізації є біологізація системи живлення рослин. Систематичне й незбалансоване використання високих доз мінеральних туків пригнічує корисну мікробіоту ґрунту [4, с. 22]. Сучасна агрономія вимагає ширшого залучення біопрепаратів, інокулянтів та регуляторів росту природного походження. Зокрема, передпосівна обробка насіння штамами азотфіксуючих та фосформобілізуючих бактерій забезпечує активний старт рослин і покращує елементне живлення на ранніх етапах органогенезу без додаткового екологічного навантаження [6, с. 105].

Вагомим резервом збагачення ґрунту органікою є впровадження сидерації. Вирощування бобових чи хрестоцвітих покривних культур у міжсезонний період забезпечує природне біологічне розпушування ґрунту кореневою системою, пригнічує бур'янову рослинність та поповнює запаси лабільного гумусу [5, с. 91]. У контексті захисту рослин від фітопатогенів і шкідників пріоритет належить інтегрованій системі із переважним застосуванням біофунгіцидів та біоінсектицидів. Препарати на основі живих культур мікроорганізмів та їхніх метаболітів стримують розвиток патогенів, не викликаючи резистентності та не залишаючи токсичних речовин у зібраній продукції [3, с. 50]. Отже, поетапне поєднання мінімального обробітку ґрунту,

біологізації живлення та сидерації формує цілісну, екологічно збалансовану модель землеробства, здатну протистояти кліматичним викликам регіону [1, с. 22].

Висновки. Впровадження екологічно безпечних, адаптивних технологій вирощування польових культур в умовах Південного Степу України є стратегічно пріоритетним напрямом мінімізації деградаційних процесів ґрунтового покриву та підвищення загальної стійкості аграрного виробництва в умовах перманентних кліматичних змін. Синергетичне поєднання мінімальних систем обробітку ґрунту з елементами комплексної біологізації дозволяє ефективно вирішити проблему дефіциту продуктивної вологи та активізувати природний біологічний потенціал агроекосистем для отримання екологічно безпечної продукції.

Література

1. Глущенко М. В. Адаптивні технології вирощування зернових культур у посушливих умовах Степу. *Вісник аграрної науки Півдня*. 2023. № 2. С. 14–23.
2. Зінов'єва О. Г., Шаров С. В., Прийма С. М. Використання інтелектуальних дорадчих систем в сільському господарстві. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 116–121.
3. Коваленко О. П. Екологізація землеробства як основа сталого розвитку АПК. *Агроекологічний часопис*. 2024. № 1. С. 44–52.
4. Мельник І. С., Бондаренко В. В. Біологізація систем живлення польових культур та роль ґрунтової мікробіоти. *Землеробство та рослинництво*. 2022. Вип. 18. С. 17–25.
5. Сидоренко В. М. Вплив мінімального обробітку ґрунту на збереження продуктивної вологи та структура гумусу. *Наукові праці з агрономії*. 2025. № 4. С. 87–94.
6. Ткач А. І. Застосування сидеральних культур у сівозмінах Південного степу України. *Зрошуване землеробство*. 2021. Вип. 75. С. 101–107.
7. Sharov S., Pryima S., Sharova T., Zinovieva O. Development of digital extension platforms as a direction of digital transformation of agricultural production. *Věda a perspektivy.* 2026. No 7(62). Pp. 11–19.

Плотніков В.В.
аспірант
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0000-1224-6882

ЕВОЛЮЦІЯ ТА КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ АУДІОБРЕНДИНГУ В СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *У статті досліджено теоретичні, категоріальні та нейрофізіологічні засади аудіобрендингу в системі сенсорного маркетингу підприємств. Обґрунтовано авторську періодизацію еволюції комерційного звуку: від утилітарних ярмаркових закликів до сучасних цифрових адаптивних середовищ. Впорядковано понятійний апарат і запропоновано чотирирівневу функціональну структуру звукових активів суб'єкта господарювання. На основі порівняння зорового та слухового аналізаторів доведено переваги звукової модальності у подоланні феномену «банерної сліпоти». Окреслено прикладні перспективи використання кросмодальних відповідностей звуку на ринку молочної продукції.*

Ключові слова: *аудіобрендинг, сенсорний маркетинг, звукова ідентичність, аудіологотип, банерна сліпота.*

Plotnikov V.V. Evolution and categorical apparatus of audio branding in the sensory marketing system of enterprises. *The article explores theoretical, categorical, and neurophysiological foundations of audio branding within corporate sensory marketing. The author's periodization of the commercial sound evolution is conceptualized, from utilitarian trade calls to modern digital adaptive environments. A four-level functional framework of acoustic brand assets is structured. The biological advantages of auditory over visual processing in overcoming "banner blindness" are validated. Practical opportunities for deploying crossmodal sound-taste correspondences in the FMCG dairy sector are identified.*

Key words: *audio branding, sensory marketing, sonic identity, audio logo, banner blindness.*

Актуальність дослідження. Зоровий простір ринку перевантажений рекламою. Споживачі щодня бачать сотні рекламних банерів у містах та на екранах телефонів. Ця зорова втома формує у споживача захисний бар'єр, відомий як банерна сліпота. Банерна сліпота знецінює звичні канали реклами. Увага споживача стрімко падає. Бюджети на графіку та банери вичерпують

себе, не забезпечуючи очікуваного припливу нових клієнтів. Звуковий брендинг вітчизняні підприємства здебільшого ігнорують, що є помітною помилкою для сучасного бізнесу.

Секрет приховується в анатомії та природних реакціях нашого тіла. Людське вухо реагує на подразники набагато спритніше за очі. Сигнал до мозку долітає буквально за 8–10 мілісекунд. Для порівняння, на розгляд картинки зоровому апарату треба десь 20–40 мілісекунд. Звук до того ж працює довкола на всі 360 градусів. Покупцеві не треба спеціально дивитися на товар. Звукові вібрації напряму зачіпають лімбічну зону мозку, де якраз і живуть емоції, спогади та раптові споживчі рішення.

Ще у 1973 році Філіп Котлер звернув увагу на те, як атмосфера торгового залу формує рішення покупця [1, с. 50]. Музика задає темп: під бадьорі треки люди рухаються швидше, а спокійні мелодії змушують їх довше роздивлятися вітрини. Мері Джо Бітнер пізніше підтвердила це в теорії просторового сервісу, показавши, як звуковий фон керує діями відвідувачів [2, с. 65]. Потім Ардна Крішна звела ці спостереження до теорії сенсорного маркетингу [3, с. 333]. Вона показала: людина обирає товар не лише очима, а всіма чуттями одразу. Досліди Мартіна Ліндстрома взагалі відкрили вражаючий факт: ігнорування звуків забирає у бренду майже половину можливої прихильності аудиторії [4, с. 82].

Мета статті полягає у визначенні практичних можливостей комерційного звуку як довгострокового активу підприємства та систематизації термінологічного апарату звукового маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Роль комерційного звуку на ринку змінювалася разом з розвитком торгівлі. На ярмарках звук існував як голосовий заклик продавця. У добу масових медіа звук закріпився у форматі коротких рекламних мелодій і пісенних слоганів. Сьогодні звук супроводжує мобільні застосунки та цифрові сервіси. Сучасні підприємства прагнуть проектувати цілісне звукове середовище для споживача (Табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція використання звуку в маркетингу підприємств

Етап, хронологічні межі	Концепція маркетингу	Цільова функція звуку	Основні носії та інструменти
I. Утилітарний (початок XX ст. – 1940-ві рр.)	Товарно-виробнича орієнтація	Привернення первинної уваги, інформування про товар	Голосові заклики, сигнальні гудки, перші радіоголоси

II. Емоційно-рекламний (1950-ті – кінець 1980-х рр.)	Збутова орієнтація, розвиток ТБ	Формування емоційної асоціації, запам'ятовуваність	Рекламні джингли, пісні-слогани, фірмові музичні заставки
III. Стратегічний (1990-ті – 2010-ті рр.)	Концепція бренд-менеджменту	Диференціація марки, довгострокова звукова ідентичність	Аудіологотипи (мнемоніки), аудіо-ДНК, звуковий дизайн точок контакту
IV. Екосистемний (кінець 2010-х рр. – дотепер)	Концепція сенсорного маркетингу	Омніканальний досвід клієнта, безшовне звучання	Звуковий інтерфейс (Sound UI), інтелектуальні помічники, персоналізоване середовище

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 5]

У вітчизняній практиці поняття звукового маркетингу часто змішують. Доцільно впорядкувати звукові активи підприємства за чотирма функціональними рівнями. На стратегічному рівні формується фундамент звукової присутності компанії. Сенсорний маркетинг дає теоретичну основу, а аудіобрендинг розгортається як довготривалий процес накопичення марочного капіталу суб'єкта господарювання. Звукова ідентичність об'єднує ключові слухові константи марки: характерний тембр, гармонійну побудову, темп та впізнавану тональність.

Композиційний рівень забезпечує створення музичної основи торгової марки. Головним елементом тут виступає аудіо-ДНК бренду, тобто фундаментальний мотив, який передає характер бренду. На основі аудіо-ДНК композитори (дизайнери звуку) створюють розгорнутий бренд-трек для виставок, презентацій, офіційних подій компанії, візуальних матеріалів та інші аудіальні адаптації під потреби маркетингових активностей бренду. Окремим активом композиційного рівня є аудіологотип. Короткий аудіологотип триває від однієї до шести секунд [8, с. 112]. Завдяки лаконічній формі аудіологотип викликає миттєве згадування торгової марки навіть тоді, коли споживач не дивиться на екран чи інший візуальний актив бренду.

Інтерфейсний рівень охоплює повсякденні контакти споживача зі звуком торгової марки. Звуковий інтерфейс включає мікросигнали застосунків про підтвердження операції чи помилку в системі, знижуючи втому очей та утримуючи користувачів. Звуковий ландшафт торговельного простору

скеровує купівельні потоки, а точки звукового контакту охоплюють усі канали взаємодії від гарячої лінії до каси.

Нормативний рівень регулює стандарти звукової ідентичності всередині компанії. Звуковий брендбук (посібник з аудіального стилю) слугує внутрішнім регламентом підприємства, де чітко зафіксовані технічні вимоги до звукових файлів, баланс гучності та правила використання звуку підрядниками.

Таблиця 2

Специфіка сприйняття бренду через зоровий та слуховий канали комунікації

Параметр порівняння	Зоровий брендинг (графічні елементи)	Звуковий брендинг (акустичні елементи)
Фізіологічна дія	Спрямована: вимагає прямої концентрації погляду	Всеспрямована охоплює простір на 360 градусів
Швидкість обробки мозком	20–40 мілісекунд (повільніша когнітивна реакція)	8–10 мілісекунд (найшвидший аналізатор людини)
Зв’язок із центрами емоцій	Опосередкований: аналізується раціональною корою	Прямий – миттєва активація лімбічної системи
Сприйнятливість до реклами	Високий опір через феномен «банерної сліпоти»	Природний контакт без відчуття прямого тиску
Поведінковий ефект	Формування естетичного образу та оцінки форми	Стимуляція настрою, регулювання темпу та дій покупця

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [2; 4; 9; 10]

Прикладне значення мають висновки професора Чарльза Спенса щодо кросмодальних відповідностей між звуковими частотами та смаковими рецепторами людини [9, с. 22]. Науковець експериментально засвідчив: дзвінкі високі тони асоціюються у свідомості споживача зі свіжістю та приємною кислинкою, а от оксамитові низькі баси викликають чітке відчуття вершковості, густоти й поживності. Зазначені дослідження мають вагоме практичне значення, наприклад, для молокопереробних підприємств та виробників товарів повсякденного попиту.

Висновки. Усвідомлюємо, що звуковий брендинг утверджується як дієвий інструмент нарощування марочного капіталу через слуховий канал,

який вітчизняні виробники досі недооцінювали. Від ярмаркових закликів до сучасних цифрових екосистем звук пройшов еволюцію до повноцінного стратегічного активу. Запропонована чотирирівнева модель упорядковує понятійну систему та розмежовує звукові активи фірми. Завдяки високій швидкості нейронної реакції на звук (8–10 мілісекунд) підприємства отримують надійний засіб подолання бар'єру банерної сліпоти. Перспективи подальших розвідок полягають в організації практичних експериментів щодо вимірювання реакції українських споживачів на звукові маркери вітчизняних молочних брендів.

Література

1. Окландер М. А. Маркетингові комунікації промислових підприємств: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 248 с.
2. Старостіна А. О., Кравченко В. А. Трансформація маркетингових інструментів в умовах цифрової економіки. *Економіка України*. 2021. № 4. С. 95–108.
3. Bitner M. J. Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *Journal of Marketing*. 1992. Vol. 56, No. 2. Pp. 57–71.
4. Cuesta U., Martínez-Martínez L., Niño J. The cognitive and emotional processing of sonic branding: An eye-tracking and EEG study. *Icono 14*. 2018. Vol. 16, No. 2. Pp. 16–37.
5. Jackson D. M. Sonic Branding: An Introduction. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003. 160 p.
6. Kotler P. Atmospherics as a marketing tool. Journal of Retailing. 1973. Vol. 49, No 4. Pp. 48–64.
8. Krishna A. An integrative review of sensory marketing: Engaging the senses to affect perception, judgment and behavior. *Journal of Consumer Psychology*. 2012. Vol. 22, No 3. Pp. 332–351.
9. Lindstrom M. Brand Sense: How to build powerful brands through touch, taste, smell, sight and sound. London: Kogan Page, 2005. 240 p.
10. Müllensiefen D., Fry J., Jones R., Shannon L. The sound of branding: Investigating the impact of sonic brand equity. *Journal of Brand Management*. 2014. Vol. 21, No 2. Pp. 109–124.
11. Spence C. Crossmodal correspondences: A tutorial review. *Attention, Perception, & Psychophysics*. 2011. Vol. 73, No 4. Pp. 971–995.

Устяк О.Я.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0007-3411-3379
Науковий керівник: к.т.н., доцент Мірошниченко М.Ю.

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ІТ-ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню особливостей управління персоналом ІТ-підприємства в умовах динамічних кадрових, організаційних і цифрових змін. Розглянуто основні складові управління персоналом, проблеми залучення, професійного розвитку та утримання кваліфікованих фахівців, а також вплив плинності кадрів і поширення дистанційної та гібридної роботи. Проаналізовано роль гнучких підходів, HR-брендингу, професійного навчання та цифровізації HR-процесів. Визначено можливості використання HRM-систем, штучного інтелекту, автоматизованого навчання з урахуванням етичних аспектів і захисту персональних даних. Обґрунтовано необхідність комплексного поєднання технологічних та людиноцентричних підходів до сучасного управління персоналом ІТ-підприємства*.

Ключові слова: *управління персоналом, ІТ-підприємство, кадровий потенціал, цифровізація, штучний інтелект.*

Ustiak O. Human resource management as an essential component of an IT company's operations. *The article focuses on the specific features of human resource management in IT enterprises under conditions of dynamic personnel, organizational, and digital changes. The main components of human resource management are considered, including the challenges of attracting, professionally developing, and retaining qualified specialists, as well as the impact of staff turnover and the spread of remote and hybrid work. The role of flexible approaches, HR branding, professional training, and digitalization of HR processes is analyzed. The possibilities of using HRM systems, artificial intelligence, and automated training are identified, taking into account ethical considerations and personal data protection. The need for a comprehensive combination of technological and human-centered approaches to modern human resource management in IT enterprises is substantiated.*

***Key words**: human resource management, IT enterprise, human resources potential, digitalization, artificial intelligence.*

Актуальність. Динамічний розвиток інформаційних технологій, дефіцит висококваліфікованих фахівців, посилення конкуренції за людський капітал та поширення гібридних і дистанційних форм зайнятості зумовлюють необхідність удосконалення управління персоналом ІТ-підприємств. Специфіка ІТ-діяльності, висока мобільність фахівців, швидка зміна професійних компетентностей та необхідність працювати в команді під час реалізації ІТ-проєктів потребують адаптації традиційних підходів до управління персоналом.

Аналіз наукових досліджень свідчить про значну увагу до різних аспектів управління персоналом в ІТ-сфері. Зокрема, В. Алькема та О. Сумець досліджують інтегровану модель комунікативного управління персоналом ІТ-компаній в умовах кадрових ризиків, цифровізації та конкуренції за якісними фахівцями. Г. Миськів та В. Білик розглядають сучасні напрями антикризового управління персоналом ІТ-компаній, зокрема забезпечення фізичної та психологічної безпеки працівників, розвиток людського капіталу, внутрішнє перенавчання та використання цифрових інструментів. Н. Реверенда, С. Смірнов та І. Харатон досліджують специфіку управління персоналом підприємств ІТ-сфери, звертаючи увагу на плинність кадрів, розвиток персоналу та трансформацію HR-процесів.

Окремий напрям наукових досліджень становлять гнучкі форми організації праці та зміна трудових відносин. В. Панченко аналізує гібридну та дистанційну зайнятість, трансформацію традиційних трудових відносин і кадровий дефіцит в ІТ-сфері. С. Бреус та Т. Міщенко розглядають ціннісно-орієнтований підхід до управління персоналом ІТ-компаній, що розширює традиційне розуміння мотивації та утримання працівників в компанії. Важливе місце посідають дослідження цифровізації HR-процесів. В цьому контексті проаналізовані міжнародний досвід використання цифрових технологій в управлінні персоналом ІТ-компаній (Л. Піддубна та І. Чуєва), ключові показники ефективності для систем підтримки прийняття рішень (В. Новопольцев), сучасні HR Tech-рішення (А. Ванін), цифрові технології в управлінні персоналом (Ю. Федорова, М. Мірющенко) тощо. Водночас є потреба у висвітленні взаємозв’язку зазначених складових та їх узгодження з особливостями функціонування сучасного ІТ-підприємства.

Метою дослідження є визначення особливостей управління персоналом ІТ-підприємства та обґрунтування основних напрямів його вдосконалення з урахуванням сучасних кадрових, організаційних і цифрових викликів.

Виклад основного матеріалу. Систему управління персоналом визначають як систему, що базується на комплексі обов'язкових взаємопов'язаних компонентів. До них відносяться процедури планування, підбору, відбору, обліку, підготовки, оцінки, навчання, розвитку, мотивації персоналу, що спрямовані на ефективне використання його потенціалу та досягнення цілей організації, кожного працівника окремо і колективу в цілому [4, с. 2]. Управління персоналом в ІТ-компанії охоплює сукупність процесів, що спрямовані на забезпечення залучення, розвитку та утримання кваліфікованих фахівців, які є важливим ресурсом для досягнення стратегічних цілей організації. Складність і динаміка ІТ-середовища вимагають системного підходу до структуризації HR-процесів, що дозволяє ефективно планувати, оцінювати та вдосконалювати роботу з персоналом на всіх етапах його життєвого циклу в компанії [6, с. 5]. До основних завдань управління персоналом в сфері інформаційних технологій дослідники відносять спрямування зусиль співробітників на реалізацію стратегічних цілей організації, ефективне використання інтелектуальних та фізичних ресурсів працівників, розкриття їхнього трудового потенціалу, зміцнення робочих відносин на засадах співпраці та покращення морального клімату в колективі [8, с. 2]. Як наслідок, управління персоналом ІТ-підприємства доцільно розглядати як комплексну систему, пов'язану з розвитком людського потенціалу та досягненням стратегічних цілей підприємства.

Відомо, що цінним ресурсом компаній, у тому числі ІТ-підприємств, є персонал. Водночас управління ІТ-підприємством має певні відмінності, що пов'язані із аспектами роботи людей в ІТ-галузі. ІТ-сфера постійно змінюється, тому управління персоналом повинно стимулювати розвиток та інновації, створювати умови для вдосконалення, передбачати інвестиції в навчання і розвиток персоналу. ІТ-компанії повинні створювати творчі середовища, де співробітники могли б вільно висловлювати свої ідеї та продукувати креативні рішення [7, с. 2]. У ІТ-сфері відбувається постійне залучення нового персоналу, а також є значна плинність кадрів з різних причин. Середня тривалість роботи ІТ-спеціаліста на одному місці складає півтора-два роки, що означає щорічне поновлення певної частини кадрового складу компанії [8, с. 2]. Проте утримання співробітника в ІТ-галузі є серйозною проблемою, оскільки витрати на звільнення та пошук нового співробітника становлять до третини річної зарплати розробника, виникають

організаційні витрати на доопрацювання навичок і «феномен втрати досвіду», коли звільнений співробітник не передає ключові знання наступнику [4, с. 4]. Крім того, управління персоналом ІТ-проєктів ускладнене швидкою зміною вимог, відсутністю персоналізованих мотиваційних схем, що впливає на ефективність адаптації нових співробітників, підвищує ризики вигорання й відтоку фахівців [11, с. 2]. Додатковим чинником трансформації управління персоналом стали зміни в організації праці, зокрема поширення дистанційного та гібридного форматів роботи. В таких умовах потрібно забезпечити безперервність робочих процесів, комунікацію між працівниками та створювати належні умови для виконання професійних завдань.

Для адаптації до мінливих умов гнучкість стала одним з основоположних принципів сучасного HR-менеджменту в ІТ-сфері, що характеризує здатність пристосовувати управлінські підходи до динамічних проєктних команд і реагувати на ринкову кон'юнктуру [3, с. 103]. Вплив сучасних тенденцій вимагає нової моделі управління всередині підприємства, де команди несуть повну відповідальність за процеси та продукти, а від менеджерів вимагається вміння ефективно використовувати цифрові технології. Як наслідок, гнучкість в організації праці потребує відповідної трансформації HR-процесів, зокрема підходів до комунікації, оцінювання результативності, адаптації працівників та організації командної взаємодії.

Важливим напрямом управління персоналом ІТ-підприємств є залучення, професійний розвиток та утримання фахівців. Одним із трендів є поширення неформальної освіти через масові відкриті онлайн-курси [12, с. 1884], інтенсивні курси та власні програми підготовки спільно з провідними компаніями (EPAM, SoftServe, Luxoft, ELEKS, Beetroot) [2, с. 10]. Для залучення найкращих фахівців підприємства активно розвивають HR-брендинг на корпоративних сайтах, рекламуючи робочі місця, гнучкий графік та соціальні пакети [5, с. 4]. Ділова оцінка та розвиток персоналу спрямовані на мотивацію самоусвідомлення, професійний ріст кожного працівника та покращення командної комунікації. Таким чином, професійний розвиток працівників ІТ-підприємства можна вважати одним із механізмів формування їхньої зацікавленості у подальшій роботі в компанії.

На формування якісного кадрового потенціалу впливає багато чинників. Водночас головним фактором, що визначає напрями та якість підготовки й пошуку кадрів відповідної кваліфікації, є рівень і темпи цифровізації економіки [9, с. 6]. А автоматизація системи мотивації спрощує роботу з молоддю, надаючи можливість в онлайн-режимі оцінювати виконання планів та розміри бонусів [5, с. 3].

У сучасній практиці управління персоналом ІТ-проєктів все частіше використовують цифрові інструменти для підтримки адаптації новачків, засновані на штучному інтелекті [11, с. 3]. Автоматизовані системи навчання можуть формувати персоналізовані траєкторії, адаптивні програми мікронавчання. Цифрові інструменти управління ефективністю автоматизують постановку цілей, збір зворотного зв'язку та оцінку результативності, замінюючи річні оцінки на регулярний діалог [1, с. 4]. Водночас науковці звертають увагу на необхідність врахування етичних аспектів, людського фактора та безпеки персональних даних.

Висновки. Отже, управління персоналом ІТ-підприємства є комплексною системою, що охоплює залучення, адаптацію, мотивацію, професійний розвиток та утримання кваліфікованих фахівців. Специфіка ІТ-сфери, зокрема висока мобільність персоналу, швидка зміна вимог до професійних компетентностей та поширення гібридних і дистанційних форм роботи, зумовлює необхідність гнучких підходів до управління персоналом. Ефективне управління персоналом ІТ-підприємства передбачає поєднання гнучких організаційних підходів, розвитку людського потенціалу та цифрових технологій з урахуванням професійних, організаційних та індивідуальних особливостей працівників.

Цифровізація є важливим напрямом удосконалення управління персоналом ІТ-підприємств. Використання інформаційних систем [10, с. 78], HR Tech-рішень, аналітичних інструментів та штучного інтелекту створює можливості для автоматизації кадрових процесів, персоналізації навчання й адаптації, оцінювання результативності та підвищення оперативності управлінських рішень. Водночас цифрова трансформація HR-процесів потребує належного управління даними, дотримання етичних принципів та врахування ролі людини у прийнятті кадрових рішень.

Література

1. Алькема В., Сумець О. Інтегрована модель комунікативного управління персоналом ІТ-компаній в умовах кадрових ризиків. *Економіка та суспільство*. 2025. № 75. С. 1–9.
2. Алярова А. Розвиток технологій менеджменту персоналу в ІТ-сфері. *Економіка і організація управління*. 2022. № 3(47). С. 135–145.
3. Бреус С. В., Міщенко Т. В. Концептуальні засади управління персоналом ІТ-компаній: ракурс на ціннісно-орієнтований підхід. *Інвестиції*. 2025. № 20. С. 100–108.

4. Козак Л. В., Дорош С. Ю. Формування ефективної системи управління персоналом підприємств ІТ-галузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2023. № 29(57). С. 19–24.
5. Могильна Л., Орєхова А., Хромушина Л. Використання інноваційних ІТ технологій для HR-менеджменту. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. С. 1–6.
6. Новопольцев В. П. Розробка ключових показників ефективності для системи підтримки прийняття рішень в управлінні персоналом ІТ-компаній. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2025. № 3. С. 239–248.
7. Піддубна Л., Чуєва І. Міжнародний досвід використання цифрових технологій в управлінні персоналом ІТ-компаній. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. С. 1–7.
8. Реверенда Н., Смірнов С., Харатон І. Особливості управління персоналом підприємств ІТ-сфери. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. 1–10.
9. Федорова Ю., Мірющенко М., Івченко В. Цифрові технології в управлінні персоналом. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2021. № 12(24). С. 1–13.
10. Шаров С., Сушко Є. Розробка інформаційної системи для аналізу діяльності співробітників компанії. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2017. № 5(3). С. 73–83.
11. Шахруханов О. М., Шугайлов О. С., Журан О. А., Ковтун В. В., Перекрестов І. С. Комплексний підхід до управління та захисту даних в системах управління персоналом. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2025. № 1(4). С. 373–381.
12. Sharov S., Kolmakova V., Sharova T., Pavlenko A. Analysis of MOOC on Programming for IT Specialist Training. *TEM Journal*. 2021. No 10(4). Pp. 1884–1894.

Цвілий С.М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного
та ресторанного бізнесу
https://orcid.org/0000-0002-1720-6238
Кукліна Т.С.
кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри туристичного, готельного
та ресторанного бізнесу
https://orcid.org/0000-0003-1637-3509
Матвієнко Я.О.
здобувач вищої освіти
https://orcid.org/0009-0009-7903-5495
Національний університет «Запорізька політехніка»

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Анотація. *Обґрунтовано роль і особливості впровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність підприємств малого та середнього бізнесу в сфері туризму. Визначено напрями цифровізації бізнес-процесів: використання глобальних систем бронювання, CRM-систем, інтернет-маркетингу, цифрових комунікаційних платформ. Запропоновано комплексний підхід до інтеграції цифрових рішень з метою підвищення конкурентоспроможності малого та середнього туристичного підприємництва в умовах трансформації ринку.*

Ключові слова: *туризм, мікро-, малий та середній бізнес, інформаційні технології, CRM-системи, електронна комерція, конкурентоспроможність.*

Tsviliy S., Kuklina T., Matviienko Ya. Use of information technologies in the tourist activity of small and medium-sized enterprises. *The importance and features of introducing modern information technologies into the activities of small and medium-sized enterprises in the tourism sector are substantiated. The main directions of business process digitalization are identified, including the use of global reservation systems, CRM systems, Internet marketing, and digital communication platforms. A comprehensive approach to the integration of digital solutions is proposed to increase the competitiveness of small and medium-sized tourism entrepreneurship in conditions of market transformation.*

Key words: *tourism, micro-, small and medium business, information technology, CRM systems, e-commerce, competitiveness.*

Актуальність дослідження. В умовах диджиталізації економіки малий та середній бізнес (МСБ) у сфері туризму стикається з необхідністю швидкої адаптації до змін зовнішнього середовища та вимог споживачів. На відміну від великих туроператорів, малі та середні туристичні підприємства мають обмежені фінансові та кадрові ресурси, проте володіють високою гнучкістю. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє суб'єктам МСБ автоматизувати рутинні операції, оптимізувати витрати, розширити канали збуту та підвищити рівень обслуговування клієнтів [1; 12]. Водночас питання вибору та ефективного впровадження бюджетних та ефективних цифрових інструментів у діяльність малого та середнього туристичного бізнесу потребують додаткового дослідження та системного обґрунтування.

Мета статті. Метою дослідження є розробка комплексного підходу щодо використання інформаційних технологій у діяльності суб'єктів малого та середнього туристичного бізнесу для підвищення їх операційної ефективності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок туризму функціонує в умовах високого рівня невизначеності і жорсткої конкуренції. Для підприємств малого та середнього бізнесу інформаційні технології стають не просто інструментом підтримки діяльності, а ключовим фактором виживання та розвитку [10]. Застосування IT-рішень дозволяє туристичним агентствам та локальним туроператорам конкурувати з великими гравцями за рахунок персоналізації послуг та підвищення швидкості обслуговування [9].

Основними напрямами застосування інформаційних технологій у діяльності МСБ туристичної галузі є:

1. Системи онлайн-бронювання та вибору турів (GDS та роздрібні агрегатори). Підключення до світових та національних систем бронювання дозволяє малим агенціям у режимі реального часу отримувати доступ до баз даних готелів, авіаперевізників та транспортних компаній, забезпечуючи миттєве формування та реалізацію туристичного продукту [7].

2. Системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM-системи). Впровадження спеціалізованих CRM-рішень (наприклад, Zoho CRM, Bitrix24 або галузевих туроператорських програм) дозволяє вести історію запитів та подорожей клієнтів, автоматизувати нагадування, формувати персоналізовані пропозиції та систематизувати базу даних [11].

3. Інтернет-маркетинг та SMM (Social Media Marketing). Оскільки МСБ часто не має масштабних бюджетів на традиційну рекламу, пріоритетом стає

просування через соціальні мережі (Instagram, Facebook, TikTok), контекстну рекламу в Google та таргетовану інтернет-рекламу [2]. Створення якісного візуального та текстового контенту сприяє формуванню довіри та залученню цільової аудиторії [3].

4. Месенджери та чат-боти. Використання автоматизованих чат-ботів у Telegram, Viber та WhatsApp дозволяє забезпечити цілодобову первинну консультацію клієнтів, відповіді на типові запитання та оперативну підтримку під час перебування туриста в подорожі [8].

Розвиток електронної комерції спонукає малі туристичні підприємства до впровадження зручних систем безготівкової та онлайн-оплати безпосередньо на веб-сайтах або через платіжні посилання, що значно скорочує шлях споживача від вибору послуги до її купівлі [6].

Процес ефективної диджиталізації малого та середнього туристичного підприємства передбачає проходження чотирьох послідовних етапів.

Етап 1. Аудит технологічних потреб та ресурсів. Оцінка наявного IT-оснащення, кваліфікації персоналу та визначення пріоритетних напрямів автоматизації з урахуванням наявного бюджету.

Етап 2. Вибір та інтеграція програмних рішень. Підбір хмарних (SaaS) сервісів, які не потребують значних початкових інвестицій у серверне обладнання (наприклад, хмарні CRM та таск-менеджери).

Етап 3. Навчання та адаптація персоналу. Підвищення цифрових компетенцій співробітників, освоєння нових інструментів комунікації та продажів [5].

Етап 4. Оцінка ефективності та оптимізація. Аналіз аналітичних показників (конверсія сайту, вартість залучення клієнта, показник повторних продажів) та коригування цифрової стратегії [4].

Системне використання інформаційних технологій дозволяє суб’єктам малого та середнього туристичного бізнесу мінімізувати вплив людського фактора, зменшити операційні витрати та сформувати стійку позицію на ринку.

Висновки. Обґрунтовано значення цифрових технологій для малого й середнього туристичного бізнесу, визначено основні напрями цифровізації та запропоновано комплексний підхід до впровадження цифрових рішень для підвищення конкурентоспроможності відчизняних підприємств.

В цілому, використання інформаційних технологій сьогодні є критичною умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу в індустрії туризму. Застосування хмарних CRM-систем, сучасних інструментів інтернет-маркетингу та автоматизованих каналів комунікації дозволяє суб’єктам МСБ оптимізувати бізнес-процеси та надавати якісні туристичні послуги відповідно до сучасних вимог ринку.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на вивчення можливостей інтеграції інструментів штучного інтелекту в аналіз споживчої поведінки клієнтів мікробізнесу, а також малих туристичних підприємств.

Література

1. Благодир Л. М. Цифрові бізнес-екосистеми як специфічна форма координації господарської діяльності в умовах цифрової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-55.
2. Гавриленко Н. Г., Тарасенко І. О. Сучасні тенденції цифровізації економіки: проблеми та перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2021. № 3(47). Т.1. С. 36–46.
3. Іванченко Н., Кудрицька Ж., Рекачинська К. Бізнес-моделі в умовах цифрових трансформацій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Том 31(70). № 3. С. 185–190.
4. Кораблінова І., Ганжа К. Цифрові екосистеми у міжнародному технологічному бізнесі. *Economics. Finances. Law*. 2023. № 12. С. 38–43.
5. Нікітін Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. *Маркетинг і цифрові технології*. 2019. Том 3, № 4. С. 77–87.
6. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68.
7. Омельчак Г. Особливості інноваційного розвитку туризму України в умовах війни та євроінтеграції. *Сталий розвиток економіки.* 2023. № 1. С. 106.
8. Цвілий С. М. Аналіз і оцінка інструментів стимулювання розвитку інвестиційного потенціалу туристичної індустрії. *Сталий розвиток економіки.* 2023. №1(46). С. 149–154.
9. Цвілий С. М. Конструктивна модель реалізації потенціалу індустрії туризму України в європейському геоекономічному просторі. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2024. № 1(50). С. 57–69.
10. Tsviliy S. Tourism industry methodology: potential for business development and regulation in countries of the world. *Economics and Region*. 2024. No 3(94). Pp. 30–40.
11. Yang X., Song R. Mechanism of influence of the digital economy on tourism industry development. *Progress in Geography*. 2024. No 43(10), Pp. 1943–1955.
12. Yung R., Khoo-Lattimore C. New realities: a systematic literature review on virtual reality and augmented reality in tourism research. *Current Issues in Tourism*. 2019. No 22(17). Pp. 2056–2081.

Черниш О.О.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
https://orcid.org/0009-0003-8555-3885
Науковий керівник: асистент Галчанська В.В.

СУЧАСНІ ЦИФРОВІ РІШЕННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ

Анотація. *У статті розглянуто роль цифровізації в розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Визначено передумови впровадження цифрових технологій та їх значення для підвищення ефективності управління й якості обслуговування. Охарактеризовано можливості веб-орієнтованих систем, мобільних застосунків, CRM-систем та Інтернету речей. Розкрито значення автоматизації бізнес-процесів і персоналізації послуг в готельно-ресторанному бізнесу. Окреслено умови впровадження цифрових рішень, зокрема розвиток цифрових компетентностей персоналу. Узагальнено перспективи використання цифрових технологій для зміцнення конкурентоспроможності підприємств сфери гостинності.*

Ключові слова: *цифровізація, гостинність, автоматизація, персоналізація, конкурентоспроможність.*

Chernysh O. Modern digital solutions for enterprises in the hotel and restaurant industry. *The article examines the role of digitalization in the development of the hotel and restaurant industry. The prerequisites for the adoption of digital technologies and their importance for improving management efficiency and service quality are identified. The capabilities of web-based systems, mobile applications, customer relationship management (CRM) systems, and the Internet of Things are described. The importance of business process automation and service personalization in the hotel and restaurant industry is highlighted. The conditions for implementing digital solutions are outlined, including the development of employees' digital competencies. The prospects for using digital technologies to strengthen the competitiveness of hospitality businesses are summarized.*

Key words*: digitalization, hospitality, automation, personalization, competitiveness.*

Актуальність дослідження. Цифровізація охоплює різні сфери суспільного життя, трансформуючи способи організації діяльності

підприємств і взаємодії зі споживачами. Для готельно-ресторанного бізнесу впровадження інформаційно-комунікаційних технологій стало важливим напрямом адаптації до змін ринкового середовища та підвищення конкурентоспроможності [8, с. 30].

Розвиток цифрової інфраструктури, зокрема хмарних сервісів, мобільних застосунків та інтеграційних платформ, формує технічну основу для вдосконалення діяльності підприємств сфери гостинності [5, с. 2]. Водночас ця сфера є важливою складовою економіки України та джерелом зайнятості населення [7, с. 5]. Тому підвищення ефективності її функціонування має як економічне, так і соціальне значення. У сучасних умовах цифрові рішення також відкривають можливості для автоматизації управлінських процесів, оптимізації використання ресурсів і вдосконалення якості обслуговування клієнтів.

Передумовами цифровізації готельно-ресторанного бізнесу є посилення конкуренції, необхідність оптимізації операційних процесів і зростання вимог до якості сервісу. Споживачі дедалі більше цінують зручність онлайн-бронювання та замовлення послуг, швидкість обробки платежів і персоналізований підхід [5, с. 2]. Пандемія та повномасштабна війна в Україні додатково актуалізували потребу в гнучких інструментах управління, забезпеченні безперервності діяльності та підтриманні зв’язку з клієнтами [1, с. 10]. Водночас розширення використання цифрових технологій зумовлює потребу у виборі рішень, які відповідають специфіці підприємства, його ресурсним можливостям і потребам споживачів. Це визначає актуальність узагальнення сучасних цифрових рішень для готельно-ресторанної сфери та визначення можливостей їх практичного використання.

Метою статті є аналіз основних напрямів цифровізації готельно-ресторанного бізнесу, можливостей використання цифрових рішень для автоматизації управління та вдосконалення обслуговування клієнтів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток готельно-ресторанного бізнесу є складним процесом, що поєднує технологічну модернізацію, управління якістю та адаптацію до зовнішніх викликів. Його важливою складовою є сталий розвиток, який передбачає узгодження економічної ефективності, соціальної відповідальності й екологічної безпеки. За системного підходу підприємство сфери гостинності розглядається як комплекс взаємопов’язаних процесів, що функціонує під впливом економічних, соціальних і технологічних чинників [4, с. 3].

Цифровізація сприяє автоматизації повторюваних операцій, оптимізації витрат і підвищенню продуктивності персоналу. Водночас її значення не обмежується впровадженням окремих програмних продуктів. Вона

передбачає узгодження цифрових інструментів із потребами підприємства, змінами в організації роботи та очікуваннями гостей. Ефективність такого підходу значною мірою залежить від того, наскільки повно цифрові рішення охоплюють основні процеси підприємства та забезпечують обмін даними між його підрозділами.

Одним із важливих напрямів є використання веб-орієнтованих систем управління. Вони забезпечують централізовану роботу з інформацією про бронювання, номерний фонд, клієнтів, платежі та результати діяльності. Завдяки цьому працівники отримують доступ до актуальних даних, а керівництво – інформаційну основу для прийняття управлінських рішень. Інтеграція систем управління з веб-сайтом, мобільними застосунками й іншими сервісами допомагає узгодити обмін даними та оперативно реагувати на запити гостей. Для готелів це також створює можливості контролю завантаженості номерного фонду, а для ресторанів – аналізу продажів і планування потреби в продуктах.

Автоматизовані системи бронювання, реєстрації заїзду та оформлення виїзду спрощують взаємодію з клієнтами й скорочують час виконання стандартних процедур. Вони підтримують облік бронювань і платежів, а також можуть використовуватися для збору відгуків та оцінювання якості обслуговування. Вітчизняні розробки, попри обмежену представленість на міжнародному ринку, застосовуються українськими підприємствами для автоматизації цих процесів [3, с. 6].

Важливим напрямом цифровізації є персоналізація послуг. Збір та аналіз інформації про вподобання гостей дають змогу враховувати їхні потреби, формувати індивідуальні пропозиції й підтримувати довготривалі відносини [2, с. 4]. Практичним інструментом реалізації такого підходу є CRM-системи – системи управління взаємовідносинами з клієнтами. Вони дозволяють систематизувати історію звернень і відвідувань, організовувати комунікацію та підтримувати програми лояльності. Їх використання може сприяти підвищенню результативності маркетингової діяльності й оптимізації витрат на взаємодію з клієнтами. Водночас збирання та використання клієнтських даних потребує дотримання вимог щодо їх захисту й обмеження доступу до персональної інформації.

Окреме місце посідають мобільні технології. За допомогою мобільних застосунків гості можуть бронювати номери, отримувати інформацію про послуги, замовляти додаткове обслуговування та, за наявності відповідної інфраструктури, користуватися електронними ключами. Для персоналу мобільні інструменти створюють можливості швидкого обміну інформацією, отримання завдань і контролю їх виконання. Крім того, вони підтримують

персоналізовані пропозиції та постійну комунікацію з клієнтами [6, с. 43]. Доцільність розроблення окремого застосунку варто визначати з урахуванням масштабу підприємства, потреб гостей і наявних ресурсів.

Перспективним напрямом є застосування штучного інтелекту та машинного навчання для опрацювання даних і підтримки управлінських процесів [7, с. 43]. Зокрема, такі технології можуть використовуватися для прогнозування попиту, аналізу відгуків клієнтів, автоматизації відповідей на типові запитання та формування рекомендацій щодо послуг. Результативність використання таких технологій залежить від якості інформації, чіткого визначення завдань та інтеграції з іншими цифровими інструментами підприємства.

Додаткові можливості відкриває Інтернет речей (Internet of Things, IoT), який забезпечує мережеву взаємодію пристроїв та обладнання. У готелях такі рішення можуть використовуватися для керування освітленням, температурою й іншими параметрами комфорту в номерах. Це поєднує зручність для гостей із можливостями раціонального використання енергоресурсів. Технології доповненої реальності можуть доповнювати фізичне середовище цифровим контентом, зокрема під час ознайомлення з послугами або перегляду інтерактивного меню [2, с. 4].

Інформаційною основою цифровізації є впорядковане зберігання та опрацювання даних. Інтелектуальні інформаційні системи можуть поєднувати засоби представлення відомостей на вебресурсах, адміністрування, картографічного відображення та роботи з базами даних [9, с. 72]. Узгодженість цих складових створює передумови для зручного доступу до інформації й підтримання її актуальності. Використання аналітичних засобів у таких системах дає змогу виявляти зміни попиту, оцінювати результати діяльності та обґрунтовувати рішення щодо подальшого розвитку підприємства.

Для малих підприємств готельно-ресторанного бізнесу доцільним є поетапне впровадження цифрових рішень. Початковими кроками можуть бути використання доступних CRM-систем, платформ бронювання й доставки, а також QR-кодів для доступу до електронного меню та платіжних сервісів [1, с. 10]. Вибір інструментів слід пов’язувати з конкретними завданнями: скороченням часу обслуговування, зменшенням кількості помилок або поліпшенням комунікації з гостями. Такий підхід дає змогу оцінити практичний результат упровадження окремих інструментів і визначити доцільність подальших інвестицій у цифрову інфраструктуру.

Необхідною умовою цифрової трансформації є підготовка персоналу. Недостатній рівень цифрової грамотності може ускладнювати впровадження

інновацій і знижувати ефективність використання наявних систем. Тому технологічні зміни мають супроводжуватися навчанням працівників, практичними тренінгами та підтримкою під час освоєння нових інструментів. Важливо також визначати правила доступу до інформації, забезпечувати захист даних і передбачати порядок роботи у випадку технічних збоїв.

Висновки. Цифровізація є важливим напрямом розвитку готельно-ресторанного бізнесу, що створює можливості для підвищення ефективності управління, автоматизації операцій і вдосконалення якості обслуговування. Використання веборієнтованих систем, мобільних застосунків, CRM-систем, інструментів штучного інтелекту та Інтернету речей сприяє покращенню взаємодії з гостями, персоналізації послуг і раціональному використанню ресурсів.

Результативність упровадження цифрових рішень залежить від їх відповідності потребам підприємства, узгодженості роботи інформаційних систем, підготовки персоналу та належного захисту даних. Для малих підприємств доцільним є поетапне впровадження доступних технологій з урахуванням очікуваних результатів і наявних ресурсів. Перспективи подальших досліджень пов’язані з оцінюванням економічної ефективності цифрових рішень, порівнянням результатів їх використання та визначенням доцільних моделей цифровізації окремих підприємств.

Література

1. Захарова Т. В. Вплив цифрових технологій на розвиток готельно-ресторанного бізнесу в Україні. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2025. № 14. С. 1–16.
2. Кащук К. М., Мосійчук І. В., Саух І. В. Сучасні технології управління в готельно-ресторанному бізнесі: практики та інновації. *Бізнес Інформ*. 2023. № 6. С. 93–99.
3. Лисюк Т. В. Інноваційні рішення в готельно-ресторанному бізнесі: технології автоматизації та персоналізації послуг. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. С. 1–11.
4. Паска М., Графська О., Запісоцький А. Концептуальні засади розвитку закладів готельного господарства в інноваційному форматі. *Економіка та суспільство*. 2025. № 71. С. 1–8.
5. Стегней М. І. та ін. Трансформація готельно-ресторанного обслуговування в умовах цифровізації. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. № 9(3). С. 26–29.

6. Ткаченко О. А., Ткаченко О. І., Щетинін А. О. Веб-орієнтовані системи управління готелями – ефективна цифровізація готельного бізнесу. *ITSynergy*. 2024. № 1. С. 43–61.
7. Фостолович В. А. та ін. Цифровізація підприємств сфери гостинності як основа побудови конкурентоспроможного бізнесу. *Економіка. Управління. Інновації*. 2023. № 2(33). С. 1–21.
8. Цвілий С. М., Зайцева В. М., Дзяпка А. М. Інформаційні технології в сфері управління сучасною туристичною компанією. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 329–336.
9. Шаров С. В., Лубко Д. В., Зинов'єва О. Г. Використання інтелектуальних систем у туристичному бізнесі. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2022. № 1. С. 69–75.

Chai O.M.
student
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
https://orcid.org/0009-0008-5947-3562
Scientific Supervisor: PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor Sharov S.V.

DIGITAL INTERACTION BETWEEN STUDENTS AND INSTRUCTORS ON THE EDUCATIONAL PORTAL OF TSATU

Abstract*. The article examines the specific features of digital interaction between higher education students and academic staff in distance learning. Using the Educational Portal of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (TSATU) as an example, the structure of online courses based on the Moodle learning management system (LMS) is examined. The role of mandatory course components, including the structured organization of independent study, the regulation of final module assessments, and feedback from academic staff, is identified in ensuring transparency and organization of the learning process. Particular attention is paid to academic staff's creative approaches to presenting learning materials, including the use of multimedia content, original presentations, video materials, and asynchronous communication tools.*

Key words*: digital interaction, TSATU, higher education students, Educational Portal, e-learning, multimedia content.*

Чай О. М. Цифрова взаємодія здобувачів та викладачів на Освітньому порталі ТДАТУ імені Дмитра Моторного. *У статті проаналізовано особливості цифрової взаємодії між здобувачами вищої освіти та викладачами в умовах дистанційного навчання. На прикладі щоденного використання Освітнього порталу Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного розглянуто структуру електронних навчальних курсів на базі LMS Moodle. Визначено роль обов'язкових складників курсу, зокрема структурованої організації самостійної роботи, регламентації підсумкового модульного контролю та зворотного зв'язку від викладачів, у забезпеченні прозорості й організованості навчального процесу. Окрему увагу приділено творчим підходам викладачів до подання навчального матеріалу, зокрема використанню мультимедійного контенту, авторських презентацій, відеоматеріалів та інструментів асинхронної комунікації..*

Ключові слова*: цифрова взаємодія, ТДАТУ, здобувачі вищої освіти, Освітній портал, електронне навчання, мультимедійний контент.*

The Relevance of the research. The current stage of higher education development in Ukraine requires transforming communication models among participants in the educational process. For Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (TSATU), implementing effective distance learning tools has become an important condition for maintaining a unified educational environment. Under these circumstances, the University's Educational Portal plays an important role in facilitating communication, ensuring continuous interaction between academic staff and higher education students.

The Relevance of studying digital interaction from the student's perspective stems from the changing role of students in the educational process, from passive recipients of information to active users of the digital environment. The effectiveness of distance learning depends not only on the availability of learning materials but also on the quality of interactive communication. Students need convenient access to a variety of learning resources, including lecturers' multimedia presentations and subject-specific videos. They also need to receive timely announcements and clarifications through the announcement system and forums in the Moodle learning management system (LMS). Clear requirements for final module assessments and meaningful feedback in the form of comments and reviews of submitted assignments are equally important aspects of this interaction.

Examining digital interaction from the perspective of a direct participant in the educational process enables identification of the strengths and weaknesses of virtual learning arrangements. In particular, it is important to determine how clearly students understand the structure of online courses, how easily they can access

learning materials, and whether they receive timely information about assignments and their results. Investigating students' perceptions of course structure, testing conditions, and deadlines for submitting independent study reports provides a basis for further improvements to the university's digital learning environment. Practical experience with the Educational Portal suggests that digital interaction with academic staff can help compensate for limited opportunities for face-to-face communication, sustain student motivation, and ensure access to educational resources. At the same time, the university operates under relocation conditions.

The study aims to examine the specific features of digital interaction between higher education students and academic staff through TSATU's Educational Portal from the students' perspective, determine the role of compulsory and creative components of online courses in improving learning effectiveness, and develop recommendations for enhancing communication processes within the virtual learning environment.

Presentation of the main material. Practical experience with the daily use of the Educational Portal of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University (TSATU) makes it possible to consider the distance learning system not merely as a technical platform but also as an interactive environment for acquiring knowledge. The Educational Portal is based on the Moodle learning management system (LMS), which enables academic staff to create and manage online courses for their academic disciplines [3, p. 80]. From the perspective of a higher education student, the structure of an online course in Moodle can be divided into two interconnected levels: an invariant component, comprising mandatory regulatory and assessment elements, and a variable component, providing a creative and multimedia learning environment. The effectiveness of digital interaction and learning outcomes depends on how well these components are integrated within each course [1, p. 72].

The first level of interaction students encounter is the informational and regulatory components of the course. The availability of an up-to-date course syllabus and outline, adapted to the current academic year, enables students to understand the course structure and the main requirements for their academic work from the beginning of the semester. The division of course content into modules is particularly important for time management, as separate submission areas are provided for each stage of independent study. The availability of designated submission areas for independent study assignments before Module Assessment 1 (MA-1) and Module Assessment 2 (MA-2) contributes to transparency in the educational process, allowing students to identify submission deadlines, assessment criteria, and the structure of cumulative grading. Feedback also plays an important role. Detailed written reviews or comments provided by lecturers on submitted files

enable students to correct errors promptly and take the feedback into account when completing subsequent assignments [2, p. 31].

Assessment, particularly the final module assessment (FAM), occupies a significant place in digital interaction. Standardised test settings, allowing a single attempt with a 30-minute time limit, can provide students with consistent procedural conditions for completing the assessment. A clearly defined time limit requires students to manage their time effectively and remain focused while completing the tasks. Automatically restricting access to examination materials during the semester and making them available on the examination date is one of the organizational measures used to support academic integrity [5, p. 144].

However, digital interaction is not limited to compliance with established requirements. Variable and creative components integrated into online courses by academic staff are also important for engaging students in the learning process. Academic freedom at TSATU allows lecturers to select different formats for presenting learning materials. The use of original multimedia presentations, infographics, and diagrams alongside textual materials facilitates the comprehension and study of complex theoretical content [4, p. 141].

The use of external video resources is another important component of modern learning. Links to subject-specific videos, YouTube channels, recorded webinars, and virtual tours of industrial enterprises incorporated into course modules help students better understand the practical application of theoretical knowledge. Combining textual, graphical, and video materials allows course content to be presented in different formats and adds variety to students' independent study activities.

Using the "Announcements" and "News Forum" features is another way for lecturers to maintain communication within the digital learning environment. Regular messages, explanations of challenging topics, and organizational updates help students receive timely information about the learning process. This form of asynchronous communication enables students to stay in contact with lecturers outside synchronous classes. It may reduce feelings of isolation associated with limited opportunities for face-to-face interaction. As a result, the TSATU Educational Portal serves not only as a repository of learning materials but also as a space for interaction between students and academic staff.

Conclusions. Digital interaction between higher education students and academic staff through the Educational Portal of Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University encompasses organisational and assessment-related elements, as well as creative components of the learning process. A clear course structure, separate submission areas for independent study assignments, transparent final module assessment procedures, and feedback from lecturers help organize students' academic activities and improve assessment transparency.

At the same time, the use of original multimedia presentations, video materials, recorded webinars, and asynchronous communication tools expands how learning content can be delivered and how interaction among participants in the educational process can be maintained. Combining mandatory course components with creative approaches to presenting learning materials enables accommodation of students' diverse learning needs. Thus, the effectiveness of digital interaction depends not only on the platform's technical capabilities but also on the quality of online course design, the quality of learning materials, and the consistency of communication between lecturers and students.

References

1. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2. №. 69. С. 70– 74.
2. Корсунська Н. О. Дистанційне навчання: підходи до реалізації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2000. № 1. С. 29–32.
3. Лисенко І. М. Організація дистанційного та змішаного навчання на платформі Moodle. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2023. № 2. С. 79–88.
4. Ломейко О. П., Самойчук К. О., Олексієнко В. О. Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти в Таврійському державному агротехнологічному університеті. *Інженерна освіта у сфері харчової і готельної індустрії: виклики сьогодення*: тези Міжнародної науковометодичної конференції. 2019. С. 140–142.
5. Шарова Т. М. Цифровий формат освіти та комунікація: огляд онлайн курсів. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід:* зб. матеріалів ІІІ міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 трав. 2020 р. Суми. С. 144–149.
6. Шарова Т. Освітній портал як ефективний засіб забезпечення дистанційного навчання здобувачів вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті:* зб. наук. пр. 2022. № 5. С. 237–244.

Khodaba L.V.
PhD Student
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
https://orcid.org/0009-0008-0494-3408

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR FINANCIAL RESOURCE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Abstract*. The article examines the role of information and analytical support in managing the financial resources of agricultural enterprises in the context of digital transformation. It identifies the main sources of information needed for cash-flow planning, financial assessment and the choice of financing options. Particular attention is paid to the seasonal nature of agricultural production, which makes it difficult to balance incoming funds and payments. The article discusses the use of digital accounting systems, electronic document management and analytical tools. It outlines a practical sequence for turning data into management decisions and considers the risks associated with digitalisation.*

Key words*: information and analytical support, financial resources, agricultural enterprises, digital transformation, cash flows.*

Ходаба Л.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств в умовах цифрової трансформації. *У статті розглянуто значення інформаційно-аналітичного забезпечення для управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств в умовах цифрової трансформації. Визначено основні джерела інформації, необхідні для планування грошових потоків, оцінювання фінансового стану та вибору джерел фінансування. Особливу увагу приділено сезонності аграрного виробництва, яка ускладнює узгодження надходжень і платежів. Розкрито можливості використання цифрових облікових систем, електронного документообігу та аналітичних інструментів. Запропоновано послідовність перетворення даних на обґрунтовані управлінські рішення та окреслено ризики, що супроводжують цифровізацію.*

Ключові слова*: інформаційно-аналітичне забезпечення, фінансові ресурси, аграрні підприємства, цифрова трансформація, грошові потоки.*

Relevance of the study. Financial decisions in agriculture are closely connected with the production cycle. Agricultural enterprises often have to pay for

seeds, fertilisers, fuel, machinery maintenance and labour well before they receive revenue from selling their products. As a result, the timing of cash inflows and outflows can be as important as the final financial result. A company may report a profit but still face a temporary shortage of funds needed to meet its current obligations.

These conditions increase the need for reliable and timely information. Managers need to understand not only how much money is available today, but also when funds will be needed, which payments are urgent, how much customers owe the enterprise and whether external financing may be required. Traditional accounting reports provide an essential basis for such decisions, but they do not always present all relevant information in one place or in a form suitable for rapid forecasting.

Digital transformation creates opportunities to connect accounting data with bank transactions, contracts, budgets, production plans and sales information. Research on the digitalisation of accounting in agricultural enterprises points to the potential of digital tools to reduce routine work and improve the timeliness of reporting [4]. However, digital tools are not effective by themselves. Their value depends on the quality of the data, the way information is organised and how managers use analytical results. Therefore, information and analytical support should be considered not simply as software, but as part of the financial management process.

The topic is also relevant to the broader use of information technologies in modelling and managing complex systems. In a previous issue of the collection "Ukrainian Studies in the European Context", Velychko considered the use of information technologies in systems modelling [6]. Although that paper does not focus on financial management, the systems perspective is relevant to understanding how different information sources can be connected to support decisions in an agricultural enterprise.

Purpose of the article. The purpose of the article is to clarify the role of information and analytical support in the management of financial resources of agricultural enterprises during digital transformation and to outline how integrated financial information can support planning, the selection of financing sources and the assessment of financial risks.

Main material. Information and analytical support can be understood as a combination of data, methods, digital tools and organisational procedures used to prepare and monitor management decisions. For agricultural enterprises, it should connect information about cash, income, expenditure, receivables, payables, loans, leasing obligations and planned production costs. The objective is not to collect the largest possible amount of data, but to provide managers with information that

answers specific financial questions. The importance of combining accounting information with analytical procedures is also reflected in research on accounting and analytical support for financial management in agricultural enterprises [3].

The first element is the collection of relevant information. Accounting records show recognised income, expenses, assets and liabilities. Bank statements help track actual cash movements. Contracts and payment schedules provide information about future obligations, while production plans and sales forecasts help estimate expected income and costs. Data on grants, state support, credit facilities and leasing arrangements may also be important when an enterprise considers how to finance its activities. These sources become more useful when their figures can be compared and linked to the same planning period.

The second element is data integration and quality control. If accounting records, bank information and budgets are maintained separately, managers may spend considerable time reconciling figures before making a decision. Digital accounting systems and electronic document management can reduce routine processing and make supporting documents easier to find. Spreadsheets or business intelligence platforms can then be used to combine information and present key indicators. Nevertheless, automation does not guarantee accuracy: duplicate records, inconsistent classifications and delayed updates can lead to misleading conclusions. Clear rules for entering, checking and updating data are therefore necessary. The wider digitalisation of agriculture creates opportunities to use digital information in business planning and management, but the benefits depend on how these tools are implemented in practice [1].

The third element is financial analysis. For day-to-day management, useful indicators include the amount of available cash, expected net cash flow, current liabilities, overdue receivables, debt-service obligations and the difference between planned and actual expenditure. These indicators should not be considered in isolation. For example, a rise in sales does not necessarily improve liquidity if customers pay late, while a large cash balance at one point in the year may not be sufficient to cover upcoming seasonal costs. The analytical task is to explain the relationship between indicators and identify what they mean for the enterprise’s ability to meet its obligations.

Cash-flow planning is particularly important because agricultural production is seasonal. Many operating costs arise before harvest, while a significant part of revenue may be received after products are sold. A cash-flow forecast should reflect the enterprise’s production calendar and expected payment dates. It should be updated when prices, yields, delivery schedules or customer payments change. A useful forecast can include several scenarios: an expected scenario, a less favourable scenario and a more favourable scenario. Comparing these scenarios helps identify

periods when available funds may be insufficient and shows how sensitive the enterprise is to changes in key assumptions. The use of analytical and forecasting methods is also important for assessing financing needs and supporting management decisions in agricultural enterprises [5].

This analysis can support decisions about financing. An enterprise may use its own funds, apply for a bank loan, consider leasing, negotiate payment terms with suppliers or investigate available grant and state-support programmes. These options differ not only in cost but also in timing, repayment requirements, collateral, flexibility and risk. For instance, leasing may help obtain machinery without paying its full cost at once, but the regular payments must still fit the enterprise's expected cash flow. Borrowing may cover a temporary gap, but it can create pressure if revenue is delayed. An information and analytical system can compare these alternatives using consistent assumptions, while the final decision must also take account of contractual conditions and the enterprise's circumstances. Digital financial services can also expand the opportunities available to agricultural producers, although their practical value depends on access to finance and the conditions under which these services are provided [2].

Information and analytical support can also improve the assessment of financial risks. Agricultural enterprises face uncertainty related to weather, market prices, input costs, logistics and payment delays. Managers can use scenario analysis to estimate how a fall in selling prices, an increase in fuel costs or a delay in receiving revenue would affect liquidity and the ability to service debt. Such calculations do not predict the future with certainty. Their purpose is to reveal vulnerabilities in advance and allow the enterprise to prepare possible responses, such as adjusting payment schedules, retaining a reserve or arranging financing before a shortage occurs.

At the same time, digital transformation introduces its own risks. Financial information may be exposed to unauthorised access, data loss or cyberattacks. Software implementation may also require costs that are difficult for smaller enterprises to justify, while employees may need training to use new systems correctly. The digitalisation of agricultural accounting is therefore not only a technical issue; it also requires organisational changes and responsibility for data quality [4]. Enterprises should define access rights, maintain backups, check the consistency of information and review the reliability of automated calculations.

The proposed model links financial data with specific management decisions. Its practical value lies in using the same set of assumptions to compare different financing options. For example, before taking a loan or entering into a leasing agreement, an agricultural enterprise should estimate the expected amount and timing of cash receipts, upcoming payments and its ability to meet future

obligations. The model therefore connects data collection and financial analysis with the choice of financing sources and subsequent monitoring of results, as shown in Fig. 1.

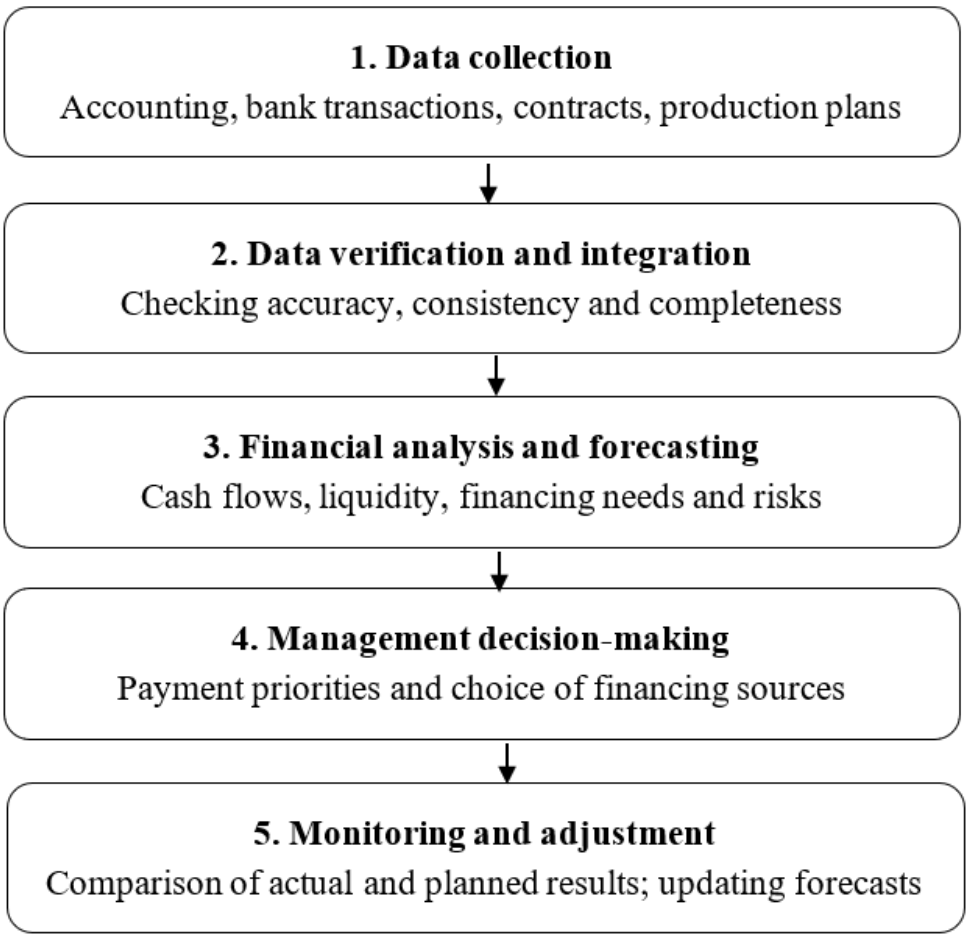

Figure 1. Stages of information and analytical support for financial management of an agricultural enterprise

Source: developed by the author.

The scale of this system should depend on the size and needs of the enterprise. A small agricultural business may begin with reliable accounting software, a regularly updated cash-flow forecast and a limited set of financial indicators. A larger enterprise may benefit from integrating accounting, banking, document management and business intelligence systems. In both cases, the key criterion is whether the information helps managers make better-timed and better-supported decisions. The number of software products used is not, by itself, evidence of effective digital transformation.

From a research perspective, the important issue is how to connect information sources, analytical procedures and management decisions within one coherent model. Such a model should take account of the enterprise's production cycle, financial position, access to financing and capacity to use digital tools. Further

work may develop criteria for assessing the quality of information and the usefulness of forecasts, as well as methods for comparing financing alternatives under uncertain conditions. These questions are particularly relevant for agricultural enterprises that must plan financial resources while facing seasonal and market-related uncertainty.

Conclusions. Information and analytical support is an important component of financial resource management in agricultural enterprises undergoing digital transformation. Its purpose is to connect accounting, banking, contractual and production information with planning, forecasting and financial risk assessment. This is particularly important in agriculture, where seasonal costs and uneven cash receipts can create liquidity problems even when an enterprise remains economically viable.

The article outlines a practical sequence that includes collecting and checking data, integrating information, calculating financial indicators, forecasting cash flows, comparing financing alternatives and monitoring actual results. Digital tools can make this process faster and more transparent, but their effectiveness depends on data quality, clear procedures, cybersecurity and staff competence. The main direction for further research is to develop and test an integrated model of information and analytical support that reflects the characteristics of agricultural enterprises and helps justify financial decisions in conditions of uncertainty.

References

1. European Commission. Digitalising the EU agricultural sector. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digitalisation-agriculture.
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Fintech innovation for smallholder agriculture. 2024. URL: https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc9117en.
3. Grynchuk V. Theoretical foundations of accounting and analytical support for financial management in agricultural enterprises. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Vol. 9, No 2. Pp. 363–367.
4. Potryvaieva N., Dubinina M., Cheban Yu., Syrtseva S., Luhova O. Digitalisation of accounting of agricultural enterprises: National and international experience. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*. 2024. Vol. 28, No 4. Pp. 41–53.
5. Sobchenko M. Assessment of the internal potential of analytical and forecasting support for the management of financing in agricultural enterprise development. *Economics of Systems Development*. 2025. Vol. 7, No 2. Pp. 125–134.
6. Velychko S. D. Use of information technologies in systems modeling. *Ukrainian Studies in the European Context*. 2024. No 9. Pp. 91–95.

Lemeshchenko-Lagoda V.V.
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foregn languages
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological university
https://orcid.org/0000-0002-1080-5510

THE USE OF AI TOOLS TO CREATE ENGLISH LANGUAGE LEARNING RESOURCES

Abstract*. This article examines the pedagogical potential of generative artificial intelligence (AI) tools to develop English language teaching materials. It analyzes the functional capabilities of ChatGPT, NotebookLM, and Gemini; proposes an algorithm for integrating these tools; defines criteria for evaluating the developed materials; and justifies the need to maintain the teacher's leading role in reviewing, editing, and approving materials, among other tasks.*

Keywords: generative artificial intelligence (AI), English language, distance education, teaching and learning materials.

Лемещенко-Лагода В.В. Використання ШІ-інструментів для створення навчальних матеріалів з англійської мови. *У статті розглянуто дидактичні можливості використання інструментів генеративного штучного інтелекту для підготовки навчально-методичних матеріалів з англійської мови. Проаналізовано функціональні можливості ChatGPT, NotebookLM і Gemini, запропоновано алгоритм інтеграції зазначених інструментів, визначено критерії оцінювання розроблених матеріалів, а також обґрунтовано необхідність збереження провідної ролі викладача у перевірці, редагуванні, затвердженні матеріалів, тощо.*

Ключові слова*: генеративний штучний інтелект (ШІ), англійська мова, дистанційна освіта, навчально-методичні матеріали.*

Relevance. Amid a full-scale war in Ukraine, against the backdrop of constant disruptions to the educational process due to power outages, intensified shelling, and the forced displacement of faculty and students, ensuring a high-quality educational experience poses a challenge for Ukrainian teachers, since preparing lessons, as well as delivering them under the aforementioned conditions, requires not only adequate technical support but also the teacher's utmost preparation to provide the learning process with all necessary – and sometimes additional – materials, especially in the context of distance learning. This places additional responsibilities on teachers, who must find the time and resources to prepare for classes, including developing

supplementary teaching materials that engage students and encourage their active participation in the learning process. This challenge can be solved by implementing AI tools in teachers' daily work. Today, AI tools are among the few capable of meeting teachers' needs amid ever-increasing challenges and of serving as reliable assistants in creating, editing, structuring, and adapting instructional materials to students' needs and specific learning objectives.

The purpose of this article is to justify the pedagogical potential of using AI tools for the development of English language teaching materials and to propose an algorithm for integrating these tools into a teacher's professional practice.

Analysis of Recent Research and Publications. The use of artificial intelligence in foreign language learning and teaching is not a new area of research and has already attracted the attention of many international and domestic researchers. Scientists generally view AI as a tool for improving the effectiveness of the learning process, as well as a tool capable of helping students improve their language knowledge and skills, and teachers – in preparing instructional materials and adapting existing materials to students' actual needs.

In particular, T. Hmyria emphasizes the need to view AI as a tool for intellectual support of educational activities – that is, as a resource designed to help process information and enhance educational interaction between teachers and students [1, p. 83].

A. Melnyk highlights ChatGPT's potential for developing professionally oriented communicative competence among future English teachers in blended, distance, and self-directed learning environments. According to the researcher, using this tool can foster independent and creative thinking, as well as critical analysis of information [4, p. 105].

In turn, Y. Kyforuk and S. Matijchuk highlight the potential to automate teachers' daily tasks, such as grading tests, compiling performance statistics, planning lessons, and organizing communication with students, using chatbots and virtual assistants. Such use of AI tools can simplify a teacher's work and alleviate additional workload [2, p. 212-213].

O. Krotova emphasizes that the main potential of AI lies in the ability to personalize learning, including through updates to the content and visual organization of presentation materials. In particular, the researcher notes that AI enables the structuring and adaptation of information to students' knowledge levels and educational needs [3, p. 135].

In their study, S. Sharov and V. Galchanska explore the potential of AI for creating educational video materials. The researchers note that AI tools can provide comprehensive support to teachers by automating the creation of video scripts, visual accompaniment, speech synthesis, voice-over, and general editing [5, p. 350].

Despite the existence of studies devoted to specific aspects of applying artificial intelligence in education, the question of systematizing the capabilities of AI tools, in particular ChatGPT, NotebookLM, and Gemini, for the development of comprehensive English language teaching resources in the context of distance learning remains relevant.

Presentation of the main material. When preparing instructional materials, it is advisable to categorize tools by the main tasks they can perform on request. Within the proposed model, ChatGPT, NotebookLM, and Gemini are examined.

ChatGPT can be used to generate drafts of instructional texts, create vocabulary and grammar exercises, develop tests, design communicative situations, adapt materials to a specific language proficiency level, and create illustrative materials, such as tables, infographics, explanatory posters, visual dictionaries, and more. The advantage of this approach is the ability to progressively refine the query and refine the result based on the teacher's additional requirements.

NotebookLM is a tool designed to process existing resources in order to create additional educational content. NotebookLM helps users work with existing educational materials by highlighting key concepts, formulating questions, creating summaries based on the provided materials, adding infographics, creating flashcards, developing test questions, and more. Preparing such materials is particularly useful when exploring specific topics, especially in the context of professional English language learning, where there is a significant need to analyze professional texts and learn specialized terminology.

Gemini can be used as an alternative tool for generating text, developing pre-reading and post-reading exercises, creating scripts for audio and video materials, revising and refining instructional content, creating a variety of exercises for vocabulary and grammar practice, and developing visual learning components.

These tools should not be viewed as interchangeable. The appropriateness of their use is determined by the specific learning objectives and tasks set by the teacher for a particular audience, the subject matter of the lesson, the stage of the course, the nature of the instructional material, and the requirements for information accuracy.

It is advisable to identify several stages of working with AI tools:

Stage 1: The teacher identifies the target audience, topic, language proficiency level, learning outcomes, and types of language activities to be included in the materials.

Stage 2: Teaching materials on a specific topic for a specific audience are selected or developed. Depending on the objective, ChatGPT or Gemini are used to generate texts and tasks, while NotebookLM is used to work with a specific set of documents.

Stage 3: The teacher checks for linguistic accuracy, appropriateness for the proficiency level, clarity of wording, correctness of answer keys, and alignment of tasks with learning objectives.

Step 4: The teacher compiles the materials into a single set, supplementing it as needed with audio or video files, independent study assignments, and instructions for the students.

Step 5: The teacher evaluates the set according to defined criteria, stating any identified shortcomings, necessary corrections, and the time spent.

Despite the functionality described, the proposed algorithm leaves the leading role to the teacher, since AI tools can generate tasks in accordance with established goals and objectives, but determining the appropriateness of the generated content, assessing its pedagogical value, and final approval of the materials remain the teacher's professional responsibility (see Table 1).

Table 1

Example of task distribution among AI tools during the preparation of a single instructional module

Course Component	Primary Method of Preparation	Teacher's Validation
Subject-specific text	Generating content with ChatGPT or Gemini based on specified requirements and verified sources	Language proficiency, naturalness of the text, factual accuracy
Vocabulary	Extracting terms from text and processing them using NotebookLM, ChatGPT, or Gemini	Meaning, compatibility, contextual appropriateness
Vocabulary exercises	Generating exercises based on target vocabulary using ChatGPT or Gemini	Unambiguity of responses, contextual relevance
Grammar exercises	Generating content according to a specified grammatical topic using ChatGPT or Gemini	Correctness of sentence structures and appropriateness for the level
Test	Creating exercises with multiple-choice answers	Accuracy of answer keys, absence of ambiguous options

	using NotebookLM, ChatGPT, or Gemini	
Listening materials	Preparing a script using ChatGPT or Gemini, and, if necessary, synthesizing speech	Pronunciation, pace, clarity, and alignment with the learning objective
Instructions and answer keys	Creating and editing a specific section directly by the teacher, with or without the use of AI tools	Consistency with the tasks and accuracy of answers

To illustrate the proposed model, let us consider creating the "Sustainable Earth" module for higher-education students with an approximate English proficiency level of B1–B2. The initial task is to prepare a text containing key vocabulary related to sustainable development; based on this text, exercises are then developed to build language skills.

For example, a teacher might formulate the following prompt for ChatGPT:

"You are a methodologist specializing in teaching English to students in science-related fields. Create an educational text on the topic of "Sustainable Earth" for levels B1–B2, 400–500 words in length. Use 12–15 key terms related to sustainable development. After the text, prepare a glossary with definitions in English, five comprehension questions, five fill-in-the-blank sentences to test vocabulary, and five multiple-choice test items with four answer choices. Include the answer key in a separate section. Make sure that each question has a single correct answer. Do not make up information, and indicate which data needs to be verified using reliable sources."

This request demonstrates the importance of specifying the task assigned by the teacher to the AI as precisely as possible, namely, the need to define the role the AI will play in completing the task, identify the target audience and its level of knowledge and skills, determine the format and scope of the tasks, and establish the criteria for their validity. However, it is worth noting that even a highly detailed request does not guarantee a perfect result, so the teacher must review and proofread the AI-generated content each time.

The use of AI in developing educational content requires establishing criteria to assess its suitability for the educational process. The mere fact that a text or exercise has been generated does not guarantee its pedagogical quality. This study identifies five main criteria: linguistic correctness, alignment with learning objectives and proficiency level, quality of tasks, consistency among the components of the set, and practical applicability of the materials.

In addition to the final product's quality evaluation, it is important to assess the effectiveness of the process by which it is created. To do this, it is important to record the total preparation time, the time spent on manual editing, the number of errors identified, and the number of tasks that had to be substantially reworked. This enables conceptual structuring of the process of preparing English-language teaching materials and identification of the functions that various digital tools can perform.

At the same time, the comprehensive use of digital tools should not automatically be equated with increased efficiency. A reduction in the time required to create a draft version of the materials may be accompanied by an increase in the time needed for review and error correction. Therefore, conclusions regarding time savings and product quality must be based on individual teachers' measurements.

Ethical considerations must also be taken into account. Teachers must adhere to the rules of academic integrity, verify information, and consider each service's terms of use.

Conclusions. The proposed algorithm for working with AI tools and assessing completed tasks can serve as a methodological framework for organizing teachers' work with AI when preparing educational materials. However, the actual appropriateness of using each proposed criterion depends primarily on the tasks set by the teacher and may change during practical application.

References

1. Гмиря Т. Генеративний штучний інтелект та академічна доброчесність у підготовці майбутніх філологів. *Українські студії в європейському контексті.* 2026. № 12. С. 80–88.
2. Кифорук Ю., Матійчук С. Використання штучного інтелекту у підготовці майбутніх фахівців: виклики та педагогічний потенціал. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 211–215.
3. Кротова О. Використання штучного інтелекту для генерації та структурування текстового контенту навчальних презентацій. *Українські студії в європейському контексті*. 2026. № 12. 133–138.
4. Мельник А. Використання чат-боту chatgpt у практичній мовній підготовці майбутніх викладачів англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Том 177. № 21. С. 100–107.
5. Шаров С., Галчанська В. Використання генеративного штучного інтелекту як необхідний крок на шляху модернізації змісту освіти. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 346–353.

****

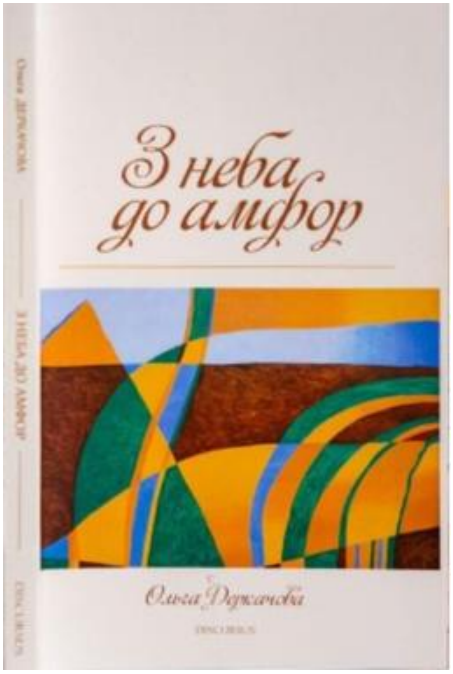
РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ

****

Аліна Землянська

ЛЮБОВ, ЩО ДОЛАЄ СМЕРТЬ

Деркачова О. З неба до амфор: поезія. Брустури : Дискурсус, 2026. 136 с.

Книга «З неба до амфор» – далеко не перша в поетичному доробку Ольги Деркачової. Вона є органічним продовженням свого роду щоденника почуттів її ліричної героїні, яка переживає безмежну любов і тугу, пронизливу самотність і сподівання на радісну зустріч, ділиться спогадами та страхами, а ще – попри всі незгоди зберігає щиру віру в Божу волю й силу.

У першій частині збірки з промовистою назвою «Ніжність» ми ще не знаємо напевне, що саме стало причиною розлуки, – авторка лише натякає на це кількома деталями (наплічник із зайчиком, з яким героїня проводжає коханого на автобус («Майстре, усе таке руїнно-фатальне…»); дим окопних свічок; зауваження останньої, що небо «*вміє любити і приймати з уламковими, вогнепальними, вибуховими*» («Сонце нерішуче зависає над уламками міста…») та намагання переконати, насамперед себе саму, що «*все мине, бо куди вже більше руїн і розпук*» («Ти скажи мені, чи найкраща я…»), тощо. А враховуючи той факт, що чоловік поетки від початку повномасштабного вторгнення захищає Україну, можемо припустити, що в поезії збірки явно відчутний певний біографізм історії кохання.

І все ж, збірка не є жалінням ліричної героїні, сповненим песимістичних мотивів чи зневіри в майбутньому. Її боязнь за коханого, за їхні почуття вона висловлює дуже обережно, намагаючись навіть не вимовляти найгірші варіанти: «*Обіцяй лише, що ми не минем…*» («Ти скажи мені, чи найкраща я…»). Натомість книга сповнена виняткової ніжності, душевного щему, теплих спогадів про аромат і крихти сливового пирога в долоні, залишки кавової пінки на вустах, жовтогарячий шарф, який міг би зараз зігріти, а ще любові «*до крові краплин на вустах*» («Любила його загостро, любила його застрімко…»).

Це не жалість до себе через самотність та душевну порожнечу за відсутності коханого, а радше прагнення зберегти всі найкращі моменти і свої переживання під час розлуки до кращих часів, оскільки «*хай там що,*

неможливість рано чи пізно мине» («Говори про важливе навіть крізь цю стіну…), а «*в світі, де втрати примножують втрати, важливо не розгубитись і не розгубити*» («Пиши мені часто, пиши, якщо можна, багато…»).

У збірці відчутна мудрість жінки-авторки, яка вже пережила цілий спектр емоцій у своєму чеканні воїна додому, тож тепер спокійно й досить виважено розкриває читачеві внутрішній світ героїні – свого alter ego. Особиста історія вплітається в позачасову, адже любов ліричної пари була ніби вписана у прадавні книги долі. Не випадково героїня поезій відчуває біль коханого своїми «ребрами», асоціюючи їх з Євою та Адамом, першими та єдиними людьми в раю, яким належав увесь всесвіт: «*Принесу тобі в термосі каву й заборонений плід…*» («Чуєш, як ллється тиша у келихи для вина…»).

За цими стосунками спостерігає мудрий Бог, керуючи життям своїх створінь як шаховою партією. І все ж він не дає впасти у розпач, навіть у найтемніші часи війни, яка «*по долях, по тілах й містах*»: його небесне воїнство спускається на землю, стає поруч із захисниками, стає ними, не даючи світові остаточно розвалитися і втратити віру:

Смерть подолає смерть? Де? В якому житті?
Кривавиться в небі шлях синіх колись птахів,
Віра маленька й крихка ховається в равлика дім,
Ангел вдягає піксель і йде на кривавий схід.
(«Віра твоя крихка, немов на озері перший лід..»)

Тож, незважаючи на болісне відтворення наслідків воєнних дій, насамперед людських втрат, другий розділ книги скеровує читача подалі від безнадії, маючи назву «Жодного слова про смерть…». Але й не дарує рожевих ілюзій про обов’язковий happy end цієї ліричної історії та в цілому історичних подій. Це радше усвідомлення важливості того, що відбувається у світі, визначення пріоритетів та несміливе сподівання на ту мить, коли знову «*світ в полегші зітхне – дочекався Христа…*» («Таке це Різдво… Немов і твоє, й не твоє…»).

Варто відзначити майстерне вправляння О. Деркачової з образами й метафорами: авторка ніби чаклує словом, заворожує, навіює почуття, що робить і атмосферу історії кохання, і почуттєву гамму, і внутрішні масштаби загальної трагедії досить зримими й відчутними для досвідченого читача. Зокрема, у текстах віршів ми можемо зустріти «*ілюзій та мрій сухоцвіти*», «*хрустку скоринку світла*», «*захеканий*» світ, що прибігає «*на дзенькіт кавових горнят*»; побачити, як «*день порцеляново світиться*»; відчути

прогірклий смак самотнього ранку, який тягнеться «*густим молоком*», тощо. Ця поезія ніби проникає під шкіру, пронизує наскрізь, змушуючи затамувати подих.

І все ж, попри крихку надію, хочеться вірити в happy end, бо «*любов – це єдине, що <…> залишилось посеред каменю*», а справжня любов, така, що «*вростається в серце молитвою*», може подолати будь-які випробування, навіть найбільше Зло.

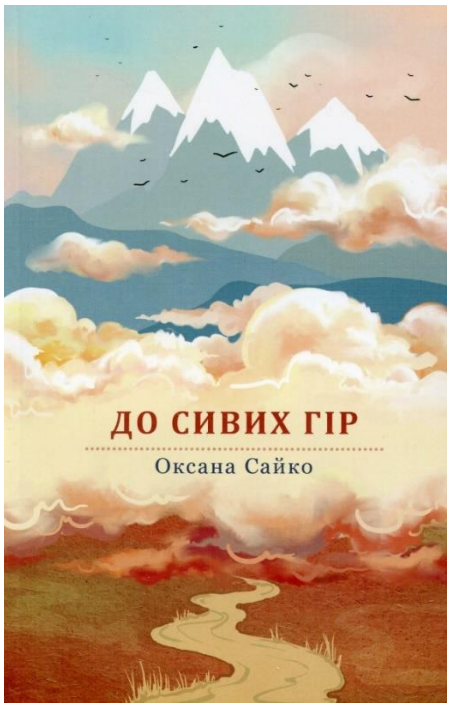
Література

1. *Деркачова О. З неба до амфор: поезія. Брустури : Дискурсус, 2026. 136 с.*

Тетяна Шарова

СВІТЛО, ЩО ДЕКОНСТРУЮЄ ТЕМРЯВУ БАЙДУЖОСТІ

Сайко О. До сивих гір // Сайко О. Поки впаде зірка. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2015. С. 5–144.

Сучасний етап розвитку української підліткової літератури позначений активним пошуком нових тематичних і ціннісних орієнтирів, що відповідають складним соціокультурним запитам суспільства. Одним із таких напрямів є інклюзивна проблематика, яка передбачає формування культури прийняття, руйнування соціальних стереотипів та виховання емпатії у юного покоління. Водночас значної актуальності набувають питання психологічної стійкості особистості, подолання відчуження та пошуку власного «Я» в умовах агресивного чи байдужого середовища.

У цьому контексті повість Оксани Сайко «До сивих гір» є показовим прикладом сучасного художнього тексту для юнацтва, що інтегрує інклюзивну та глибоку психологічну тематику в межах доступної для підлітка форми. Видання репрезентує модель книги, яка не лише виконує естетичну функцію, а й активно залучається до процесу соціалізації особистості, формуючи морально-етичні установки.

Актуальність рецензованого твору зумовлена обмеженою кількістю художніх текстів в українському літературному просторі, що репрезентують драматичний досвід підлітків з особливими потребами без зайвого етнографізму чи штучного дидактизму. Повість органічно поєднує художність, пізнавальність і виховний потенціал, порушуючи теми інклюзії, емпатії та відповідальності за ближнього.

Дослідники підліткової прози та літературні критики неодноразово відзначали особливу тональність письма авторки. Стиль Оксани Сайко характеризують як текст, сповнений пронизливого, але водночас теплого незримого світла, яке не залишає читача байдужим і зачіпає найтонші струни душі.

Повість «До сивих гір» офіційно увійшла до престижного українського каталогу «Топ-10 художніх книг для дітей та підлітків про людей з інвалідністю». Вказаний факт підтверджує вагоме значення творчості Оксани Сайко у розбудові вітчизняного інклюзивного дискурсу та художньому осмисленні прав дитини на рівність.

Художній простір книги вибудовується навколо образу п’ятнадцятирічної дівчинки Яськи, яка має виражену фізичну ваду – горб на спині. На відміну від творів для молодшого віку, де особливість героя часто інтегрується в ігрову модель, Оксана Сайко пропонує суворіший, реалістичний підхід. Фізіологічна ознака героїні стає причиною її соціальної маргіналізації, щоденного цькування з боку оточення та внутрішньої ізоляції. Такий художній прийом дозволяє авторці оголити проблему суспільної нетолерантності та перевести увагу читача на внутрішній світ дитини, її глибокі емоції, прагнення та право на гідність.

Фізична вада героїні в тексті набуває символічного значення. Вона трансформується з медичної характеристики на маркер суспільної духовної сліпоти. Через реакцію оточення на Яську авторка демонструє еволюцію страху перед інакшістю, який у соціумі часто переростає в жорстокість. Проте особливість дівчинки не позбавляє її внутрішньої чистоти; навпаки, її вразливість стає джерелом особливої емоційної чутливості.

Важливу роль у творі відіграє образ родини як мікромоделі суспільства. Батько й мачуха головної героїні демонструють деструктивну, байдужу модель взаємодії, у якій дитина почувається абсолютно самотньою. Через ці образи авторка утверджує думку про руйнівну роль сімейної деградації у вихованні особистості. Родинний простір у книзі виконує антикумулятивну функцію, виштовхуючи Яську у зовнішній світ. Саме це спонукає її до втечі – мандрівки «до сивих гір», які в її свідомості символізують чистий, безпечний простір і прагнення зустрітися з померлою мамою.

Паралельно з інклюзивною тематикою у книзі розгортається лінія духовного наставництва. Зустріч Яськи із мандрівником Михайлом формує у

читача розуміння того, що справжня підтримка базується на партнерстві й повазі. Михайло допомагає дівчині усвідомити власну самоцінність і вчить внутрішньої стійкості перед суспільним осудом. Особливо показовим є бажання героїні йти вперед не з позиції образи на світ, а з позиції пошуку гармонії та внутрішньої свободи.

Особливо концептуальними в контексті внутрішнього дорослішання героїні є слова мандрівника Михайла, які фіксують філософське осердя твору та стають для дівчини психологічним щитом: «Люди не люблять не таких, як вони. Навчися просто не помічати цього і йти далі своєю дорогою» [1, с. 84]. Ця настанова допомагає Ясьці трансформувати образу на світ у прагнення внутрішньої свободи.

З літературознавчого погляду варто відзначити відсутність нав'язливого моралізаторства. Текст не пропонує готових істин, а вибудовує ситуації складного етичного вибору, які спонукають підлітка до глибокої рефлексії. Така стратегія наближає твір до європейської традиції психологічної прози. Мовностилістичний рівень твору характеризується прозорістю, ліризмом та емоційною врівноваженістю. Чітка сюжетна логіка забезпечує динамічність сприйняття тексту підлітковою авдиторією.

Психологічний злам та прийняття власної інакшості авторкою майстерно зафіксовано у фінальних словах повісті, коли фізична вада переосмислюється як внутрішня сила: «Яська дивилася на сиві вершини й уперше відчувала, що її горб – це не тавро, а крила, які просто треба навчитися розправляти» [1, с. 132].

Важливою рисою книги є відсутність жалю як домінантної емоції. Оксана Сайко не пропонує читачеві просто співчувати героїні – вона пропонує осмислити витоки людської жорстокості та байдужості. З огляду на це, повість «До сивих гір» має значний педагогічний потенціал. Вона може бути успішно використана у шкільному вивченні літератури, роботі психологів, а також у процесі формування інклюзивного освітнього середовища. Твір створює надійне підґрунтя для розмов із підлітками про толерантність, доброту, подолання булінгу та відповідальність за власні вчинки.

Отже, повість Оксани Сайко є вагомим внеском у розвиток сучасної української літератури для юнацтва. Вона допомагає читачеві зрозуміти себе та інших, формує емпатію і сприяє гуманізації суспільства. Це глибока й надзвичайно потрібна книга, яка навчає бачити цінність кожного людського життя через призму любові та поваги.

Література

1. Сайко О. Поки впаде зірка. До сивих гір : повісті. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2015. 248 с.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Випуск 13

Збірник наукових праць

Головний редактор Шарова Т.М.
Технічний редактор Шаров С.В.

Підписано до друку 16.11.2026 р. Формат 60x86/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 19,5.